

tibus, ita ut libere possint ac debitae in eo die secundum possibilitatem omnes ad ecclesiam currere, et in sola omnipotentis Dei oratione vacare. Ut qui christiano vocabulo nuncupantur, convenienter opera peragere videantur.

31. *De criminalibus causis et furtis ceterisque similibus die dominico inventis.* Sunt quippe qui dominico die in quo commissa facinora debent oratione abstergere, alia delectantur committere. Itaque quae aliis diebus committuntur iudicis auctoritate terminentur. Eo die persona suspecta et reatu infamata aut optima satisfactione aut custodiis constituere ut licitis diebus iudicetur.

32. *De his qui sine ostenso crimine inviti monasterium sunt introducti.* Sicut enim qui monasterium elegerunt, a monasteriis egredi non permittuntur, ita hi qui inviti sine iuste ostensionis crimine monasterio sunt intromissi, nisi volentes non teneantur; quia quod non petunt non observant. Ideoque tales considerandi sunt maxime peccata committere quam plangere, sicut decreto sanctissimi Leonis papae manifestissime continetur.

33. *Ut laici ad missas in presbiterio non consistant.* Sacerdotum aliorumque clericorum ecclesiis servitium honore a laicorum discrete apparere conveniunt. Quam ob rem nulli laicorum liceat in eo loco ubi sacerdotes vel reliqui clerici consistunt, quod presbiterium nuncupatur, quando missa celebratur consistere, ut libere ac honorifice possint sacra officia exercere.

34. *De scolis reparandis pro studio litterarum.* De quibusdam locis ad nos refertur non magistros neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco in universis episcopis subiectisque plebibus et aliis locis in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia adhibeatur, ut magistri et doctores constituentur, qui studia litterarum liberaliumque artium habentes, dogmata assidue doceantur, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata.

35. *De conviviis festis diebus non faciendis.* Sunt

A quidam et maxime mulieres, qui festis ac sacris diebus atque sanctorum nataliciis non pro eorum quibus debent delectantur desideriis advenire, sed blando et verba turpia decantando choros tenendo ac docendo, similitudinem paganorum peragendo advenire¹ procurant. Tales enim sicut minoribus veniunt ad ecclesiam, cum peccatis maioribus revertuntur. In tali enim facta debet unusquisque sacerdos diligentissime populum admonere, ut pro sola oratione his diebus ad ecclesiam recurrant, quia ipsi qui talia agunt, non solum se perdunt, sed etiam alios deperire attendunt.

36. *De his qui adhibitam sibi uxorem relinquunt et aliam sortiunt.* Nulli liceat excepta causa fornicationis adhibitam uxorem relinquere et deinde aliam copulare; alioquin transgressorem priori convenit sociari coniugio. Sin² autem vir et uxor divertere³ pro sola⁴ religione inter se consenserit⁵ vita⁶, nullatenus sine conscientia episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituatur⁷ loco. Nam uxore nolente, aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonio⁸ non solvantur.

37. *Ut non liceat uno tempore duas habere uxores, uxoremve et concubinam.* Nulli liceat uno tempore duas habere uxores, uxoremve et concubinam, quia cum domui non sit lucrum, animae sit detrimentum. Nam sicut Christus castam observat ecclesiam, ita vir castum debet custodire coniugium.

38. *De incestis et inutilitatibus coniunctionibus.* Consobrinam, nepotem, novercam, fratris uxorem, vel etiam de propria cognatione aut quam cognatus habuit, nullus audeat in coniugio copulari. Si quis vero huic nefario coniugio convenerit, et in eo permanserit, sciat se apostolicae auctoritatis anathematicis vinculo esse innodatus; et nullus sacerdos illi tribuat communionem. Si vero conversus diversusque ab illicita fuerit copulatione, dignae penitentiae submittantur, ut sacerdos loci consideraverit.

Eugenius gratia Dei episcopos sanctae catholicae atque apostolicae Romanae ecclesiae huic decreto a nobis promulgato subscripsi.

VARIANTES LECTIONES.

¹ ac venire c. ² si V. Vn. ³ dimittere V. Vn. ⁴ s. vitae r. V. Vn. E. ⁵ consenserint V. Vn. E. ⁶ deest V. Vn. E. ⁷ constituentur V. Vn. E. ⁸ matrimonium non solvatur V. Vn. E.

NOTE.

^a Inter Lotharii Capitularia, supra.

^b Inter Lotharii Capitularia, supra.

BENEDICTI DIACONI CAPITULARIUM COLLECTIO. Pertz monitum.

(Ex Monum. Germ. Hist. tom. IV.)

Opus hoc editionibus Ansegisi, de quibus in praefatione Collectioni ejus praeposita monuimus, praeter tamen Heroldinam, adjunctum, in Codicibus ibidem recensitis, Gothano, Bellovacensi, Camberonensi, Rivipulensi, Normannico, Trecensi, Sangallensi n. 727, Colbertino, altero Vaticano, Tiliano, Pithæano, Parisiensi, et regis Parisiensibus 4636, 4634, 3839 et 3839 A, reperitur. Quorum plurimos, exceptis scilicet Gothano et Parisiensibus 4636 et 4634, cum Stephanus Baluzius editioni suae adhibuisset, nos ope codicis Gothani, qui hucusque nunquam in rem vocatus fuerat, textum Baluzianum leviter tantum recognoscendum statuimus, eaque in re juvenis doctissimi D. Bethmanni praecipue opera usi sumus. Codex Gothanus Ansegisio Benedictum pro libris v, vi, vii, habitum statim subiungit, ita ut post Ansegisum legantur verba *De Conglutinatione istorum*, etc., minio scripta. Hic illic manus secunda correxit, notas margini ascripsit, litteris *i* conjunctis duas lineas transversas imposuit, sed raro, duobus tribusve in locis voces perperam collocatas, litteris *a* et *b* impositis in justum ordinem redegit; saepissime, ubi leguntur quae clero utilia sunt, margini signum vocis *NORA* apposuit, addens nonnunquam: *Nota diligenter*; *Nota caput pro episcopis utilimum*; *nota perutilis de immunitate*; similia. Ubi quod transcripsit exemplar non potuit legere, in margine hoc indicavit scriptor Codicis littera *r* adjecta.

E reliquis Codicibus integros tres libros cum additione H, III, IV exhibent tantum Bellovacensis atque Vaticanus alter, Gothani eo quoque similes, quod primæ additionis loco rubra tantum capitulum exhibent in fine libri tertii, tum omissis tantum hisce rubris regii Parisienses 4634, 4636 et 4635, sed hic valde imperfectus atque mancus. Libros tres cum additione prima, secunda, tertia habet regius Paris. 4637; cum secunda tantum et quarta Parisiens. 4635. — Rivipullensis atque Camberonensis exhibent tantum librum primum Benedicti; Sangallensis n. 727, librum I et II, c. 1-100; Normanicus I, II 1-363; Colbertinus I. I et excerpta e II et III; S. Arnulfi Mettensis excerpta tantum librorum I-II. Thuaeus (olim Pithœi) et Claromontanus libris tribus carentes, quatuor tantum additiones exhibent.

Qui quidem Codices, quantum Baluzii ex annotationibus conjici potest, non admodum inter se discrepant. Nostra igitur editio maxime Codicem Gotbanum sequitur, lectionum præstantia Baluzianæ editioni in universum præferendum; cujus quæ non erant recipiendæ lectiones diligenter annotavimus in margine, apposita etiam potiore Baluziani textus varietate, et si quas addiderat Baluzius aliorum Codicum lectiones scitu dignas.

Codicem regiam Parisiensem n. 4761, olim Divionensem, capitula Benedicto decerpta et a Baluzio pro Capitularibus Caroli Magni incerti anni secundo et tertio habita, præbere, jam monuimus; eadem fere ratione Cod. regius Parisiensis n. 1455, membr., in fol., sæc IX, ex bibliotheca Jacobi Tavelli Senonensis, postea Colbertinus 3368, regius 3887, I, I, A., in pagina Codici præposita caput libri I, 35, 36, ita signatum: *De presbiteris criminatis quomodo purgentur. Cap. XLV* habet, a Baluzio itidem pro singulari Capitulari perperam habitum; et in Codice regio Parisiensis n. 4376 in fine collectionis canonum sub titulo: *Ex concilio regum Karoli Ludovici Lotharii cui interfuit Bonifacius romane sedis legatus*, Benedicti I. II, caput 291, invenire licet.

INCIPIT SEQUENTIUM CAPITULORUM PRÆFATIO.

De conglutinatione istorum et communicatione septem librorum, capitulorum videlicet dominicorum, qualiterque, quibus, et a quibus collecti, ordinati atque conscripti esse monstrantur, sequens indicat lectio et qui etiam istis panduntur versiculis.

Quatuor ^a explicitis, lector venerande, libellis,

Qui canonum recitant iura tenenda satis,

Quosque pater quondam collegit nobilis apte

Ansegisus ^b ovans, ductus amore Dei,

Autcario demum, quem tunc Mogontia summum

Pontificem tenuit, præcipiente pio,

Post Benedictus ego ternos levita libellos

Adæxi, legis quis recitatur opus;

Quos patet inventos, præfatio pandit ut ipsa,

Distinctim titulis subpositisque suis.

Hos igitur relegens devoto pectore bibles,

Gratanter studeas fundere, posco, preces,

Quatinus aeterno donentur munere caelo,

Haec pia sanxerunt qui quoque iura pie.

Præcedentes quatuor libelli nonnulla gloriosissimorum Karoli atque Hludowici imperatorum continent capitula, quae eorum tempore ab Ansegiso abbate sunt collecta atque in prædictis coacta libellis, sicut in eorundem proœmio continetur. Sed quia ab eo nec media, ut rati sumus ^c, sunt forsitan inventa vel collecta, necesse erat, ut a fidelibus ubicunque inveniri potuissent, quaererentur et ob recordationem tantorum principum vel eorundem capitulorum utilitatem coadunarentur et membranæ insemerentur atque a fidelibus memoriae commendarentur. Quapropter ea, quae ille aut invenire nequivit, aut inserere fortasse noluit, et illa quae postmodum a fidelibus sanctae Dei ecclesiae et Pippini ac Karoli atque Hludowici didicimus in iamdictis libellis minime esse inserta, pro Dei omnipotentis amore et sanctae Dei ecclesiae ac servorum eius atque totius populi utilitate fideliter investigare curavimus et in tribus subsequentibus libellis distincte cum titulis suis coadunare, ac Hludowico Hlotharioque atque Karolo nobilissimis regibus, filiis scilicet Hludowici piissimi imperatoris, habenda et omnium christianorum fidelibus tradenda scribere non distulimus; ut seirent, qualiter iusta normam avi, proavi ac genitoris

A secundum Domini scilicet voluntatem, sicut et illi fecerant, clerum et populum sibi commissum Domino operante regere mererentur. Haec vero capitula, quae in subsequentibus tribus libellis coadunare studuimus, in diversis locis et in diversis scedulis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim invenimus, et maxime in sanctae Mogontiacensis metropolis ecclesiae scrinio a Riculfo eiusdem sanctae sedis metropolitano recondita, et demum ab Autgario secundo eius successore atque consanguineo inventa repperimus, quae in hoc opusculo tenore superscripto inserere maluimus. Monemus ergo lectores, ut si eadem capitula duplicata vel triplicata reppererint, non hoc nostrae imperitiae reputent, quia, ut diximus, diversis ea in scedulis invenimus, et ob id tam cito haec emendare nequivimus, sed cunctis scientiae repletis lectoribus haec corrigenda dimisimus. Invenimus insuper quaedam ex his parva initia habentia et impariæ finem; quaedam vero patres fines, sed non parva initia; in quibusdam autem minus et in quibusdam plus: et propterea illa sic dimisimus, sicut invenimus. Precamur etiam omnes, ut si deinceps plura ex his invenerint, quae memoratus Ansegisus non inseruit, nec nos potuimus hactenus invenire, ut ea illis in quarto aut quinto libello distincta inserere non pigeat; quatinus ipsi ex hoc gratiam Dei habeant, et clerus ac populus eorum utilitatibus non careat, quoniam valde sunt utilia haec capitula, et scire volentibus oppido profutura, quae pro lege tam ecclesiastica quam et seculari iure firmissimo sunt tenenda. Primo igitur in loco posuimus nonnullos versiculos in laudem prædictorum principum metricè compositos. Deinde sequuntur capitula ^b primi libelli, subiectis numeris suis, ut facilius inveniri possit sententia quae quaeritur. His ita peractis est in fronte primi libelli posita Zachariae papae epistola omnibus episcopis ac reliquis ecclesiastici ordinis gradibus et cunctis ducibus atque comitibus omnibusque Deum timentibus per Gallias et Francorum provincias constitutis directa, sicut in ea continetur. Quam secutur duo synodales conventus, quos sanctae Romanae et apostolicae ecclesiae legatus Bonifacius, memoratae Mogontiacensis ecclesiae archiepiscopus, vice supradicti Zachariae papae una

B

VARIANTES LECTIONES.

^a communione G. ^b Ansegisus *infra* Ansegisus, et Ansigisus G. ^c m. veracius G.

NOTÆ.

^a Loquitur hic auctor de quatuor libris Capitularium ab Ansegiso collectis, a nobis supra inter Capitularia authentica recusis, et quibus sequentes libri tres in editionibus præcedentibus adjugebantur. EDIT.

^b Hæc et sequentium libellorum capitula ut prorsus superflua in nostra editione seorsim non exhibemus; ipsa vero in capite uniuscujusque numeri italico characterè recusa lectores infra reperient. EDIT.

cum Karlomanno Francorum principe canonice tenuit; ut agnoscant omnes haec praedictorum principum capitula maxime apostolica auctoritate fore firmata. Post ista quoque quae secuntur, eadem auctoritate maxima ut diximus ex parte et omnium Francorum utriusque ordinis virorum assensu sunt roborata. Secundo vero in libello post capitulorum numerum prima fronte posita sunt quaedam ex lege divina excerpta capitula, sicut ea sparsim in eorum mixta capitulis reperimus, ut omnes haec capitula legibus divinis regulisque canonicis concordare non ignorent. Tertio siquidem in libello post eiusdem libelli capitulorum numerum quaedam ex canonibus a Paulino episcopo et Albino magistro reliquisque iussione Karoli invictissimi principis magistris sparsim collecta sunt inserta capitula; et quibusdam interpositis, sequuntur alia regulae monasticae congruentia; et demum ea quae secuntur, ad sanctae Dei ecclesiae servorumque eius atque totius christiani populi utilitatem sunt conscripta capitula, sicut in eodem continentur libello. Precamur quoque lectores omnes cunctosque iudices et sapientes, ut non ea sinistra interpretatione nullo unquam tempore dignentur exponere, aut quemquam iniuste iudicare, vel eo quod non sint quaedam ex his iuxta regulam grammaticae artis composita, reprehendere; sed pro ipsis principibus eorumque et sanctae Dei ecclesiae fidelibus, qui haec eadem simul cum eis tractaverunt, atque pro nobis, qui ea colligere ac describere certavimus, orare studeant, et iamdicta capitula pariter nobiscum et cum illis amplecti, venerari, amare legibusque tenere decerent annuente Domino, ut parem omnem ex hoc mercedem habere mereamur. Amen.

INCIPIUNT VERSUS DE PRAEDICTIS PRINCIPIBUS.

Aurea progenies, felici stemmate pollens,
 Francorum virtus, perpetuumque decus,
 Pippinus quondam micuit sublimiter atque
 Karlomannus agens, quae placuere Deo.
 Censores etenim veri pietatis amore
 Ecclesiae leges instituere sacras.
 Quas dum lector ovans descriptas legerit istic,
 Nec minus et iura posteriora legat.
 Hinc cesar Karolus divino munere fretus
 Nobiliter proceres rexit in orbe suos:
 Quorum sceptris piis una moderatus habenis
 Cunctorum vicit inclyta gesta patrum;
 Virtutum gemmis David reliquosque secutus,
 Insigni fama fulsit ubique sui.
 Quid memorem multas domuit quas denique gentes,
 E quis et remeans clara trophea tulit?
 Nec mirum, coluit dum regis iussa superni,
 Decernens sanctis iura tenenda regna;
 Ob quae promeruit caelestia scandere regna,
 Qua quoque percepit praemia larga satis.

VARIANTES LECTIONES.

¹ et angelici G. ² luxit G, lusit Bal. ³ amando G. Bal.

NOTÆ.

^a Pro quatuor sequentibus distichis Bellov. habet:

Lotharius primum regnum sortitus avitum,
 Arduennae nemoris incolae factus ovatus.
 Hinc Hludowicus heros Rheni cis littora genti

A Inde Hludowicus regno successit avito,
 Eximius princeps, divus et orbis apex:
 Augusto nituit sub quo Germania culta,
 Cultori tribuens commoda multa suo.
 Pacis amator enim caesar pietatis et almae
 Consuluit populis plebibus atque suis.
 Scilicet ut regum renovans sancita priorum,
 Prudenter titulos adderet ipse pios.
 Quapropter moriens penetravit sidera coeli,
 Solvens praecelso cantica digna Deo.
 Hinc etiam sequitur soboles veneranda per orbem
 Ipsius insigni nomine digna patris.
 a Hludowicus enim fluvii cis littora Rheni
 Imperat et comprimit exae feras.
 Necnon Hlotharius parili ditione potitus
 Francorum cesar sceptris tremenda vehit.
 Tum Karolus regnum Francorum sorte retentat,
 Nomen avi referens auxiliante Deo.
 Nos quibus illa, tenent terni quae iura libelli,
 Oblulimus scripta, sen. per habenda sibi.
 B Quorum norma docet iugiter nos vivere recte
 Et studiis Domino rite placere piis.
 Haec resecat pravos aequo moderamine mores,
 Vivendi normam contribuendo piis.
 Namque patrant multi funestas sepe rapinas,
 Nonnulli violant templa dicata Deo;
 Sunt alii scelerosi sedati labe suorum,
 Fistula quos omnes commemorare nequit.
 Sed cohibet tales legum censura sacrarum,
 Decretisque vetat ista patrare piis.
 Ergo duces laudare decet per carmina fortes,
 Munere virtutum qui micuere sacro;
 Francia sub quorum sceptris tutissima mansit,
 Libertate vicens, colla superba terens,
 Quam variae gentes dominam timere severam,
 Utpote quas armis caepit ovando suis.
 Unde sibi nomen meruit decus atque perenne,
 De victis populis celsa trophea ferens.
 C Coelestis patriae donati munere reges
 Exultant iugiter et sine fine canunt;
 Alta poli cuius subierunt culmina laeli,
 Quos devota chelys iam resonavit ovans.
 Felices nimium, quos aula beata receptans
 Coelicolis iunxit civibus ipsa fibens.
 Non ibi iam metuunt furvas nocuasque tenebras:
 Quin potius verae lucis amoena vident.
 Sic euangelici ¹ festatur pagina libelli,
 Quod mundi lumen sit Deus altitonans,
 Hoc iubar exilarat superiorum corda virorum,
 Irradiansque procul nubila tetra fugat.
 Hoc etiam vatium cecinit pulcherrime quidam,
 Olim quod dominus lux sit ² amanda ³ Deus.
 Cui decus et virtus, laus et veneratio semper,
 Imperiumque manet cuncta per aeva sacrum.
 Ipse tibi tribuat prolixae tempora pacis,
 Credita qui plebi fersque talenta tibi.

Imperat et populi effera colla terit.

Tunc Karolus, cari species genitoris amata,
 Gallorum coetus ordinat atque domat.

Illis nos, qui fata tenent, loca partibus aequis
 Haec ferimus scripta semper habenda sibi.

LIBER PRIMUS.

1. Epistola Zachariae papae Francis et Gallis directae. Zacharias papa universis episcopis, presbiteris, diaconibus, abbatibus, cunctis etiam ducibus, comitibus omnibusque Deum timentibus per Gallias et Francorum provincias constitutis. Referente nobis reverentissimo atque sanctissimo fratre nostro Bonifacio episcopo, quod dum sinodus adgregata esset

D in provincia vestra iuxta nostram commonitionem, mediantibus filiis nostris Pippino et Karlomanno principibus vestris, peragente etiam vice nostra metropolitano Bonifacio, Dominus inluminasset corda vestra cum principibus vestris in praedicationem eius, ut omnibus commonitionibus eius obediretis et falsos et scismaticos et homicidas et fornicarios a

vobis expelleretis sacerdotes, omnipotenti Deo nostro gratias egimus, et pro vobis incessanter sumus orantes, ut qui coepit in vobis opus bonum, perficiat usque in finem. Obsecramus enim omnes vos coram Deo, ut eius commonitionibus firmiter obediatis; ipsum enim vice nostra in partibus illis ad praedicandum constitutum habemus, ut vos Deo propitio ad viam perducatur rectitudinis, et a cunctis facinoribus salvi esse possitis. Habuistis enim peccatis facientibus nunc usque falsos et erroneos sacerdotes. Unde et cunctae paganae gentes vobis pugnantlybus praevalabant, quia non erat differentia inter laicos et sacerdotes, quibus pugnare licitum non est. Qualis enim victoria datur, ubi sacerdotes una hora dominica pertractant mysteria et christianis dominicum porrigunt corpus pro suarum animarum redemptione, et post christianos, quibus hoc ministrare debuerant, aut paganos, quibus Christum praedicare, propriis sacrilegisque manibus necant; praecipue dicente eis Domino: *Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo conditur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mitatur foras, et conculcetur ab hominibus.* Et dum haec ita sint, et tales in vobis fuerint sacerdotes, quomodo victores contra vestros inimicos esse poteritis? Nam si mundos et castos ab omni fornicatione et homicidio liberos habueritis sacerdotes, ut sacri praecipiant canones et nostra vice praedicant praefatus Bonifacius frater noster, et ei in omnibus obedientes extiteritis, nulla gens vestrum ante conspectum stabit; sed corruent ante faciem vestram omnes paganae gentes, et eritis victores; insuper et bene agentes, vitam possidebitis aeternam. Vos autem, carissimi fratres, qui estis veri sacerdotes vel sub regali disciplina constituti, sic vosmetipsos exhibete, ut certos ministros Dei et dispensatores mysteriorum Dei, ut non vituperetur ministerium vestrum¹, ne fiat in vobis sicut scriptum est: *Erit, sicut populus, sic et sacerdos.* Et si hoc fuerit, qualis vobis erit ab hominibus laus, aut qualis a Deo expectatur retributio? Sed sic vos corrigite ut veri sacerdotes. Et tales ad sacerdotium perducite, ut et vobis et illis testimonium maneat bonum ab his, qui foris sunt; quatinus ab hominibus vobis adquiratis laudem et a Deo mercedis praemium in aeterna beatitudine percipere mereamini, eo quod per vos ad Christi perducti sunt rectam fidem, innoxios habentes sacerdotes. Ad synodum namque omni anno convenite ad pertractandum de unitate ecclesiae, ut si quid adversi acciderit, radicitus amputetur, et Dei ecclesia maneat inconcussa. Bene valete.

2. *Incipit synodus cum actibus suis, iussione apostolica a sancto Bonifatio et Francorum episcopis sub Karlomanno duce habita anno incarnationis dominicae 742.* In nomine Domini nostri Iesu Christi. Ego Karlomannus dux et princeps Francorum, anno ab incarnatione Christi 742, 11 videlicet Kalendas Maias, cum consilio servorum Dei et optimatum meorum episcopos qui in regno meo sunt, cum presbiteris, ad concilium et synodum pro timore Christi congregavi, id est Bonifacium archiepiscopum, et Burchardum et Regenfridum et Witzanum⁴ et Witaldum et Dadanum et Eddanum ac reliquos episcopos cum presbiteris eorum, ut mihi consilium dedissent, quomodo lex Dei et ecclesiastica religio recuperetur, quae in diebus praeteritorum principum dissipata coaruit, et qualiter populus christianus ad salutem animae pervenire possit et per falsos sacerdotes deceptus non pereat. Et per consilium sacerdotum et optimatum meorum ordinavimus per civitates episcopos, et constituimus super eos archiepiscopum Bonifacium, qui est missus sancti Petri. Statuimusque per annos singulos synodum congregare,

ut nobis praesentibus canonum decreta et ecclesiae iura restaurarentur, et religio christiana emendetur. Et fraudatas pecunias ecclesiarum ecclesiis restitimus et reddidimus; falsos vero presbiteros et adulteros, vel fornicatores, diaconos et clericos de pecuniis ecclesiarum abstulimus et degradavimus, et ad poenitentiam coegimus. Servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare aut in exercitum et in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodo, qui propter divinum ministerium, missarum scilicet solemniam adimplenda et sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi sunt; id est unum vel duos episcopos⁵ cum capellanis presbiteris princeps secum habeat, et unusquisque praefectus unum presbiterum, qui hominibus peccata confitentibus iudicare et indicare poenitentiam possit. Necnon et illas venationes et silvaticas vagationes cum canibus omnibus servis Dei interdiximus: similiter ut acceptores⁶ et falcones non habeant. Decrevimus quoque iuxta sanctorum canones, ut unusquisque presbiter in parrochia habitans⁷ episcopo subiectus sit illi, in cuius parrochia habitat, et semper in quadragesima rationem et ordinem ministerii sui, sive de baptismo, seu de fide catholica, sive de precibus et ordine missarum episcopo reddat et ostendat. Et quaecumque iure canonico episcopus circumbeat parrochiam populos ad confirmandos, presbiter semper paratus sit ad suscipiendum episcopum cum collectione et adiutorio populi, qui ibi confirmari debet. Et in coena Domini semper novum chrisma ab episcopo quaerat. Ut episcopo testis assistat castitatis et vitae et fidei et doctrinae illius. Statuimus etiam, ut secundum cautelam omnes undecumque supervenientes ignotos episcopos vel presbiteros ante probationem synodalem in ecclesiasticum ministerium nonmitteremus. Decrevimus quoque, ut secundum canones unusquisque episcopus in sua parrochia sollicitudinem habeat, adjuvante graphone, qui defensor ecclesiae est, ut populus Dei paganas non faciat; sed ut omnes spurcicias gentilitatis abiciat et respuat, sive profana sacrificia mortuorum, sive sortilegos vel divinos, sive fylacteria et auguria, sive incantationes, sive hostias immolatas, quas stulti homines iuxta ecclesiam ritu pagano faciunt sub nomine sanctorum martyrum vel confessorum Domini⁸ et suos sanctos ad iracundiam provocantes, sive illos sacrilegos ignes, quos Nedfrates vocant, sive omnes, quaecumque sunt, paganorum observationes⁹ diligenter prohibeant. Statuimus similiter ut ei post hanc synodum, quae fuit 11 Kalendas Maias, unusquisque¹⁰ servorum Dei vel ancillarum Christi in crimen fornicationis lapsus fuerit, ut in carcere poenitentiam faciat in pane et aqua. Et si ordinatus presbiter sit, duos annos in carcere permaneat, et antea flagellatus et scorticatus videatur; et post episcopus adaugeat. Si autem clericus vel monachus in hoc peccatum ceciderit, post tertiam verberationem in carcerem missus vertentem annum ibi poenitentiam agat. Similiter et nonnanes¹¹ velatae eadem poenitentia contineantur et radantur omnes capilli capitis eius. Decrevimus quoque ut presbiteri vel diaconi non sagis laicorum more, sed casulis utantur ritu servorum Dei. Et nullus in sua domo mulierem habitare permittat. Et ut monachi et ancillae Dei monasteriales iuxta regulam sancti Benedicti coenobia vel xenodochia sua ordinare gubernare et vivere studeant, et vitam propriam degere secundum praedicti patris ordinationem non neglegant.

3. *Item altera synodus a supradictis episcopis ac principe apostolica auctoritate Kalendas¹² Martias Lyptinas habita.* Modo in hoc synodali conventu qui

VARIANTES LECTIONES.

¹ nostrum G. ² DCCLXII G. ³ mān G. ⁴ Guntharium G. ⁵ presbiteros *Tilian. Trec.* ⁶ vel accipitres G. in *marginē.* ⁷ habitat G. ⁸ c. Deum et *Colb. Rivip. Bal.* ⁹ observationibus G. ¹⁰ ut quisquis G. ¹¹ nonnanes G. ¹² caroli G.

congregatus est Kalendas Martias in loco qui dicitur Lyptinas, omnes venerabiles sacerdotes Dei et comites et praefecti prioris synodi decreta consentientes firmaverunt, seque ea implere velle et observare promiserunt. Et omnis ecclesiastici ordinis clerus, episcopi et presbiteri et diaconi cum reliquis clericis, suscipientes antiquorum patrum canones promiserunt, se velle ecclesiastica iura moribus et doctrinis et ministerio recuperare. Abbates vero et monachi receperunt regulam sancti patris Benedicti ad restaurandam normam regularis vitae. Fornicatores namque et adulteros clericos¹, qui sancta loca vel monasteria ante tenentes coinquinaverunt, praecipimus inde tollere et ad poenitentiam redigere². Et si post hanc definitionem in crimen fornicationis vel adulterii ceciderint, prioris synodi iudicium sustineant. Similiter et monachi et nonnae³. Statuimus quoque cum consilio servorum Dei et populi christiani, propter imminente bella et persecutiones caeterarum gentium quae in circuitu nostro sunt, ut sub precario et censu aliquam partem ecclesialis pecuniae in adiutorium exercitus nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore retineamus, ea conditione, ut annis singulis de unaquaque casa solidus, id est duodecim denarii, ad ecclesiam vel monasterium reddantur; eo modo, ut si moriatur ille, cui pecunia commodata⁴ fuit, ecclesia cum propria pecunia revestita sit; et iterum, si necessitas cogat aut princeps iubeat, precarium renovetur et rescribatur novum. Et omnino observetur, ut ecclesiae vel monasteria penuriam et paupertatem non patiantur, quorum pecunia in precario praestita sit. Sed si paupertas cogat, ecclesiae et domui Dei reddatur integra possessio. Similiter praecipimus, ut iuxta decreta canonum adulteria et incesta matrimonia, quae non sunt legitima, prohibeantur et emendentur episcoporum iudicio; et ut mancipia christiana paganis non tradantur. Decrevimus quoque, quod et pater meus ante praecipiebat, ut qui paganas observationes in aliqua re fecerit, multetur et damnetur quidecim solidis.

4. *De fide catholica et primo praecepto legis.* Primo omnium admonemus, ut fides catholica ab episcopis et presbiteris diligenter legatur, omnique populo praedicetur. Hoc enim primum praeceptum domini Dei omnipotentis est in lege: *Audi, Israhel, quia dominus Deus tuus Deus unus est.* Et ut ille diligatur ex toto corde, et ex tota mente, et ex tota anima, et ex tota virtute.

5. *De pace et concordia servanda.* Ut pax sit et concordia et unanimitas cum omni populo christiano inter episcopos, abbates, comites, iudices et omnes ubique seu maiores seu minores personas; quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sanctae oblationis ad altare, sicut in euangelio ipso Domino praecipiente legimus. Et ut est illud secundum mandatum in lege: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Item in euangelio: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Et iterum: *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* In hoc enim praecepto discernuntur filii Dei et filii diaboli, quia filii diaboli semper dissensiones et discordias movere satagunt, filii autem Dei semper paci et dilectioni student.

6. *De eo qui a presbitero non baptizato baptizatus est.* Si quis baptizatus est a presbitero non baptizato, et sancta Trinitas in ipso baptismo invocata fuit, baptizatus est sicut Sergius⁵ papa dixit; impositione vero manus indiget. Georgius episcopus Romanus et Iohannes sacellarius sic senserunt.

7. *De eo, qui filiastrum aut filiastram ante episcopum tenuerit.* Si quis filiastrum aut filiastram suam ante episcopum ad confirmationem tenuerit, separetur ab uxore sua, et alteram non accipiat. Similiter et mulier alterum non accipiat. Georgius sensit.

8. *De his, qui propter laidam in alias patrias fugiunt.* Qui propter laidam fugiunt in alias patrias et dimittunt uxores suas, nec ille vir nec illa femina accipiant alterum coniugium. Georgius sensit.

9. *De incestis.* Si homo incestum commiserit cum Deo sacrata aut cum matre sua aut cum matrina sua de fonte aut⁶ confirmatione, aut cum matre et filia, cum duabus sororibus, aut cum matris filia, aut cum sororis filia, aut cum nepta, aut cum consobrina, aut subrina, aut cum amita vel matertera, aut⁷ cum his quibus canones prohibent copulari⁸, de istis criminibus pecuniam suam perdat, si habuerit. Et si haec emendare noluerit, nullus eum recipiat nec cibum donet. Et si fecerit, sexaginta solidos domno regi componat, usque dum ipse homo se correxerit. Et si pecuniam non habuerit, si liber est, mittatur in carcerem usque satisfactionem; si autem servus aut libertus est, vapuletur plagis multis. Et si dominus suus eum permiserit amplius in talem lapsum cadere, ipse sexaginta solidos domno regi componat⁹. De reliquis vero propinquis iuxta constituta sanctorum patrum et iuxta decreta canonum iudicetur.

10. *De ecclesiasticis viris.* Si ecclesiastici viri supradicta facinora commiserint, si honorabilis persona fuerit, perdat honorem suum; minores vero vapulentur aut in carcerem mittantur.

11. *De presbiteris et clericis, ut archidiaconus eos convocet ad synodum.* De presbiteris et clericis sic ordinavimus, ut archidiaconus episcopi eos ad synodum convocet¹⁰. Et si quis ire contempserit, tunc comes iussione¹¹ episcopi monitus eum distringere faciat, ita ut ipse presbiter aut defensor suus sexaginta solidos componat et ad synodum postea velit noliti veniat, et episcopus ipsum presbiterum vel clericum iuxta canonicam auctoritatem diiudicari faciat. Solidi vero sexaginta de ipsa causa in sacellum domni regis veniant.

12. *De eo qui misso episcopi contradixerit vel presbitero aut clerico incestuosum.* Si aliqua persona per violentiam presbitero aut clerico vel¹² misso episcopi incestuosum contradixerit, tunc comes ipsam personam per fideiussores positam ante regem faciat venire una cum missis episcopi. Et¹³ domnus rex ita eos dstringat, ut caeteri emendantur.

13. *De his, qui res ecclesiasticas verbo domni regis tenent.* Ut illi homines, qui res ecclesiasticas per verbum domni regis tenent, sic ordinatum est, ut illas ecclesias unde sunt, vel illas domus episcopii vel monasterii, cuius esse noscuntur, iuxta quod de ipsis rebus tenent, emendare debeant, et illos census vel illas decimas ac nonas¹⁴ ibidem dare pleniter debeant sicut eis ad Venum ordinavimus. Et qui hoc non fecerit, ipsas res perdat.

14. *Ut presbiteri, qui vicos vel ecclesias tenent, ceram vel alios census ad matrem civitatis ecclesiam persolvant, sicut consuetudo fuit.* Ut hi, qui illos vicos vel illas ecclesias tenent, illos census vel illam ceram, quae longo tempore ad illud episcopium reddiderunt, modo sic ordinavimus ut sic faciant. Et qui hoc non fecerit, sexaginta solidos componat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *deest. Bal.* ² *redire G.* ³ *nona superscr. nos G.* ⁴ *commendata Trec. Tilian.* ⁵ *Stephanus coniecit Bal. et G.* ⁶ *aut usque copulari deest in Capp. 757, 19.* ⁷ *copulare G.* ⁸ *reliqua desunt in 757, 19.* ⁹ *c. una cum comite Cap. inc. a. 5.* ¹⁰ *i. e. m. deest ib. 5.* ¹¹ *v. m. e. deest ib. 5.* ¹² *ut G.* ¹³ *annonas G.*

15. *De emunitatibus servandis.* Ut emunitates pleniter conservatae sint.

16. *De iustitiis faciendis.* Ut omnes iustitias faciant, tam publici, quam ecclesiastici. Et si aliquis homo ad palatium venerit pro causa sua, et ante suo¹ episcopo suisque ministris quae ecclesiastica sunt, et quae secularia suo comiti non innoverit in mallo ante rachinburgios, aut si causa sua ante comitem in mallo fuit et ante rachinburgios, et hoc sustinere noluerit quod ipsi legitime iudicaverint, si pro istis causis ad palatium venerit, vapuletur. Et si maior persona est, legem² exinde faciat.

17. *De ecclesiasticis viris qui se reclamantes ad palatium veniunt.* Si ecclesiastici viri ad palatium venerint de eorum causis se reclamare, nisi³ super eorum seniore, vapulent⁴, nisi senior suus eos pro causa sua transmiserit.

18. *De muliere, quae sine licentia viri sui velum in caput miserit.* Mulier si sine comiato⁵ viri sui velum in caput miserit, si viro suo placet, recipiat eam iterum ad coniugium.

19. *De eo, qui filiam suam contra voluntatem ipsius dedit viro ingenuo vel servo.* Si quis homo filiam suam contra voluntatem ipsius et matris et parentum dedit viro ingenuo aut ecclesiastico vel servo⁶, et illa noluerit habere ipsum et reliquerit eum, potestatem habeant parentes illius dare illi alium maritum. Et si iam maritum habet, non separetur.

20. *De femina ingenua quae servum acceperit.* Si femina ingenua acceperit servum, sciens⁷ quod servus esset, habeat eum. Una enim lex erit et viro et feminae.

21. *De eo, qui habet mulierem legitimam, si frater eius adulteraverit cum ea.* Si quis homo habens mulierem legitimam, si frater eius adulteraverit cum ea, ille frater vel illa femina, qui adulterium perpetraverunt, interim quod vivunt nunquam habeant amplius coniugium. Ille vero cuius uxor fuit, si vult, potestatem habet uxorem accipere aliam.

22. *Ut sacerdotes vel clerici ad secularia negotia, relicto episcopo suo, non convolent.* Quod non oporteat sacerdotes vel clericos habentes adversus invicem negotia proprium episcopum relinquere et ad secularia iudicia⁸ convolare.

23. *Ut presbyteri et diaconi praeter episcopum nihil agant.* Presbyteri et diaconi praeter episcopum nihil agere pertentent.

24. *De eo qui oblata dedit vel acceperit praeter episcopum iussionem.* Si quis oblata dedit vel acceperit praeter episcopum vel eum, qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat et qui accipit, anathema sit.

25. *Cum excommunicatis non licere communicare.* Cum excommunicatis non licere communicare. Nec cum his qui per domos conveniunt, deviantes orationes ecclesiae, simul orandum esse. Ab alia ecclesia non suscipiendum, qui in alia minime congregatur.

26. *De eo qui ecclesiam Dei conturbat.* Si quis ecclesiam Dei conturbare et sollicitare persistit, tanquam seditiosus per potestates externas opprimatur.

27. *De monachis, ut in civitate vel regione qualibet episcopo suo subiecti sint.* Monachos per unamquamque civitatem aut regionem subiectos esse episcopo suo, et quietem diligere, et intentos esse tantummodo ieiunio et orationi in locis quibus renuntiaverunt se-

culo permanentes. Nec ecclesiasticis vero nec secularibus negotiis communicent, vel in aliquo sint molesti, propria monasteria deserentes; nisi forte eis praecipiat propter opus necessarium ab episcopo civitatis.

28. *Ut clericus in ecclesia in qua praetitulatus est, permaneat.* Clericum permanere oportet in ecclesia, cui in initio ab episcopo praetitulatus ac sortitus est, et ad quam confugit quasi ad potiorem. Hoc autem refutantes, statuimus⁹ revocari debere ad suam ecclesiam, in qua primitus ordinatus est, et ibi tantummodo ministrare. Si quis hanc diffinitionem transgressus fuerit, decrevit sancta synodus a proprio gradu recedere.

29. *Ut episcopus curam monasteriorum gerat.* Episcopum convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam gerere.

30. *De eo, qui excommunicatus pro suo neglecto fuerit.* Si quis excommunicatus fuerit pro suo neglecto, et tempore excommunicationis suae ante audientiam communicare praesumpserit, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam.

31. *Ut presbyteri rem ecclesiae non vendant.* Placuit ut presbyteri non vendant rem ecclesiae ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis.

32. *Ut manumissiones in ecclesia celebrentur.* Manumissiones in ecclesia sunt celebrandae.

33. *De defensoribus ecclesiarum ab imperatore poscendis.* Defensores ecclesiarum adversus potentias secularium vel divitum ab imperatore sunt poscendi.

34. *Ut nullus sacerdos canones ignoret.* Nulli sacerdoti liceat canones ignorare.

35. *Quid de presbyteris criminosis, de quibus adprobatio non est, agendum sit.* Et hoc nobiscum¹⁰ magis studio pertractandum est, quid de illis presbyteris criminosis, unde adprobatio non est, et semper negant, faciendum sit. Nam hoc sepius a vobis et progenitoribus atque antecessoribus nostris ventilatum est, sed non ad liquidum actenus definitum. Unde ad consulendum¹¹ patrem nostrum Leonem papam sacerdotes nostros mittimus; et quicquid ab eo vel a suis perceperimus, vobis una cum illis, quos mittimus, renuntiare non tardabimus. Vos interdum vicissim tractate adtentius, quid ex his vobiscum constituamus una cum praedicti sancti patris institutionibus; ut murmur cesset populi, et nos his satisficientes inlesi Domino auxiliante ab utrisque maneamus. Sequitur constituto memorata.

36. *De sacerdotum purgatione¹². Ex capitulis domni Karoli.* Omnibus vobis visu aut auditu notum esse non dubitamus, quod saepissime suadente antiquo hoste sacerdotibus crimina diversa obiciantur. Sed quoniam qualiter ex eis ab his rationabilis examinatio et satisfactio fiat, licet tempore bonae memoriae domni genitoris nostri Pippini, sive priscis temporibus a sanctis patribus et a reliquis bonae devotionis hominibus saepissime ventilatum fuerit, nos tamen pleniter et ad liquidum definitum reperire minime quivimus. Nostris quippe temporibus idipsum a sanctis episcopis et reliquis sacerdotibus et ceteris ecclesiasticae dignitatis ministris, nostris¹³ in regnis seu in aliis Deo degentibus, nobisque una cum eis agentibus, saepissime propter multas et nimias reclamaciones, quae ex hoc ad nos ex diversis partibus venerunt, ventilatum est. Sed qualiter consuku domni et patris nostri Leonis apostolici ceterorumque Romanae ecclesiae episcoporum et reliquorum sacerdotum sive orientalium et Graecorum patriarcharum, et multorum sanctorum episcoporum et sacerdotum,

VARIANTES LECTIONES.

¹ suo ... secularia desunt C. inc. a. 9. ² haec diversa in C. i. a. 9. ³ haec diversa ib. c. 10. ⁴ vapulenter G. ⁵ comiteatu Normann. et Cap. 757 licentia Trec. Camb. Pal. Colb. Reg. et Regino, Burch. Ivo, Gratian. ⁶ servo vel ecclesiastico 757, 4. ⁷ et sciens G. ⁸ negotia G. ⁹ deest G. ¹⁰ vobiscum Baluz. p. 337. ¹¹ consulandum G. ¹² furtatione G. ¹³ deest G.

neque enim et nostrorum episcoporum omnium ceterorumque sacerdotum ac levitarum auctoritate et consensu atque reliquorum fidelium et cunctorum consiliatorum, nostrorum consultu definitum est, vobis omnibus utriusque ordinis ministris scire volumus. Statutum est namque ratione et necessitate ac auctoritate praedicta, consultu omnium, ut quotienscunque cuiquam sacerdoti crimen imponitur, si ipse accusator talis fuerit, ut recipi debeat; quia quales ad accusationem sacerdotum admitti debeant, in canonibus pleniter expressum est: si autem, ut dictum est, ille accusator, qui canonicè est recipiendus, eum cum legitimo numero verorum et bonorum testium adprobare in conspectu episcoporum poterit, tunc canonicè diiudicetur; et si culpabilis inventus fuerit, canonicè damnetur. Si vero eum suprascripto praetextu adprobare ipse accusator minime poterit, et hoc canonicè definitur. Ipse ergo sacerdos, si suspiciosus aut incredibilis suo episcopo aut reliquis suis consacerdotibus sive bonis et iustis de suo populo vel de sua plebe hominibus fuerit, ne in crimine aut in praedicta suspitione remaneat, cum tribus aut quinque vel septem bonis ac vicinis sacerdotibus exemplo Leonis papae¹, vel eo amplius, si suo episcopo visum fuerit, aut necesse propter tumultum populi inesse perspexerit², et cum aliis bonis et iustis hominibus se sacramento coram populo super quatuor evangelia dato³ purgationem ecclesiae reddat. Si quis autem scire desiderat, quales testes ad accusationem sacerdotum recipi debeant, et quid de accusatore faciendum sit, pleniter in canonibus reperire poterit.

57. *De eo, qui confitetur de crimine.* Manifestum est confiteri eum de crimine, qui indulto et delegato iudicio purgandi se occasione non utitur: nihil enim interest, utrum in praesenti examine omnia quae dicta sunt de eo comprobentur, cum ipsa absentia pro confessione constat.

58. *De usuria.* Usuram non solum clerici, sed nec laici christiani exigere debent.

59. *De comitibus, ut ministris ecclesiae in suis ministeriis adiutores sint.* Comites ministris ecclesiae⁴ eorumque ministeriis, ut hoc plenius et de nostris et de se et de suis hominibus obtinere possint, adiutores in omnibus fiant. Et quicumque prima et secunda vice de his a comite ammonitis non se correxerit, volumus ut per eundem comitem eius negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate quod in nostro capitulari continetur⁵, subire cogatur.

40. *De ordinatione presbiterorum.* Ut presbiteri non ordinentur priusquam examinentur. Et ut ante ordinationem pleniter et studiosissime instruantur, qualiter se a vitis cavere debeant et qualiter subditos doceant; ne torpentes vel hebetes in doctrina sancta vel vitio malae famae eorum neglectu vel aliqua mala similitudine, quod absit, aspergantur: quoniam detractio sacerdotum ad Christum pertinet, cuius et ministri vel nuntii esse noscuntur⁶, quia nimis graviter peccant, qui sacerdotes et ministros Christi detrahunt: quoniam testante evangelica tuba melius est unicuique, ut suspendatur mola asinaria collo eius et demergatur in profundum maris, quam scandalizet unum de pusillis, Christi videlicet ministris. Et alibi: *Qui vos recipit, me recipit; et qui vos spernit, me spernit.* Et ut hoc detractio et scandalizet peccatum omnes summopere caveant, obnixè monemus et coram Deo testamur et sicut Dei fideles rogamus, ne Christi detrahant ministros. Similiter et Christi domini nostri ministros et sacerdotes nostrosque magistros monemus, ne locum subditis tribuant detrahendi; quia qui detrahit fratrem suum,

A homicida est; et peior legitur esse detractio quam fornicatio. Ideo monemus et praecipue rogamus ne fiat, ne absque gladio aut vulnere corporis aliquo quisquam homicida inveniat. Et sicut de hominibus corporaliter occisis iudicare decrevimus, sic et de illis, qui ex hoc detractio sceleris detecti coram nobis fuerint, peragi Domino annuente decernimus; ut pax ecclesiarum, in quantum Dominus auxilium dederit, in finibus et regionibus nobis a Deo commissis nulla turbetur tempestate detractio atque bellorum.

41. *De presbiteris, qualiter ecclesiae introitum consequantur.* Ut nullus presbiter ad introitum ecclesiae exenia donet.

42. *De non cogendo bibere.* Ut nemini liceat alium cogere ad bibendum.

43. *De presbiteris, a quibus per ecclesias constituantur.* Ut nullus laicus presbiterum in ecclesia mittere vel de ecclesia⁷ eicere praesumat, nisi per consensum episcopi.

44. *De honore pro ecclesiis dando.* Ut episcopi praevideant, quem honorem presbiteri pro ecclesiis suis senioribus tribuant.

45. *De decimis dispensandis.* Ut decimae in potestate episcopi sint, qualiter a presbiteris dispensentur.

46. *De ecclesiis vel altaribus immeliandis.* Ut ecclesia vel altaria melius constituantur. Et ut nullus presbiter annonam vel foenum in ecclesia mittere praesumat.

47. *De ecclesiis vel altaribus ambiguis.* Ut ecclesiae vel altaria, quae ambigua sunt de consecratione, consecrentur.

48. *De linteis altaribus praeparandis.* Ut presbiteri per parrochias suas feminis praedicent, ut linteamina altaribus praeparent.

49. *De parrochianis alterius presbiteri.* Ut nullus presbiter alterius parrochianum, nisi in itinere fuerit vel placitum ibi habuerit, ad missam recipiat.

50. *De parochia alterius presbiteri.* Ut nullus presbiter in alterius presbiteri parochia eo⁸ inconsulto missam cantare praesumat, nisi in itinere fuerit; nec decimam ad alterum pertinentem audeat recipere.

51. *De termino ecclesiarum.* Ut terminum habeat unaquaeque ecclesia, de quibus villis decimas recipiat.

52. *De rebus presbiterorum.* Ut unusquisque presbiter res, quas post diem consecrationis adquisierit, propriae ecclesiae relinquat.

53. *De poenitentibus non cogendis vinum bibere.* Ut nullus presbiter aut laicus poenitentem cogat⁹ vinum bibere aut carnem manducare, nisi ad praesens pro ipso unum vel duos denarios iuxta qualitatem poenitentiae dederit.

54. *De presbiteris, a quibus se caveant.* Ut nullus presbiter cartas scribat, nec conductor sui senioris existat.

55. *De presbiteris, qui agenda in domiciliis celebraverint.* Statutum est, ut si quis presbiter in domiciliis agenda celebraverit sine licentia et consilio sui episcopi, honore sacerdotali privetur.

56. *De praedicatione vel capitulis presbiterorum.* Ut unusquisque presbiter capitula habeat de maioribus vel de minoribus vitiis, per quae cognoscere valeat vel praedicare subditis suis, ut se caveant ab insidiis diaboli.

57. *De eucharistia.* Ut presbiter eucharistiam habeat paratam, ut quando quis infirmaverit, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicet, ne sine communionem moriatur.

58. *De ampullis tribus in coena Domini habendis.*

VARIANTES LECTIONES.

¹ Bal. hic e paucis aliquot codicibus insertum: qui duodecim presbiteros in sua purgatione habuit. ² prospexerit G. ³ datum G. ⁴ e. in eorum ministeriis 825, 23, et 11, 23. ⁵ continet G. ⁶ dicuntur Bal. ⁷ de e. deest I, 141. ⁸ eo i. deest I, 148. ⁹ invitet I, 151.

Ut presbiter in cena Domini tres ampullas secum A deferat, unam ad chrisma, aliam ad oleum ad catecuminos inunguendos, tertiam ad infirmos unguendos iuxta sententiam apostolicam; ut quando quis infirmatur, inducat presbiteros ecclesiae, ut orent super eum, unguentes eum oleo in nomine Domini.

59. *Ut omnes clerici episcopis suis subiecti sint.* Ut omnes presbiteri, diaconi ³ et subdiaconi sub potestate episcopi maneant.

60. *De ordine sacerdotum.* Ut nullus presbiter praesumat in alia parrochia baptizare nec missas celebrare sine iussione episcopi, in cuius parrochia est. Et omnes presbiteri ad concilium episcopi conveniant. Et si hoc, quod superius conpraehensum est, facere contempserint, secundum canonicam institutionem iudicentur tam ipsi quam et defensores eorum.

61. *De eo, qui non confitetur Dei verbum passum carne.* Si quis non confitetur Dei verbum passum carne et crucifixum carne et mortem carne gustasse factumque primogenitum ex mortuis, secundum quod vita est et vivificator ³ ut Deus, anathema sit.

62. *De modis excommunicationis tam de clericis, quam de laicis.* Si quis presbiter ab episcopo suo degradatus vel excommunicatus ⁴ fuerit, et ipse per contemptum postea aliquid de suo officio sine comiato facere praesumpserit, et postea ab episcopo correptus et excommunicatus fuerit, qui cum ipso communicaverit scienter, sciat se esse excommunicatum similiter. Quicumque clericus vel laicus aut femina incestum commiserit et ab episcopo suo correptus se emendare noluerit, et ab ipso excommunicatus fuerit, qui postea cum ipso communicaverit, similiter excommunicetur. Et ut sciatis, qualis sit modus istius excommunicationis, in ecclesiam non debet intrare, nec cum ullo christiano cibum nec potum sumere; nec eius munera quisquam accipere debet, vel osculum porrigere, nec in oratione se iungere, nec salutare, antequam ab episcopo suo sit reconciliatus. Quod si aliquis se reclamaverit, quod iniuste sit excommunicatus, licentiam habeat ad metropolitanum episcopum venire, ut ibidem secundum canonicam institutionem diiudicetur; et interim suam excommunicationem custodiat. Quod si aliquis ista omnia contempserit et episcopus hoc minime emendare poterit, regis iudicio exilio condemnatur.

63. *De his qui a synodo vel a suo episcopo damnati sunt.* Haec vero per singula capitula in statutis Niceni concilii legere potestis, seu in aliis sanctorum patrum synodalibus edictis et in Antiocheno concilio, quod hi, qui damnati sunt a synodo vel a suo episcopo, et postea ministrare praesumunt, praecipitur ut nullus audeat eis communicare. Si quis vero eis communicat, simili sententiae subiaceat, sicut et damnatus.

64. *De episcopis vel quibuslibet ex clero.* Item in eodem concilio, ut episcopus vel quilibet ex clero sine consilio vel litteris episcoporum vel metropolitani non audeant regalem dignitatem pro suis causis D eorum examinetur.

65. *De die dominica, qualiter observanda est.* Item in eodem concilio praecipitur, ut a vespera usque ad vesperam dies dominica servetur.

66. *De ignotis angelorum nominibus.* Item in eodem concilio praecipitur, ut ignota angelorum nomina nec fingantur nec nominentur, nisi illorum, quos habemus in auctoritate. Hi sunt, Michael, Gabriel, Raphael.

67. *De mulieribus, ne ad altare accedant.* Item in eodem concilio, quod non oporteat mulieres ad altare ingredi.

68. *De episcopis ordinandis vel quibuslibet ex clero.* Item in concilio Calcedonensi, quod non oporteat episcopum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinare: quia utrique deponendi sunt, et qui ordinat, et qui ordinatur, necnon et qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus apostolorum. Si quis episcopus aut presbiter aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, deiciatur ipse et ordinator eius et a communione abscondantur.

69. *De maleficis vel incantatoribus.* Item in eodem concilio, ut coclearii, malefici, incantatores, et incantatrices fieri non sinantur, quos in Symone mago Dominus terribiliter damnavit.

70. *De negotiis clericorum inter se.* Item in eodem concilio, ut si clerici inter se negotium aliquod habuerint, a suo episcopo diiudicentur, non a secularibus.

71. *De conspiratione clericorum vel monachorum seu laicorum.* Item in eodem concilio, ut nec clerici, nec monachi, nec laici conspirationem vel insidias contra pastorem suum faciant.

72. *De fide sanctae Trinitatis praedicanda.* In concilio Cartaginensi. Primo omnium necesse est, ut fides sanctae Trinitatis et incarnationis Christi, passionis, resurrectionis et ascensionis in coelos diligenter omnibus praedicetur.

73. *De his, qui se convertunt ad Deum.* Item in eodem de his, qui in periculo constituti sunt et convertunt se ad Deum, ut canonicè inquirantur de reconciliatione, et canonicè reconcilientur.

74. *De his, qui non sunt bonae conversationis.* Item in eodem, ut illi, qui non sunt bonae conversationis et eorum vita est accusabilis, non audeant episcopos vel maiores natu accusare.

75. *De his, qui cum excommunicato communicaverint.* Item in eodem, ut qui excommunicato praesumptiose communicaverit, excommunicetur et ipse.

76. *De subiectione presbiterorum.* Item in eodem concilio infra dua capitula, ut nullus presbiter contra episcopum suum superbire audeat.

77. *De clericis ecclesiastici ordinis.* Item in eodem ⁵ ut clerici ecclesiastici ordinis, si culpam incurrerint, apud ecclesiasticos iudicentur, et non apud seculares.

78. *De falsis nominibus sanctorum.* Item in eodem, ut falsa nomina martyrum et incertae sanctorum memoriae non venerentur.

79. *De uxore a viro dimissa.* Item in eodem, ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum vivente viro suo; nec vir aliam accipiat vivente uxore priore.

80. *De oblatiis pauperum.* In concilio Gangrensi, ut nulli liceat oblationes quae ad pauperes pertinent, rapere vel fraudare.

81. *De ieiuniis a sacerdotibus constitutis.* Item in eodem, ut ecclesiastica a sacerdotibus ieiunia constituta sine necessitate rationabili non solvantur.

82. *De his, qui contra naturam peccant.* In concilio Ancyrano. Si inventi sunt inter vos qui cum ⁶ quadrupedibus aut cum consanguineis usque ad septimum genuculum vel masculis contra naturam peccant, dura et districta poenitentia sunt coercendi. Quapropter episcopi et presbiteri, a quibus iudicium poenitentiae iniungitur, conentur omnimodis hoc malum a consuetudine prohibere vel abscondere.

83. *De nominibus recitandis.* Item eiusdem, ut nomina publice non recitentur ante preces sacerdotales.

84. *De canonum institutis a presbiteris non ignorantibus.* Item eiusdem, ut nulli sacerdoti liceat ignorare sanctorum canonum instituta.

85. *De sacerdotibus contra decretalia agentibus.*

VARIANTES LECTIONES.

¹ inunguendos inf. G. cf. Anseg. ² d. et. deest 755, 8. ³ vivificatur G. ⁴ vel c. deest 755, 9. ⁵ c. concilio G. ⁶ quicumque G.

Item eiusdem, ut si quis sacerdos contra constituta decretalium praesumptio egerit et corrigi noluerit, ab officio suo submoveatur.

86. *De fide presbiterorum ab episcopis discutienda.*

Ut episcopi diligenter discutiunt per suas parochias presbiterorum fidem et baptismum catholicum et missarum celebrationes, ut fidem rectam teneant et baptismum catholicum observent et missarum praecipue bene intellegant, et ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur, et dominicam orationem ipsi intellegant et omnibus praedicent intellegentiam, ut quisque sciat quid petat a Deo. Et ut *Gloria Patri* cum omni honore apud omnes cantetur, et ipse sacerdos cum sanctis angelis et populo Dei communi voce *Sanctus, Sanctus, Sanctus* decantet. Et omnimodis dicendum est presbiteris et diaconibus, ut arma non portent, sed magis confidant in defensione Dei, quam in armis.

87. *De presbiteris in ecclesiis constituendis ab episcopis et non ab aliis.* Statutum est, ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbiteri in quibuslibet ecclesiis nec constituantur nec expellantur. Et si laici clericos probabili vitae et doctrinae episcopos conserandos suisque in ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos reiciant.

88. *De villis novis et ecclesiis in eis noviter constitutis.* Sancitum est de villis novis et ecclesiis in eis noviter constitutis, ut decimae de ipsis villis ad easdem ecclesias conferantur.

89. *De presbiteris, qui feminas in domibus habent.* Sancitum est ab episcopis de presbiteris, qui feminas secum indiscrete habitare permittunt et propter hoc malae opinionis suspicione denotantur, ut si ceu inceptor admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica invectione feriuntur.

90. *De scriptoribus.* Ut scribae vitiose non scribant.

91. *De incestuosis.* De incestuosis, ut canonicè examinentur et nec propter alicuius amicitiam quidam relaxentur, quidam vero constringantur.

92. *De communicatione fidelium.* Ut omnes fideles communicent et ad missas perspiciant sine aliqua occasione.

93. *De confugio ad ecclesiam.* Si quis ad ecclesiam confugium fecerit, in atrio ipsius ecclesiae pacem habeat, nec sit ei necesse ecclesiam ingredi; et nullus eum inde per vim abstrahere praesumat, sed liceat confiteri quod fecit, et inde per manus bonorum hominum ad discussionem in publico perducatur.

94. *De admonitione sacerdotum.* Ut sacerdotes admoneant populum, ut elemosinam dent et orationes faciant pro diversis plagis, quas assidue pro peccatis nostris patimur.

95. *De praedicatione ad plebem.* Ut ipsi sacerdotes unusquisque secundum ordinem suum praedicare et docere studeat plebem sibi commissam.

96. *De eruditione filiorum a parentibus et patris.* Ut parentes filios suos, et patris eos quos de fonte lavacri suscipiunt, erudire summo opere studeant; illos, quia eos genuerunt et eis a Domino dati sunt; et istos, quia pro eis fidei iussores existunt.

97. *De ecclesiis antiquitus constitutis.* Ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decimis nec ulla possessione priventur.

98. *De his, qui sine consensu episcopi presbiteros in ecclesiis constituunt vel de ecclesiis eiciunt.* De his, qui sine consensu episcopi presbiteros in ecclesiis suis constituunt vel de ecclesiis eiciunt, et ab episcopo vel a quolibet misso dominico admoniti obedire noluerint, ut bannum nostrum rewadiare cogantur

et per fidei iussores ad palatium nostrum venire iubeantur; et tunc nos decernamus, utrum nobis placeat ut aut illum bannum persolvant, aut aliam harniscaram sustineant.

99. *De ecclesiis inter coheredes divisis.* De ecclesiis, quae inter coheredes divisae sunt, consideratum est, quatinus si secundum providentiam et admonitionem episcopi ipsi coheredes eas voluerint tenere et honorare, faciant. Si autem hoc contradixerint, ut in episcopi potestate maneat, utrum eas ita consistere permittat aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium ecclesiae pertinentes ita divisae inventae fuerint, ut describantur et nobis renuntiatur.

100. *De manso ad ecclesiam dato.* De uno manso ad ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra servituta sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, comes vel missi hoc, quod inde subtractum est, presbiteris cum sua lege restituere faciant.

101. *De his, qui decimas dare nolunt, nisi a se redimantur.* De decimis, quas populus dare non vult, nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit et nec episcopum nec comitem audire voluerit, si noster homo fuerit, ad praesentiam nostram venire compellatur. Caeteri vero distringantur, ut inviti ecclesiae restituant, quod voluntarie dare neglexerunt.

102. *De testibus ad rem quamlibet discutiendam.* Ut quocumque testes ad rem quamlibet discutiendam quaerendi atque eligendi sunt, a misso nostro et comite, in cuius ministerio de re qualicumque agenda est, tales eligantur, quales optimi in ipso pago inveniri possint. Et non liceat litigatoribus per praemia falsos testes adducere, sicut actenus fieri solebat.

103. *De causa ebrii hominis, et de eius testimonio, et de placito comitis.* Ut nullus ebrius suam causam in mallo possit conquirere nec testimonium dicere. Nec placitum comes habeat, nisi ieiunus.

104. *De hoc si presbiteri sanctum crisma dederint ad iudicium subvertendum.* Ut presbiter, qui sanctum crisma donaverit ad iudicium subvertendum, postquam de gradu suo depositus fuerit, manum amittat.

105. *De placito centenarii.* Ut nullus homo in placito centenarii neque ad mortem, nec ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista aut in praesentia comitis vel missorum nostrorum iudicentur.

106. *De raptu viduarum.* Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, in triplo componat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat.

107. *De homine publicam poenitentiam agente interfecto.* Qui hominem publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat et wergildum proximis suis persolvat.

108. *De observatione praecceptorum dominicorum.* De observatione praecceptorum nostrorum et immunitatum praecipimus, ut ita observentur, sicut a nobis et ab antecessoribus nostris constitutum est.

109. *De locis iam dudum sacris et nunc spurciis foedatis.* De locis iam dudum sacris et nunc spurciis foedatis, ut iuxta possibilitatem in antiquum statum reformentur.

110. *De commutationibus utilibus permanentibus inutilibusque delendis.* Ubi commutationes iam tempore nostro quamque genitoris nostri legi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ homines G. ² perexpectent I. 132. ³ deprecatione I. 132. ⁴ persolvat G. ⁵ sustineat G. ⁶ deest G. ⁷ qui superscripto vel quod G. ⁸ hominis G. ⁹ isti Bal. ¹⁰ vel Bal. ¹¹ eius Bal. ¹² immunitate Bal.

timae et rationabiles atque utiles ad ecclesias Dei factae sunt, permanent. Ubiunque vero inutiles et incommoda atque irrationabiles factae sunt, dissolvantur, et recipiat unusquisque quod dedit. Ubi vero mortua manus interiacet aut alia quaelibet causa, quae rationabilis non esse videatur, inventa fuerit, diligenter describatur et ad nostram notitiam perferatur.

111. *De ecclesiae consecratione in qua mortuorum cadavera infidelium sunt sepulta.* Ecclesiam in qua mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur, sanctificare non licet. Sed si apta videtur ad consecrandum, inde evulsa corpora et rasis vel lotis lignis eius, reaedificetur. Si haec consecrata prius fuit, missas in ea celebrare licet, si tamen fideles fuerint, qui in ea sepulti sunt.

112. *De officio laicorum.* Laicus non debet in ecclesia lectionem recitare nec alleluia dicere, sed psalmum tantum aut responsoria sine alleluia.

113. *De stultorum voto solvendo.* Episcopo licet votum solvere, si vult.

114. *De non prodendo a presbiteris crimen episcopi.* Presbitero non licet peccatum episcopi prodere, quia super eum est.

115. *De parochianis alterius presbiteri.* Ut nullus presbiter alterius parochianum, nisi in itinere fuerit, nec decimam ad alterum pertinentem audeat recipere.

116. *De manus impositione et resolutione canonica.* Ut nemo sacerdotum populi sibi peccata confitentium sine auctoritate canonum iudicare praesumat. Et ut quando unicuique quisquam sacerdos sibi scelera sua confitenti iuxta praedictum canonicum modum poenitentiam tribuit, si eam dixerit aut habitum mutaverit, manus ei secundum canonicam auctoritatem imponat cum orationibus, quae in sacramentario ad dandam poenitentiam continentur. Si vero occulte et sponte confessus fuerit, occulte fiat. Et si publice ac manifeste convictus aut confessus fuerit, publice ac manifeste fiat, et publice coram ecclesia iuxta canonicos poenitentiae gradus. Post peractam vero secundum canonicam institutionem poenitentiam occulte vel manifeste, canonicè reconciliatur et manus ei cum orationibus, quae in sacramentario a reconcilandum poenitentem continentur, imponatur, ut divinis precibus et miserationibus absolutus a suis facinoribus esse mereatur: quoniam sine manus impositione neque absoluitur ligatus. Et ideo dominus et magister noster discipulis suis ac successoribus eorum ligandi ac solvendi dedit potestatem, ut peccatores ligandi habeant potestatem, et poenitentiam condigne agentes absolvi atque peccata cum divina invocatione dimitti queant. Nec mirum hoc. Quia si homines suis servis dant potestatem de subditis ligandi et solvendi vel nocendi et adiuvandi apud se, quanto magis dominus omnium hominum hanc potestativè potestatem praepositis sanctae ecclesiae dedit dicens: *Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta erunt.* Et reliqua.

117. *De poenitente, cuius crimen pervulgatum est.* In concilio Cartaginensi de eadem re praecipitur, ut si cuiusquam poenitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universam commoverit ecclesiam, ante absidam manus ei imponatur. Et alibi in canonibus vel in decretalibus Leonis papae praecipitur de eadem re, ut absolutio poenitentium per manus impositionem episcoporum supplicationibus fiat; et reliqua multa talia et horum similia.

118. *De poenitentibus, qui eucharistiam acceperint in infirmitate positi.* Poenitentes, qui in infirmitate

viaticum eucharistiae acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

119. *De remedio poenitentiae, et quod absolutio poenitentium per manus impositionem episcoporum supplicationibus fiat. Propter quod necesse est, ut reus peccatorum ante ultimum diem sacerdotali supplicatione solvatur, etiamsi periculo mortis urgente statim post acceptionem poenitentiae et reconciliatio subsequatur.* Ex epistola papae Leonis ad Theodorum, Forioliensem episcopum. Multiplex misericordia Dei ita lapsis humanis subvenit, ut non solum per baptismi gratiam, sed etiam per poenitentiae medicinam spes vitae reparatur aeternae, et qui regenerationis dona violarunt, proprio se in licio condemnantes ad remissionem criminum perveniant sic divinae voluntatis praesidiis ordinatis, ut indulgentiam Dei nisi supplicationibus sacerdotum nequeant obtinere. Mediator enim Dei et hominum dominus Jesus Christus hanc praepositis ecclesiae tradidit potestatem, ut et contentibus poenitentiae sanctionem darent et ab eadem salubri satisfactione purgatos ad communionem sacramentorum per ianuam reconciliationis admitterent. Cui utique operi incessabiliter ipse Salvator intervenit, qui nunquam his abest, sicut ipse ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Qua de re innuitur, ut si quid per servitum nostram bono ordine et grato impletur effectu, non ambigamus per Spiritum sanctum nobis fuisse donatum. Si autem aliquis eorum, pro quibus Domino supplicamus, quocumque intercepto obstaculo munere indulgentiae praesentis exciderit, et priusquam ad constituta remedia perveniat temporalem vitam humana conditione finierit, quod manens in corpore non recepit, consequi exutus carne non poterit. Idcirco necesse est nos eorum, qui obierint, merita aeternae discutere, cum dominus noster, cuius iudicia nequeunt comprehendi, quod sacerdotum impleri ministerio non sivit, suae iustitiae reservavit; ita potestatem suam timentis volens, ut hic terror omnibus prosit, et quod quibusdam tepidis aut negligentibus accidit, nemo non metuat. Multum enim utile ac necessarium est, ut peccatorum reatus ante ultimum diem sacerdotali supplicatione solvatur. His autem, qui tempore necessitatis periculis urgentibus praesidium poenitentiae et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda: quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire, apud quem nullas patitur venire moras conversio, dicente Dei spiritu per prophetam: *Cum conversus ingemueris, salvus eris.* Et alibi: *Dic iniquitates tuas prior, ut iustificeris.* Item: *Quia apud Dominum misericordia est, et copiosa apud eum redemptio.* In dispensandis itaque Dei donis non debemus esse difficiles nec se accusantium gemitus lacrymasque negligere, cum poenitendi affectionem ex Dei credamus inspiratione conceptam, dicentis apostolo: *Ne forte dei illis Deus poenitentiam, ut respiciant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.*

120. *Item de poenitentium absolute, ut per manus impositionem episcoporum vel sacerdotum precibus fiat.* Si quis in periculo vel pace aut infirmitate poenitentiam acceperit; si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem et infundatur ori eius eucharistia.

121. *Ut poenitens ostensis poenitentiae fructibus ad communionem recipiatur.* Ut poenitens ostensis necessariis poenitentiae fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione percipiat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ inter Bal. ² nisi G. ³ sacramentario G. const. ⁴ in concilio: universa ecclesia noverit ⁵ exemplar p. G. et codd. Bal. ⁶ obtineri G. ⁷ itaque G. ⁸ recipit G. ⁹ rescrubuit G. ¹⁰ error G.

122. *Ut poenitentes tempore, quo poenitentiam petunt, super caput cilicium a sacerdote consequantur.* Poenitentes tempore, quo poenitentiam petunt, impositionem manus super caput et cilicium a sacerdote, sicut ubique constitutum est, consequantur.

123. *Ut omni tempore ieiunii manus poenitentibus a sacerdote imponatur.* Omni tempore ieiunii manus poenitentibus a sacerdotibus imponatur.

124. *Ut lapsi per manus impositionem episcopi absolvantur.* Nec absolvendos lapsos in fide credamus, nisi per impositionem manus episcopi.

125. *Ut poenitentes communicent qui ante reconciliationem moriuntur.* Placuit his, qui accepta poenitentia ante reconciliationem migraverunt ad Dominum, communicari pro eo quod honoraverunt poenitentiam. Qui si supervixerint, stent in ordine poenitentium, ut legitimam communionem statuto tempore reconciliatione et manus impositione episcopi¹ vel eius lussu presbiteri recipiant.

126. *De his, qui convivio gentilium usi sunt.* Qui convivio solo gentilium et escis immolatis usi sunt, possunt ieiuniis et manus impositione purgari.

127. *Ut criminalia peccata multis ieiuniis, et crebris manus impositionibus, a sacerdotibus purgentur.* Criminalia peccata multis ieiuniis et crebris manus sacerdotum impositionibus eorumque supplicationibus iuxta canonum statuta placuit purgari, ita ut nemo sine manus impositione episcopi aut eius iussu alicuius presbiteri se credat esse a suis facinoribus absolutum. Non est mirandum, si absolutio peccatorum per manus impositionem precibus sit sacerdotum, cum Dominus in veteri lege super caput hostiae manum sacerdotis praeceperit imponi. Etenim sicut tunc per illam hostiam, ita nunc per invocationem Spiritus sancti, per quem fit² remissio peccatorum, per manus episcoporum vel eorum auctoritate reliquorum sacerdotum impositione, supplicationibus eorum remittuntur peccata. Nam quando Dominus Lazarum suscitavit, ait discipulis suis: *Tollite lapidem*: subauditur, ut mortuus surgat dans exemplum, ut sicut ipsi manibus tollunt lapidem ut mortuus surgat, ita ipsi et successores eorum manus poenitentibus imponant, ut per impositionem manuum suis precibus mortuum de sepulchro, id est peccatorem de vitiis surgere et relevare faciant; et sicut illi praedictum Lazarum instituit, id est funibus conligatam iubente Domino solvit³ qui ait, *Solve illum, et sinite abire*, ita isti⁴ eorum supplicationibus auxiliante Domino et comitante Spiritu sancto, qui in his semper operatur, per manus impositionem peccatorum solvant vincula eosque tempore a sanctis patribus constituto sacra eucharistia communicent et absolutos ire permittant.

128. *Ut poenitentibus iuxta canonicam auctoritatem poenitentia detur, et ante suspensos a communione excubare faciant ad ecclesiae officium.* Ut secundum formam canonum poenitentibus detur poenitentia, et prius eos a communione suspensos ad officium ecclesiae excubare faciant et inter reliquos poenitentes ad manus impositionem crebro recurrere. Expleto autem satisfactionis tempore et sacerdotali prece⁵ per manus impositionem, iuxta ordinem sacramentorum et canonum reconcilient poenitentes et sacra communione confirmant.

129. *De his qui separati a communione fuerint poenitentibus.* Qui a communione separantur in locis quibus seclusi fuerant, per manus impositionem recipiantur in communionem. Nec se quisquam a peccatis absolutum sine reconciliatoria manus impositione credat; sed per manus impositionem preci-

bus sacerdotum reconciliatur, sicut auctoritas habet ecclesiastica.

130. *Ne in confinio mortis poenitens a reconciliatione diutius suspendatur. Et ut oblatio eius, qui poenitens necdum reconciliatus de hac vita exierit, ab ecclesia recipiatur.* Qui poenitentiam in mortis agit periculo, non diutine a reconciliationis gratia differendus est. Sed si profecto mortis urget periculum, poenitentia⁷ per manus impositionem accepta statim et reconciliatio adhibenda est, ne prius ab humanis rebus aeger abscedat, quam donum reconciliationis accipiat, sicutque superstitibus⁸ quodam modo doloris videtur esse perpetuum, si praecisum ab ecclesiae membris eum, qui utique reconciliationis non meruit gratiam, raptim a praesenti vita mortis natura subduxerit. Unde iuxta papae Leonis edictum his, qui in tempore necessitatis et in periculo urgentis instantia praesidium poenitentiae⁹ et mox reconciliationis remedium implorant, nec satisfactio interdicens est, nec reconciliatio deneganda; quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire. De his autem, qui accepta poenitentia, antequam reconcilientur, ab hac vita recesserint, quamquam diversitas praecceptorum de hoc capitulo habeatur, illorum tamen nobis sententia placuit, qui multiplices numero de huiusmodi humanius decreverunt, ut et memoria talium in ecclesiis commendetur et oblatio pro eorum dedicata spiritibus accipiatur.

131. *De presbiteris vel diaconibus graviore noxa convictis.* Item confirmatum est, ut si quando presbiteri vel diaconi in aliqua graviore culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus tanquam poenitentibus vel tanquam fidelibus laicis imponatur. Neque permittendum, ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

132. *De poenitentibus qui ex graviorebus levioribus commissis poenitentiam gerunt.* De poenitentibus, qui sive ex graviorebus commissis sive ex levioribus poenitentiam gerunt, si nulla interveniat aegritudo, quinta feria ante pascha eis remittendum Romanae ecclesiae consuetudo demonstrat. Caeterum de pondere aestimando delictorum sacerdotis est iudicare, ut attendat ad confessionem poenitentis et ad fletus atque lacrymas corrigentis, ac¹⁰ tum iubere dimitti, cum viderit congruam satisfactionem. Sane si quis aegritudinem inciderit atque usque desperationem devenit, ei est ante tempus paschae relaxandum, ne de seculo absque communi-
one discedat.

133. *De his, qui convivio solo gentilium et escis immolatis usi sunt.* Qui convivio solo gentilium et escis immolatis usi sunt, possunt ieiuniis et crebris manus impositionibus purgari, ut deinceps ab idololatriis abstinentes sacramentorum Christi possint esse participes. Si autem aut idola adoraverunt aut homicidiis vel fornicationibus contaminati sunt, ad communionem eos, nisi per poenitentiam publicam et per manus impositionem sacerdotali prece sint reconciliati, non oportet admitti. Tempora poenitudinis habita moderatione sunt constituenda, prout conversorum animos sacerdotes inspexerint esse devotos, pariter etiam habentes aetatis senilis intuitum, et periculorum quorumque aut aegritudinum respicientes necessitates; in quibus si quis ita graviter urgeatur, ut dum adhuc poenitet, de salute ipsius desperetur, oportet ei per sacerdotalem sollicitudinem, id est per manus impositionem absolute precum sacerdotalium communionis gratia subveniri.

134. *Ut poenitentes, qui ex graviorebus peccatis poenitentiam gerunt, tribus annis sint inter audientes, si*

VARIANTES LECTIONES.

¹ e. v. e. i. p. a *Benedicto* addita. ² s. qui est r. G. ³ deest G. ⁴ istis B. ⁵ s. percepta m. impositione G. ⁶ receptetur G. ⁷ poenitentiam p. m. i. acceptam G. ⁸ supprestibus Sang. Camb. ⁹ p. remedium et m. ex more r. G. ¹⁰ quantum i. G.

veram poenitentiam gesserint. Poenitentes, qui ex gravi-
oribus peccatis poenitentiam gerunt, si ex corde
poenitent, sicut Nicena synodus de lapsis constituit,
tribus annis sint inter audientes, quinque vero vel
septem annis subiaceant inter poenitentes manibus
sacerdotum. Duobus etiam annis oblationis modis
omnibus non sinantur offerre, sed tantummodo popu-
lis in oratione socientur. Nec confundantur Deo
colla submittere, qui eum non timuerunt abnegare.
Quod si utpote mortales intra metas praescripti tem-
poris coeperit vitae finis urguere, subveniendum est
implorantibus seu ab episcopo, qui poenitentiam de-
dit, seu ab alio, qui tamen datam esse probaverit,
aut similiter a praebitero, iussu aut permissu tamen
proprii episcopi, per manus impositionem absolutione
precum sacerdotalium iaticum abeuntibus de seculo
non negetur. Pueris autem, quibus a puritate voca-
bulum est, seu clericis, seu laicis, aut etiam simili-
bus puellis, quibus ignorantia suffragatur aetatis,
aliquandiu sub manus impositione detentis reddenda
communio est. Quod si ante praefinitum poenitentiae
tempus despecti a medicis aut evidentibus mortis
pressi iudicii recepta quiaquam communionis gratia
convaluerint, servemus in eis, quod Niceni cano-
nes ordinarunt, ut habeantur inter illos, qui in ora-
tione sola communicant, donec impleatur spatium
temporis eisdem praetium.

135. *De catechuminis non praetereundis.* Nec cate-
chumini praetereundi sunt, quia non est causa dissi-
milis, sicut iidem sancti canones ordinaverunt. Hi
qui quolibet modo Christum, quem semel confessi
sunt, abiurarint, tribus annis inter audientes sint,
et postea cum catechuminis permittantur orare, per
manus impositionem communionis catholicae gratiam
recepturi.

136. *Ut qui poenitentiam publicae gerunt, uno anno
cum cilicio sint inter audientes.* Qui poenitentiam pu-
blice gerunt, debent unum annum esse cum cilicio
inter audientes, vel usque ad magnum diem, et popu-
lo, quando intrat in ecclesiam, perfusi lacrymis
veniam postulare precarique eum humiliter, ut pro
eis dignetur orare. Tribus vero annis subiaceant inter
poenitentes manibus sacerdotum in loco retro
ostio ecclesiae poenitentibus constituto, et seorsum,
infra ipsam tamen ecclesiam, secluso populo tamen,
iam non in terram prostrati, sed vultu et capite humi-
liato, humiliter et ex corde, ut supra dictum est, ve-
niam postulent et pro se orare exposcant. Duobus
etiam annis oblationes modis omnibus non sinantur
offerre, sed populis tantummodo in oratione socien-
tur, ut perfectionem septimo in coena Domini conse-
quantur anno, id est per episcopi vel eius iussu, si
ipse abest, aliorum sacerdotum manus impositionem,
absolutione sacerdotalium praecum, communionis cat-
holicae gratiam recepturi. *Qualiter septem annorum
poenitentia agatur.* In his vero septem annis multipli-
citer ieiuniis, orationibus, fletibus et elemosinarum,
pro ut melius potuerint, exhibitionibus et lacrymis
persistent. Et ne ulterius eis talia contingant admo-
dum caveant, dicente Domino: *Vade et amplius noli
peccare.*

137. *De poenitentibus transgressoribus.* Ut hi, qui
frequenti praevicatione peccata vel poenitentiam
iterant, frequenti sententia, nisi per satisfactionem
quae praevicationi sunt emendare nitantur, coercen-
tur vel condemnentur, ut haec, quae voluntarie non
diluverunt, inviti emendent. Quod si his aliquis reue-
rit et praecipis sui sacerdotis irubediens apparue-
rit, secundum modum culpae excommunicetur. Si
quis autem his ante reconciliationem et eorum satis-

factionem absque proprii episcopi licentia communi-
care praesumpserit, simili excommunicationi subia-
ceat. Sacerdotes autem, ad quos pertinere noscuntur,
si eos quolibet munere vel favore aut neglectia ad-
monere noluerint aut per satisfactionem revertentes
non susceperint, aut contemntes de ecclesia non
eiecerint, simili sententia plectantur, quousque vel
emendationis vel eorum damnationis sententia pro-
mulgetur.

138. *Ut poenitentibus absque personarum acceptione
poenitentia detur.* Ut sacerdos poenitentiam impio-
ranti absque personae acceptione poenitentiae leges
iniungat.

139. *De negligentioribus poenitentibus.* Ut negle-
gentiores poenitentes tardius recipiantur.

140. *De eo, qui poenitentiam in infirmitate petit.* Is
qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad
eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate
obmutuit vel in frenesim versus fuerit, dent testi-
monium qui eum audierunt, et accipiat poenitentiam.
Et si continuo creditur moriturus, reconcilietur per
manus impositionem et infundatur ori eius eucharis-
tia. Si supervixerit, commoneatur a supradictis tes-
tibus petitionis suae satisfactio, et subdatur statu-
tum poenitentiae tempus, quamdiu sacerdos, qui poe-
nitentiam dedit, probaverit.

141. *Ut poenitentes non se credant absolutos, nisi
per manus impositionem.* Poenitentes qui in infirmi-
tate viaticum eucharistiae acceperint, non se cred-
ant absolutos siue manus impositione, si super-
vixerint.

142. *De poenitentibus qui antequam leges poeniten-
tiae exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui
fuerint.* Poenitentes, qui antequam leges poenitentiae
exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui
fuerint, ubi eis sacerdos subvenire non potuerit,
memoria eorum et orationibus et oblationibus com-
mendentur.

143. *De loco monasteriorum vel aedificiis pro-
videndis.* Dignum ac necessarium est, ut missi nostri
per quaeque loca directi simul cum episcopis unius-
cuiusque diocesis perspiciant loca monasteriorum ca-
nonicorum pariter et monachorum similiterque puel-
larum, si in apto et in congruo loco sint posita, ubi
commodum necessarium possit acquiri, quod ad
utilitatem pertinet monasteriorum, sicut in sancta
regula dicitur: *Monasterium autem ita debet constitui,
ut omnia necessaria infra monasterium exercentur,
ut non sit necessitas monachis vel clericis vagandi
foras, quia omnino non expedit animabus eorum.* Si-
militer quoque aedificationes monasteriorum supra-
dicti missi et cum eis episcopi per diversa loca praevideant,
si aptae sint et congruenter sicut aetate profes-
sioni compositae, vel si claustrum firum habeant,
in quo salvari possint animae in eis commorantium
sub disciplina canonica vel regulari. Ubi autem ali-
ter inventa fuerint, hoc omnimodis episcopus loci
ipsius faciat emendari, ita ut condignam professioni
eorum custodiam habeant canonici vel monachi at-
que nonnanes, ne detur eis occasio maleficiendi, quod
absit.

144. *Ut episcopi sciant, qualiter canonici, qui sunt
cum abbatibus, vivant.* Praecipimus, ut unusquisque
episcopus sciat per singula monasteria, quantos quis-
que abba canonicos in monasterio suo habeat. Et hoc
omnino ambo pariter provideant, ut si monachi fieri
voluerint, regulariter vivant; sin autem, canonice
vivant omnino.

145. *Ut presbiteri chrisma diligenter custodiant.*
Presbiteri sub sigillo custodiant chrisma et nulli sub

VARIANTES LECTIONES.

¹ quidem G. ² acceperunt B. ³ c. ac n. posset G. ⁴ deest G.

NOTAE.

^a Vel clericis Benedictus de suo addidit.

praetextu medicinae vel maleficii donare inde praesumant. Quod si fecerint, honore priventur.

146. *Ut presbyteri utantur assidue orariis.* Presbyteri sine intermissione utantur orariis propter differentiam sacerdotii dignitatis

147. *Ne laici presbiteros eiciant de ecclesiis eosve in eis constituant absque propriorum episcoporum consensu.* Ut laici presbiteros non eiciant de ecclesiis neque constituant sine consensu episcoporum suorum.

148. *Ne laici a presbiteris munera exigant.* Ut laici omnino munera iniusta non exigant a presbiteris propter commendationem ecclesiae cuiquam presbitero.

149. *De fugitivis clericis.* Ut unusquisque episcopus in sua parochia diligenter presbiteros vel clericos inquiret, unde sint. Et si aliquem fugitivum invenierit, ad suum episcopum redire faciat.

150. *De letania maiore.* Placuit nobis, ut letania maior observanda sit a cunctis christianis diebus tribus.

151. *De quatuor temporibus observandis.* Constituiamus, ut quatuor tempora anni ab omnibus cum ieiunio observentur; id est in Martio mense ebdomada prima, feria quarta et sexta et sabbato veniant omnes ad ecclesiam hora nona cum letaniis ad missarum solemniam. Similiter in mense Iunio ebdomada secunda feria quarta et sexta sabbato ieiunetur usque horam nonam, et a carne ab omnibus abstinenceatur. Similiter in mense Septembrio ebdomada tertia. Et in mense Decembrio ebdomada, quae fuerit plena ante vigiliam natalis Domini, sicut est in Romana ecclesia traditum.

152. *De indicto ieiunio.* Quod si quis indictum ieiunium superbiendo contempserit et observare cum caeteris christianis noluerit, in Gangrensi concilio praecipitur, ut anathematizetur, nisi emendare se studeat.

153. *De dominicis diebus.* Omnes dies dominicos cum omni veneratione observare decrevimus et servili opere abstinere. Et mercatus in eis minime sit, nec placitum, ubi aliquis ad mortem vel ad poenam iudicetur.

154. *De decimis.* Ammonemus atque praecipimus, ut decima Deo omnino dari non neglegatur, quam Deus ipse sibi dari constituit: quia timendum est, ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua, et qui decimam Deo dare neglexerit, novem partes auferantur ab eo.

155. *Ut ecclesiae pacem habeant.* Rem confugientem ad ecclesiam nemo abstrahere audeat neque inde donare ad poenam vel ad mortem, ut honor Dei et sanctorum eius conservetur; sed rectores ecclesiarum pacem et vitam ac membra eis obtinere studeant. Tamen legitime component, quod iniuste fecerant.

156. *Iterum de pace ecclesiarum.* Praecipimus, ut in ecclesiis aut in domibus ecclesiarum vel in atriis placita secularia minime fiant.

157. *Ut antiquae ecclesiae honorem suum habeant.* Ecclesiae antiquitatis constitutae nec decimis nec aliis possessionibus priventur, ita ut novis oratoriis tribuantur.

158. *De beneficiis ecclesiasticis.* Quicumque beneficium ecclesiasticum habent, ad tecta ecclesiae restauranda vel ipsas ecclesias emendandas omnino adjuvent, et nonam et decimam reddant.

159. *Ne presbiter missam solus cantet.* Nullus presbiter, ut nobis videtur, solus missam cantare recte valet. Quomodo enim dicit: Dominus vobiscum, vel sursum corda ammonet habere, et alia multa his similia, cum alius nemo cum eo sit?

160. *De oblatione et pace in ecclesia facienda.* Oblationem quoque et pacem in ecclesia facere iu-

giter ammonetur populus christianorum; quia ipsa oblatio sibi et suis magnum est remedium animarum, et in ipsa pace vera unanimitas et concordia demonstratur.

161. *De symbolo et oratione dominica.* Symbolum, quod est signaculum fidei, et orationem dominicam discere semper ammoneant sacerdotes populum christianum. Volumusque ut disciplinam condignam habeant qui haec discere neglegunt, sive in ieiunio, sive in alia castigatione. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scolam, sive ad monasteria, sive foras presbiteris, ut fidem catholicam recte ediscant et orationem dominicam, ut domi alios docere valeant. Qui vero aliter non potuerit, vel in sua lingua hoc discat.

162. *Ut malum ebrietatis omnino vitetur.* Magnum malum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, modis omnibus cavere praecipimus. Qui autem hoc vitare noluerit, excommunicandum eum esse decrevimus usque ad emendationem congruam.

163. *De spiritalibus filiis.* Praecipimus, ut unusquisque compater vel proximi spirituales filios suos catholice instruat.

164. *Ut canticum luxuriosum circa ecclesias deservatur.* Canticum turpe atque luxuriosum circa ecclesias agere omnino contradicimus, quod et ubique vitandum est.

165. *De incestuosis.* Ut episcopi incestuosos puriter investigare studeant, omnino praecipimus. Et si penitere noluerint, de ecclesia expellantur donec ad poenitentiam reveriantur.

166. *Ne in quarta vel quinta aut sexta generatione coniugium copuletur.* Contradicimus quoque, ut in quarta vel quinta sextaque generatione nullus amplius coniugio copuletur. Ubi autem post interdictum factum inventum fuerit, separetur.

167. *Ne proprius filius de baptismo suscipiatur vel ad confirmationem teneatur.* Nullus igitur proprium filium vel filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec filiolam nec commatrem ducat uxorem, nec illam cuius filium vel filiam ad confirmationem tenuerit. Ubi autem factum fuerit, separentur.

168. *De damnatis nuptiis.* Si quis viduam uxorem duxerit, et postea cum filiastra sua fornicatus fuerit, seu duabus sororibus nupserit, aut si qua duobus fratribus nupserit, seu cum patre et filio, tales copulationes anathematizari, nec unquam amplius coniugio copulari, sed sub magna distractione fieri.

169. *De cura et praedicatione sacerdotum erga populum sibi commissum, et ut facinorosos extra ecclesiam eiciant.* Ut sacerdotes populi sibi commissi curam habeant et instanter de eorum animarum salute praedicent, et ut facinorosos secundum evangelicam institutionem arguant.

170. *Ut presbyteri omnes suos subiectos orationem dominicam et symbolum doceant.* Quod presbitero praevidendum sit, ut omnes qui christiano nomine censentur, orationem dominicam et symbolum memoriter teneant et intellegant.

171. *Quibus temporibus baptizandum sit.* Ut baptismum non fiat nisi statutis temporibus, id est, pascha et pentecosten, nisi infirmitas intercesserit. Et ut aliubi non baptizetur, nisi in vicis publicis, nisi, sicut iam dictum est, ob infirmitatis causam.

172. *Quod nullum pretium pro baptismo accipi debeat.* Ut nemo presbiterorum pro baptismo pretium accipere praesumat. Quod si fecerit, sciat se canonica regula esse damnandum.

173. *De decimis, ut fideliter a fidelibus dentur et canonice a presbiteris dividantur.* Ut decimae fideliter sanetae ecclesiae reddantur et presbiteri secundum canonicam regulam fideliter eas dividant.

174. *De presbiteris, ut seculares non exercent curas*

VARIANTES LECTIONES.

¹ cuiquam a p. Bal. ² tradatur Bal. ³ dare G. et infra. ⁴ sequentia a Benedicto cf. cpla. synodica Turon. II. a. 567. ⁵ et n. et d. r. desunt 815, 24. vel annonam G. ⁶ demonstretur G. ⁷ puniter Camb. ⁸ v. q. s. desunt in conc. Mog. ⁹ scribi Trecc. Camb. ¹⁰ sacerdotis G.

veram poenitentiam gesserint. Poenitentes, qui ex gravioribus peccatis poenitentiam gerunt, si ex corde poeniteant, sicut Nicena synodus de lapsis constituit, tribus annis sint inter audientes, quinque vero vel septem annis subiaceant inter poenitentes manibus sacerdotum. Duobus etiam annis oblationis modis omnibus non sinantur offerre, sed tantummodo populis in oratione socientur. Nec confundantur Deo colla submittere, qui eum non timuerunt abnegare. Quod si utpote mortales intra metas praescripti temporis coeperit vitae finis urguere, subveniendum est implorantibus seu ab episcopo, qui poenitentiam dedit, seu ab alio, qui tamen datam esse probaverit, aut similiter a presbitero, iussu aut permissu tamen proprii episcopi, per manus impositionem absolute precum sacerdotalium iaticum abeuntibus de seculo non negetur. Pueris autem, quibus a puritate vocabulum est, seu clericis, seu laicis, aut etiam similibus puellis, quibus ignorantia suffragatur aetatis, aliquandiu sub manus impositione detentis reddenda communio est. Quod si ante praefinitum poenitentiae tempus despecti a medicis aut evidentibus mortis pressi indicia recepta quicquam¹ communionis gratia convaluerint, servemus in eis, quod Niceni canones ordinarunt, ut habeantur inter illos, qui in oratione sola communicant, donec impleatur spatium temporis eisdem praefinitum.

135. *De catechumini non praetereundis.* Nec catechumini praetereundi sunt, quia non est causa dissimilis, sicut iidem sancti canones ordinarunt. Hi qui quolibet modo Christum, quem semel confessi sunt, abiurarint, tribus annis inter audientes sint, et postea cum catechumini permittantur orare, per manus impositionem communionis catholicae gratiam recepturi.

136. *Ut qui poenitentiam publicae gerunt, uno anno cum cilicio sint inter audientes.* Qui poenitentiam publice gerunt, debent unum annum esse cum cilicio inter audientes, vel usque ad magnum diem, et populo, quando intrat in ecclesiam, perfusi lacrymis veniam postulare precarique eum humiliter, ut pro eis dignetur orare. Tribus vero annis subiaceant inter poenitentes manibus sacerdotum in loco retro ostio ecclesiae poenitentibus constituto, et seorsum, infra ipsam tamen ecclesiam, secluso populo tamen, iam non in terram prostrati, sed vultu et capite humiliato, humiliter et ex corde, ut supra dictum est, veniam postulent et pro se orare exposcant. Duobus etiam annis oblationes modis omnibus non sinantur offerre, sed populis tantummodo in oratione socientur, ut perfectionem septimo in coena Domini consequantur anno, id est per episcopi vel eius iussu, si ipse abest, aliorum sacerdotum manus impositionem, absolute sacerdotalium praecum, communionis catholicae gratiam recepturi. *Qualiter septem annorum poenitentia agatur.* In his vero septem annis multipliciter ieiuniis, orationibus, fletibus et elemosinarum, pro ut melius potuerint, exhibitionibus et lacrymis persistent. Et ne ulterius eis talia contingant admodum caveant, dicente Domino: *Vade et amplius noli peccare.*

137. *De poenitentibus transgressoribus.* Ut hi, qui frequenti praevicatione peccata vel poenitentiam iterant, frequenti sententia, nisi per satisfactionem quae praevicari sunt emendare nitantur, coercentur vel condemnentur, ut haec, quae voluntarie non diluerant, inviti emendent. Quod si his aliquis renuerit et praecipis sui sacerdotis imobediens apparuerit, secundum modum culpae excommunicetur. Si quis autem his ante reconciliationem et eorum satis-

factionem absque proprii episcopi licentia communicare praesumpserit, simili excommunicationi subiaceat. Sacerdotes autem, ad quos pertinere noscuntur, si eos quolibet munere vel favore aut negligentia admonere noluerint aut per satisfactionem revertentes non susceperint, aut contemnentes de ecclesia non eiecerint, simili sententia plectantur, quousque vel emendationis vel eorum damnationis sententia promulgetur.

138. *Ut poenitentibus absque personarum acceptione poenitentia detur.* Ut sacerdos poenitentiam impioranti absque personae acceptione poenitentiae leges iniungat.

139. *De negligentioribus poenitentibus.* Ut negligentiores poenitentes tardius recipiantur.

140. *De eo, qui poenitentiam in infirmitate petit.* Is qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuit vel in frenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, et accipiat poenitentiam. Et si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem et infundatur ori eius eucharistia. Si supervixerit, commoneatur a supradictis testibus petitionis suae satisfactio, et subdatur statutum poenitentiae tempus, quamdiu sacerdos, qui poenitentiam dedit, probaverit.

141. *Ut poenitentes non se credant absolutos, nisi per manus impositionem.* Poenitentes qui in infirmitate viaticum eucharistiae acceperint², non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

142. *De poenitentibus qui antequam leges poenitentiae exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui fuerint.* Poenitentes, qui antequam leges poenitentiae exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui fuerint, ubi eis sacerdos subvenire non potuerit, memoria eorum et orationibus et oblationibus commendetur.

143. *De loco monasteriorum vel aedificiis praedictis.* Dignum ac necessarium est, ut missi nostri per quaeque loca directi simul cum episcopis uniuscuiusque diocesis perspiciant loca monasteriorum canonicorum pariter et monachorum similiterque puellarum, si in apto et in congruo loco sint posita, ubi commodum necessarium possit³ adquiri, quod ad utilitatem pertinet monasteriorum, sicut in sancta regula dicitur: *Monasterium autem ita debet constitui, ut omnia necessaria infra monasterium exercentur, ut non sit necessitas monachis⁴ vel clericis vagandi foras, quia omnino non expedit animabus eorum.* Similiter quoque aedificationes monasteriorum supradicti missi et cum eis episcopi per diversa loca praevideant, si aptae sint et congruenter sicut professioni compositae, vel si claustrum firum habeant, in quo salvari possint animae in eis commorantium sub disciplina canonica vel regulari. Ubi autem aliter inventa fuerint, hoc omnimodis episcopus loci ipsius faciat emendari, ita ut condignam professioni eorum custodiam habeant canonici vel monachi atque nonnanes, ne detur eis occasio maleficiendi, quod absit.

144. *Ut episcopi sciant, qualiter canonici, qui sunt cum abbatibus, vivant.* Praecipimus, ut unusquisque episcopus sciat per singula monasteria, quantos quisque abba canonicos in monasterio suo habeat. Et hoc omnino ambo pariter provideant, ut⁵ si monachi fieri voluerint, regulariter vivant; sin autem, canonice vivant omnino.

145. *Ut presbyteri chrisma diligenter custodiant.* Presbyteri sub sigillo custodiant chrisma et nulli sub

VARIANTES LECTIONES.

¹ quidem G. ² acceperunt B. ³ c. ac n. posset G. ⁴ deest G.

NOTÆ.

^a Vel clericis Benedictus de suo addidit.

praetextu medicinae vel maleficii donare inde praesumant. Quod si fecerint, honore priventur.

146. *Ut presbyteri utantur assidue orariis.* Presbyteri sine intermissione utantur orariis propter differentiam sacerdotii dignitatis

147. *Ne laici presbiteros eiciant de ecclesiis eos in eis constituant absque propriorum episcoporum consensu.* Ut laici presbiteros non eiciant de ecclesiis neque constituant sine consensu episcoporum suorum.

148. *Ne laici a presbiteris munera exigant.* Ut laici omnino munera iniusta non exigant a presbiteris propter commendationem ecclesiae cuiquam presbitero.

149. *De fugitivis clericis.* Ut unusquisque episcopus in sua parochia diligenter presbiteros vel clericos inquirat, unde sint. Et si aliquem fugitivum invenerit, ad suum episcopum redire faciat.

150. *De letania maiore.* Placuit nobis, ut letania maior observanda sit a cunctis christianis diebus tribus.

151. *De quatuor temporibus observandis.* Constitutum, ut quatuor tempora anni ab omnibus cum ieiunio observentur; id est in Martio mense ebdomada prima, feria quarta et sexta et sabbato veniant omnes ad ecclesiam hora nona cum letaniis ad missarum solemniam. Similiter in mense Iunio ebdomada secunda feria quarta et sexta sabbato ieiunetur usque horam nonam, et a carne ab omnibus absteineatur. Similiter in mense Septembrio ebdomada tertia. Et in mense Decembrio ebdomada, quae fuerit plena ante vigiliam natalis Domini, sicut est in Romana ecclesia traditum.

152. *De indicto ieiunio.* Quod si quis indictum ieiunium superbiendo contempserit et observare cum caeteris christianis noluerit, in Gaugrensi concilio praecipitur, ut anathematizetur, nisi emendare se studeat.

153. *De dominicis diebus.* Omnes dies dominicos cum omni veneratione observare decrevimus et servili opere abstinere. Et mercatus in eis minime sit, nec placitum, ubi aliquis ad mortem vel ad poenam iudicetur.

154. *De decimis.* Ammonemus atque praecipimus, ut decima Deo omnino dari non neglegatur, quam Deus ipse sibi dari constituit: quia timendum est, ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua, et qui decimam Deo dare neglexerit, novem partes auferantur ab eo.

155. *Ut ecclesiae pacem habeant.* Reum confugientem ad ecclesiam nemo abstrahere audeat neque inde donare ad poenam vel ad mortem, ut honor Dei et sanctorum eius conservetur; sed rectores ecclesiarum pacem et vitam ac membra eis obtinere studeant. Tamen legitime component, quod iniuste fecerunt.

156. *Iterum de pace ecclesiarum.* Praecipimus, ut in ecclesiis aut in domibus ecclesiarum vel in atriis placita secularia minime fiant.

157. *Ut antiquae ecclesiae honorem suum habeant.* Ecclesiae antiquitas constitutae nec decimis nec aliis possessionibus priventur, ita ut novis oratoriis tribuantur.

158. *De beneficiis ecclesiasticis.* Quicumque beneficium ecclesiasticum habent, ad tecta ecclesiae restauranda vel ipsas ecclesias emendandas omnino adjuvent, et nonam et decimam reddant.

159. *Ne presbiter missam solus cantet.* Nullus presbiter, ut nobis videtur, solus missam cantare recte valet. Quomodo enim dicit: Dominus vobiscum, vel sursum corda ammonet habere, et alia multa his similia, cum alius nemo cum eo sit?

160. *De oblatione et pace in ecclesia facienda.* Oblationem quoque et pacem in ecclesia facere iu-

giter ammonetur populus christianorum; quia ipsa oblatio sibi et suis magnum est remedium animarum, et in ipsa pace vera unanimitas et concordia demonstratur.

161. *De symbolo et oratione dominica.* Symbolum, quod est signaculum fidei, et orationem dominicam discere semper ammonent sacerdotes populum christianum. Volumusque ut disciplinam condignam habeant qui haec discere neglegunt, sive in ieiunio, sive in alia castigatione. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scolam, sive ad monasteria, sive foras presbiteris, ut fidem catholicam recte ediscant et orationem dominicam, ut domi alios docere valeant. Qui vero aliter non potuerit, vel in sua lingua hoc discat.

162. *Ut malum ebrietatis omnino vitetur.* Magnum malum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, modis omnibus cavere praecipimus. Qui autem hoc vitare noluerit, excommunicandum eum esse decrevimus usque ad emendationem congruam.

163. *De spiritalibus filiis.* Praecipimus, ut unusquisque compater vel proximi spiritalis filios suos catholice instruant.

164. *Ut canticum luxuriosum circa ecclesias deseratur.* Canticum turpe atque luxuriosum circa ecclesias agere omnino contradicimus, quod et ubique vitandum est.

165. *De incestuosus.* Ut episcopi incestuosos puriter investigare studeant, omnino praecipimus. Et si penitere noluerint, de ecclesia expellantur donec ad poenitentiam revertantur.

166. *Ne in quarta vel quinta aut sexta generatione coniugium copuletur.* Contradicimus quoque, ut in quarta vel quinta sextaque generatione nullus amplius coniugio copuletur. Ubi autem post interdictum factum inventum fuerit, separetur.

167. *Ne proprius filius de baptismo suscipiatur vel ad confirmationem teneatur.* Nullus igitur proprium filium vel filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec filiolam nec commatrem ducat uxorem, nec illam cuius filium vel filiam ad confirmationem tenuerit. Ubi autem factum fuerit, separentur.

168. *De damnatis nuptiis.* Si quis viduam uxorem duxerit, et postea cum filiastra sua fornicatus fuerit, seu duabus sororibus nupsit, aut si qua duobus fratribus nupsit, seu cum patre et filio, tales copulationes anathematizari, nec unquam amplius coniugio copulari, sed sub magna distractione fieri.

169. *De cura et praedicatione sacerdotum erga populum sibi commissum, et ut facinorosos extra ecclesiam eiciant.* Ut sacerdotes populi sibi commissi curam habeant et instanter de eorum animarum salute praedicent, et ut facinorosos secundum euangelicam institutionem arguant.

170. *Ut presbyteri omnes suos subiectos orationem dominicam et symbolum doceant.* Quod presbitero praevidendum sit, ut omnes qui christiano nomine censentur, orationem dominicam et symbolum memoriter teneant et intellegant.

171. *Quibus temporibus baptizandum sit.* Ut baptismum non fiat nisi statutis temporibus, id est, pascha et pentecosten, nisi infirmitas intercesserit. Et ut alibi non baptizetur, nisi in vicis publicis, nisi, sicut iam dictum est, ob infirmitatis causam.

172. *Quod nullum pretium pro baptismo accipi debeat.* Ut nemo presbiterorum pro baptismo pretium accipere praesumat. Quod si fecerit, sciat se canonica regula esse damnandum.

173. *De decimis, ut fideliter a fidelibus dentur et canonice a presbiteris dividantur.* Ut decimae fideliter sanetae ecclesiae reddantur et presbiteri secundum canonicam regulam fideliter eas dividant.

174. *De presbiteris, ut seculares non exercent curas*

VARIANTES LECTIONES.

¹ cuiquam a p. Bal. ² tradatur Bal. ³ dare G. et infra. ⁴ sequentia a Benedicto cf. cpla. synodica Turon. II. a. 577. ⁵ et n. et d. r. desunt 815, 24. vel ammonam G. ⁶ demonstrretur G. ⁷ puniter Camb. ⁸ v. q. s. desunt in conc. Mog. ⁹ feriri Trecc. Camb. ¹⁰ sacerdotis G.

neque iudices villarum fiant. Ut presbiteri curas seculares nullatenus exerceant, id est ut neque iudices neque maiores villarum ¹ fiant.

175. *Ut in titulis quibus presbiteri consecrantur, ante suam promotionem stabilitatem promittant.* Ut presbiteri, qui in titulis consecrantur, secundum canones, antequam ordinentur, promissionem stabilitatis loci illius faciant.

176. *Ne feminae cum presbiteris habitent.* Ut presbiteri, secum feminas licentiam non habeant habitandi, et ut suspiciones effugiant.

177. *De presbiteris vel clericis fugitivis.* De fugitivis presbiteris vel clericis canonica auctoritas observetur; id est ut nemo nostrum clericum alterius parochiae ordinet, neque ordinatum veliscipiat sine permissione sui episcopi ². Et hoc considerandum est, quid de talibus faciendum sit.

178. *Ut in domibus non consecratis nequaquam missa celebretur.* Sancitum est, ut nullus presbiterorum in domibus ab episcopis non consecratis oblationem offerre quoquo modo praesumat.

179. *Ut presbiteri, diaconi vel subdiaconi nec arma portent, nec venationem exercent.* Et hoc cavendum est, ut presbiteri vel diaconi sive subdiaconi arma portare non praesumant, neque venationes aliquas exercere.

180. *Quod non liceat mulieri sanctum velum acceptum dimittere.* Qualicumque modo mulier permittente canonicè viro suo aut eo defuncto velum sanctum in caput acceperit, aut sponte aut invita, in eo permanet omnino nec dimittat.

181. *Ut res pauperum vel minus potentum mala occasione non emanent.* Propter provisiones pauperum, pro quibus curam habere debemus, placuit nobis, ut nec episcopi nec abbates nec comites nec vicarii nec iudices nullusque omnino sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum nec emere nec vi tollere audeat. Sed quisquis ³ ex eis aliquid comparare voluerit, in publico placito coram idoneis testibus et cum ratione hoc faciat. Ubicumque autem aliter inventum fuerit factum, hoc omnino emendetur per iussionem nostram.

182. *De potestate episcoporum pro rebus ecclesiasticis, ac de convenientia episcoporum cum laicis.* Ut episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas praevidere, regere et gubernare atque dispensare secundum canonicam auctoritatem. Volumus, ut laici in eorum ministerio obediant episcopis ad regendas ecclesias Dei ⁴, viduas et orphanos defendendos, et ut obediētes sint eis ad eorum christianitatem servandam. Et episcopi consentientes sint comitibus et iudicibus ad iustitias faciendas. Et nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium neque periurium aut per praemium lex iusta in aliquo depravetur.

183. *De eo, qui causam iudicatam repetere praesumpserit.* Si quis causam iudicatam repetere praesumpserit in mallo, ibique testibus convictus fuerit, aut quindecim solidos componat, aut quindecim ictus ab scabinis, qui causam prius iudicaverunt, accipiat.

184. *De colonis et fiscalinis.* Ut nec colonus nec fiscalinus possint alicubi traditiones facere.

185. *De vita canonicorum.* In omnibus igitur, quantum humana permittit fragilitas decrevimus, ut canonici clerici canonicè vivant, observantes divinae scripturae doctrinam et documenta sanctorum patrum, et nihil sine licentia episcopi sui vel magistri eorum in composita agere praesumant. In unoquoque episcopatu ut simul manducant et dormiant, ubi his facultas id faciendi suppetit. Vel qui de rebus ecclesiasticis

stipendia accipiunt, in suo claustro mancant et singulis diebus mane prima ad lectionem veniant et audiant, quid eis imperetur. Ad mensam vero similiter lectionem audiant et obedientiam secundum canones magistris suis exhibeant.

186. *De presbiteris occisis.* Presbiteri interfecti episcopo, ad cuius parochiam pertinent, solvantur secundum capitulare gloriosi Karoli genitoris nostri, ita videlicet, ut medietatem virgildi eius episcopus utilitatibus ecclesiae, cui is praefuit, tribuat, et alteram medietatem in elymosina illius iuste dispertiat: quia nullus nobis eius heres proximior videtur, quam ille qui ipsum Domino sociavit.

187. *De accusatione episcopi.* Ut episcopum nulli criminoso liceat accusare.

188. *Quod non liceat monasteria Deo sacrata diversoria fieri secularia.* Ut deinceps monasteria, quae Deo sacrata esse noscuntur, diversoria secularia secundum canonicam institutionem, in quantum cavere hoc possumus, non fiant, sed religiosis et Deum timentibus hominibusque sacratis tribuantur.

189. *Ut coniurationes vel conspirationes non fiant.* Ut coniurationes vel conspirationes non fiant; quia haec facientes sacri canones graviter damnant.

190. *De illis qui res ecclesiae tenent.* Si quis ecclesiasticam rem tenet et admonitus iudicium declinaverit, quoadusque ad discussionem veniat, aut rem restituit ecclesiasticam, aut communione privetur.

191. *De servo ecclesiae in furto comprehenso.* Si servus ecclesiae in furto comprehensus fuerit, a iudice publico sicut et reliqui dstringatur. Et si iudex publicus servum ecclesiae sine ⁵ furto non praesumentem sine audientia vicedomini aut archidiaconi aut detinere aut iniuriare praesumpserit, anno integro ab ecclesiae liminibus arceatur ⁶.

192. *De his, qui clericum iniuriaverint.* Ex concilio Autissiodorensi. Quicumque iudex aut secularis presbitero aut diacono, aut cuilibet de clero, aut de inferioribus, absque audientia episcopi vel archidiaconi vel archipresbiteri iniuriam inferre praesumpserit, anathema ab omnium christianorum consortio habeatur.

193. *Ut homicidis vel caeteris reis, qui legibus mori debent, si ad ecclesiam confugerint, nullus eis victus detur ⁷.* Ut homicidis vel caeteris reis, qui legibus mori debent, si ad ecclesiam confugerint ⁸, nullus eis victus detur.

194. *De decimis per iussionem episcopi dispensandis.* Ut unusquisque suam decimam donec atque per iussionem episcopi dispenset.

195. *Qualiter de latronibus faciendum sit.* Ut latrones de infra ⁹ emunitatem a iudice ipsius emunitatis in comitis placito praesententur. Et qui hoc non fecerit, beneficium et honorem perdat. Similiter vassi nostri, si hoc non adimpleverint, beneficium et honorem perdat. Et qui beneficium non habent, bannum solvant.

196. *De periuriis.* De eo, qui periurium fecerit, ut nullam redemptionem solvat, sed manum perdat. Quod si accusator contendere voluerit de ipso periurio, stent ad crucem. Et si iurator vicierit, legem suam accusator emendet. Hoc vero de minoribus causis observandum. De maioribus vero rebus aut de statu ingenuitatis secundum legem custodiant.

197. *De latronibus iuste peremptis, et de hominibus iniuste punitis.* De vindicta et iudicio iusto in latrones facto testimonia episcoporum absque peccato comitis esse dicuntur, ita tamen ut absque invidia aut occasione mala hoc fiat, nihilque aliud ibi interponatur

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² pontificis Bal. ³ si quis G. ⁴ sequentia omittit Metensis, haec pro iis exhibens: Et Nicolaus papa ad locum ita ut secundum sacrorum canonum sanctionem in potestate episcopi res omnes ecclesiae consistant, et ille secundum timorem Dei quibus voluerit: et quomodo voluerit illas dispenset. Et in superscripto libro ex canonica auctoritate assumptum istud ita invenitur capitulum: Si quis (cf. cap. 21). ⁵ publico servo e. super f. n. praesumentem G. ⁶ arceantur G. ⁷ G. pro his habet: Ex capitulis domini Karoli regis anno regni eius XI actis. ⁸ non excusentur omisit. ⁹ emunitate G.

est, necesse est, ut ab omnibus in christiana religione consistentibus rigore auctoritatis divinae vel humanae hoc malum radicatum amputetur.

227. *De puellis, quo tempore velentur.* Ne vero puellae indiscrete velentur, placuit nobis etiam de sacris canonibus qualiter observandum sit hic inserere. De tempore velandarum puellarum in Africano concilio capitulo 16 continetur, ut non ante viginti quinque annos consecrentur. Item in eodem concilio capitulo 93 de virginibus velandis ita continetur: *Item placuit, ut quicumque episcoporum necessitate virginati cum et vel petitor potens vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mortis periculoso scrupulo compuncta fuerit, ne non veluta moriatur, aut exigentibus parentibus aut his, ad quorum curam pertinet, velaverit virginem seu velavit ante viginti quinque annos aetatis, non ei obsit concilium, quod de isto annorum numero constitutum est.* Unde colligitur, quia iuxta priorem sanctionem virgines vicesimo quinto aetatis suae anno rite consecrandae sunt. Quod si praemissae necessitates ante id fieri compulerint, non ullum possint episcopo afferre praedictum consecranti.

228. *De examinatione sanctae crucis non facienda.* Sanctum est, ut nullus deinceps quamlibet examinationem sanctae crucis facere praesumat, ne Christi passio neque glorificatio cuiuslibet temeritate contempti habeatur.

229. *De pabulo verbi divini nuntiando.* Episcopus sive per se, sive per vicarios pabulum verbi divini sedule populis adnuntiet; quia, ut ait beatus Gregorius, iram contra se occula iudicis excitat sacerdos, si sine praedicationis sonitu incedit. Et ut clerum sibi commissum in sobrietate et castitate nutriat divinisque officiis imbuat, qui rite ad sacrosanctos ecclesiasticos ordines promoveri possint. Et ut operam dent, quatinus presbyteri missalem et lectionarium sive caeteros libellos sibi necessarios bene correctos habeant; et qualiter ecclesias destructas sibi pertinentes iuxta vires emendent, qualiter etiam viduas diligenter instruant, quomodo etiam secundum apostolicam auctoritatem conversari debeant, edoceant. Et ut superstitiones, quas quibusdam in locis in exsequiis mortuorum nonnulli faciunt, eradicent. Et ut exemplo suae innocentiae alios ad bene vivendum provocent; et cunctis ecclesiasticis negotiis, quantum Dominus iuverit, totis viribus consulere satagant, diligenter admonuimus. Et ut liberius exsequi valeant, nos in quantum Dominus posse dederit opem ferre modis omnibus optamus.

230. *De homicidiis vel in atrio earum perpetratis.* Si quis aut ex levi causa aut sine causa hominem interfecerit in ecclesia, de vita componat. Si vero foris rixati fuerint et unus alterum in ecclesiam fugerit et ibi se defendendo eum interfecerit, si huius facti testes non habuerit, cum duodecim coniatoribus legitimis iurare cogatur; is vero qui interfectus est, absque compositione jaceat; ac deinde interfector secundum iudicium canonicum congruam facinori quod admisit poenitentiam accipiat. Si proprius servus hoc admisit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur; si autem non fuerit, dominus eius iuxta quod virgildus illius est, ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit, eidem ecclesiae tradat. De ecclesiastico et fiscalino et beneficiario servo volumus, ut pro una vice virgildus eius pro eo componatur; altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimis heredes illius perveniat. Si in atrio ecclesiae, cuius

A porta reliquis sanctorum consecrata est, huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel componatur. Si vero porta ecclesiae non est consecrata, eo modo componatur quod in atrio committitur, sicut componi debet quod in emunitate violata committitur.

231. *De iniuriis sacerdotum in ecclesiis factis.* Sanguinis effusio in ecclesia facta cum fuste, si presbyter fuerit, triplo componatur, duae partes eidem presbytero, tertia pro fratre ad ecclesiam, insuper et bannus noster. Similiter de diacono iuxta suam compositionem triplo persolvatur et insuper bannus noster. Similiter et de ictu sine sanguinis effusione, de unoquoque ordine clericorum secundum suam compositionem triplo, et bannus noster. Et qui non habet, unde ad ecclesiam persolvat, tradat se in servitium eidem ecclesiae, usque dum totum debitum persolvat.

232. *De viduis et pupillis et pauperibus.* Viduae et pupilli ac pauperes quancumque in mallum ante comitem venerint, primo eorum causa audiatur et definiatur. Et si testes per se ad causas suas querendas habere non potuerint vel legem nescierint, comes illos vel illas adiuvet dando eis talem hominem, qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur.

233. *De raptu viduarum.* Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis suae vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum, id est solidos sexaginta, in triplo componat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat.

234. *De homine publicam poenitentiam agente interfecto.* Qui hominem publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, et virgildum proximis suis persolvat.

235. *Ut omnis homo liber potestatem habeat, ubique voluerit res suas dare pro salute animae suae.* Si quis res suas pro salute animae suae vel ad aliquem venerabilem locum vel propinquo suo vel cuiuslibet alteri tradere voluerit et eo tempore intra ipsum comitatum fuerit, in quo res illae positae sunt, legitimam traditionem facere studeat. Quod si eodem tempore, quo illas tradere vult, extra eundem comitatum fuerit, id est sive in exercitu, sive in palatio, sive in alio quolibet loco; adhibeat sibi vel de suis pagensibus vel de aliis, qui eadem lege vivunt qua ipse vivit, testes idoneos; vel si illos habere non potuerit, tunc de aliis quales ibi meliores inveniri possunt; et coram ipsis rerum suarum traditionem faciat et fideiussores vestiturae donet ei, qui illam traditionem accipit, qui vestituram faciant. Et postquam haec traditio ita facta fuerit, heres illius nunquam de praedictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper et ipse per se fideiussorem faciat eiusdem vestiturae, ne heredi ulla occasio remaneat hanc traditionem immutandi, sed potius necessitas incumbat illam perlicendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuit, non ei hoc sit impedimentum; sed coheres eius si sponte noluerit, aut per comitem aut per missum eius distringatur, ut divisionem cum illo faciat, ad quem defunctus hereditatem suam voluit pervenire. Et si cuiuslibet ecclesiae eam tradere rogavit, coheres eius eam legem cum illa ecclesia de praedicta hereditate habeat, quam cum alio coherede suo habere debet. Et hoc observet erga patrem et filium et nepotem usque ad annos legitimos. Postea ipsae res ad emunitatem ipsius ecclesiae redeant.

236. *De homicidiis prohibendis.* Quicumque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit, virgildum eius his, ad quos ille pertinet, componat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ compunctus, duabus ultimis litteris per transversam lineam deletis et a superscripto; sed haec omnia statim cum conscripta essent, digito abstersa. ² nullum G. ³ haec diversa in IV, 43. ⁴ aliter ut in IV, 14 legitur. ⁵ in G. ⁶ sibi in. invenire possit (corr. ex possunt) G. ⁷ aut q. d. ad h. G. ⁸ illo Bal.

aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, et coram sacerdotibus vel coram fidelibus laicis et ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate libertatem consequatur, et tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoveatur. Similiter quoque de his agendum est, quos laici de familia ecclesiarum ad sacros ordines promovere voluerint. Sed et de his, quos praepositi canonicorum aut monachorum ordinandos expectaverint, eadem forma servanda est.

211. *De personis, a quibus non sunt res accipiendae.* Statutum est, ut nullus quilibet ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quorum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis deinceps hoc facere tentaverit, synodali sententia districte feriatur et res ad exheredatos redeant.

212. *Ut nullus presbiter aliqua cupiditate quemquam tonsurare suadeat.* Statutum est, ut nullus in canonica aut regulari professione constitutus aliquem tonsurare, propter res adipiscendas deinceps persuadeat. Et qui hoc facere temptaverit, synodali vel imperiali sententia modis omnibus feriatur.

213. *De presbiteris constituendis.* Statutum est, ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbiteri in quibuslibet ecclesiis nec constituantur nec expellantur. Et si laici clericos probabilis vitae et doctrinae episcopis consecrandos, suisque in ecclesiis constituendos, obtulerint, nulla qualibet occasione eos reiciant.

214. *De mansis uniuscuiusque ecclesiae.* Sanctum est, ut unicuique ecclesiae unus mansus integer absque aliquo servitio attribuat. Et ut presbiteri in eis constituti non de decimis neque de oblationibus fidelium, non de domibus neque de atris vel ortis iuxta ecclesiam positis neque de praescripto manso aliquod servitium praeter ecclesiasticum faciant. Et si aliquid amplius habuerint, inde senioribus suis debitum servitium impendant.

215. *De presbiteris uniuscuiusque ecclesiae.* Statutum est, postquam hoc impletum fuerit, ut unaquaeque ecclesia suum presbiterum habeat, ubi id fieri facultas providente episcopo permiserit.

216. *De sacris vasis ecclesiae ad pignus datis.* De sacris vasis ecclesiae, quae in pignus a nonnullis in quibusdam locis dari comperimus, inhibendum est, ne deinceps a quoquam fieri praesumatur, nisi solummodo necessitate redimendorum captivorum compellantur.

217. *De ecclesiis destructis, vel de nonis et decimis.* De ecclesiis sane destructis, vel de nonis et decimis, sive de claustris canonicorum, qualiter constitui et ordinari nobis placuerit, aliis capitulis adnotavimus.

218. *De presbiteris, qui feminas in domibus habent.* Statutum est ab episcopis de presbiteris, qui feminas secum indiscrete habitare permittunt et propter hoc malae opinionis suspicione denotantur, ut si deinceps admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrarum canonum canonica invectione feriantur.

219. *De presbiteris, qui pro chrismate in coena Domini veniebant.* De presbiteris, qui accipiendi chris-matis gratia ad civitates in coena Domini venire soliti erant sancitum est, ut de his, qui longe positi sunt, de octo vel decem unus ab episcopo eligatur, qui acceptum crisma sibi et sociis diligenter perferat. Hi vero, qui non longius a civitate, quam quatuor aut quinque millibus habitant, more solito ad accipiendum crisma perveniant. Discendi vero gratia alio, non quadragesimali tempore, ad civitates vocentur.

220. *De praedicatione et confirmatione episcoporum.* Ne vero episcopi occasione praedicandi aut confirmandi oneri essent populis, a nobis admoniti polliciti sunt, se deinceps hoc cavere velle et eo tempore suum ministerium, in quantum facultas datur, exequi, quo eorum profectio, quantum in illis est, his, quibus prodesse possunt et debent, non sit importuna vel onerosa.

221. *De pueris tonsendis et puellis velandis.* Ne pueri sine voluntate parentum tonsentur vel puellae velentur, modis omnibus inhibendum est. Et qui hoc facere tentaverit, multam, quae in capitulis legis mundanae a nobis constituta continetur, persolvere cogatur.

222. *De feminis viros amittentibus.* De feminis, quae viros amittunt, placet, ne se sicut actenus indiscrete volent, sed ut triginta dies post discessum viri sui expectent et post tricesimum diem per consilium episcopi sui, vel si episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum id quod eligere debent eligant. Et quia a sacro conventu rogati, ut hi, qui publicam gerunt poenitentiam, et feminae, quae viros amittunt, nostra auctoritate donec deliberent quid agant tueantur: specialiter pro his capitula fieri et legis mundanae capitulis inserenda decrevimus.

223. *De raptis et de earum raptoribus.* De raptis et de raptoribus quamquam specialiter decrevissemus, quid pati debeant, qui hoc nefas deinceps facere temptaverint, quid tamen de his sacri canones praecipiant, hic inserendum necessarium duximus; quatinus omnibus pateat, quantum malum sit, et non solum humana, sed et divina auctoritate constricti abhinc hoc malum caveatur.

224. *De puellis raptis necdum desponsatis.* De puellis raptis necdum desponsatis in concilio Calcedonensi, ubi 630 patres affuerunt, capitulo 38, ita habetur: *Eos qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, cooperantes et conhibentes raptoribus decrevit sancta synodus, siquidem clerici sunt, decidant gradum proprio; si vero laici, anathematizentur.* Quibus verbis aperte datur intellegi, qualiter huius mali auctores damnandi sunt, quando participes et conhibentes tanto anathemate feriuntur, et quia iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vindicare nullatenus possint.

225. *De desponsatis puellis et ab aliis raptis.* De desponsatis puellis et ab aliis raptis ita in concilio Ancyrano capitulo decimo legitur: *Desponsatas puellas et postea ab aliis raptas placuit erui et eis reddi, quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata consisterit.* Proinde statutum est a sacro conventu, ut raptor publicae poenitentiae multetur; raptae vero, si sponsus eam recipere noluerit et ipsa eiusdem crimini consentiens non fuit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si et illa consensit, simili sententiae subiacet. Quod si post haec iungere praesumpserint, utrique anathematizentur.

226. *De his, qui virginibus Deo dicatis se sociant.* De his, qui sacris virginibus se sociant, ita in decretis papae Gelasii capitulo vigesimo continetur: *Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus et post dicatum Deo propositum incesta federa sacrilegaque miscere; quos protinus aequum est a sacra communione detrueri, et nisi publicam probatamque egerint poenitentiam, omnino non recipi. Aut his certe viaticum de saeculo transeuntibus, si tamen poenitentur, non negetur.* Si vero de copulatione sacrarum virginum tam severe feriuntur, quanto severius feriendi sunt qui eas rapiunt? Ideo, sicut praemissum

VARIANTES LECTIONES.

¹ studeat G. ² annonis G. *constanter.* ³ ergo Bal. ⁴ idem ne G. ⁵ XXX dies G. ⁶ r. suis i. iuivria c.

253. *Quales personae ad causas discernendas¹ et terminandas eligi debeant.* De advocatis, vicedominis, vicariis, centenariis pravis, ut tollantur et tales eligantur, qui et sciant et velint iuste causam discernere et terminare. Et quisquis² pravus inventus fuerit, nobis pro certo nuntietur.

254. *De teloneis, quae³ de mercatis et navigiis vel aliis, aut quaecumque iniuste exiguntur, quid fieri debeat.* De teloneis placet nobis ita, ut antiqua et iusta telonea a negotiatoribus exigantur tam de pontibus, quam de navigiis seu mercatis. Nova vero sive iniusta, ubi vel funes tenduntur, vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia, in quibus nullum adiutorium iterantibus praestatur, non exigantur. Similiter etiam nec de his, qui sine negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam aut ad palatium aut in exercitum ducunt. Si quid vero fuerit, unde dubitetur, ad placitum⁴ nostrum, quod cum missis nostris habituri sumus, interrogetur.

255. *De his qui ex seculo ad monasteria converti volunt.* Liberi homines, qui ad servitium Dei se tradere volunt, prius hoc non faciant, quam a nobis licentiam postulent. Hoc ideo praecipimus, quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis quam exercitum sive aliam functionem regalem fugiendo; quosdam vero cupiditatis causa ab his, qui res illorum concupiscunt, circumventos audivimus; et hoc ideo fieri prohibemus.

256. *De hominibus pauperibus liberis, ut a potentioribus non opprimantur iniuste.* De oppressione pauperum hominum liberorum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec ut supra et hic de liberis hominibus diximus, ne forte parentes contra iustitiam fiant exheredati et regale obsequium minuatur⁵ et ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut saepius non fiant maniti ad placitum, nisi sicut in alio capitulari praecipimus.

257. *De ecclesiis sive sanctis noviter inventis.* De ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis nisi episcopo probante minime venerentur: salva etiam de hoc et de omnibus ecclesiis canonica auctoritate.

258. *Ut heribannus absque personarum acceptione fideliter ab omnibus exigatur.* De heribanno volumus, ut missi nostri hoc fideliter exigant absque ullius personae gratia, blanditia seu terrore secundum iustionem nostram. Id est ut de homine habente libras sex in auro, in argento, bruniis, aeramento, pannis integris, caballis, bobus, ovibus, vaccis vel alio peculio, ita ut uxores eorum vel infantes non fiant spoliati pro hac re de vestimentis eorum, accipiant legitimum haeribannum, id est libras tres. Qui vero non habuerit amplius in suprascripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, decem solidos solvat. Si vero nisi unam libram habuerit, solidos quinque, ita ut iterum se valeat praeparare ad Dei servitium et ad nostram utilitatem. Et missi nostri caveant et diligenter inquirent, ne par aliquod malum ingenium nostram subtrahant iustitiam alteri tradendo aut commendando.

259. *De hominibus vel feminis liberis, qui cum fiscalibus se iungunt.* Liberi homines, qui uxores de fiscis regalibus habent, et feminae, quae liberae sunt et homines fiscalinos regios aut habent aut accipiunt, vel de hereditate parentum vel de causa sua quaerenda nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talis etiam nobis in hac causa honor servetur,

A quibus et antecessoribus nostris regibus vel imperatoribus servatus esse cognoscitur.

260. *Ut oratio dominica et symbolum et tex seu capitula regum diligenter intellegantur.* Ubi laici symbolum et orationem dominicam pleniter ediscant. Comites quoque et centenarii et ceteri nobiles viri legem suam pleniter⁶ discant, sicut in alio loco decretum est. Praecipimus autem missis nostris, ut ea quae a multis iam annis per capitularia nostra in toto regno nostro mandavimus, agere, discere, observare, vel in consuetudinem habere debeant, ut haec omnia nunc diligenter inquirent, et omnino ad servitium Dei et ad utilitatem nostram vel ad omnium christianorum hominum perfectum innovare studeant, et quantum Domino donante praevalent, ad perfectum usque perducant. Et nobis omnino annuntient, quis inde bonum certamen hoc adimplere habuisset, ut a Deo et a nobis gratiam habeat. Qui autem negligens inde fuerit, ut talem disciplinam percipiat, qualem talis sit contemptor recipere dignus, ut caeteri metum habeant amplius.

261. *De occisione clericorum et sacerdotum atque monachorum.* Qui subdiaconum occiderit, trecentos solidos componat. Qui diaconum, quadringentos⁷ solidos. Qui presbiterum, sexcentos⁸. Qui episcopum, nongentos⁹. Qui monachum, quadringentis culpabilis iudicetur.

262. *De dampnis in immunitatibus factis.* Si quis in immunitate dampnum aliquod fecerit, sexcentos¹⁰ solidos componat.

263. *De furibus infra emunitatem retentis quid agendum sit.* Si autem homo furtum aut homicidium fecerit, vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandet comes vel episcopo vel abbati vel vicedomno, vel illi qui locum episcopi vel abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Si ille contradixerit et reddere noluerit, pro prima contradictione quindecim solidos componat. Si nec ad tertiam consentire voluerit, quicquid reus dampni fecerit, totum ille, qui eum infra emunitatem retinet nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse comes veniens¹¹ licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem quaerendi, ubicunque eum invenire poterit. Si autem in prima inquisitione comiti responsum fuerit, quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus fuerit, statim iuret quod ipse eum ad iustitiam cuiuslibet disfaciendam fugere non fecisset; et sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, comes hoc ad regem vel ad principem deferat, ut ibidem iudicetur. Et sicut ille, qui in immunitate dampnum fecit, sexcentos solidos componere debet, ita qui comiti collecta manu resistere praesumit, sexcentis solidis culpabilis iudicetur.

264. *De locis ad claustra canonicorum facienda.* De locis dandis ad claustra canonicorum facienda, si de eiusdem ecclesiae rebus fuerit, nostra liberalitate concedatur ibi. Si de alterius vel ecclesiae, vel liberorum hominum, commutetur. Si autem de fisco nostro fuerit, nostra liberalitate concedatur.

265. *De emptione tempore messis causa cupiditatis et turpis lucri.* Quicumque tempore messis vel tempore vindemiae non necessitate, sed propter cupiditatem comparat¹² annonam aut vinum, vel verbi gratia de duobus denariis comparat modium unum, et reservat usque dum venundare possit contra denarios quatuor aut sex seu amplius, hoc turpe lucrum dicimus. Si vero hoc propter necessitatem comparat, ut sibi habeat et aliis tribuat, negotium dicimus.

266. *De stabilitate episcoporum vel clericorum.* Ne

VARIANTES LECTIONES.

¹ discutiendas Bal. ² si comes III. 11. ³ qui G. ⁴ palatium G. ⁵ minuatur G. ⁶ deest G. ⁷ DC in loco corraso G. ⁸ DCCCC in loco raso G. ⁹ e. de uita componat in loco raso G. ¹⁰ DCCCC in loco corraso G. ¹¹ veniat G. ex correct. ¹² comparet G.

Ipsa vero propter talem praesumptionem in exilium mittatur ad quantum tempus nobis placuerit. Res tamen suas non amittat.

237. *Quid in compositionem wirgildi dari non debeat.* In compositionem wirgildi volumus ut ea dentur, quae in lege continentur, excepto accipitre et spata; quia propter illa duo aliquoties periurium committitur, quando maioris pretii, quam illa sint, esse iurantur.

238. *De raptu alienarum sponsarum.* Si quis sponsam alienam rapuerit, aut patri eius aut ei qui legibus eius defensor esse debet, cum sua lege eam reddat. Et quicquid cum ea tulerit, semotim unamquamque rem secundum legem reddat. Et si hoc defensor eius perpetrari consensit, et ideo raptori nihil quaerere voluerit, comes singula de unaquaque re freda nostra ab eo exactare faciat: sponso vero legem suam componat et insuper bannum nostrum, id est sexaginta solidos, solvat; vel in praesentiam nostram comes eum advenire faciat; et quanto tempore nobis placuerit in exilio maueat, et illam feminam ei habere non liceat.

239. *De falsis testibus convincendis.* Si quis cum altero de qualibet causa contentionem habuerit, et testes contra eum per iudicium producti fuerint, si falsos eos esse suspicatur, liceat ei alios testes, quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perversitas superetur. Quod si ambae partes testium ita inter se dissenserint, ut nullatenus una pars alteri cedere velit, eligantur duo ex ipsis, id est ex utraque parte unus, qui cum scutis et fustibus in campo decertent.

240. *De concordia episcoporum et comitum.* Ut episcopi cum comitibus stent, et comites cum episcopis, ut uterque pleniter suum ministerium peragere possit.

241. *De latronibus, homicidis, adulteris, incestuosis sub magna districtione coercendis.* Ut latrones seu homicidae vel adulteri sive incestuosi sub magna districtione et correctione sint correpti.

242. *De invasione aliorum rerum.* De rebus propriis, ut ante missos et comites et iudices nostros veniant, et ibi accipiant fluitivam sententiam; et antea nullus praesumat alterius res propringere, sed magis suam causam quaerat ante iudices nostros, ut diximus, et ibi recipiant quod iustum est.

243. *Pro qua re in praesentiam regis venire quis debeat.* Ut si aliquis voluerit dicere, quod iuste ei non iudicetur, tunc in praesentiam nostram veniat. Aliter vero non praesumat in praesentiam nostram venire pro alterius iustitia dilatanda.

244. *Ne noviter conversi cito ad aliqua mittantur exercenda negotia.* De laicis noviter conversis, ne antequam suam legem pleniter vivendo discunt, ad alia negotia mittantur.

245. *Quid de his agendum sit, qui gratia fugiendi debitum servitium seculum relinquunt.* De his qui seculum relinquunt propter servitium impediendum, et tunc neutrum faciunt, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regulae institutionem vivant, aut servitium dominicum faciant.

246. *Quid tempore famis ac cuiuslibet tribulationis agendum sit.* De hoc si evenerit fames, clades aut inaequalitas aeris vel alia qualiscunque tribulatio, ut non expectetur edictum dominicum, sed statim deprecetur Dei misericordia; ut in praesentia anno de famis inopia, ut suos quisque adiuvet prout potest, et nemo suam annonam nimis care vendat,

et ne foras imperium nostrum vendatur aliquod alimonium.

247. *Ut infra patriam arma non portentur. Et qualiter discordantes ad pacem cogantur redire.* De armis infra patriam non portandis, id est, scutis et lanceis vel loriceis. Et si fardiosus quis sit, discutiat tunc quis e duobus contrarius sit, ut pacati sint; constringantur ad pacem, etiamsi noluerint. Et si aliter pacificare nolunt, adducantur in nostram praesentiam. Et si quis post pacificationem alterum occiderit, componat illum et manum quam periuravit absque ulla redemptione perdat, et insuper bannum dominicum solvat. Et ut servi lanceas non portent. Qui inventus fuerit post bannum, hasta frangatur in dorso eius.

248. *De armaturis et brunis habendis.* De armatura in exercitu, sicut antea in alio capitulare mandavimus, ita servetur. Et insuper omnis homo de duodecim mansis bruniam habeat. Qui vero bruniam habet et eam secum non duxerit, omne beneficium cum brunia perdat.

249. *De his, qui iudicia scabinorum adquiescere nolunt.* De clamatoribus vel causidicis, qui nec iudicium scabinorum adquiescere nec blasphemare volunt, antiqua consuetudo serveat, id est ut in custodia recludantur, donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re proclamaverint et litteras detulerint, non quidem eis credatur, nec tamen in carcerem mittantur, sed cum custodia et cum ipsis litteris ad palatium nostrum remittantur et ibi discutiantur sicut dignum est.

250. *Quod regi et senioribus tantum fidelitas per sacramentum promitti debeat. Et ut caetera sacramenta legaliter fiant.* De iuramento, ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis et unicuique proprio seniori ad utilitatem nostram et sui senioris; excepto his sacramentis, quae iuste secundum legem alteri ab altero debentur. Et infantes, qui antea non potuerunt propter juvenilem aetatem iurare, modo fidelitatem promittant.

251. *Ut si conspirationes factae fuerint, triplici ratione iudicentur.* Quicumque conspirationes facere praesumpserint et sacramento quacunque conspirationem firmaverint, triplici ratione iudicentur. Primo, ut ubicunque aliquid malum propter hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur; adiutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur et nares sibi invicem praecidant; ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur et capillos sibi invicem detundant. Si vero per dexteram aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum idoneis iuratoribus, quod hoc pro malo non fecissent; aut si hoc facere non potuerint, secundum legem suam componant. Si vero servi sunt, flagellentur, ut de caetero in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio neque per sacramentum neque sine sacramento fiat.

252. *Qualiter de testibus agendum sit, qualesque ad testimonium adducantur.* De periuriis, ut caveantur; et non admittantur testes ad iuramentum antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, separentur ab invicem et singulariter inquirentur. Et non soli accusatori liceat testes eligere absente suo causatore. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum vel ad testimonium admittatur. Et ille, qui ad testimonium adducitur, si refutatur, dicat ille quod refutat et probet, quare illum recipere nolit. Et de ipso pago, non de altero, testes eligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit periurii, perdat manum aut redimat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ raptor G. ² credere Bal. ³ plurima hic ommissa sunt a Bened. ⁴ et ut G. ⁵ hic aliqua desunt. ⁶ propries 805. Bai. 6. ⁷ propringere corr. propria inuadere G. ⁸ De t. f. aut G. ⁹ deest G. ¹⁰ v. l. dissent Bal. ¹¹ a. u. r. deest in Cap. a. 805. et III 4. ¹² cf. Cap. 805. ¹³ iudicis Bal. ¹⁴ aut G. ¹⁵ praedantur G.

253. *Quales personae ad causas discernendas¹ et terminandas eligi debeant.* De advocatis, vicedominis, vicariis, centenariis pravis, ut tollantur et tales eligantur, qui et sciunt et velint iuste causam discernere et terminare. Et quisquis² pravus inventus fuerit, nobis pro certo nuntiatur.

254. *De teloneis, quae³ de mercatis et navigiis vel aliis, aut quaecunque iniuste exiguntur, quid fieri debeat.* De teloneis placet nobis ita, ut antiqua et iusta telonea a negotiatoribus exigantur tam de pontibus, quam de navigiis seu mercatis. Nova vero sive iniusta, ubi vel funes tenduntur, vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia, in quibus nullum adiutorium iterantibus praestatur, non exigantur. Similiter etiam nec de his, qui sine negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam aut ad palatium aut in exercitum ducunt. Si quid vero fuerit, unde dubitetur, ad placitum⁴ nostrum, quod cum missis nostris habituri sumus, interrogetur.

255. *De his qui ex seculo ad monasteria converti volunt.* Liberi homines, qui ad servitium Dei se tradere volunt, prius hoc non faciant, quam a nobis licentiam postulent. Hoc ideo praecipimus, quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis quam exercitum sive aliam functionem regalem fugiendo; quosdam vero cupiditatis causa ab his, qui res illorum concupiscunt, circumventos audivimus; et hoc ideo fieri prohibemus.

256. *De hominibus pauperibus liberis, ut a potentioribus non opprimantur iniuste.* De oppressione pauperum hominum liberorum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec ut supra et hic de liberis hominibus diximus, ne forte parentes contra iustitiam fiant exheredati et regale obsequium minuatur⁵ et ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut saepius non fiant manni ad placitum, nisi sicut in alio capitulari precepimus.

257. *De ecclesiis sive sanctis noviter inventis.* De ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis nisi episcopo probante minime venerentur: salva etiam de hoc et de omnibus ecclesiis canonica auctoritate.

258. *Ut heribannus absque personarum acceptione fideliter ab omnibus exigatur.* De heribanno volumus, ut missi nostri hoc fideliter exigant absque ullius personae gratia, blanditia seu terrore secundum iustitiam nostram. Id est ut de homine habente libras sex in auro, in argento, brunis, aeramento, pannis integris, caballis, bobus, ovibus, vaccis vel alio peculio, ita ut uxores eorum vel infantes non fiant spoliati pro hac re de vestimentis eorum, accipiant legitimum haeribannum, id est libras tres. Qui vero non habuerit amplius in suprascripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, decem solidos solvat. Si vero nisi unam libram habuerit, solidos quinque, ita ut iterum se valeat praeparare ad Dei servitium et ad nostram utilitatem. Et missi nostri caveant et diligenter inquirent, ne par aliquod malum ingenium nostram subtrahant iustitiam alteri tradendo aut commendando.

259. *De hominibus vel feminis liberis, qui cum fiscalibus se iungunt.* Liberi homines, qui uxores de fiscalibus regaliis habent, et feminas, quae liberae sunt et homines fiscalinos regios aut habent aut accipiunt, vel de hereditate parentum vel de causa sua quaerenda nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talis etiam nobis in hac causa honor servetur,

qualis et antecessoribus nostris regibus vel imperatoribus servatus esse cognoscitur.

260. *Ut oratio dominica et symbolum et lex seu capitula regum diligenter intellegantur.* Ubi laici symbolum et orationem dominicam pleniter ediscant. Comites quoque et centenarii et ceteri nobiles viri legem suam pleniter⁶ discant, sicut in alio loco decretum est. Praecipimus autem missis nostris, ut ea quae a multis iam annis per capitularia nostra in toto regno nostro mandavimus, agere, discere, observare, vel in consuetudinem habere debeant, ut haec omnia nunc diligenter inquirent, et omnino ad servitium Dei et ad utilitatem nostram vel ad omnium christianorum hominum perfectum innovare studeant, et quantum Domino donante praevalent, ad perfectum usque perducant. Et nobis omnino annuntient, quis inde bonum certamen hoc adimplere habuisset, ut a Deo et a nobis gratiam habeat. Qui autem negligens inde fuerit, ut talem disciplinam percipiat, qualem talis sit contemptor recipere dignus, ut caeteri metum habeant amplius.

261. *De occisione clericorum et sacerdotum atque monachorum.* Qui subdiaconum occiderit, trecentos solidos conponat. Qui diaconum, quadringentos⁷ solidos. Qui presbiterum, sexcentos⁸. Qui episcopum, nongentos⁹. Qui monachum, quadringentis culpabilis iudicetur.

262. *De dampnis in immunitatibus factis.* Si quis in immunitate dampnum aliquod fecerit, sexcentos¹⁰ solidos conponat.

263. *De furibus infra emunitatem retentis quid agendum sit.* Si autem homo furtum aut homicidium fecerit, vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandat comes vel episcopo vel abbati vel vicedomno, vel illi qui locum episcopi vel abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Si ille contradixerit et reddere noluerit, pro prima contradictione quindecim solidos conponat. Si nec ad tertiam consentire voluerit, quicquid reus dampni fecerit, totum ille, qui eum infra emunitatem retinet nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse comes veniens¹¹ licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem quaerendi, ubicunque eum invenire potuerit. Si autem in prima inquisitione comitis respondens fuerit, quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus fuerit, statim iuret quod ipse eum ad iustitiam cuiuslibet disfaciendam fugere non fecisset; et sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, comes hoc ad regem vel ad principem deferat, ut ibidem iudicetur. Et sicut ille, qui in immunitate dampnum fecit, sexcentos solidos componere debet, ita qui comiti collecta manu resistere praesumit, sexcentis solidis culpabilis iudicetur.

264. *De locis ad claustra canonicorum facienda.* De locis dandis ad claustra canonicorum facienda, si de eiusdem ecclesiae rebus fuerit, nostra liberalitate concedatur ibi. Si de alterius vel ecclesiae, vel liberorum hominum, commutetur. Si autem de disco nostro fuerit, nostra liberalitate concedatur.

265. *De emptione tempore messis causa cupiditatis et turpis lucri.* Quicumque tempore messis vel tempore vindemiae non necessitate, sed propter cupiditatem comparat¹² annonam aut vinum, vel verbi gratia de duobus denariis comparat modium unum, et reservat usque dum venundare possit contra denarios quatuor aut sex seu amplius, hoc turpe lucrum dicimus. Si vero hoc propter necessitatem comparat, ut sibi habeat et aliis tribuat, negotium dicimus.

266. *De stabilitate episcoporum vel clericorum.* Ne

VARIANTES LECTIONES.

¹ discutiendas Bal. ² si comes III. 41. ³ qui G. ⁴ palatium G. ⁵ minuatur G. ⁶ deest G. ⁷ DC in loco corraso G. ⁸ DCCCC in loco raso G. ⁹ e. de uita conponat in loco raso G. ¹⁰ DCCCC in loco corraso G. ¹¹ veniat G. ex correct. ¹² conparet G.

de uno loco ad alterum transeat episcopus sine decreto episcoporum, vel clericus sine iussione episcopi sui.

267. *De ecclesiis vel altaribus ambignis.* Ut ecclesiae vel altaria, quae ambigua sunt de consecratione, consecrentur.

268. *De ebrietate.* Ut ab ebrietate primo omnium seniores semetipsos caveant, et eorum iunioribus exemplum bonum sobrietatis ostendant.

269. *De admonitione ad comites pro utilitate sanctae Dei ecclesiae.* Vobis comitibus dicimus vosque commonemus, quia ad vestrum ministerium maxime pertinet, ut reverentiam et honorem sanctae Dei ecclesiae exhibeatis, et cum episcopis vestris concorditer vivatis et eis adiutorium ad suum ministerium peragendum prebeatis, et ut vos ipsi in ministeriis vestris pacem et iustitiam faciatis, et quae nostra auctoritas publice fieri decernit, ut in vestris ministeriis studiose perficiatur.

270. *De admonitione ad laicos pro honore ecclesiastico conservando.* Omnes laicos monemus, ut honorem ecclesiasticum conservent et dignam venerationem episcopis et Dei sacerdotibus exhibeant et ad eorum praedicationem cum suis devote occurrant et ieiunia ad illis communiter indicta conservent et suos observare doceant et compellant. Omnes suum noperere stuleant, ut dies dominicus sicut decet honoretur et colatur. Et ut liberius fieri possit, merca et placita a comitibus illo die prohibeantur, sicut saepe admonitum fuit.

271. *De admonitione ad episcopos vel comites pro concordia ad invicem et cum caeteris fidelibus.* Episcopi vel comites ad invicem et cum caeteris fidelibus concorditer vivant et ad sua ministeria peragenda vicissim sibi adiutorium ferant.

272. *De operibus in restaurationem ecclesiarum adimplendis.* De operibus in restaurationem ecclesiarum, sive in faciendo sive in redimendo, episcopalis potius sequatur voluntas. Nullatenus tamen remaneat, quin sicut a nobis saepe iussum est hoc¹ aut illud partibus ecclesiarum persolvatur. Et hoc omnibus notum sit, quia quicumque neglexerit exinde egerit et coram nobis exinde negligens repertus fuerit, illud volumus omnino ut subeat, quod in nostro capitulari de hac re communi consultu fidelium nostrorum ordinavimus.

273. *De comitibus, ut ministris ecclesiae in suis ministeriis adiutores sint.* Comites ministris ecclesiae eorumque ministeriis, ut² hoc plenius et de nostris et de se et de suis hominibus obtinere possint, adiutores in omnibus fiant. Et quicumque prima et secunda vice de his a comite admonitus non se correxerit, volumus ut per eundem comitem eius negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate quod in nostro capitulari continetur subire cogatur.

274. *Ut de incestuosis et his, qui decimas non dant, ab episcopis et presbiteris, et de neglexerit viventibus, wadii non accipiantur.* Dictum est nobis, quod in quibusdam locis episcopi et comites ab incestuosis et ab his, qui decimas non dant, wadios accipiant, et a presbiteris quibusdam pro negligentia inter se pecuniam dividant: quod penitus abolendum decrevimus, ne forte avaritiae locus detur. Et constituimus, ut incestuosi iuxta canonicam sententiam poenitentia multentur. Qui vero decimas post ebras admonitiones et praedicationes sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur. Iuramento vero eos constringi volumus propter periculum periurii.

275. *De ecclesiis destructis.* De ecclesiis destructis, ut episcopi et missi inquisitionem faciant, utrum per negligentiam aut impossibilitatem destructae sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate

A emendari³ cogantur ab his, qui eas restaurare debuerunt. Si vero per impossibilitatem contigit, ut aut prioriores sint quam necesse sit, aut maioris magnitudinis quam ut ex rebus adeas pertinentibus restaurari possint, episcopus modum inveniat, qualiter congrue emendari et consistere possint.

276. *De his, qui nonas⁴ et decimas dare neglexerunt.* De his, qui nonas et decimas iam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus ut per missos nostros constringantur, ut secundum capitularem priorem solvant nonas et decimas cum sua lege et insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntietur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium unde haec nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat. Ita enim continetur in capitulari bonae memoriae genitoris nostri in libro primo, capitulo 57: *Quicumque decimam abstrahit de ecclesia, ad quam per iustitiam dari debet, et eam praesumptiose vel propter munera aut amicitiam aut aliam quamlibet occasionem ad alteram ecclesiam dederit, a comite vela misso nostro distringatur, ut eiusdem decimae quantitatem cum sua lege restituat.*

277. *De his, qui restaurationes ecclesiarum facere neglegunt.* Quicumque de rebus ecclesiarum, quas in beneficium habent, restaurationes earum facere neglexerint, iuxta auctoritatis nostrae capitularem, in quo de operibus a nonis et decimis constitutum est, sic de his adimpleatur, sicut in libro quarto capitulo 38⁵ continetur: *De opere et restauratione ecclesiarum constitutum est, ut de frugibus terrae et animalium nutrimento et⁶ cunctis censibus exceptis hostiliensibus persolvantur. De opere vel restauratione ecclesiarum comes vel episcopus sive abba una cum misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter et vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum rerum ecclesiasticarum habent, vel unusquisque per se iuxta quantitatem, quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit, ut pro opere faciendo argentum donent, iuxta aestimationem operis in argento persolvant; cum quo precio rector ecclesiae ad praedictam restaurationem operarios conducere et materiam emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum sua lege restituat, et insuper bannum nostrum persolvat, ut ita castigatus caveat, ne saepius iterando beneficium amit-*

278. *De his, qui agros dominicos ideo neglegunt, ut nonas exinde non persolvant.* De his, qui agros dominicos propterea neglexerunt excolere, ut nonas exinde non persolvant, et alienas terras ad excolendum propter hoc accipiant, volumus ut de tribus annis ipsam nonam cum sua lege persolvant. Et si quis contemptor aut comitum aut vassallorum nostrorum propter hoc extiterit, per fideiussores ad palatium venire compellatur.

279. *Ut intellegatur, in quo facto immunitas frangatur⁷.* Pervenit ad nos, quod quaedam ecclesiae aut monasteria nostras⁸ et praedecessorum nostrorum immunitates habentia multa praedicta et infestationes a quibusdam patiantur, et nec per easdem immunitates ullam defensionis sutionem habere valeant, propter hoc quod ab eisdem immunitatum temeratoribus dicatur non plus immunitatis nomine complecti, quam claustra monasterii; caetera quoque, quamvis ad easdem ecclesias vel monasteria pertineant, extra immunitatem esse. Propter hoc volumus atque decernimus, ut omnes intellegant, non solum claustra monasterii vel ecclesiae atque ca-

VARIANTES LECTIONES.

¹ haec G. ² et G. ³ emendare Bal. ⁴ annonas G. ut semper cf. praefat. ⁵ XXXVIII G. ⁶ et... hostiliensibus interpolavit Benedictus. ⁷ in margine huic cap. G. adscriptum: Ut illis de immunitate. ⁸ nostram G.

stilita ecclesiarum sub immunitatis defensione consistere, verum etiam domus et villas et septa villarum et piscatoria manu facta et quicquid fossis aut sepibus vel etiam alio clausurarum genere praecingitur, eodem immunitatis nomine contineri. Et quicquid intra huiusmodi munimenta ad ius earundem ecclesiarum vel monasteriorum pertinentia a quolibet homine nocendi vel damnum inferendi causa spontanea voluntate committitur, in hoc facto immunitas fracta iudicatur. Quod vero in agros et campos ac silvas, quae sine laborationibus¹ sunt et nullo modo munitione cinguntur, casu, sicut fieri solet, a quibuslibet hominibus aliquod damnum factum fuerit, quamvis idem ager aut campus vel silva aut ad ecclesiam vel monasterium praeceptum immunitatis habentem pertineat, non tamen in hoc immunitas fracta iudicanda est; et ideo non sexcentorum solidorum compositione, sed secundum legem, quae in eodem loco tenetur, is multandus est qui scandalum vel damnum in tali loco fecisse convictus² fuerit.

280. De iustitiis generalibus. De iustitiis ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum et pupillorum praecipimus, ut in publicis iudiciis non despiciantur clamantes, sed primo diligenter audiantur.

281. De animalibus vel aliis rebus, a quibus emanantur. Ut nullus comparet caballum, bovem et iumentum vel alia, nisi illum hominem cognoscat, qui eum vendit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis est eius senior.

282. De eo, qui in testimonium assumitur, qualis esse debeat. Optimus quisque in pago vel civitate in testimonium assumatur et cui is, contra quem testimoniare³ debet, nullum crimen possit indicere.

283. De herbannatoris coniecto. Ut illi qui herbannum solvere debent, coniectum faciant ad herbannatorein.

284. De colonis et fiscalinis. Ut nec colonus nec fiscalinus alicubi traditiones facere audeat.

285. De falsis testibus. Falsi testes praecipimus ut non recipiantur.

286. De hominibus ad mortem diiudicatis et postea eis vita concessa, si iustitias quaesierint. Illi homines, qui propter eorum culpas ad mortem diiudicati fuerint et postea eis vita fuerit concessa, si ipsi iustitiam ab aliis requirerint, aut ab eis alii iustitiam quaerere voluerint, ita inter illos iudicium terminetur. Primo omnium de illis causis, pro quibus iudicatus fuerit ad mortem, nullam potest facere repetitionem, quia omnes res suae secundum iudicium Francorum in publico fuerant revocatae. Et si aliquid in postmodum, postquam ei vita concessa est, cum iustitia acquirere potuerit, in sua libertate teneat et defendat secundum legem. In testimonium non suscipiatur, nec inter scabinos ad legem iudicandum teneatur. Et si ad sacramentum aliquid iudicatum fuerit quod iurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, contendant.

287. De homine, cui post iudicium vita concessa est, si iustitiam reddere noluerit. Si alicui post iudicium scabinorum fuerit vita concessa, et in postmodum aliqua mala perpetraverit et iustitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit et ideo iustitiam reddere non debeat, statutum est, ut superius iudicium sustineat, quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliqua mala fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam iustitiam requirendi de causis perpetratis, postquam ad mortem iudicatus est. De praeteritis maneat, sicut supra iudicatum fuit.

288. De liberis hominibus, qui ad mallum venire cogendi sunt. Ut nullus alius de liberis hominibus ad placitum vel ad mallum venire cogatur, exceptis sca-

binis vel vassis comitum, nisi qui causam suam adquirere debent aut respondere.

289. De testibus ad testimonium dicendum qualiter adhibeantur. Ut testes ad testimonium dicendum praemio non conducantur. Et ut nullus testimonium dicat aut sacramentum iuret, nisi ieiunus. Et ut testes, priusquam iurent, separatim discutiantur, quid dicere velint de illa re, unde testimonium reddere debent.

290. De iustitia cuiuslibet a nullo quolibet dilatanda. Ut nullus quilibet missus noster neque comes neque iudex aut scabinus cuiuslibet iustitiam dilatari praesumat, si statim adimpleta potuerit esse secundum rectitudinem, neque praemia pro hoc a quolibet homine per aliquod ingenium malum praesumat accipere.

291. De nimium blasphemis et latronibus. De latronibus, qui magnam habent blasphemiam, quicumque aliquem ex his comprahenderit, nullum dampnum exinde patiatur.

292. De testibus ad rem quamlibet discutendam eligendis. Ut quandocumque testes ad rem quamlibet discutendam quaerendi atque eligendi sunt, a misso nostro et comite, in cuius ministerio de re qualicumque agendum est, tales eligantur, quales optimi in ipso pago inveniri possunt. Et non liceat litigatoribus per praemia falsos testes adducere, sicut actenus fieri solebat.

293. De placito centenarii. Ut nullus homo in placito centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista ut in praesentia comitis vel missorum nostrorum iudicentur.

294. De placitis a missis dominicis comitibus notum faciendis. Ut unusquisque missorum nostrorum in placito suo notum faciat comitibus qui ad eius missaticum pertinent, ut in illis mensibus quibus ille legationem suam non facit, conveniant inter se, et communia placita faciant, tam ad latrones distringendos, quam ad caeteras iustitias faciendas.

295. De uxoribus defunctorum, quam partem collaborationis post obitum maritorum accipere debeant. Volumus ut uxores defunctorum post obitum maritorum tertiam partem collaborationis quam simul in beneficio colaboraverant, accipiant. Et de his rebus, quas is, qui illud beneficium habuit, aliunde adduxit vel comparavit vel ei ab amicis suis conlatae sunt, has volumus tam ad orphanos defunctorum, quam ad uxores eorum pervenire.

296. De falsis testibus convincendis. Si quis cum altero de qualibet causa contentionem habuerit et testes contra eum per iudicium producti fuerint, si ille falsos eos esse suspicatur, liceat ei alios testes, quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perversitas superetur. Quod si ambae testium partes ita inter se dissenserint, ut nullatenus una pars alteri cedere velit, eligantur duo ex ipsis, id est ex utraque parte unus, qui cum scutis et fustibus in campo decerent, utraque pars falsitatem aut veritatem suo testimonio sequatur. Et campioni qui victus fuerit, propter periculum, quod ante pugnam commisit, dextra manus amputetur; caeteri vero eiusdem partis testes, qui falsi apparuerint, manus suas redimant; cuius compositionis duae partes ei, contra quem testati sunt, dentur, tertia pro fredo solvatur. Et in seculari quidem causa huiusmodi testium diversitas in campo conprobetur. In ecclesiasticis autem causis, ubi de una parte seculari, de altera vero ecclesiasticum negotium est, idem modus observetur. Ubi vero ex utraque parte ecclesiasticum fuerit, rectores earundem ecclesiarum si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem de huiusmodi

VARIANTES LECTIONES.

¹ laborantibus *Bal.* ² conuinctus *G.* ³ testimoniare *corr.* testimoniari *G.* ⁴ blasphemus *const.*

pacificatione inter eos convenire non possint¹, advocati eorum in mallo publico ad praesentiam comitis veniant, et ibi legitimus terminus eorum contentionibus imponatur. Testes vero de qualibet causa non aliunde quaerantur, nisi de ipso comitatu, in quo res, unde causa agitur, positae sunt; quia non est credibile, ut vel de statu hominis vel de possessione cuiuslibet per alios melius rei veritas cognosci valeat, quam per illos, qui viciniore sunt. Si tamen contentio, quae inter eos exorta est, in confinio duorum comitatum fuerit, liceat eis de vicina centena adiacentis comitatus ad causam suam testes habere.

297. *De terra tributaria.* Quicumque terram tributariam, unde tributum ad partem nostram exire solebat, vel ad ecclesiam vel cuilibet alteri tradiderit, is qui eam susceperit, tributum quod inde solvebatur omni modo ad partem nostram persolvat; nisi forte talem firmitatem de parte dominica habeat, per quam ipsum tributum sibi perdonatum possit ostendere.

298. *De terra censali.* Si quis terram censilem habuerit, quam antecessores sui vel ad aliquam ecclesiam vel ad villam nostram dederunt, nullatenus eam secundum legem tenere potest, nisi ille voluerit, ad cuius potestatem vel illa ecclesia vel illa villa pertinet; nisi forte filius aut nepos eius sit, qui eam tradidit, aut ei eadem terra ad tenendum placita² sit. Sed in hac re considerandum est, utrum ille, qui hanc tenet, dives an pauper sit, et utrum aliud beneficium habeat vel etiam proprium. Et qui horum neutrum habet, erga hunc misericorditer agendum est, ne ex toto expoliatus in egestatem incidat; ut aut talem censum inde solvat, qualis ei fuerit constitutus, vel portionem aliquam inde in beneficium accipiat, unde se sustentare valeat.

299. *De observatione praeceptorum dominicorum.* De observatione praeceptorum nostrorum et immunitatum, ut ita observentur praecipimus, sicut a nobis et ab antecessoribus nostris constitutum est.

300. *De eo, qui propriam derelinquit uxorem vel sine culpa interficit, et aliam ducit.* Quicumque propria uxore derelicta vel sine culpa interfecta aliam duxerit, armis depositis publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a comite, et ferro vincatur et in custodiam mittatur, donec res ad nostram notitiam deducatur.

301. *De liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ad testimonium non recipiendis.* De liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ut propter res alterius ad testimonium non recipiantur. Coniuratores tamen aliorum hominum ideo esse possunt, quia liberi sunt. Illi vero, qui et proprium habent et tamen in terra dominica resident, propterea non abiciantur, quia in terra dominica resident; sed propter hoc ad testimonium recipiantur, quia proprium habent.

3.2. *De presbiteris, diaconibus et reliquis ex clero.* *Canonis sancti Sylvestri et aliorum 284 episcoporum.* Fecit hos gradus in gremio synodi, ut non presbiter adversus episcopum, non diaconus adversus presbiterum, non subdiaconus adversus diaconum, non acolitus adversus subdiaconum, non exorcista adversus acolitum, nec lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem aliquam. Et non dampnabitur praesul sine septuaginta duobus testibus, neque praesul summus a quocumque iudicabitur, quoniam scriptum est: *Non est discipulus super magistrum.* Presbiter autem nisi in quadraginta quatuor testibus non dampnabitur. Dia-

conus autem cardine constitutus in urbe Roma nisi in triginta sex non condemnabitur. Subdiaconus, acolitus, exorcista, lector, nisi, sicut scriptum est, in septem testimoniis filios habentes et uxores et omnino Christum praedicantes. Sic datur mystica veritas.

303. *Ex capitulis domni Karoli, qualiter ex factis aut mansis vel quartis³ manopera et census ac tributa atque reliqua servitia exigantur.* Pro nimia reclamatione, quae ad nos venit de hominibus ecclesiasticis seu fiscalinis, qui non erant adiurnati, quando in Cenomannico pago fuimus, visum est nobis una cum consulto fidelium nostrorum statuere, ut quicumque de praedictis hominibus quartam facti tenet⁴, cum suis animalibus seniori suo pleniter unum diem cum suo aratro in campo dominico aret et postea nullum servitium ei annuale in ipsa hebdomada a seniori suo requiratur. Et qui tanta animalia non habet, ut in uno die hoc explere valeat, perficiat praedictum opus in duobus diebus. Et qui solummodo ita invalida, ut per se non possit⁵ arare, quatuor animalia habet, cum eis, sociatis sibi aliis, aret uno die in campo senioris, et unum diem postmodum in ipsa hebdomada opera manu faciat. Et qui nihil ex his facere potest neque animalia habet, per tres dies seniori suo manibus⁶ a mane usque ad vesperam operetur, et senior suus ab eo⁷ amplius non requiratur: diversis namque modis haec agebantur. A quibusdam tota hebdomada operabatur, a quibusdam dimidia, et a quibusdam duo dies. Idecirco haec statuimus, ut ne familia se a praedictis operibus subtrahere possit, neque a senioribus amplius ab eis requiratur. Et qui minus quartae optimae de terra habet, secundum aestimationem suae telluris opera faciat. Haec ab Adalardo comite palatii nostri ad eorum satisfactionem una cum aliis fidelibus nostris praecipere vice nostra et publice annuntiari iussimus.

304. *Ut episcopi incestos emendent et corrigant.* Ut episcopi incestuosos homines emendent et magnam diligentiam habeant ex his. Seu et de viduis infra suam parrochiam potestatem habeant ad corrigendum.

305. *Ut ea conserventur, quae in placitis et synodis Pippinus rex constituit.* Ea vero, quae bonae memoriae genitor noster in suis placitis et synodis constituit, conservare⁸ praecipimus.

306. *De eo, qui a servo alieno aliquid comparaverit.* Si quis a servo alieno aliquid comparaverit nesciente domino suo, si dominus firmam noluerit esse emptionem, reddat pretium emptori, ut emptio nihil habeat firmitatis. Si ipsum non habet, simile reddat.

307. *Ut ecclesiarum negotia a iudice continuo audiantur.* Placuit, ut ecclesiarum negotia absque ulla dilatione continuo a iudice audiantur et proficue incremententur.

308. *Ut iudex criminorum discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reus ipse confiteatur, aut per innocentes testes convincatur.* Placuit, ut iudex criminorum discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reus ipse confiteatur aut per innocentes et veraces testes manifestius convincatur. Et de maioribus nostra aut successorum nostrorum expectetur sententia.

309. *Ut qui socii criminis sunt, non admittantur testes.* Placuit ut testes non admittantur, qui sunt socii criminis, nec infames nec calumniatores vel ceteri, quos canon et lex prohibet.

310. *De nuptiis incestis prohibendis.* Nuptias prohibemus incestas, id est usque ad affinitatis lineam

VARIANTES LECTIONES.

¹ possit Bal. ² placitata Bal. ³ servitium agatur (rel. desunt) Bal. ⁴ teneret et sic per totum caput con. impf. Bal. ⁵ possent Bal. ⁶ decet. G. ⁷ s. ei Bal. ⁸ conservari Bal.

vel quandiu inter se hereditare potuerint, non coniungantur, quia haec potius incestiva quam coniugia sunt iudicanda.

311. *Ut de absentibus non iudicetur.* Placuit, ut adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit.

312. *Ut clementior severiori praefertur sententia.* Placuit, ut inter pares sententias clementior semper severiori praefertur.

313. *Ut qui de se confessus est, super alium non credatur.* Placuit, ut qui de se confessus est crimen, super alium non credatur.

314. *De testimonio unius hominis non accipiendo.* Ut testimonium unius hominis non accipiatur. Nam si ex utraque parte plures sint, veraciores atque religiosiores et honestiores elegantur, qui sacramento suo confirment testimonium nihilque se falsi esse dicturos.

315. *Ut contra episcopos nullus graviter aut leviter agat.* Praecipimus atque iubemus, ne forte, quod absit, aliquis circa episcopos leviter aut graviter agat: quod ad periculum totius imperii nostri pertinet. Et ut omnes cognoscant nomen, potestatem, vigorem et dignitatem sacerdotalem: quod ex verbis Domini facile intellegi potest, quibus beato Petro, cuius vicem episcopi gerunt, ait: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in celo; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in celo.* Et alibi discipulis generaliter dicit: *Accipite Spiritum sanctum: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Illud etiam ad exemplum reducendum est quod in ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: « Deus, inquit, constituit vos sacerdotes, et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi. Et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium, ut vestra iurgia, quaecumque sint, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dii. Et conveniens non est, ut homo iudicet deos, sed ille solus de quo scriptum est: « Deus stetit in synagoga deorum. In medio Deus autem deos discernit. » Sed et hoc illis ad memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper in libro, quem de contemplativa et actuali vita scripsit, laudem sacerdotum comprehenderit. « Ipsis enim, » inquit, id est sacerdotibus, « propria animarum curandarum sollicitudo commissa est; qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes pro peccatis hominum velut pro suis infatigabiliter supplicant Deo; ac velut quidam Aaron incensum contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo placatur Deus, avertunt iram futuræ animadversionis a populo; qui per Dei gratiam sicut divinae voluntatis iudices, ecclesiarum Christi post apostolos fundatores, fidei populi duces, veritatis assertores, pravae doctrinae hostes, omnibus bonis amabiles et in aliis sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide catholica regeneratorum, praedicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum et forma fidelium. Ipsi sunt decus ecclesiae, in quibus fulget ecclesia; ipsi columnae firmissimae, quibus in Christo fundatis innititur omnis multitudo credentium; ipsi ianuae civilis aeternae, per quos omnes qui credunt ingrediuntur ad Christum; ipsi ianitores, quibus claves datae sunt regni coelorum. Ipsi etiam dispensatores regiae domus, quorum arbitrio in aula regis aeterni dividuntur gradus et officia singulorum. »

316. *Quod per Spiritum sanctum remissio fit peccatorum.* Sciendum est omnibus atque credendum,

A quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptismate conferatur, et quod fidelibus in ecclesia Christi eiusdem sancti Spiritus dono per ministerium sacerdotale et per poenitentiam et absolutionem manusque inpositionem remissio peccatorum indubitanter adtribuatur.

317. *De quatuor vitiis, quae fidem catholicam commaculant.* Placuit sciri omnibus, quatuor sunt vitia, quae nostram fidem inter caetera mala commaculant; quae quanto sunt occultiora, tanto perniciosiora; id est superbia, per quam angelus diabolus effectus de caelo est eiectus; invidia, per quam idem diabolus hominem de paradiso eiecit; odium et discordia, quae caritatem inter proximos extinguunt, et dilectionem evacuant, et omnia bona pervertunt, et non sinunt proximos in mutua dilectione consistere, nec quietam tranquillamque ut decuerat christianos vitam ducere. Et reliqua.

318. *Quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus eiusque caput Christus sit.* Primum igitur, quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus manifeste esse credatur, eiusque caput Christus, apostolicis oraculis approbatur. Unde Paulus: *Vos autem estis, inquit, corpus Christi, et membra de membro.* Itemque: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habet: ita multi unum corpus sumus in Christo.* Item: *Cuius caput est Christus, ex quo totum corpus per nexum et coniunctionem administratum crescit in templum sanctum in Domino.* Sunt et alia huiusce rei innumera exempla, quae hic ob prolixitatem vitandam praetermittuntur. Quisquis ergo per aliqua illi-cita ex membro Christi se fecit membrum diaboli, poverit se in corpore Christi non esse, sed in corpore diaboli. Proinde necesse est, ut corpori Christi, a quo astutia diabolica separatus est, se incunctanter, dum tempus poenitentiae in promptu habetur, restituere non neglegat.

C 319. *Quod eiusdem ecclesiae corpus in duabus principaliter dividatur eximiiis personis.* Principaliter itaque totius sanctae Dei ecclesiae corpus in duas eximias personas, in sacerdotalem videlicet et regalem, sicut a sanctis patribus traditum accepimus, divisum esse novimus. De qua re Gelasius, Romanae sedis venerabilis episcopus, ad Anastasium imperatorem ita scribit: « Duae sunt quippe, inquit, imperatrices augustae, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas; in quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem. » Fulgentius quoque in libro de veritate praedestinationis et gratiae ita scribit: « Quantum pertinet, inquit, ad huius temporis vitam, in ecclesia nemo pontifice potior, et in seculo christiano imperatore nemo celsior invenitur. »

D 320. *Ut corepiscopi modum mensurae, qui in sacris canonibus praefixus est, non excedant.* Emergisse reprehensibilem et valde inolitum usum conperimus, eo quod quidam corepiscopi ultra modum suum progredientes et donum sancti Spiritus per inpositionem manuum tradant, et alia quaeque, quae solis pontificibus debentur, contra fas peragant; praesertim cum nullum ex septuaginta discipulis, quorum speciem in ecclesia gerunt, legatur donum sancti Spiritus per manus inpositionem tradidisse. Quod autem non solis apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum, liber actuum apostolorum docet. In concilio vero Caesariensi ita de corepiscopis habetur scriptum: « Corepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta

VARIANTES LECTIONES.

¹ inter se G. ² in margine G. adscriptum: caput episcopis utilissimum. ³ d. diiudicat d. G. ⁴ instigabiliter G. ⁵ administratum G. ex corr. ⁶ nullus Bal.

videntur esse; ut ¹ ministri autem propter studium, quod erga pauperes exhibent, honorentur.

321. *De corepiscopis qui in vicis commorantur, in concilio Antiochano habetur ita.* Qui in vicis vel in possessionibus corepiscopi nominantur, quamvis manus inpositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit, ut modum proprium recognoscant et gubernent subiectas sibi ecclesias earumque moderamine curaque contenti sint.

322. *De honore et oboedientia episcoporum et reliquorum sacerdotum.* Igitur quia constat religionem christianam per successores apostolorum salubriter administrari, populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus omnibus praecipere, ut honorem debitum venerabiliter episcopis absque ulla simulatione aut detractione impendant, eisque in omnibus ut patribus oboediant, et quicquid pro salute animarum monuerint, prout melius potuerint adimplere satagant, sicut Dei et nostram gratiam habere voluerint. Nam Dominus ait: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit.* Et iterum: *Si te non audierit, dic ecclesiae. Et si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Et alibi: *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis, id est, meis discipulis vel apostolis, quorum locum episcopi nunc in ecclesia tenent, melius est illi, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris, quam scandalizet unum de istis minimis.* Haec omnia fidelibus admonenda et perpendenda sunt, ne in hoc, quod absit, inciulant in ² scandalum; sed magis eis oboediendo non filii perditionis, sed filii Dei efficiantur; et non cum stultis poenam, sed cum iustis praemia percipiant sempiterna. Nam episcopos et sacerdotes quibus omnis terra caput inclinatur, per quos et nostrum pollet imperium, admodum honorari et venerari omnes monemus, nec eos lacerari aut blasphemari vel detrahi a quoquam volumus; quia detraectio sacerdotum ad Christum pertinet, cuius vice legatione funguntur in ecclesia. Nam si quis detrahit alium hominem, sicut homicidium reputabitur: quid erit de illis, qui sacerdotes detrahunt, quoniam et ipsi semetipsos occidunt, et audientes interimunt? Dupla enim poena digni sunt, qui duplant scelera sua. Qui his sanctis monitis rebelles vel inoboedientes extiterint, sciant se a liminibus sanctae ecclesiae fore alienos.

323. *De quatuor negligentissimis sacerdotum.* De presbiteris et eorum ecclesiis, unde multa negleguntur et scandala generantur, in nostra discussione quatuor pericula apparuerunt. Primo quia nonnulli ex nostris sacerdotibus quadam securitate accepta, nec ea quae ad cultum divinum pertinent faciunt, neque in restauratione et luminaribus ecclesiae studium habent, nec etiam senioribus suis debitam reverentiam exhibent, et insuper ecclesias suas expoliant et in praediola sua propria transferunt. Quae omnia ad negligentiam episcoporum pertinere deprehendimus. Ob id vero quadam occasione accepta seniores eorum ³ in tantam audaciam prorumpunt, ut eos etiam illicite et inhoneste atque irreverenter tractare praesumant. Unde summopere omnibus nobis abhinc providendum iudicavimus, ut ea, quae a domno imperatore consensu episcoporum ob honorem et amorem Dei ecclesiis concessa sunt, non in avaritiam presbiterorum aut in rapacitatem episcopalium ministrorum cedant, sed in utilitatem ecclesiae et in usus clericorum et pauperum deveniant.

324. *De presbiteris, qui in domibus feminas habent.* Illud non minus periculosum esse didicimus, quod in quorundam episcoporum parrochiis quosdam presb-

teros contra interdicta sanctorum canonum feminas in domibus suis non solum habitare, sed etiam ministrare faciunt; quas et laqueum sacerdotibus per sepe extitisse et multos occasione in scandalum et in detractionem corruiisse cognovimus. Quae transgressio et tempore genitoris nostri et nostro in conventibus episcoporum secundum auctoritatem canonicam prohibita, sed necdum ad correctionem ⁴ plene esset peracta. Unde in commune censuimus, ut hi, qui tantae transgressionis incorrectores actenus extiterunt, si abhinc huius rei correctores esse neglexerint, iuxta apostoli sententiam quasi consentientes malorum coercentur.

325. *De presbiteris, qui contra statuta canonum villici fiunt.* Similiter de illis presbiteris, qui contra statuta canonum villici fiunt, tabernas ingrediuntur, turpia lucra sectantur, et diversis modis usuris inserviunt, et aliorum domos inhoneste et impudice frequentant, et comessionibus et ebrietatibus deservire non erubescunt, et per diversos mercatos indistricte discurrunt, observandum iudicavimus, ut abhinc districto severiterque coercentur; ne per eorum illicitam et indecentem actionem et ministerium sacerdotale vituperetur, et quibus debuerant esse in exemplum, deveniant in scandalum.

326. *Quod sacerdotalis conversatio testes vitae probabiles habeat.* Pari ergo consensu nobis visum est, ut pontifices sanctorum praecedentium patrum exempla sequentes religiosos conversationis suae testes habeant, quatenus detrahentibus locum minime praebeant. Ut ergo sacerdos discipulis suis de semetipso exemplum bonum debeat praebere, apostolus scribens ad Titum docet dicens: *In omnibus te ipsum praebe exemplum bonorum operum, in doctrina, in caritate, in castitate:* et reliqua. Beatus quoque Gregorius in decreta suis ita ait: *Verecundus mos inolevit, ut huius sedis pontificibus ad secreta cubiculis sui servitia laici pueri eius seculares obsequantur; et cum pastoris vita esse discipulis semper debeat in exemplum, plerumque clerici qualis in secreto sit vita sui pontificis nesciant et, ut dictum est, seculares pueri sciunt. De qua re presenti decreto constituto, ut quidam ex clericis vel etiam ex monachis electi ministerio cubiculis pontificalis obsequantur; ut is, qui in loco est regimini, habeat testes tales, qui eius in secreto conversationem videant et ex visione sedula exemplum profectus sumant.* Haec igitur beatus Gregorius scripsit. Caeterum si ⁵ qui de hac re copiosiora exempla quaerere voluerint, vitas beati Augustini et Ambrosii et caeterorum sanctorum virorum legant; et perspicue invenient, quod vita et conversatio pontificis semper testes vitae probabiles habere debeat.

327. *Ut episcopi in rebus ecclesiae circa propinquos suos exponendis reprehensionem caveant et ut discretionis modum teneant.* Quoniam multi episcoporum amore propinquorum suorum de rebus sibi commendatis suo aut quolibet amicorum nomine praedia et mancipia emunt, et ut in propinquorum suorum ius cedant statuunt, et ob hoc et iura ecclesiastica convelluntur et ministerium sacerdotale fuscatur, immo a subditis detrahitur et contempnitur, placuit omnibus, ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur; fixumque abhinc et perpetuo mansurum esse decrevimus, ut episcopus res sui iuris, quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam quicquid vult inde ⁶ faciat, et cui vult conferat. Postquam autem episcopus factus est, quascumque res de facultatibus ecclesiae aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus, ut non in propinquorum suorum, sed in ecclesiae cui praestit iura

VARIANTES LECTIONES.

¹ de ut G. ² G in margine: Nota de honore sacerdotum. ³ deest Bal. ⁴ e. permoti Bal. ⁵ correptionem G. ⁶ deest Bal. ⁷ deest Bal.

deveniant. Similiter et de presbiteris, qui de ecclesiarum rebus, quibus praesunt, praedia eo modo emunt, faciendum statuimus, quoniam multos presbiterorum occasione taliter empiorum rerum ecclesiarum, quibus praesunt, expoliasse et a suo ministerio multis modis exorbitasse et se diabolo mancipasse et hac occasione multos laicorum in scandalum dampnationis et perditionis proruisse conperimus.

328. *Quod nonnulli episcopi sibi subiectos canonicos monachos et sanctimonialiales neglegant.* D. dicimus sane, nonnullos episcopos in gubernandis congregationibus sibi subiectis, canonicis videlicet monachis et sanctimonialibus, hactenus valde neglegentes extitisse et ob id multos in sui detractionem et contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praelati in eorum parrochiis constituti, eorum prava exempla secuti suas similiter congregationes neglexerint: quos et fraterno et synodali conventu admonendos esse decrevimus necessario¹, ut ab hac negligentia deinceps se cohibeant et caeteris se imitabiles praebeant; ne forte propter illorum incuriam et divinae servitutis contemptus et pericula proveniant animarum et auribus excellentiae nostrae molestia ingeratur et sacerdotali mediocritate in sacris conventibus tedium et opprobrium inferatur.

329. *De episcopis, abbatibus et sacerdotibus, qui propria loca relinquunt.* Conperimus, quosdam episcopos et abbates atque sacerdotes non causa necessitatis aut utilitatis, sed potius avaritiae et propriae delectationis, saepissime propria civitatis suae sede vel monasterii septa aut ecclesiae propriae derelicta cleroque neglecto remotiora loca frequentare. Pro qua re et destitutio divini cultus et praedicatio in plebibus et cura subiectorum postponitur et hospitalitas negligitur. Quod ne ulterius a quoquam sine inevitabili necessitate aut aliqua utilitate fiat, pari consensu inhibemus.

330. *De laicorum clericis.* De clericis laicorum, unde nonnulli eorum quaeri videntur, eo quod quidam episcopi ad eorum preces nolint in ecclesiis suis eos, cum utiles sint, ordinare, visum nobis fuit, ut in utrisque partibus pax et concordia servetur et cum caritate et ratione utiles et idonei eligantur. Et si laicus idoneus utilemque clericum optulerit, nulla qualibet occasione ab episcopo sine certa ratione repellatur. Et si reiciendus est, propter scandalum vitandum evidenti ratione manifestetur.

331. *De monachis et presbiteris sive clericis, qui passim palatium adeunt.* Placuit, ut monachi et presbiteri, necnon clerici, qui postposita canonica auctoritate passim palatium adeunt et nostris sacris auribus importunissimam molestiam inferunt, ut non hoc facere praesumant; quoniam in huiusmodi facto et vigor ecclesiasticus contempnitur et religio sacerdotalis et professio monastica vilior efficitur.

332. *Ut non sit sanguinis christianorum temeraria effusio.* Volumus atque praecipimus nostra auctoritate adnuntiari omnibus, immo et a sacerdotibus praedicari, ne tam temeraria christianorum sanguinis effusio in regno nostro fieri sinatur, semper illud adtendentes, quod Dominus post diluvium dixit famulo suo Noë: *De manu hominis et de manu viri et fratris eius requiram animam eius. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Ad imaginem quippe Dei factus est homo.* Et in lege: *Qui occiderit hominem, morte moriatur.* Et apostolus: *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa; Dei enim minister est tibi in bono.*

A *Si autem malefeceris, time; non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est², vindex in iram ei qui malum agit.* De illo enim specialiter divina auctoritas dicit: *Gladium Dei portat ad vindictam malorum, non de quolibet alio.* E contrario vero nescimus, qua pernosa inventionem a nonnullis usurpatum est, ut hi, qui nullo ministerio publico fulciuntur, propter sua odia et diversissimas voluntates pessimas iudicium sibi usurpent in vindicandis proximis et in interficiendis hominibus vindictae ministerium; et quod rex saltem in uno exercere debuerat propter terrorem multorum, ipsi impudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium, et putant sibi licere ob inimicitiarum vindictas, quod nolunt ut rex faciat propter Dei vindictam.

B *333. De abbatibus canonicis et regularibus, vel abbatissis.* Abbatibus canonicis et regularibus et abbatissis, quae sanctimonialibus praeesse videntur, sive laicis, qui monasteria habent, omnino praecipimus, ut de ipsis magnam curam habeant, et caetera bonum exemplum praebeant, et religiose, sicut decet, conversentur, et quod uniuscuiusque professioni inconveniens est et in sacris canonibus prohibetur, omnino caveant, et loca sibi a nobis propter aliquam necessitatem concessa deperire et destrui propter negligentiam non dimittant, et congregationes sibi commissas sive spiritaliter sive temporaliter paterno affectu gubernare eisque necessaria stipendia administrare non neglegant, ne forte propter aliquam inopiam et divina officia neglegantur et ipsae congregationes inreligiosius vivere concellantur. Et qui haec agere neglexerint, sciant se ea illis auferre et religionis sibi dare.

C *334. Ut capellae absque insu sive permissu proprii episcopi non fiant.* Placuit nobis, ut, sicut ab episcopis et reliquis sacerdotibus ac Dei servis admonevimus, nec capellae in palatio nostro vel aliubi³, sine permissu vel iussu episcopi, in cuius est parochia fiant. Et ut omnes per dies dominicos vel festivitates praeclaras sacra eucharistia communicent, nisi quibus abstinere praecipitur. Et ut observatio omnium dierum dominicarum a mane usque ad vespeream secundum canonice auctoritatem ab omnibus fiat.

D *335. Ut omnes, qui in fide catholica suspecti sunt, in testimonio humano dubii habeantur.* Omnes qui in fide Christi vel catholica suspecti sunt, in testimonio humano dubii habeantur. Infirmari ergo oportet eorum testimonium, qui in fide falsi deceantur; nec eis esse credendum, qui veritatis fidem ignorant.

336. Ut si quis ministros ecclesiae iniuriaverit, hoc tripliciter componat. Si quis ministros ecclesiae, id est subdiaconum, lectorem, exorcistam, scolium, ostiarium iniuriaverit aut percusserit vel plagaverit, componat hoc tripliciter, sicut solent componere parentes eius. Diaconi vero, presbiteri atque episcopi iniuria in quadruplum componatur. Reliquorum autem clericorum iniuria componatur sicut parentum eorum. Monachorum quoque, qui secundum regulam in⁴ monasterio vivunt, iniuria componatur secundum genealogiam suam, ut reverentia sit Deo et ecclesiae et pax eis, qui illi deserviant.

337. Ut si quis contumax reverentiam ecclesiarum non habet, solidos 500 componat. Si quis homo contumax vel superbus timorem Dei vel reverentiam ecclesiarum non habuerit, et fugientem servum suum vel quem⁵ persecutus fuerit de ecclesia vel de porticu eius per vim abstraxerit, et Deo honorem non dederit, componat ad ipsam ecclesiam pro neglecto suo solidos quingentos, et pro fredo ad fiscum solidos ducentos. Ipse vero publica poenitentia iuxta iudicium episcopi multetur, ut sit honor Dei et reverentia

VARIANTES LECTIONES.

¹ necessarium duximus Bal. ² caelorum G. ³ deest G. ⁴ a. absque illa nostra Bal. in G. haec verba expuncta sunt. ⁵ deest G. ⁶ quemlibet p. f. vel de Bal.

sanctorum, et ut ecclesia Dei semper invicta permaneat¹.

338. *Ut cuncta, quae circa ecclesias earumque ministros antiquitas sancta statuit, inviolata persistant.* Cuncta quae circa sanctorum loca ecclesiarum eiusque ministros vel olim ordinavit antiquitas, vel antecessorum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra roboravit serenitas, illibata custodiri nunc et in futuro praecipimus.

339. *De praediis Deo dicatis.* Placuit, ne praedia caelestium secretorum dicata, Deo quae tradita sunt², a quibusdam aliqua occasione vexentur aut invadantur, sed sub immunitatis tuitione perpetua firmitate perdurent; similiter et homines earum et omnia, quae eis subiecta esse noscuntur. Si quis contra haec venerit, componat sicut de emunitate constituimus, et poenitentia publica a sacerdotibus usque ad satisfactionem multetur.

340. *De eo, qui die dominico opera servilia fecerit.* Si quis die dominico opera servilia fecerit liber homo, si bovem iunxerit et cum carro ambulaverit, dextrum bovem perdat. Et si alia, quae canonica auctoritate prohibita sunt, servilia opera fecerit, sacerdotibus illa emendet, sicut de reliquis negligentis indieibus emendari solet, et ab ipsis sacerdotibus poenitentiam iuxta modum culpae accipiat. Similiter et de praecipuis festivitatibus observari placuit. Quod si sacerdotes eos nequiverint corripere, tunc a iudicibus ad sacerdotes adducantur eisque oboedire in omnibus faciant.

341. *De his, qui infra regnum per vim aliquid rapuerint.* Si quis in exercitu infra regnum sine iussione dominica per vim hostilem aliquid praedari voluerit, aut foenum tollere aut granum sive pecora maiora vel minora, domosque infringere vel incendere, haec ne fiant omnino prohibemus. Quod si ab aliquo praesumptio³ factum fuerit, sexaginta solidis, si liber est, sit culpabilis et omnia similia restituat aut cum duodecim testibus se purget. Si vero servus hoc fecerit, capitali crimini subiaceat et dominus omnia similia restituat, quia servum suum non correxit nec custodivit, ut talia non perpetraret; quoniam si nos ipsos comedimus, cito deficiemus. Unusquisque tamen custodiat exercitum suum, ne aliqua depraedatio infra regnum fiat.

342. *De eo qui alienum servum ad furtum suaserit.* Si quis alienum servum ad furtum suaserit aut ad aliquid dampnosum in fraudem domini sui, ut possit accusare eum, et fraus ipsa fuerit detecta per investigationem iudicis, dominus nec servum perdat nec pro hoc aliquam faciat compositionem; sed ille, cuius conclusionem vel exortationem admissum est, tanquam fur dampnetur; et servus quod tulit reddat, et insuper centum viginti ictus accipiat.

343. *De fure nocturno tempore capto.* Fur nocturno tempore captus in furto, cum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidio querela nascatur.

344. *De eo, qui de fure nesciens aliquid comparaverit.* Si quis de fure nesciens aliquid comparaverit, quaerat accepto spatio venditorem. Quem si non potuerit invenire, probet se cum sacramento et testibus innocentem, et quod apud eum cognoscitur restituat, et furem quaerere non desistat. Quod si furem celare voluerit et perirans postea detectus fuerit, tanquam ille fur, ita iste in crimine dampnetur.

345. *De eo, qui occulte in nocte vel in die alterius animal occiderit.* Si quis occulte in nocte vel in die

alterius caballum aut bovem aut aliquod animal occiderit et negaverit et postea exinde protutus fuerit, tanquam furtivum componat

346. *De eo, qui occiderit alienum animal, et non negaverit.* Si quis causa faciente occiderit alienum animal et non negaverit, simile dare non tardet et cadaver mortui accipiat.

347. *De eo, qui furtivam rem scienter emerit.* Si quis furtivam rem scienter emere praesumpserit et exinde probatus fuerit, similem rem reddat illi, cuius pecuniam⁴ comparavit: salva videlicet eius iustitia in altero.

348. *De eo, qui de latrone furtivam rem scienter ad custodiendum acceperit.* Si quis de latrone furtivam rem scienter ad custodiendum acceperit, quasi fur componat.

349. *De sacramentis leviter non iurandis⁵.* Volumus ut sacramenta cito non fiant. Sed unusquisque iudex prius causam veraciter cognoscat, ut eum veritas latere non possit, nec facile ad sacramenta veniant.

350. *De eo, qui contra caput alterius falsa suggererit.* Si quis contra caput alterius falsa suggererit vel pro quacumque invidia aut iniusta accusatione aliquem commoverit, ipse poenam vel dampnum, quod alteri intulerit, excipiat. Neminem dampnes antequam inquiras veritatem; quia scriptum est: *Omnia autem probate; quod bonum est tenete.*

351. *De eo, qui per invidiam vel dolum liberi vel servi domum incendit.* Si quis per aliquam invidiam vel dolum in nocte vel in die ignem imposuerit et incendit liberi vel servi domum, omnia edificia restituat et quicquid ibi arserit componat, et insuper sexaginta solidis sit culpabilis, et publica poenitentia secundum iudicium sacerdotum multetur; et quanti homines de ipso incendio evaserint, unicuique secundum legem componat, et omnia quae ibi perdidissent restituat.

352. *Ut si quis servum iniuste accusaverit alienum, domino simile mancipium pro hoc facto reddat.* Si quis servum iniuste accusaverit alienum, et innocenter tormenta pertulerit, domino simile mancipium pro hoc facto reddat. Si vero innocens in tormento mortuus fuerit, duos servos eiusdem meriti sine dilatione domino restituat.

353. *De via publica.* Si quis viam publicam aut litostратum vel viam communem alicui clauserit contra legem, cum sua lege componat, et clausuram quam ibi fecit tollat. Quod si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus iuret.

354. *De via convicinali.* Si quis viam convicinalem vel pastorem clauserit, cum sua lege componat et ipsam viam aperiat. Similiter et de semita faciendum est.

355. *De eo, qui fontem coinquinaverit.* Si quis fontem quacunque invidia coinquinaverit vel maculaverit, emendet eum primo, ut nulla sit coinquinationis in eo suspicio, et cum lege sua vicinis hoc emendet.

D Si autem plurimorum in vicino puteus fuerat, compositione inter se multentur.

356. *De eo, cui aurum vel argentum aut ornamenta commendata fuerint.* Si cui aurum vel argentum aut ornamenta vel quaecumque species fuerint commendatae sive ad⁶ custodiendum traditae sint sive venditae, et in domo ipsius cum rebus suis forsitan fuerint incendio crematae, una cum testibus qui commendata susceperat praebat sacramenta, nihil exinde suis profuisse compendit, et nihil cogatur exsolvere; excepto aurum et argentum, quod ardere

VARIANTES LECTIONES.

¹ hic addit Colb. Homicidium laici si in ecclesia perpetratum fuerit, altare destruat, donec proprii episcopi arbitrio restituatur. Sin autem presbiter illic aut ante altare peremptus fuerit, altare simul cum ecclesia destruat, donec consensu apostolici reconcilietur. ² Deoque t. a. n. Bal. ³ praesumptiosum corr. praesumptuosum G. ⁴ cuius pecuniam corr. quam pecuniam G. ⁵ iudicandis superscr. vel iurandis G. ⁶ deest G.

non poterat. Si vero quae commendata fuerant furto probantur ablata, ei, qui commendata perdidit, spatium tribuatur donec furem sua investigatione perquirat. Et si eum invenerit, commendatori res proprias tantummodo reformare procuret; compositio vero furti ad eum, qui habuit commendata, pertinet. Quod si fur non fuerit intra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino suscipiente reddatur, damnum vero medium utrique sustineant. Et si postmodum dominus apud eum, cui commendaverit, quaecumque fuerint suppressa repererit, sicut furtiva ab eo exigantur.

357. *Ut rem in contentione positam non liceat vendere.* Rem in contentione positam non liceat donare nec vendere.

358. *De eo, qui servum suum vendiderit.* Si quis servum suum vendiderit, forsitan eius nesciens facultates, habeat dominus eius potestatem, qui eum vendidit, requirendi res eius, ubicumque invenire potuerit.

359. *De eo, qui peculio suo fuerit redemptus.* Si quis servus de peculio suo fuerit redemptus et hoc dominus eius forte nescierit, de domini potestate non exeat, quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accipit.

360. *De eo, qui causam alterius tulerit de loco suo.* Si quis causam alterius tulerit de loco suo, ipsam illesam reddat aut similem. Si vero foras aliqua traxerit et absconderit atque negaverit interrogatus, quasi furtivam componat.

361. *De eo, qui alicuius mortuum repererit.* Si quis alicuius mortuum repererit, et eum humanitatis causa humaverit, ut neque a porcis inquinetur nec a bestiis sine canibus laceretur, seu liber sit seu servus, nullam ex hoc calumniam sustineat, sed magis a parentibus eius remunerationem condignam accipiat. Et si a parentibus mercedem noluerit recipere, recipiet a Domino, qui praecepit mortuos sepelire.

362. *De venditionibus vili pretio detractis vel vitiosis.* Placuit in venditione hanc formam servari, ut seu res seu mancipia vel quodlibet genus animalium venundetur, nemo propter hoc venditionis firmitatem inrumpat, quod dicit se vili pretio vendidisse; sed postquam factum est negotium, non sit mutatum, nisi forte vitium sibi a venditore celatum invenerit. Si autem venditor dixerit vitium, sicut emptio et non sit immutata. Si autem non dixerit, mutari potest in illa die et in alia sive in tertia die. Et si amplius de tribus noctibus illud habuerit, postea non potest mutare, nisi forte eum invenire infra tres dies non poterit. Tunc quando invenerit, recipiat qui vitium vendidit. Et si noluerit recipere, iuret cum suis sacramentalibus, quod vitium ibi nullum sciebat in illa die, quando negotium fecit; et stet factum.

363. *Ut qui arras dederit pro quacumque re, pretium reddere compellatur.* Qui arras dederit pro quacumque re, pretium cogatur implere, quod placuit emptori.

364. *Ut peregrinos transeuntes nemo inquietet.* Placuit, ne peregrinos transeuntes quisquam inquietare praesumat eisque nocere audeat, quia alii propter Deum, alii propter suas discurrunt necessitates. Quod si aliquis praesumptuosus fuerit, qui peregrino nocuerit vel eum assallierit aut despoliaverit, leserit, plagaverit, ligaverit, vendiderit vel occiderit, ipsi peregrino singillatim dupliciter sicut de alio homine solet componi, aut suo seniori vel socio cum sua lege componat. Quod si mortuus fuerit et seniore vel socio non habuerit, tunc episcopus aut sacerdotes eiusdem pagi ipsam compositionem in duplo, sicut de indigena, distringente iudice accipiant

et in suam elymosinam illa tribuant; et insuper sexaginta solidos fisco cogatur persolvere. Et si peregrinum viventem reliquerit, omnem iniuriam ei factam et quicquid illi tulit dupliciter, ut praedictum est, per singula illi componat, sicut solet de infra provincia aliquem componere. Si autem eum occiderit, ut liberum hominem de ipsa provincia in duplo componat; et ipsa pecunia a memoratis sacerdotibus in sua detur elymosina; quoniam Dominus ait: *Peregrinum et advenam non contristabis.*

365. *De eo, qui res alienas vendiderit.* Si quis vendiderit res alienas sine voluntate domini sui, aut servum, aut ancillam, aut quaecumque rem, ipsam legibus reddat, et similem aliam addat. Et si ipsum non potest invenire, duos consimiles et aequalis meriti reddat.

366. *De eo, qui alicuius quadrupedi unum oculum excusserit.* Si quis alicuius caballi vel hovis vel cuiuslibet de quadrupedibus unum oculum excusserit, adpretietur illud pecus quod valet, et partem tertiam componat.

367. *De eo, qui iussu regis vel ducis aliquem occiderit.* Si quis iussione regis vel ducis illius, qui ipsam provinciam regit, hominem occiderit, non requiratur ei nec propterea factus sit; quia lex et iussio dominica occidit eum et ipse non potuit contradicere. Princeps vero et successores eius defendant eum et totam progeniem eius, ne ob hoc pereat aut malum patiat. Quod si propterea ipse aut eius progenies aliquid mali passi fuerint aut occisi, dupliciter componatur.

368. *De eo, qui scripturam protulerit, ut veritatem eius testibus probet.* Si quis scripturam profert, veritatem eius testibus probare debet, quia in omnibus causis constitutum est, ut scripturam prolator affirmet.

369. *Ut quicquid provincialibus fuerit relaxatum per beneficium principis, ab exactore non requiratur.* Quicquid provincialibus per beneficium principis tributorum fuerit relaxatum, ab exactore non requiratur.

370. *Ut praebiteri criminosi ad synodum venientes in medio collocentur.* Praebiteros criminosos canonice ad synodum venientes iubemus, iuxta decreta papae Innocentii capitulo 33, in medio collocari; discussisque objectionibus, quae ipsis praebiteris impinguntur, si convinci potuerint, a sacerdotali removeantur officio, quia qui sancti non sunt, sancta tractare non possunt, atque alieni efficiantur a ministerio, quod vivendo illicite polluerunt. Et si convinci non potuerint, secundum antea capitulum consulta Leonis papae et multorum episcoporum statutum cum aliis praebiteris et fidelibus iustisque hominibus satisfaciant episcopo suo et populo.

371. *Ut unusquisque presbiter missam cum sandaliis celebret.* Unusquisque presbiter missam ordine Romano cum sandaliis celebret. Et hoc populo nuntiatur, quod per omnes dies dominicos oblationes Deo offerant et ut ipsa oblatio foris septa altaris recipiatur.

372. *Ut presbiter die dominico cum benedicta aqua procedat.* Ut omnis presbiter die dominico cum psallentio circumeat ecclesiam suam una cum populo et aquam benedictam secum ferat. Et ut scrutinium more Romano tempore suo ordinate agatur.

373. *De locis monasteriorum vel aedificii providendis.* Dignum ac necessarium est, ut missi per quaeque loca directi simul cum episcopis uniuscuiusque diocesis perspiciant loca monasteriorum, canonicorum, pariter et monachorum, similiter puellarum, si in apto et congruo loco sint posita, ubi commodum necessarium possit adquiri, quod ad utilitatem pertinet monasterii, sicut in sancta regula

VARIANTES LECTIONES.

¹ qui Bal. ² inveniri G. ³ qui B. ⁴ navem L. Baiuv. causam expuncto u. G. ⁵ deest G. ⁶ recipiat G. ⁷ quia Bal. ⁸ caballi v. hovis v. c. quadrupedis Bal. ⁹ componantur Bal. ¹⁰ sandaliis G.

dicit: « Monasterium autem ita debet constitui, ut omnia necessaria infra monasterium exercentur, ut non sit necessitas monachis vel clericis vagandi foras, quia omnino non expedit animabus eorum. »

374. *De hospitalitate et cura pauperum.* Ut de hospitalitate et cura pauperum memores sitis, et propter quod res ecclesiasticae a fidelibus oblatae et ab ecclesia receptae sint. Et eo modo illas distribuatis, ut ab illo, cui de his rationem reddituri estis, non damnationem, sed aeternam gaudii mercedem accipere mereamini.

375. *Ut adiutorium a rege impendatur his, qui ministerium ecclesiasticum adimplent.* Volumus vos scire voluntatem nostram, quod nos parati sumus vos adiuuare, ubicumque necesse est, ut ministerium vestrum adimplere valeatis. Simulque vos admonemus, ut propter humilitatem nostram et oboedientiam, quam monitis vestris propter Dei timorem exhibemus, honorem nobis a Deo concessum conservetis, sicut antecessores vestri nostris antecessoribus fecerunt.

376. *Ut nullus episcopus vel abbas per praemia suis hominibus beneficia det vel auferat.* Admonemus etiam episcopos et abbates, ut per praemia beneficia hominibus suis nec auferant nec donent, quia multae reclamaciones et quaerelae de hac causa ad nostras aures solent pervenire.

377. *Ut consilarii regis munus non accipiant ob beneficium aliis impetrandum.* Ut nullus de consiliariis nostris propter beneficium cuilibet a nobis impetrandum munera accipiat, quia nos volumus illi beneficium dare, qui nobis bene servierit.

378. *Ut clericus, vel monachus, vel sanctimonialis, non accusetur ad iudicium civile.* Nemo audeat clericum aut monachum vel sanctimonialem feminam ad civile iudicium accusare, sed ad episcopum. Et ipse ex lege vel canonibus consentaneam et iustam sententiam proferat. Haec omnes episcopi custodiant, et omnes fideles sanctae Dei ecclesiae. Et nostri provinciarum praesides procurent quorumcunque clericorum vel monachorum et sanctimonialium lites dirimere. Si quis hanc constitutionem violaverit in magistratu positus, decem librarum auri poena mutabitur; si exsecutor est, in catenis ecclesiarum recludatur poenas luiturus, et officium perdat.

379. *De monacho qui monasterium suum dimiserit.* Si monachus monasterium suum dimiserit, omnia bona ipsius, et quae in monasterium introduxit et quae non introduxit, dominio monasterii sint et ipse officio praesidis servire cogatur. Si vero monachus ad aliud monasterium migraverit, substantiam eius prius monasterium possideat, et in alio monasterio ipse non recipiatur.

380. *De servo in monasterio recepto.* Si aliquis incognitus in monasterium ingredi voluerit, ante triennium monachi habitus ei non prestetur. Et si intra tres annos aut servus vel libertus vel colonus quaeratur, domino suo redtatur cum omnibus quae attulit, fide tamen accepta de impunitate. Si autem intra triennium requisitus non fuerit, postea quaeri non potest, sed tantum ea, quae in monasterium adduxit, dominus servi recipiat.

381. *De monachis laicis factis.* Si autem monachus laicus factus fuerit, honore et cingulo spoliatur et res eius monasterio adiciantur. Quod si monasticam vitam reliquerit, praeses provinciae eum teneat et curiae suae connumeret.

382. *De ecclesia aedificanda.* Nemo aeccelesiam edificet, antequam civitatis episcopus veniat et ibidem crucem figat publice. Et ante praefiniat qui aedificare vult, quid ad luminaria et ad custodiam et stipendia

custodum sufficiat; et facta donatione sic domum aedificet.

383. *De eo, qui in domo sua oratorium fecerit.* Qui in domo sua oratorium habuerit, orare ibi potest. Tamen non audeat in eo sacras facere missas sine permissu episcopi loci illius. Quod si fecerit, domus illius fisci iuribus¹ addicatur. Comes et missi eius qui hoc cognovit et non prohibuit, libra auri multabitur et ab episcopo loci illius canonicam suscipiat excommunicationem vel exclusionem.

384. *De electione abbatissae.* Abbatissa eligatur a cuncta congregatione non secundum ordinem, sed quam melioris opinionis esse constiterit et quam meliores elegerint. Et qui eam eligunt, proponant sanctis evangelii, dicentes quod non propter amicitias vel gratiam humanam, sed scientes eam fide rectam et vita castam et administratione dignam ad omneque statum monasterii utilem. Et tunc confirmetur ab episcopo, cui monasterium subiectum est.

385. *De diaconissa vel Deo devota.* Si quis rapuerit vel sollicitaverit vel corruerit religiosam feminam, bona amborum ecclesia vindicet, in qua talis mulier habitavit; ipsi tamen capitali periculo subiciantur. Quod si haec mulier non consensit, cum suis rebus monasterii cautioni² tradatur. Si vero liberos habet, pars legitima eis reservetur. Quod si intra annum post³ cognitum tale scelus a religiosis locis non vindicetur, comes loci illius haec nostro fisco addicat. Si vero comes provinciae vindictam tali crimini imponere neglexerit, honore careat, et duas libras auri fisci viribus dare compellatur.

386. *De restituendo monasterio.* Nemini regum aut cuiquam hominum in proprium liceat monasterium tradere vel commutare vel quocumque commento vendere. Hoc etiam divina et apostolica atque canonica sub anathematis poena sanxit auctoritas. Quod si factum fuerit, non valebit, sed is, qui accepit, pretium amittat; et qui distraxit, pretium quod accepit in ipso monasterio amittat et una cum pretio monasterium perdat, et ipsum monasterium in pristinum reformetur statum.

387. *De litigatoribus.* In civitatibus, in quibus praesides praesunt, ipsi audiant causas seu et defensores. Qui autem episcopum vel sacerdotem aut clericos iudicare sibi maluerint, hoc quoque fieri non⁴ permitimus.

388. *De scenicis.* Si quis ex scenicis vestem sacerdotalem aut monasticam vel mulieris religiosae vel qualicumque ecclesiastico statu similibus indutus fuerit, corporali poenae subsistat et exilio tradatur.

389. *De praescriptione quadraginta annorum.* Ne decem⁵ anni neque vicini vel triginta annorum praescriptio religiosis domibus opponatur, sed sola quadraginta annorum curricula; et non solum in ceteris rebus, sed etiam in legatis et hereditatibus.

390. *Ut nemo audeat episcopum aut sacerdotem vel clericum apud publicos iudices accusare.* Sanctum est, ut nullus episcopum aut sacerdotem vel clericum apud iudices publicos accusare praesumat, sed apud episcopos.

391. *De absentibus non iudicandis.* Decretum est, ut adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit.

392. *Ne ullus sacerdos iudicetur, nisi praesentes sint ipsius accusatores, idemque legitimi.* A sancta Romana et apostolica ecclesia olim statutum est

VARIANTES LECTIONES.

¹ iuribus G. ² monasterii cautioni a prima manu G.; sed scriptor ipse monasterio cautiore correxit. ³ praeter corr propter G. ⁴ deest in Iuliano. ⁵ Nex corr. Ne sex G.

et a nobis synodali sententia confirmatum, ut nulus ex sacerdotali catalogo iudicetur aut dampnetur, nisi accusatus accusatores legitimos praesentes habeat locumque defendendi ad abluenda crimina accipiat.

393. *Ut vita accusantium primo discutatur.* Item a praedicta sancta Romana et apostolica ecclesia sancitum est et ab omnibus synodali auctoritate decretum, ut semper primum persona, fides, vita, conversatio accusantium enucleatim perscrutetur, et postea quae obiciuntur, fideliter pertractentur; quia non aliter fieri quicquam debet, nisi prius inpetitorum vita discutatur.

394. *De testibus requirendis in accusatione clericorum.* Placuit, ut si quis aliquem clericorum in accusatione fornicationis impetierit, secundum praecceptum Pauli apostoli legitima testimonia requirantur ab illo. Quod si non potuerit datis testimoniis adprobare quod dixit, excommunicationem accusati accusator accipiat.

395. *De culpabili persona non recipienda.* Si accusatoris persona in iudicio episcoporum culpabilis apparuerit, ad arguendum non admittatur nisi de propriis causis.

396. *De non iudicando quemquam ante examinationem causam.* Non est iustum iudicare aut condemnare virum, cuius causa ad liquidum non est examinata.

397. *De non iudicando maiore a minore.* Maior a minore non potest iudicari.

398. *De non iudicando quemquam absque legitimo accusatore.* Iudicis non est quemlibet iudicare vel condemnare absque legitimo accusatore: quoniam et Dominus iudam furem esse sciebat, sed quia non est accusatus, ideo non est eieclus.

399. *De eo qui frequenter litigat, ut non suscipiatur absque examine.* Eius, qui frequenter litigat et ad ac-

cusandum est facilis, accusationem absque grandi examine nemo recipiat.

400. *De rimanda enucleatim causa in iudicio et saepe ventilanda.* Iudicantem oportet cuncta rimari et ordinem rerum plena inquisitione discutere, interrogandi ac proponendi adiciendique patientia praebita ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, nisi quando ipsi peractis omnibus iam nihil amplius habuerint in quaestione, quod proponant. Et tandiu actio ventiletur, quousque rei veritas perveniat. Frequenter interrogari oportet, ne aliquid praetermissum forte remaneat, quod adnecti conveniat.

401. *De his, qui se putant per testes redemptos ad sacerdotum accusationem admitti, ut non admittantur, nisi omni suspitione caruerint.* Sunt quidam, qui contra ecclesiasticam regulam pugnare videntur et per testes redemptos putant se ad accusationem admitti debere. Hi omnino non admittantur, nisi actis publicis docuerint, omni se suspitione carere.

402. *Ut nullus contra religionem faciat.* Non liceat imperatori, vel cuiquam pietatem custodienti aliquid contra mandata divina praesumere.

403. *Quod laicis non sit de religione praesumendum.* Laicis quamvis religiosi nulli tamen de ecclesiasticis facultatibus vel de Deo dicatis hominibus aliquid disponendum attribuitur facultas.

404. *Ut liceat maiores iudices appellare, quotiens necessitas ingruerit.* Quandocumque a quibuslibet iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, non eis denegetur, qui provocaverint.

405. *De iniusto iudicio, principis metu vel iussu terminato, cassando.* Iniustum iudicium et definitio iniusta, regio metu vel iussu a iudicibus ordinata, non valeat.

LIBER SECUNDUS.

INCIPIUNT NONNULLA CAPITULA LEGIS DIVINAE.

1. *De effusione sanguinis.* Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius.

2. *Quod hi qui nomen Domini in vanum adsumpserint, graviter feriantur.* Non adsumes nomen domini Dei tui in vanum; nec habebit insonitum Dominus eum, qui adsumpserit nomen domini Dei sui frustra.

3. *De honorando patre vel matre.* Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longevus super terram.

4. *Ut qui vendiderit filiam suam in famulam, non egrediatur sicut ancilla.* Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egrediatur sicut ancillae exire consueverunt. Si placuerit domino suo, cui vendita est, admittat eam liberam; et ad alium populum non licet ipsam vendere.

5. *Ut qui hominem percussit morte moriatur.* Qui percussit hominem volens occidere, morte moriatur.

6. *De eo, qui per industriam pro vicino voluerit occideri.* Si quis de industria occiderit proximum suum et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.

7. *De eo qui percussit patrem aut matrem.* Qui percussit patrem suum aut matrem, morte moriatur.

8. *Non maledicendum patri et matri.* Qui maledixerit patri suo et matri, morte moriatur.

9. *De eo, qui hominem furatus fuerit et vendiderit.* Qui furatus fuerit hominem et vendiderit eum, convictus noxae morte moriatur.

10. *De his, qui rixati inter se fuerint et percusserit alter alterum.* Si rixati fuerint viri et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno et ille mortuus non fuerit et iacuerit in lectulo; si surrexerit et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit; ita tamen, ut operas impensas eius medicis restituat.

11. *De eo, qui percusserit servum suum vel ancillam lapide vel virga et mortui fuerint.* Qui percussit servum suum vel ancillam lapide vel virga et mortuus fuerit in manibus eius, reus erit. Si autem uno die supervixerit vel duobus, non subiacebit poenae, quia pecunia eius est.

12. *Ut si aliqui inter se fuerint rixati, et percusserit ex eis aliquis mulierem praegnantem.* Si rixati fuerint homines et percusserit quis mulierem praegnantem, et abortivum fecerit, si ipsa vixerit, subiacebit damno, quantum expetierit maritus mulieris et arbitres iudicabunt.

13. *Quod si mulier mortua fuerit, reddet percussor animam pro anima.* Si autem mors eius fuerit subsequuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² c. et commonitus fuerit, m. G. ³ o. et i. c. in medicos Bal.

14. *Ut quicumque servo vel ancillae oculum eruerit, A liberos eos dimittat.* Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillae et luscus eos fecerit, dimittat eos liberos pro oculo, quem eruit. Dentem vero si excusserit servo vel ancillae suae, simili sententiae subiacebit.

15. *De bove cornipeta quae virum vulneraverit vel mulierem, et domino illius.* Si bos cornipeta virum aut mulierem occiderit, lapidibus obruatur et non comedetur. Dominus, cuius bos est, innotens erit. Quod si bos cornipeta fuerit ab heri et nudas terius et contestati sunt dominum¹ illius, nec reclusit eum occideritque virum aut mulierem, et bos lapidibus bruatur et dominum illius occidant. Quod si pretium ei fuerit impositum, dabit pro anima sua, quicquid fuerit postulatus.

16. *De eo, qui cisternam aperuerit et foderit.* Si quis aperuerit cisternam et foderit et non operuerit eam, cecideritque bos vel asinus in eam, dominus cisternae reddet pretium iumentorum. Quod autem mortuum est, ipsius erit.

17. *De bove alieno, si alterius bovem vulneraverit.* Si bos alienus bovem alterius vulneraverit et ille mortuus fuerit, vendent bovem vivam et dividunt praecium et cadaver. Si autem sciebat dominus eius quod bos vitiosus erat, et noluit eum custodire, reddat bovem pro bove et cadaver integrum accipiat.

18. *De eo, qui bovem aut ovem furatus fuerit.* Qui furatus fuerit bovem aut ovem, quinque boves pro uno bove restituat et quatuor oves pro una ove.

19. *De sure, qui domum suffodiens repertus fuerit.* Si effregerit fur domum sive suffodiens fuerit inventus et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto solo hoc fecerit, homicidium perpetravit et ipse morietur. Si inventum fuerit apud eum quod furatus est vivens, sive bos sive asinus, restituatur.

20. *De eo, qui lese sit agrum vel vineam.* Si leserit quispiam agrum vel vineam et dimi-erit iumentum suum, ut depascatur aliena, quidquid optimum² habuerit in agro vel in vinea pro dampni estimatione restituat.

21. *De eo, qui ignem succenderit in agris, ut dampnum restituat.* Si egressus ignis invenerit spicas et comprehenderit acerfos frugum sive stantes segetes in agris, reddet dampnum, qui ignem succenderit.

22. *De eo, qui commendaverit amico pecuniam.* Si quis commendaverit amico pecuniam aut vas in custodiam, et ab eo, qui susceperit, furto ablatum fuerit, si invenitur fur, duplam reddat. Si latet, dominus domus applicabitur ad deos³, et iurabit, quod non extenderit manum in rem proximi sui ad perpetranda fraudem in bove vel asino et ove ac vestimento. Et quicquid dampnum inferre potest, ab eo utriusque causa perveniat. Et si illi arbitres iudicaverint, duplum restituat proximo suo.

23. *De asino, bove, omnique iumento ad custodiendam tradito.* Si quis commendaverit amico asinum, bovem, ovem et omne iumentum ad custodiam et mortuum fuerit aut debilitatum vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit, iusiurandum erit in medio⁴, quod non extenderit manum in rem proximi sui; suscipiatque dominus iuramentum et ille reddere non cogetur. Si furto sublatum fuerit, restituat dampnum domino suo. Si comestum a bestia, deferat ad eum, qui occisum est, et non restoretur. Qui a proximo suo quicquam horum mutuo postulaverit et debilitatum aut mortuum fuerit domino non⁵ praesente, reddere compellatur. Quod si in praesentiam dominus fuerit, non restituatur, maxime si conductus venerit pro mercede operis sui.

24. *De eo, qui seduxerit virginem desponsatam vel dormierit cum ea.* Si seduxerit quis virginem desponsatam et dormierit cum ea, dotabit eam et habebit uxorem.

25. *De patre puellae, si eam dare noluerit, ut reddat pecuniam iuxta morem dotis.* Si pater noluerit virginem dare, reddat pecuniam iuxta morem dotis, quam virgines accipere consueverunt.

26. *De maleficiis.* Maleficos non patiaris vivere.

27. *De his, qui cum iumento coi-riint.* Qui coierit cum iumento, morte moriatur.

28. *De his, qui diis immolant vel advenas affligunt.* Qui immolat diis, occidatur. A venam non contristabis neque affliges eum.

29. *De decimis et primitiis Domino offerendis.* Decimas tuas et primitias non tardabis offerre Domino de filiis tuis primogenitis. De bobus quoque et ovibus similiter facias. Septem diebus sit cum matre sua: die octavo redde filium Domino.

30. *De deposito vel pignore dato.* Depositum tuum aut⁶ pignore datum, aut si aliquis sibi commendata celaverit, aut si rem perditam invenerit et iuraverit non invenisse, convictus delicti reddet omnia, quae per fraudem voluit obtinere, tertiam et quintam insuper partem domino, cui fraudem intulerat.

31. *De turpitudine proximi non revelanda.* Omnis homo ad sanguinem proximi sui non accedat, ut revelet turpitudinem eius. Nec ullam discooperies turpitudinem mulieris, quia vestra turpitudine est.

32. *De homine, qui dormierit cum muliere ancilla.* Homo si dormierit cum muliere coitu sominis, quae fuerit ancilla, etiam nubilis et tamen pretio non redempta nec libertate donata, vapulabunt ambo et non moriantur.

33. *Non debere augurari nec observare magos et ariolos.* Non auguriamini nec observabitis ad magos nec ariolos, nec aliquid sciscitetis⁷ per eos. Ego Deus vester.

34. *De honorando senem.* Coram cano capite consurgite et honorate personam senis, et timete Deum.

35. *Nihil agendum contra aequitatem.* Nolite ini- quum aliquid facere in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta et aequa sint pondera, iustus modius aequusque sextarius.

36. *De eo, qui moechatur cum uxore proximi sui.* Qui moechatus fuerit cum uxore alterius et adulterium fecerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur et moechus et adultera.

37. *De eo, qui dormierit cum noverca sua.* Qui dormierit cum noverca sua et revelaverit ignominiam patris sui, moriantur ambo. Sanguis eorum sit super eos.

38. *De eo, qui propter Deum furtum confessus fuerit.* Si propter Deum confessus fuerit homo furtum quod fecit, reddat capitalem et quintam partem de super ei, in quem peccavit.

39. *De eo, qui ferro percusserit hominem.* Si quis ferro percusserit hominem et mortuus fuerit, qui percusserit reus erit homicidii⁸ et ipse morietur.

40. *Ut propter unius testimonium nullus condemnetur.* Ad unius testimonium nullus condemnetur.

41. *De decimis separandis.* Separabis decimas ex omnibus, quae nascuntur tibi eo tempore, et repones inter ianuas tuas. Foenerabis ea sacerdotibus et levitis, advenis et peregrinis, pupillis et viduis; et benedicet te dominus Deus tuus cunctis diebus vitae tuae.

42. *De eo, qui ambulans per viam nidum avis invenerit.* Si ambulans per viam et nidum avis inveneris in arbore vel in terra et matrem pullis desuper incubantem, non tenebis eam cum filiis, sed abire pa-

VARIANTES LECTIONES.

¹ domino Bal. ² obtine G. ³ adeos G. ⁴ medium Bal. ⁵ deest G. ⁶ d. est p. B. ⁷ augurari G. ⁸ scilicet B. ⁹ iudicii B.

teris, captos tenens pullos suos, ut benedicat te Dominus.

43. *Ut cum aedificatur domus nova, fiat murus per circuitum domus.* Cum aedificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domum tuam et sis reus labente alio et in praeceps ruente.

44. *De vinea altero semine non serenda.* Non seres vineam tuam altero semine, ne ea, quae sevisti et quae nascuntur ex vinea, pariter sanctificentur.

45. *Ut non aretur in bove simul et asina.* Non arabis in bove simul et asina.

46. *Non induendum vestimentum quod ex lana et lino contextitur.* Non indues vestimentum, quod ex lana et lino contextum est.

47. *De puella virgine desponsata.* Si quis puellam virginem desponsaverit, et inveniit eam aliquis in civitate et concubuerit cum ea, adducas utrosque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur; puella, quia non clamavit, cum esset in civitate; et vir, quia humiliavit eam.

48. *De desponsata virgine in agro reperta.* Si autem in agro repererit vir puellam quae desponsata est, et dormierit cum illa, ipse morietur solus. Puella nihil patietur.

49. *Ut eunuchus attritis testiculis ecclesiam Dei non intret.* Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis et absciso veretro ecclesiam Domini; nec ingrediatur eam manzer, hoc est de scorta natus.

50. *De pecunia ad usuram non foeneranda.* Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam nec fruges nec quamlibet aliam rem.

51. *De voto non differendo.* Cum voveris votum domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud dominus Deus tuus. Et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum, donec facias, quod ore proprio Domino promissisti.

52. *Ut homo, qui uxorem acceperit, non accedat ad bellum.* Cum acceperit homo uxorem, non accedat ad bellum, nec ei ullae iniungantur necessitates publicae; sed vacabit absque culpa domui suae; et ut uno anno laetetur cum uxore sua.

53. *Ut non occidantur patres pro filiis, nec filii pro patribus.* Quod non occidantur patres pro filiis nec filii pro patribus; sed unusquisque pro peccato suo morietur.

54. *De eo, qui vim a persecutoribus patitur, ut suscipiatur.* Si quis vim a persecutoribus passus fuerit, suscipiatur et requiem inveniat, ad quaecumque ecclesiam venerit.

55. *De muliere, quae cum viro suo non potest nubere.* Si vir et mulier coniunxerint se in matrimonium et postea dixerit mulier de viro, non posse illum nubere cum ea; si ea poterit probare, quod verum sit, accipiat alium.

56. *Ut absque consensu episcopi oblationes non accipiantur.* Ut praeter conscientiam episcopi oblationes fructuum ecclesiae debitas nullus vel dare vel accipere audeat.

57. *Ut presbyteri civitatis sine iussu sui episcopi nihil intendant.* Et presbyteri civitatis sine iussu sui episcopi nihil intendant nec in unaquaque parochia aliquid agant.

58. *Ne presbyteri rem ecclesiae absque licentia sui episcopi vendant.* Ut presbyteri rem ecclesiae sine licentia vel scientia sui episcopi non vendant nec cuiquam tribuant.

59. *Si presbyter vel diaconus deseruerit ecclesiam suam, deponatur.* Ut presbyter vel diaconus, qui deseruerit ecclesiam suam et ad aliam transierit, deponatur.

60. *De presbyteris vel diaconibus aut subdiaconibus a propriis episcopis exauctoratis.* Ut presbyter vel diaconus aut subdiaconus, si a proprio episcopo exauctoratus suum ministerium incipiat praesumere¹, spem restitutionis non habeat.

61. *Si quis episcopus, presbyter, diaconus vel subdiaconus ad bellum processerit, deponatur.* Si quis episcopus, presbyter aut diaconus vel subdiaconus ad bellum processerit et arma bellica indutus fuerit ad belligerandum, ab omni officio deponatur, in tantum ut nec laicam communionem habeat.

62. *Ut presbyteri alterius regionis non sacrificent praesentibus presbyteris ipsius regionis.* Ut presbyteri alterius regionis praesentibus ipsius regionis presbyteris non sacrificent.

63. *De uxoribus et viris se dimittentibus.* Ut hi vel haec, qui uxores aut viros dimittunt, non nubant; sed aut continentem maneat, aut sibi met reconcilietur.

64. *De episcopis litigantibus vel iudicatis.* Si litem habuerit episcopus cum alio episcopo, non alterius, sed suae provinciae iudicetur. Et ut iudicatum in aliqua causa episcopo liceat iterare iudicium, et si necesse fuerit, libere episcopum adire Romanum.

65. *Ab heretico nullus benedictionem accipiat.* Ut ab heretico benedictionem nullus accipiat.

66. *De orationibus ad Patrem dirigendis.* Ut nullus in precibus nisi ad Patrem dirigat orationem; ut prius eas cum instructoribus vel eruditioribus tractet.

67. *De presbytero ab alio episcopo ordinato.* Ordinatus clericus ab alio episcopo, non deprecaute vel consentiente suo, in clero non maneat.

68. *De illis presbyteris, qui nesciunt iuxta praecceptum Salvatoris baptizare.* Illos omnes², quos illi presbyteri baptizaverunt, qui nescierunt iuxta praecceptum domini salvatoris nostri Iesu Christi baptizare neque sanctae Trinitatis mystica verba invocare, propterea iubemus eos baptizari, quia sine fide sanctae Trinitatis sunt baptizati.

69. *De missis nostris, qualiter cum episcopis singularum regionum circa ecclesias Dei eiusque sacerdotes agere debeant.* Ut missi nostri una cum episcopis propriis magnam curam habeant, quatinus diruta ecclesiae pleniter restaurentur atque ornentur, et quae dotatae non sunt vel quae dotem suam perditam vel subtractam habent, pleniter et canonice reantur; ut quod iniuste perdidit, iuste recipiant.

70. *De eo, qui ecclesiam suam nec dotare nec dotem restitui voluit.* Et si eas dotare noluerint, quorum sunt, aut subtracta reddere noluerint, episcopus proprius ad dominium suae sedis ecclesiae revocat futuris temporibus possidendas. Quod si aliquis liberorum his resultaverit, ab episcopo eiusdem loci reliquiae ex his auferantur et in meliori loco ponantur, et ipsae destruantur vel erementur.

71. *De eo, qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit.* De eo, qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit, consideratum est, ut si quis compatiens velit elemosinam dare, tribuat et orationem in psalmodiis faciat. Oblationibus tamen et missis ipsi careant; quia incomprehensibilia sunt iudicia Dei et profunditatem consilii eius nemo potest investigare.

72. *Ut incesti et parricidae canonice coerceantur.* De incestuosos et parricidas, ut canonice coerceantur; sicut de illo iudicatum est, qui matertera suae filiam stupravit, ut coniugium ultra non repetat, et militiae cingulum derelinquat, et aut monasterium petat, aut si foris remanere voluerit, tempora poenitentiae secundum canones pleniter exsolvat.

73. *Ut nec a clerico flagitia nec ab illo fiant christiano.* Ut clerici vel laici flagitia vel falsas inscriptiones³ aut ligaturas, quae imprudenter pro fe-

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² e. sancti ministerii officium i. praecipere G. ³ homines Colb. Til. ⁴ ut ne el. G. ⁵ scriptiones G.

hribus aut aliis pestibus affluere putant, nullo modo ab illis vel a quoquam christiano fiant, quia magicæ artis insignia sunt : sed pro infirmitate illud, quod apostoli et canonici sanxerunt, id est orationes et sacri olei unctio fiat.

73. *Ut nullus presbiter amplius quam unam ecclesiam sibi vindicat.* Placuit omni synodali conventui, ut nullus presbiterorum amplius quam unam ecclesiam sibi vindicare presumat.

74. *De letania maiore, ut more Romano celebretur.* Ut letania maior more Romano ab omnibus in septimo Kal. Maii celebretur.

75. *Ut nullus vitam sine communione finiat nec unctioe benedicti olei careat.* Si infirmitate depressus quis fuerit, vitam sine communione non finiat, nec unctioe sacri olei careat. Et si finem perspiciat, sacrosancto corpore Deo anima eius a sacerdote præcibus commendetur.

Quapropter omnibus placuit, ut nullus presbiter amplius quam unam ecclesiam sibi vindice ; quia sicut quisque secularis non amplius quam unam habere debet uxorem, ita et unusquisque presbiter non amplius quam unam habere debet ecclesiam.

76. *De presbiteris degradatis et post degradationem multis sceleribus implicatis.* Presbiteri degradati, et post degradationem multis sceleribus implicati, ad poenitentiam publicam secundum canones redigantur.

77. *Si qui relinquit aquam consecratam accipere.* Quod in sabbato sancto paschæ vel in sabbato pentecostes, si qui velint aquam consecratam ad adersionem in domos suas recipere, ante chrismati, infusonem accipiant.

78. *De clericis et presbiteris, si episcopis suis obedire nolint, ut excommunicentur.* Clerici et populi si episcopis suis canonicè obedire noluerint, excommunicentur.

79. *De episcopo metropolitano.* Dignum est, ut metropolitanus, qui est pallio sublimatus, honoretur et cæteros admoneat.

80. *Ut unus quisque progeniem suam usque ad septimam generationem observet.* Progeniem suam unumquemque usque ad septimam observare decernimus generationem, et quandiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad huius copulæ non accedant societatem.

81. *De presbiteris ab ignotis episcopis ordinatis.* Presbiteros, quos unusquisque episcopus in sua parrochia reperit, si incogniti fuerint viri illi, a quibus sunt ordinati, et dubium est eos episcopos fuisse an non, qui eos ordinaverunt, si bonæ actionis et catholici viri sunt ipsi presbiteri et in ministerio Christi omnique lege sancta educati et apti, ab episcopo suo benedictionem presbiteratus suscipiant et consecrentur et sic ministerio sacro fungantur.

82. *Ut si quis homini aliquo itineranti mansionem retaverit, sexaginta solidos componat.* Si quis homini aliquo pergenti in itinere mansionem retaverit, sexaginta solidos componat in publico.

83. *Ut omnibus maxima cura sit, ne sine confirmatione episcopi vitam finiat aliquis.* Ut omnes maximam curam habeant, ne sine confirmatione episcopi vitam finiat animaque periclitetur.

84. *De his qui fidelium oblationes auferunt vel vastant, aut sine proprii episcopi iussione dant vel accipiunt.* Qui fidelium oblationes ab ecclesiis vel a iure sacerdotum auferunt vel ablatas accipiunt, non solum aliena vota dirumpunt, sed et sacrilegium operantur, necnon et ecclesie Dei fraudatores existunt : quia ecclesie aliquid fraudari vel auferre sacrilegium esse a maioribus adprobatur.

85. *Ut presbiteri vel diaconi non migrent de loco ad locum sine episcopi proprii iussione.* Presbiteri, qui sine iussione proprii episcopi de ecclesiis ad alias

ecclesias migraverint, tamdiu a communione habeantur alieni, quamdiu ad easdem redierint ecclesias, in quibus primitus sunt instituti.

86. *De episcopis et clericis peregrinis, ut contenti sint hospitalitatis munere.* Ut episcopi atque clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere oblato, nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permissu episcopi, in cuius parrochia esse cognoscitur, agere.

87. *Ut nullus habeat nisi legitimum connubium.* Ut nulli liceat nisi legitimum habere connubium. Nullus incestum faciat. Nullus coniugem propriam, nisi, ut sanctum evangelium docet, fornicationis causa, relinquat. Quod si quisque propriam expulerit coniugem legitimo sibi matrimonio coniunctam, si christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur ; sed aut ita permaneat, aut propriae reconcilietur coniugi.

88. *De his, qui episcoporum orationem vel correctionem contempserint.* Si quis secularium tam maioris ordinis quam et inferioris, peccatum egerit, et vocatus sui episcopi auctoritate ad emendationem ac poenitentiam venire distulerit, tamdiu sit ab ecclesia extorris et catholicorum consortio seorsus ratus, quousque quod commisit emendet ac reatum suum usque ad satisfactionem canonicè diluat atque reconciliatione proprii episcopi divinis præcibus indulgentiam consequatur et veniam, ecclesieque gremio, a cuius utero diviaverat, perfecta satisfactione ab eo lem melioratus episcopo canonicè rediatur.

89. *Ut nullus laicorum ex prædictis episcoporum quicquam accipiat.* Præcipimus, ut nullus laicorum vel clericorum ex prædictis vel rebus, quæ ad sedes pertinent episcoporum, sive de illis ecclesiarum rebus, quæ in eorum parrochiis sitæ esse noscuntur, sine illorum iussione aut consensu episcoporum, ad quorum pertinent curam, quicquam ambiat, concupiscant atque accipiant ; ne cupidus sanctarum rerum ignis qui in eis est, illis favillosus exurat. Similiter omnes monemus, ut a cunctis ecclesiarum omnium vastatione coercere se suosque ac compescere totis viribus studeant. Nam devastantes ecclesias quid aliud intellegimus quam contra illum æterni imperii Deum et maiestatis homines movere certamen, cum illæ ætes illi die noctuque famulentur et illi sint consecratae? Videant vastantes, pronuntiamus, ne ab illo, si se commoveat, vastentur, cuius percussione montium dorsa ferre non possunt.

90. *De eo, qui occiderit monachum aut clericum, ut arma relinquat.* Qui occiderit monachum aut clericum, arma relinquat et Deo in monasterio serviat cunctis diebus vitæ suæ, nunquam ad seculum reversurus, et septem annos publicam poenitentiam gerat.

91. *De viro et muliere matrimonio copulatis et postea dicente ea, non posse eum nubere sibi.* Si vir et mulier coniunxerint se in matrimonio et postea dixerit mulier de viro, non posse nubere cum ea, si poterit probare, quod verum sit, accipiat alium, eo quod iuxta apostolum non potuit illi reddere vir suis debitum.

92. *Ut puella desponsata non detur alteri viro.* Puellam desponsatam non licet parentibus dare alteri viro. Tamen ad monasterium licet ire, si voluerit.

93. *Ut baptizati cum catecuminis non manducent.* Non licet baptizati cum catecuminis manducare nec osculum eis dare vel Ave eis dicere. Quanto magis cum excommunicatis ab episcopo aut cum gentilibus?

94. *De presbitero ordinato, qui se deprehenderit non esse baptizatum.* Si quis presbiter ordinatus deprehenderit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum et omnes, quos prius baptizaverit.

95. *Si liber ancillam in matrimonium accepit. Si*

VARIANTES LECTIONES.

* incogniti corr. cogniti G. * deest in aliquot codd. Bul.

quis liber ancillam in matrimonium acceperit, non habet licentiam dimittere eam, si prius consensu amborum coniuncti sunt.

96. *De raptoribus et rapinis virginibus vel viduis.* Si quis alterius sponsam virginem aut viduam nesciam desponsatam rapuerit vel furatus fuerit, placuit, ut sive eam postea sponsaverit sive dolaverit seu non, sive cum parentum eius voluntate quocumque commento ipsam accipere vel tenere potuerit, numquam illam uxorem habeat; sed raptori aut furi auferatur et proximis suis alio viro tempore congruo, si ipsa in hoc malum non consenserit, nuptura legibusque acceptura reddatur. Raptor vero sive fur omnesque eis consentientes publica poenitentia iuxta canonicam auctoritatem multentur et proximis illius, quicquid iniuste in tam nefando scelere egerunt, in triplo componant et unamquamque rem semotim legibus in triplo restituant. Ipsa namque quae rapitur, si aut primo aut postmodum tam nefario sceleri libens consentierit, numquam postea nubat, sed publica poenitentia multetur et sub tali custodia ponatur, ut ei nullatenus luxuriari cum quoquam liceat. Tali enim memorata flagitia puniantur, ut omnes cognoscant, quoniam nec seculi leges tam nefandis coniunctionibus consentiant nec sacri canones consilium ullum praebent; sed tales seculi leges cooperatoresque eorum capite feriri praecipiant. Et sacri canones spiritu Dei conditi non solum raptores, sed etiam omnes eorum cooperatores eisque consentientes anathemate feriunt; sicut in Calcidonense concilio, in quo 650 patres adfuerunt, capitulo 28, cunctis legentibus patet.

97. *De his, qui rapinas infra regnum faciunt.* Si quis infra regnum rapinam fecerit aut cuiquam nostro fidei eiusque homini aliquid vi abstulerit, in triplo cui aliquid abstulerit, legibus componat; et insuper hanc unam nostram, id est sexaginta solidos, nobis persolvat. Postmodum vero ante nos a comite adducatur, ut in bastonico retrusus, usque dum nobis placuerit, poenas luat. Nam si publice actum fuerit, publicam inde a comite poenitentiam iuxta sanctorum canonum sanctionem; si vero occulte, sacerdotum consilio ex hoc agat poenitentiam; quoniam raptores, ut ait apostolus, nisi veram egerint poenitentiam, regnum Dei non possidebunt. Qui vero de rebus ecclesiarum aliquid abstulerit, gravius inde iudicetur, quia sacrarum rerum ablatio sacrilegium est, et sacrilegus vocatur, qui ex eis aliquid aut abstulerit aut rapuerit. Infames quoque tales personae usque ad satisfactionem ecclesiae, quam laeserunt, sunt habendae.

98. *De sacerdotibus et levitis atque monachis interfectis vel debilitatis.* Si quis sacerdotem vel levitam aut monachum interfecerit vel debilitaverit, iuxta statuta priorum capitulorum quae legi Salcaae sunt addita, componat; et insuper bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, nobis persolvat et arma relinquat atque in monasterio diebus vitae suae sub ardua poenitentia Deo serviat, nusquam postmodum seculo vel secularibus militaturus, neque uxori copulaturus.

99. *De his, qui episcopo aliquam iniuriam vel dehonorationem fecerint.* Si quis episcopo aliquam iniuriam aut iniuriam dehonorationem fecerit, de vita componat, et omnia quae habere visus fuerit, ecclesiae cui praeesse dinoscitur integerrime societur, et nobis in triplo bannum nostrum, id est sexaginta solidi, persolvantur; aut ipse in servitio fisco nostro serviturus semper societur, usque dum se redimere in triplo iuxta virgildum suum potuerit. Sancta vero ecclesia in sacerdotibus constat. Idcirco magis poena neglecti sunt, qui episcopis vel reliquis sacerdotibus iniuriam vel contumeliam fecerint; nam

tractio sacerdotum ad Christum pertinet, cuius vice legatione in ecclesia funguntur.

100. *De religiosa muliere decepta, id est, veste mutata, vel religionem; rofessa.* Si quis rapuerit aut sollicitaverit vel corruerit religiosam feminam, bona amborum ecclesia vendicat, in qua talis mulier habitavit, ipsi tamen capitali periculo subiciantur. Quod si hoc mulier non consentit, cum suis rebus monasterii ditionibus tradatur. Si vero comes ipsius pagi, una cum consilio sui episcopi, in cuius parochia tale scelus commissum est, hoc vindicare neglexerit, honore carcat et cingulum amittat atque publica poenitentia multetur, et insuper virgildum suum fisci iuribus dare compellatur.

101. *De blasphemiam in Deum.* Si quis quolibet modo blasphemiam in Deum iactaverit, ab episcopo vel comite pagi ipsius carceri usque ad satisfactionem tradatur et publica poenitentia multetur, donec precibus proprii episcopi publice reconcilietur ecclesiaeque gremio canonicè reddatur.

102. *De his, qui in domo sua oratorium fecerint.* Qui in domo sua oratorium habuerit, orare ibidem potest. Missas tamen in eo celebrare non audeat nec agere cuiquam permittat sine permissu vel dedicatione episcopi loci illius. Quod qui fecerit, domus illius fisci iuribus addicatur. Comes vero, qui hoc cognovit et non prohibuit, publica poenitentia multetur vel honore privetur.

103. *De privilegiis ecclesiarum et clericorum non corrumpendis.* Ut privilegia quae ecclesiis et clericis ab antecessoribus nostris vel nobis concessa sunt, semper maneant incorrupta.

104. *Ne episcorum vel reliquorum clericorum vita turbetur.* Nullis vita praesulum turbetur excessibus, quia valde indignum est, ut qui throni Dei vocantur, aliqua motione turbentur aut inique tractentur. Unde est illud: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* Et illud: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit.* Et rursus: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius est illi ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris; reliqua.*

105. *De clericis vel sacerdotibus, qui accipiunt ecclesias sine licentia episcopi sui, vel de una ad aliam transeunt.* Ut nemo accipiat ecclesiam infra parochiam sine consensu episcopi sui, nec de una ad aliam transeat.

106. *De incestis et criminosis, ac de infirmis et poenitentibus atque de ieiunio quatuor temporum.* Ut de incestis et criminosis magnam curam habeant sacerdotes, ne in suis pereant sceleribus et animae eorum a districto iudice Christo eis requirantur. Similiter de infirmis ac poenitentibus, ut morientes sine reconciliatione et viatico non deficiant. Et ut quatuor temporum ieiunia a fidelibus diligenter custodiantur.

107. *Ut episcopi iudices publicos moneant, ut rei carceribus recusi natiuitate Domini, pascha et pentecoste absolvantur, et missas illis audiant diebus ac refectioni fiant.* Ut episcopi iudices publicos commoneant, ut in dies celeberrimos, hoc est natiuitatem domini nostri Iesu Christi et sanctam resurrectionem ac pentecosten, quicumque miserrimi vinculis detinentur, relaxari debeant et propter ipsam reverentiam domini nostri Iesu Christi ipsi debeant absolutionem promereri. Et iudex si pastorem componentem despexerit, quamdiu loci illius episcopo visum fuerit, ab ecclesiae liminibus arceatur.

108. *De monacho, qui monasterium suum dimiserit.* Si monachus monasterium suum dimiserit, omnia bona ipsius, et quae in monasterio introduxit et quae non introduxit, domini monasterii sint, et ipse officio fisci servire cogatur. Si vero monachus ad

VARIANTES LECTIONES.

¹ Co l. Theodos. Constit. Theodosii et Valentiniani c. 20. Pseudo-Pius ep. 2. ² si Bal. ³ quasi G.

aliud monasterium migraverit, substantiam eius prius monasterium possident, et alio monasterio ipse non recipiatur sine abbatis sui et episcopi proprii licentia.

109. *De possessionibus ad religiosa loca pertinentibus.* Possessiones ad religiosa loca pertinentes nullam descriptionem agnoscant, nisi ad constitutionem viarum vel pontium, si tamen intra eadem loca habuerint possessiones. In aliis vero omnibus habeant integram emunitatem.

110. *De monacho vel monacha.* Quicumque monachus vel monacha in monasterium sunt ingressi, nihil de rebus suis habeant potestatem faciendi quamvis liberos habeant; sed omnia eorum sint monasterii, quae eadem die iuste possidebant, quando ingressi sunt monasterium.

111. *De his quae a singulis principibus ecclesiis sunt concessa et quae singuli antistites impetraverunt, quod sacrilegium sit haec auferentibus. Et de clericis, ut non accusentur ad iudices seculares, sed ad episcopos proprios.* Quaecumque a singulis regibus circa sacrosanctas ecclesias sunt constituta vel singuli quique antistites pro causis ecclesiasticis impetraverunt, sub poena sacrilegii iugi¹ solida aeternitate servantur. Clerici etiam non secularibus iudicibus, sed episcopi auctoritati reserventur. Fas enim non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio.

112. *De privilegiis ecclesiarum.* Ut privilegia, quae ecclesiis et clericis a singulis regibus vel episcopis ceterisque rectoribus sunt concessa, semper maneant incorrupta.

113. *Ut ea quae ad religionem pertinent, locis suis et a suae dioceseos synodis audiantur.* Quaecumque sunt ad religionis observantiam pertinentia, locis suis et a suae dioceseos synodis audiantur.

114. *Ut privilegia ecclesiarum semper maneant incorrupta.* Quaecumque circa sacrosanctas ecclesias a principibus diversis sunt statuta, manere inviolata praecipimus.

115. *Quod sacrilegium sit ecclesiae aliquid auferre, aut sacerdotibus vel ministris aut ipsi sancto cultui locoque iniuriam inferre.* Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in ecclesias earumque res irruens sacerdotibus et ministris vel ipso cultui locoque aliquid quod non oportet iniuriae inferat; divini cultus iniuriam in convictos sive confessos reos capitali sententia noverit vindicandum. Nec exspectetur, ut episcopus iniuriae propriae ultionem deponat, cui sanctitas ignoscendi soli gloriam derelinquit. Sitque cunctis non solum liberum, sed etiam laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias veluti publicum crimen persequi ac de talibus reis ultionem mereri.

116. *De his, qui ecclesiastica privilegia violant vel dissimulant.* Si ecclesiae venerabilis privilegia cuiusquam fuerint temeritate violata vel dissimulatione neglecta, commissum hoc in triplo iuxta legum sanctionem ecclesiae, cui factum est componatur; nobisque bannus noster in triplo, hoc est ter sexaginta solidi, persolvantur.

117. *Quod hi, qui praedia ecclesiastica diripiunt vel vastant, sacrilegi sint exilioque damnandi.* Ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia sibi coelestium secretorum dicata quibusdam irruentibus vexentur. Quod si quis praesumpserit, post debitae ultionis acrimoniam, quae erga sacrilegum iure promenda est, exilio perpetuae deportationis damnetur.

118. *Ut episcopi et reliqui sacerdotes ab omnibus rebus sint liberi.* Consecratio episcopos et reliquos Domini sacerdotes tam a servitibus, quam et a caeteris adscriptis conditionibus semper liberos facit.

Idcirco praecipimus, ut nullus ab eis alia nisi divina requirat servitia.

119. *Ne Iudaei adherant vel deserant christiani.* Placuit, ne Iudaeis mancipia deserviant vel adherant christiana.

120. *De sacrificiis per singulas missas a sacrificantibus sumendis.* Placuit, ut quotiescumque sacrificans corpus et sanguinem Christi Iesu domini nostri in altario immolat, totiens perceptionis corporis et sanguinis Christi se participem praebat.

121. *De chorepiscopis, ne deinceps fiant.* Placuit, ne chorepiscopi a quibusquam deinceps fiant; quoniam hactenus a nescientibus sanctorum patrum et maxime apostolorum decreta suisque quietibus ac delectationibus inherentibus facti sunt. Idcirco et olim persepe et nostro a sancta apostolica sede tempore sunt prohibiti; et ne deinceps a quoquam tam ordinante quam ordinari cupiente talis praesumptio assumatur, a cunctis nostri regni episcopis est in synodo canonice prohibitum.

122. *Ne Iudaei super christianos magistri vel ministri ponantur.* Ne Iudaei administratorio usu sub ordine villicorum atque actorum christianam familiam regere audeant, nec eis hoc a quoquam fieri praecipitur. Si quis vero contra haec agere praesumpserit, si episcopus, presbiter aut diaconus fuerit, proprio submoveatur gradu; si vero monachus aut laicus fuerit, communione privetur. Et si perseveraverint inobedientes, anathematizentur.

123. *De clericis falsariis.* Si presbiter vel diaconus in causa pecuniaria falsum testimonium dixerint, per tres annos parentur a sacro ministerio. Si in criminali causa falsum dixerint, deponantur et legitimis poenis subiciantur. Caeteri vero clerici in quacumque falsitate convicti fuerint, degradentur et legitimis subiciantur disciplinis.

124. *Ut clerici non habeant actiones seculares.* Clericus vel monachus neque exactor publicarum neque conductor aut vectigalium magister vel curator domus vel procurator litis vel fideiussor in talibus causis fiat. Si quis contra haec statuta fecerit, si episcopus est, omnes istorum res ex quacumque causa vel persona, sive ante episcopatum sive postea ad eum pervenerint, ecclesiae suae eas vendicari sancimus; si vero alii clerici hoc fecerint, poenam pecuniarum, quam episcopus existimaverit exigere, ecclesiae vendicandam. Illi vero, qui actiones suas eis commiserunt vel fideiussores eos pro supradictis causis acceperunt, nullam contra ecclesiam vel administratores eius vel adversus ipsas personas, quos crediderunt, habeant actionem. Si vero quis eos pro publico debito vel actione crediderit vel fideiussores receperit, de sua substantia fisci debitum compellatur exsolvere.

125. *De clericis qui de ecclesia desistant.* Clericis de ecclesia desistentibus et aliis in loco revocatis, si redierint discessi, nihil eis praestetur. Hoc vero, quod discedentes reliquerunt, non in usu rectorum, sed succedentibus celet.

126. *Quales sint clerici.* Nemo fiat clericus, nisi qui bonum testimonium habet et litteratus est.

127. *De multitudine clericorum.* Ne passim episcopus multitudinem clericorum faciat, sed secundum meritum vel redditum ecclesiarum numerus moderetur.

128. *De ordinationibus sacris.* Lector, subdiaconus, diaconus, presbiter, si clericatus honorem contempserint, curiali conditioni cum suis facultatibus subiciantur.

129. *De iniuria episcopi et letania subversa.* Si quis episcopo vel aliis ministris intra ecclesiam iniuriam fecerit, iubemus eum tormentis subiectum in exilio mori. Sed et si ipsa sancta oratoria vel divina ministeria conturbaverit vel letaniam everterit, capi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ iungi G. ² ex Trec. Chalced. 27. ³ curam G.

tali periculo subiaceat. Sin autem contumeliam tantum fecerit, tormentis et exilio tradatur.

130. *Ne fideles ex propria consanguinitate uxores ducant; nec illi, qui dudum minima nupturunt, sine benedictione sacerdotis nubere praesument.* Christiani ex propinquitate sui sanguinis usque ab septimum gradum connubia non ducant; neque sine benedictione sacerdotis, qui ante inapti erant, nubere audeant.

131. *De non recipiendis alienis poenitentibus.* Qui pro delicto suo a communione separantur, placuit ut in quibuscumque locis fuerant exclusi, in eisdem locis communionem consequantur.

132. *Ut non liceat clericum vel monachum sine epistola episcopi sui proficisci.* Clericis vel monachis sine commendatitiis epistolis episcopi sui licentia non pateat evagandi.

133. *De dotibus et publicis nuptiis.* Nullum sine dote fiat coniugium; nec sine publicis nuptiis quisquam nubere praesumat.

134. *De rebus ecclesiae ablatis aut fraudatis vel retentis.* Si quis cuiuscumque munuscula ecclesiae sanctis scripturarum titulis collata nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retentaverit atque suppresserit et non statim a sacerdote communitus Deo collata reddiderit, ab ecclesiae catholicae communione pellatur.

135. *Ut nemo res ecclesiae, nisi cui iure debentur, in quibuslibet regionibus incantes competere audeat vel tenere.* Ut nullus episcoporum aut cuiuslibet ordinis clericus vel alia quaecumque persona quibuslibet conditionibus seu in uno regno seu in alio positas alterius cuiuscumque ecclesiae res aut petat aut praesumat accipere. Quod si fecerit, tandiu habeatur a communione ecclesiae vel ab omnium fratrum ac filiorum caritate suspensus, donec ipse ecclesiae, cuius directo ordine iuris est ablata legibus, restituat.

136. *De his qui facultates ecclesiae delegatas miserrunt vel retentant.* Ne cui liceat res vel facultates ecclesiis aut monasteriis vel xenodochiis pro quacumque elemosina cum iustitia delegatas retentare, alienare, atque subtrahere. Quod si quis fecerit, tanquam necator pauperum antiquorum canonum sententia constrictus ab ecclesiae liminibus excludatur, quamdiu ab ipso ea, quae sunt ablata aut retenta, reddantur.

137. *Ut socios suos nominet, apud quem pars rapinae fuerit inventa.* Apud quem scelus agnoscitur et pars rapinae fuerit inventa, statim socios suos nominare cogatur. Quod si nominare noluerit, teneatur ad vindictam.

138. *De his qui diripienda indicare repperiuntur.* Quicumque ingenuus vel servus aliquid diripiendum indicaverit, ut cuiuscumque res evertatur, aut pecora vel iumenta diripiantur, et ex hoc certis probationibus publice convictus inveniat, pro eo quod indicaverit, centum viginti flagella publice extensus accipiat.

139. *Ut abbates in eius episcopi, in cuius parrochia sunt, potestate persistant.* Abbates pro humilitate religionis in episcoporum potestate consistant. Et si quid extra regulam fecerint, ab episcopis corrigantur. Qui semel in anno in loco, ubi episcopus elegerit, accepta vocatione convenient.

140. *Ut nullus monachus relinquat suum monasterium et cellas construat sine episcopi vel abbatis sui licentia.* Ut nullus monachus congregatione monasterii derelicta ambitionis aut vanitatis impulsu cellam construere sine episcopi permissione vel abbatis sui voluntate praesumat.

141. *De apostatis.* Quicumque post sanctae religionis professionem apostant et ad seculum redeunt

et postmodum poenitentiae remedia non requirunt, communionem penitus non accipiant; quos etiam iubemus ad clericatus officium non admitti.

142. *De excommunicatis.* Si quis a communione sacerdotali fuerit auctoritate suspensus, hunc non solum a clericorum, sed etiam a totius populi colloquio atque convivio placuit excludi, donec resipiscens ad sanitatem redire festinet.

143. *Ne iudices perfidorum excessus absque priorum sacerdotum consilio iudicent.* Ne iudices quicquam de perfidorum excessibus extra sacerdotum cohibentiam iudicare praesument.

144. *De expositis infantibus ac collectione eorum.* Si expositus ante ecclesiam cuiuscumque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat epistolam. Et si is, qui collectus est, intra decem dies quaevis agnitusque non fuerit, securus habeat qui collegit. Sane qui post praedictum tempus eius calumniator extiterit, ut homicida ecclesiastica districtione damnabitur, sicut patrum sanxit auctoritas.

145. *De clericis relinquendis officium suum, et ad seculares confugiendis.* Placuit, ut clericus, si relicto officio suo propter districtiorem ad secularem forsasse confugerit et solatium ei defensionis iste impenderit, cum eodem ab ecclesiae communione pellatur.

146. *Ut servo non credatur, si super dominum suum vel super alium liberum crimen iniecerit.* Servo poenitus non credatur si super aliquem crimen iniecerit, aut si etiam dominum suum in crimine impetierit; nam etiamsi in tormentis positus exponat quod obicit, eredi tamen illi nullo modo oportebit.

147. *Ut testes ea tantum testificentur, quae in conspectu eorum actu esse noscuntur.* Testes non absentes neque per epistolam testimonium dicant; sed praesentes quam noverunt et viderunt non liceat veritatem. Nec de aliis testimonium dicant, nisi de his tantummodo, quae sub praesentia eorum acta esse noscuntur.

148. *Quales debeant scripturae valere.* Scripturae quae diem et annum habuerint evidenter expressum, atque secundum legis ordinem conscriptae esse noscuntur, seu conditoris vel testium fuerint signis aut subscriptionibus roboratae, omni habeantur stabiles firmitate.

149. *De pactis et placitis conserrandis.* Pacta vel placita, quae per scripturas legitime ac iustissimo facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit evidenter expressus, nullatenus immutari permittuntur.

150. *Contra priorum definitionem filio vel heredi non licere venire.* Filio vel heredi contra priorum iustam aut legitimam definitionem venire non liceat, quia iust repellitur praesumptio illius, qui facta seniorum iniuste conatur intrudere.

151. *Ne quisquam accusetur vel puniatur, nisi manifestatis indicibus scelus patuerit.* Non passim dampus accusandi vel puniendi licentiar, nisi aut manifestis indicibus patuerit scelus aut legitime fuerit idipsum malum accusatum atque convictum; quatinus nulla videantur intentione vel ordine patrum transgredi praecipula sanctorum aut obviare saeris regulis antiquorum.

152. *Ut valeat commutatio sicut et emptio.* Commutatio si non fuerit per vim et metum extorta, talem qualem et emptio habeat firmitatem.

153. *Si timore compulsus quisquam se servum esse dicat.* Qui timore compulsus servum se esse extra iudicium dixerit, nullum praesudicium libertatis incurrat, donec iudicio praesentetur, vel libertatem suam, si eam probavit praesente iudice, obtineat. Aut si servus vincitur, statim domiuo reformetur.

154. *De presbiteris vel diaconibus sine episcopi sui*

VARIANTES LECTIONES.

¹ Iudaei in tit. L. Wisig. ² sextum L. Wisig. ³ abreperit Bal. ⁴ a. causis t. Bal. ⁵ q. exemptio G. ut G.

epistolis ambulantis. Presbitero vel diacono sine antistitis sui epistolis ambulanti, communionem nullus impendat.

155. *Ut unus abbas duobus monasteriis minime praesident.* Unum abbatem duobus monasteriis interdicimus praesidere.

156. *De presbiteris vel reliquis clericis non distringendis a secularibus iudicibus, sed a suis episcopis.* Ut nullus iudicium neque presbiteros neque diaconos neque reliquos clericos vel iuniores ecclesiae sine licentia proprii episcopi distringat aut condemnare praesumat. Quod si fecerit, tandiu communionem privetur, quamdiu reatum suum agnoscat, et per satisfactionem emendet ecclesiae, quod commisit.

157. *Ut clerici iudices seculares non adeant.* Nullus ex ordine clericorum inconsulto proprio episcopo ad iudicium secularem pergat, neque apud eum suo episcopo non permitteat quatenus pulsare aut cuiquam ante eum respondere aut quicquam proponere praesumat, neque criminale negotium in iudicio seculari proponere audeat.

158. *De secularibus, qui per calumniam ecclesiam vel clericos fatigare praesumunt.* Si quis secularium per calumniam ecclesiam vel res eius aut clericos cuiuslibet ordinis fatigare temptaverit et ex hoc convictus fuerit, ab ecclesiae liminibus et catholica communione, nisi dignis poenituerit et per satisfactionem ecclesiae emendaverit, pellatur.

159. *Ne testificetur in manu missi.* Libertus vel liberta in nullis negotiis contra quenquam testimoniam dicere admittantur; excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas desse dinoscitur, sicut permittitur est ei de servis; quia indignum nostra pensat clementia, ut libertorum testimonio ingenuis damnata contemneretur. Qui vero de eisdem fuerint progeniti, ad testimonium admittantur.

160. *De his, qui cum furibus consociantur.* Non solum ille, qui furtum fecerit, sed etiam et quicumque consocius fuerit vel furto ablata sciens susceperit, in numero furantium habeatur et simili vindictae subiaceat.

161. *Si possessor per violentiam expellatur.* Quicumque violenter expulerit possidentem, priusquam pro ipso in iudicio sententia procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam, de qua agitur, perdat; ille vero, qui violentiam pertulit, universa in statu quo fuerant recipiat et quae possedit securus teneat. Si vero illud invadit, quod per iudicium obtinere potuit, et causam amittat et aliud tantum quantum invasis reddat expulso.

162. *Ut fideles fidem sanctae Trinitatis discant.* Ut fideles fidem sanctae Trinitatis discant; in qua inter caetera credere oportet, quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptismo, confirmatione, poenitentia et in ceteris canonicis decretis, sicut scriptum est, conferatur, et quod fidelibus in ecclesia per Christum eiusdem sancti Spiritus dono per ministerium sacerdotale et per penitentiam remissio peccatorum indubitanter adtribuatur, et quod gentium omnium in vera carne in adventu Christi resurrectionis futura sit; et cetera. Quae fidem memoriter teneant et suis sacerdotibus eam reddant et exponant per singula verba. Et ipsi sacerdotes eam fideliter et pleniter atque veraciter populum doceant, quoniam primum fundamentum christianae religionis fides catholica est. Et haec fides tunc est vera et fructuosa, si bonis operibus exornetur, si est spe, caritate, humilitate, castitate, continentia, sobrietate, unanimitate, concordia, iustitia, pietate, misericordia, innocentia, simplicitate et ceteris his similibus. Quae omnia in dilectione Dei et proximi consistunt. Sine his enim nemo potest Deo placere nec salvus esse.

163. *De contumacibus presbiteris vel clericis.* Si quis presbiterorum, diaconorum vel reliquorum clericorum contumax aut superbus vel inobediens aut rebellis episcopo suo extiterit, gradum habentes proprio gradu carant; reliqui vero clerici vel monachi aut laici usque ad satisfactionem communionem priventur.

164. *De iudicibus clericis calumniam vel iniuriam inferentibus.* Si iudex cuiuslibet ordinis clericum publicis actionibus inclinare aut distringere aut calumniare vel iniuriare absque episcopi sui permisso praesumpserit, usque ad ecclesiae satisfactionem cum omnibus tantis sceleribus auxiliantibus aut facientibus communionem privetur. Episcopus tamen non dimittat, ut iniuriam patientibus plenam de praefatis clericis iustitiam canonicam non faciat.

165. *Ut orationem dominicam omnes discant fideles.* Ut fideles orationem dominicam discant et intelligant et suis sacerdotibus eam verba ex verbo reddant et alios fideles, qui eam nesciunt, doceant.

166. *Ut nullus episcopus alterius episcopi vel presbiteri alterius presbiteri parochiam invadat.* Ut nullus episcoporum vel presbiterorum parochiam alterius invadat, sed contentus sit gubernatione creditae sibi plebis.

167. *Ut monasteriis vel reliquis ecclesiis res non auferantur vel ipsa a quoquam inquietentur.* Ut monasteria, quae Deo consecrata sunt, nulli liceat in aliquo inquietare nec quicquam de eorum rebus violenter abstrahere.

168. *Ut clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere, et nulli eorum liceat officium sacerdotale in alius parochia agere absque licentia episcopi.* in cuius parochia esse noscuntur. Ut episcopi atque clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere oblati; nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permisso episcopi in cuius parochia esse cognoscitur, agere.

169. *Ut nullus episcopus sine consensu aliorum se praeferat alteri.* Ut nullus episcoporum se praeferat alteri per ambitionem, sed omnes agnoscat tempus et ordinem suae ordinationis.

170. *Ut populi oblationes sacerdotibus in ecclesia offerant.* Et ut omni die dominica communicent. Placuit, ut fideles oblationes sacerdotibus cotidie, si fieri potest, in ecclesia offerant. Et si cotidie non potest, saltem dominica die absque ulla excusatione fiat. Et ut praedicationem audiant, et si fieri potest, omni dominica die communicent, nisi criminali peccato et manifesto impediatur; quia aliter salvi esse non possunt, quoniam Dominus dixit: Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo. Et qui manducat me, vivet propter me. Et caetera exempla, quae prolata sunt hic scribere.

171. *Ut sacerdotes signa tangant horis canonicis.* Ut sacerdotes signa tangant horis canonicis, et illorum officium agant sive diurnale sive nocturnale; quia scriptum est: Sine intermissione orate. Et idcirco non dimittant horas canonicas.

172. *De stolis gestandis.* Ut sacerdotes stolas portent propter signum castitatis, sicut decretum est.

173. *Ut secreta non incipiatur nisi post hymnum finitum.* Te igitur non inchoent sacerdotes nisi post angelicum hymnum finitum.

174. *Ut annuntietur symbolum fidelibus a sacerdotibus.* Ut annuntietur presbiteri omnibus fidelibus sibi subiectis symbolum et orationem dominicam, ut sancto Spiritu illustrante solventur.

175. *Ut presbiteri annuntient viris et feminis, nisi memoriter symbolum et orationem dominicam tenuerint, de sacro fonte filios non suscipiant.* Annuntient presbiteri, ut neque viri neque feminae de

VARIANTES LECTIONES.

¹ contempnere G. ex corr. ² G. hic correxit: testimonia i. d. conculant. ³ proximum G. ⁴ quendam Dal. ⁵ vivit G. ⁶ essent G. ⁷ suscipiantur G.

sacro fonte filios vel filiolas suscipiant, nisi memoriter symbolum et orationem dominicam tenuerint.

176. *Ut silentium in ecclesia teneatur et devote verbum Dei audiatur.* Placuit, ut fideles silentium in ecclesia teneant et devote verbum Dei audiant et confessi veraciter de omnibus sceleribus suis sacerdotibus flant, et mundent corpora et corda eorum, in quibus Deus condigne habitare dignetur; quomodo illis dictum est: *Templum Dei estis, in quibus habitare desidero.* Et ut eorum sacerdoti in omnibus oboediant et instruantur, pro quibus missa vel sacerdotes constituti sint; et intellegant vim et mysterium dominici corporis et sanguinis et missae sive precum, quae in ea a sacerdote fiunt. Dicitur enim in ipsa oratione: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suae; tibi reddunt vota sua aeterno Deo vivo et vero.* Et reliqua. Instruantur etiam, ut cognoscant potestatem pontificum in ligando et solvendo et cetera, quae ad illos pertinent, atque reliquorum sacerdotum. Et ut timeant et veneratione secundum Dominum praecipuum eorum sacerdotas; et qualiter in his offendere solent, eis annuntietur.

177. *Ut episcopo infantuli ad confirmandum praesententur.* Annuntiet presbiteri populis, ut quam citius potuerint, suos infantulos ad confirmandum episcopo praesentari faciant.

178. *Ut presbiteri sine sacro chrismate oleoque benedictio non proficiantur.* Ut presbiteri sine sacro chrismate oleoque benedictio et salubri Christi eucharistia alicubi non proficiantur; sed ubicumque vel fortuito requisiti fuerint ad officium suum, inveniantur parati in reddendo debito.

179. *Ut presbiteri oleum infirmorum ab episcopo petant.* Ut omnes presbiteri oleum infirmorum ab episcopo expetant secumque habeant et moneant fideles infirmos illud exquirere, ut eodem oleo perant gratia Dei sanentur, quia a presbiteris fasa oratio fidei salvabit infirmos.

180. *Ut nullus presbiter parrochianus alibi praesumat chrisma accipere, nisi ab episcopo suo.* Ut nullus presbiter parrochianus alibi praesumat chrisma accipere, nisi a suo episcopo in coena Domini.

181. *Ut baptizari non praesumatur nisi in vigilia paschae et pentecostes.* Ut baptizare nullus praesumat nisi per duo tempora, id est vigilia paschae et vigilia pentecostes, praeter mortis periculum.

182. *Ut instruantur fideles, qui parvulos de sacro fonte suscipere cupiunt.* Placuit, ut instruantur fideles, qui parvulos de sacro fonte suscipere cupiunt, ut intellegant et vim eiusdem sacramenti et quid pro aliis sponderunt vel pro quo fideiussores extiterunt; et sciant, se nullo modo ante aliorum patres efficere, quam supradicta discant et intellegant seu reddant. Et si fideiussores pro terreno lucro damnari solent, quanto magis pro divino iure ne damnentur cavere oportet. Illi tamen ab his officiis removendi sunt, ne alios de sacro fonte in baptismo suscipiant nec etiam ad percipiendum Spiritus sancti donum aliorum patrini existant, qui et communione canonica privati et publicae poenitentiae sunt subacti, donec per poenitentiam satisfactionis reconciliationem mereantur, vel etiam illi, qui tale peccatum commissum habent, pro quo publicae poenitentiae plectendi et ligandi sunt.

183. *Ut nulla pretia de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur.* Ut nulla praetia de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur. Quod si qui perpetraverint, honoris sui sint periculum subituri.

A 184. *De quorum baptismate absque dissimulatione dabitur, ut baptizentur praecipuum est.* De quibus dubium est, utrum sint baptizati an non, omnimodis absque ullo scrupulo baptizentur, his tamen verbis praemissis: *Non te rebaptizo; sed si nondum baptizatus es, baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.*

185. *Ut presbiteri in ecclesia fidem sanctae Trinitatis doceant.* Notum est omnibus, impossibile esse sine fide placere Deo. Et ideo nullus sit presbiter, qui in ecclesia publice non doceat lingua quam auditores intellegant, fidem omnipotentis Dei in unitate et trinitate simpliciter credere, et ea, quae omnibus generaliter dicenda sunt, de malis evitandis sive bonis faciendis et iudicio in resurrectione futuro. Si vero ipse verbis manifeste explicare non potuerit, petat sibi ea a doctiore transcribi, qualiter aperte legat, quod qui audivit, et intellegat. Et qui amplius non potuerit, vel his verbis admoneat: *Poenitentiam accipe: adpropinquavit enim regnum caelorum.*

186. *Ut presbiteri annuntient populo quatuor legitima temporum ieiunia.* Doceant presbiteri populum quatuor legitima temporum ieiunia observare, hoc est mense Martio, Julio, Septembrio et Decembrio quando sacri ordines iuxta statuta canonum distribuuntur.

187. *Ut ieiunia tria legitima in anno agantur.* Iterum admoneant sacerdotes, ut ieiunia tria legitima in anno agantur, id est quadraginta dies ante nativitatem Domini, et quadraginta dies ante pascha, ubi decimas anni solvimus, et post pentecosten quadraginta dies. Quamquam enim nonnulla ex his canonica priventur auctoritate, nobis tamen omnibus simul propter consuetudinem plebis et ieiunium nostrorum morem haec observare, ut superius comprehensum est, convenit. Et licet omnibus diebus orare et abstinere conveniat, his tamen temporibus amplius ieiuniis et poenitentiae servire oportet. Praeter haec autem legitima tempora ieiuniorum omnis sexta feria propter passionem Domini ieiunetur. Sed et sabbati dies a plerisque propter quod in eo Christus iacuit in sepulchro ieiunio consecratus habetur.

188. *Ut populus, nisi duobus temporibus, infantem suum ad baptismum non offerat.* Placuit, ut populus ad baptismum eorum infantem non offerat nisi duobus temporibus, si infirmitas non occupaverit; et quomodo in hoc offendant, instruantur.

189. *Ut dies dominicus reverenter colatur.* Diem dominicum secundum reverentiam colite. Opus servile, id est agrum, pratium, vineam vel si qua graviora sunt, in eo non faciatis, nec causas nec calumnias inter vos dicatis; sed tantum divina cultibus servatis et a vespera usque ad vesperam dies dominicus servetur. His quidem praecipuas festivitates annuntiet presbiteri ut diebus dominicis sabbatizare; id est natale Domini dies quatuor 8 Kalendas Ianuariarum; in circumcisione Domini Kalendas Ianuariarum diem unum; in epiphania 8 Idus Ianuarii diem unum; in purificatione sanctae Mariae 4. Nonas Februarii diem unum; in pascha Domini usque in octavas paschae post dominicam dies tres; in ascensione Domini diem unum; in natali sancti Iohannis baptistae 8. Kal. Iulii diem unum. in passione sanctorum apostolorum Petri et Pauli 3. Kal. Iulii diem unum; in assumptione sanctae Mariae 18. Kal. Septembris diem unum; in transitu sancti Martini 3. Idus Novembris diem unum; in passione sancti Andreae apostoli 2. Kal. Decembris diem unum.

190. *Ut annuntiet presbiteri eodem modo, sicut sabbatum paschae cum suo pascha, sabbatum pentecostae cum suo die dominico observare.* Annuntiet

VARIANTES LÉCTIONS.

¹ ministerium G. ² tibi que Bal. ³ adpropinquavit Bal. ⁴ aut G.

presbyteri eodem modo sicut vesperscente sabbato sanctum pascha celebratur, et ipsum diem pentecostes similiter celeberrimum habeant, ut sanctum pascha et ieiunium et missam et baptismum.

191. *Ut annuntient presbyteri populo, se ab illicitis abstinere conuubiis.* Annuntiet unusquisque presbyter publice plebi ab illicitis conuubiis abstinere et secundum Domini mandatum legitimum coniugium nequaquam posse ulla occasione separari, excepta causa fornicationis, nisi consensu amborum, et hoc propter seruitium Dei.

192. *Ut publice presbyteri annuntient plebi decimas et primitias omnium frugum ad benedicendum offerre.* Annuntiet presbyteri plebi publice, ut primitias omnium frugum terrae ad benedicendum afferant ad domos illorum et sic postea inde manlucent, et decimas ex omnibus fructibus et pecoribus terrae annis singulis ad ecclesias reddant et de novem partibus, quae remanserint, elemosinas faciant, et ex ipsius peccata illorum redimant, sicut scriptum est: *Elemosina a morte liberat.* Et ipsa purgat peccata, sicut in sapientia legitur: *Sicut aqua extinguit ignem, ita elemosina extinguit peccatum.*

193. *Ut fideles intellegant pactum quod cum Deo in baptismate fecerunt.* Placuit, ut fideles intellegant pactum, quod cum Deo in baptismate fecerunt. A multis ergo ex toto et a multis ex parte transgreditur. Quid sit abrenuntiare diaboli operibus et pompis eius et omnibus operibus eius, instruuntur fideles. Si vero iura humanae pactionis firma conservantur; quanto magis ferventius iura tanti pacti quae cum Deo facta sunt, irrevocabiliter sunt observanda!

194. *Ut sacerdotes ammonent viros et mulieres, ut luminaria ad basilicas deportent.* Ut sacerdotes ammonent viros et mulieres, ut ad basilicas luminaria et incensum et bucellas et primitias afferant, sicut scriptum est: *Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis rugum tuarum de pauperibus.*

195. *Ut ammonent presbyteri plebem, ut in ecclesia contentinibus et verbositatibus deserviant.* Ammonent presbyteri plebem, ut in ecclesiis verbosare non praesumant, sed cum firmitate et compunctione cordis Dei implorent auxilium tam pro se, quam et proximis suis. Et quando presbyter celebrat missam, corda illorum semper ad coelestia attendant. Et quando lectiones sanctae vel euangelia recita fuerint, cum silentio et devota mente pariter audiant, sicut Dominus dixit per Moysen: *Audi Israel et tace.* Et oblationes offerant et communicare faciant.

196. *Ut presbyteri sollicite curent, ne inhonesta et turpia quaelibet fiant in ecclesiis.* Quando populus ad ecclesias venerit tam per dies dominicos quam et per solemnitates sanctorum, aliud non illi agat nisi quod ad Dei pertinet seruitium. Illas vero balationes et saltationes canticaque turpia ac luxuriosa et illa lusa diabolica non faciat nec in plateis nec in domibus neque in ullo loco: quia haec de paganorum consuetudine remanserunt. Et qui ipsa fecerit, canonicam sententiam accipiat.

197. *Ne in mortuorum funeribus iuxta paganorum ritum agatur.* Admoneantur fideles, ut ad suos mortuos non agant ea, quae de paganorum ritu remanserunt. Sed unusquisque devota mente et cum compunctione cordis pro eius anima Dei misericordiam imploret. Et quando eos ad sepulturam portaverint, illum utulatum excelsum non faciant; sed sicut superius diximus, devota mente et cum compunctione cordis, in quantum sensum habuerint, pro eius anima implorare Dei misericordiam faciant. Et illi, qui psalmos non tenent, excelsa voce, *Kirie eleison, Christe eleison*, viris incontinentibus mulieribusque respondentibus alta voce canere studeant pro eius anima. Et super eorum tumulos nec manducare nec

libere praesumant. Quod si fecerint, canonicam sententiam accipiant.

198. *Ut pro defunctis amicorum parentes eorum triinta dies adimplere faciant.* Fideles pro defunctis amicorum et parentibus eorum ieiunia et oblationes triginta dies adimplere faciant, et mortuum super mortuum non ponant, nec ossa defunctorum super terram dimittant. Quod si fecerint, canonicae sententiae subiaceant.

199. *De his, quos episcopus aut sacerdos excommunicaverit, ne eos fideles recipiant.* Placuit, ut fideles eos, quos episcopus aut sacerdos propter eorum peccata excommunicaverit, non recipiant, antequam poenitentiam accipiant et ad confessionem veniant.

200. *Ut nullus presbyter suam ecclesiam sine consensu episcopi sui derelinquat.* Compellimur statuta canonum et in hoc servare, ut nullus presbyter creditam sibi ecclesiam sine consensu sui episcopi derelinquat et laicorum susceptione ad aliam transeat.

201. *Ut sacra mysteria nullus presbyter nisi in loco consecrato agat.* Ut nullus presbyter sacramenta, nisi in locis ab episcopo consecratis, agere praesumat.

202. *Ne aliud altare in ecclesia consecrata, nisi quod ab episcopo consecratum est, aliquis presbyter erigat.* Ut nullus presbyter in ecclesia consecrata aliud altare erigat, nisi quod ab episcopo sanctificatum est, ut ait discretio inter sacratum et non sacratum.

203. *Ut episcopus, presbyter et diaconus non sint aleatores et ebriosi.* Quod episcopus, presbyter et diaconus aleator et ebrius esse non debeat. Similiter clerici et laici, si permanserint in alea, communione priventur.

204. *Ut nemo clericorum usuras accipiat.* Quoniam venerandi canones et divina prohibet au toritas usuras accipere, ideo nullus hoc clericorum facere praesumat, et in quantum potuerint, laicis vetare studeant.

205. *Ut diem dominicum, in quo Dominus resurrexit, canoni venerabiliter colant.* Placuit, ut fideles diem dominicum, in quo Dominus resurrexit, venerabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam et reverentiam deorum suorum quosdam dies colunt, et Iudaei more carnali sabbatum carnaliter observant, quanto magis christiani iste dies honorifice colendus est, ne in illo sancto die vanis fabulis aut locutionibus sive cantationibus vel saltationibus, stando in bivis et plateis, ut solet, interviant. Sed ad sacerdotem aut ad aliquem sapientem et bonum veniant et eorum praedicationibus et boni locutionibus, quae ad animam pertinent, utantur. Et illo die seu sabbato ad vesperras et ad matutinas sive ad missam cum eorum oblationibus, si fieri poterit, omnes canendo *kirie eleison*, veniant, et eundo et redeundo *kirie eleison* decantent. Similiter et pastores pecorum eundo et redeundo in caput et ad dimum faciant, ut omnes eos veraciter christianos et devotos esse cognoscant.

206. *De reconciliandis poenitentibus.* Quia vera necessitate praepellimur canonum statuta de reconciliandis poenitentibus pleniter observare, propter a omnino non dimittatur, ut unusquisque presbyter iussione episcopi de occultis tantum, quia de manifestis episcopus semper convenit iudicare, statim post acceptam confessionem poenitentiam singulos data oratione reconciliari. Morientibus vero sine cunctamine communicatio et reconciliatio praebatur.

207. *Quot sint dies purificationis mulieris.* Cum enixa fuerit mulier, post quot dies debet ad ecclesiam intrare, testamenti veteris praecceptione didicimus, ut pro masculo diebus 33, pro femina autem 66 debeat abstinere. Quod tamen, ut ait sanctus Grego-

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² et illusa G. ³ cum Bal. ⁴ omnes v. Bal.

rius, sciendum est quia in mysterio accipitur; nam si hora eadem, qua generit, astra gratias intret ecclesiam, nullo peccati pondere gravatur. Voluptas enim carnis, non dolor in culpa est. In carnis commixtione voluptas est, in prolis vero prolatione gemitus. Unde et ipsi primo matrimonio dicitur: *In doloribus paries*. Si itaque enixam mulierem prohibemus ecclesiam intrare, ipsam ei poenam suam culpam ¹eputamus.

208. *Ut missarum celebrationes in locis incongruentibus non fiant*. Placuit, ut fideles missarum celebrationes in locis non consecratis et incongruentibus facere omnino non debeant nisi causa hostilitatis vel longinqui itineris: et id in altaribus ab episcopo consecratis fieri, si ² necessitas compellat. Sacerdotes tamen, qui in locis illicitis et non consecratis missas cantare praesumunt, gradum se sciant amissuros ³. Melius est enim missam non audiri, quam eam ubi non licet nec oportet celebrare aut audire. Et de usura ut non fiat omnes admoneantur.

209. *De propinquitate*. In quarta propinquitate carnis, quinta sextaque non licet nubere, sicut in lege scriptum est: *Omnis homo ad propinquam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem eius*, id est, usque ad septimum gradum. Legitimum coniugium non licet separari sine consensu amborum, ita tamen ut ambo Deo serviant inuupti. Potest autem alter alteri licentiam dare accedere ad servitium Dei, si ipse ⁴ tamen inuuptus vel inuupta permanserit. In veteri testamento taliter legitur de coitu cum pecoribus: *Mulier, quae subcubnerit cuilibet inmento, simul interficiatur cum eo*. In novo illa, sicut ille, qui cum pecoribus coerit, quindecim annis, alii undecim ⁵ poeniteat. Animalia coitu hominum polluta occiduntur carnesque canibus proiciantur; sed coria eorum assumantur. Ubi autem dubium est, non occiduntur.

210. *De serco, qui damnum cuilibet intulerit, quid agendum sit*. Nemini liceat servum suum propter damnum ab illo cuilibet inlatum dimittere, sed iuxta qualitatem damni dominus pro ipso respondeat vel eum in compositionem aut ad poenam petitori offerat. Si autem servus perpetrato scelere sugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit, sacramento se dominus excusare studeat, quod nec suae voluntatis nec conscientiae fuisset, quod servus eius tale facinus commisit. Sicut petierunt, ita dominus imperatur consensus.

211. *De eo, qui ad mallum legibus manuitus fuerit et non venerit*. Si quis ad mallum legibus manuitus fuerit et non venerit, si eum annis ⁶ non detinuerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur. Similiter ad secundam et tertiam. Si autem ad quartam venire contempserit, possessio eius in bannum mittatur, donec veniat et de re, pro ⁷ qua interpellatus fuerit, iustitiam faciat. Si infra annum non venerit, de rebus eius, quae in banno ⁸ missae sunt, rex interrogetur, et quicquid inde iudicaverit, fiat. Prima manuitio super noctes 7, secunda super 14, tertia super 21, quarta super 42. Similiter et de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mittatur in bannum, usque dum rex interrogetur.

212. *De eo, qui filios non habuerit et in eorum loco altum sibi heredem facere voluerit*. Qui filios non habuerit et altum quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram rege vel coram comite et scabinis vel missis dominicis, qui ab eo ad iustitias faciendas in provincia fuerint ordinati, traditionem faciat.

213. *De denariis, qualiter possint hereditare*. Homo denariis non antea hereditare in suam agnationem poterit, quam usque ad tertiam generationem perveniat. Homo cartolarius ⁹ similiter faciat.

214. *Ut omnis sacramentum in ecclesia iuretur*. Om-

ne sacramentum in ecclesia et super reliquias iuretur; et quod in ecclesia iurandum est, vel cum ¹⁰ electis, vel si duodecim esse debent, qualia poterit invenire. Sic ¹¹ *illum Deus adiuvet et illi sancti, quorum istae reliquiae sunt, ut veritatem dicat*. Si res intertata furto ablata fuerit, liceat ei, super quem res intertata fuerit, sacramento se excusare de furto, quod nec suae voluntatis aut conscientiae fuisset, quod ablatum est, et aliud tantum sine dampno restituatur.

215. *Ut vitia, quae remanserunt ex ritu gentium fideles caveant*. Placuit, ut fideles caveant vitia, quae ex ritu gentium remanserunt; id est, magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum coniectores, quos divina lex intractabiliter puniri iubet. Et ne eos inter se simint esse, providendum illis est.

216. *De ecclesiis restaurandis*. De ecclesiis emendandis, et ubi in uno loco plures sunt quam opus sit, ut destruantur, quae necessariae non sunt, et aliae construantur.

217. *Ne presbiteri, priusquam examinentur, ordinantur*. Ut presbiteri non ordinentur, priusquam examinentur. Et ut excommunicatio subito et sine causa non fiat.

218. *Ut dominici missi scabinos, advocatos et notarios eligant*. Ut nisi nostri scabinos, advocatos et notarios per singula loca eligant et eorum nomina, quando reveri fuerint, secum scripta deferant.

219. *De his qui legem contempnerunt servare*. De his, qui legem servare contempserint, ut per iudicium regis deducantur.

220. *Ut fideles se a vitiis abstineant, quae quoniam naturaliter in usu habentur*. Placuit, ut fideles a vitiis detestandis, quae habentur quasi naturaliter in usu, se abstineant, quae apostolus aperte enumerat, id est, ebrietates, comestiones, contentiones, irae, rixae, dissensiones, detractiones, invidiae, inimicitiae; de quibus apostolus ait: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*. Et ¹² alibi: *Non solum qui faciunt, sed qui consentiunt facientibus*. Et de illis dici potest: *Letantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*.

221. *De his qui heribannum solvere debent*. Ut illi, qui heribannum solvere debent, circumstantiam faciant heribannatoribus, et nullum aliud obsequium comitibus vel vicariis faciant.

222. *De fugitivis et peregrinis, ut diu trinantur*. De fugitivis ac peregrinis, ut distringantur, ut scire possimus, qui sint aut unde venerint.

223. *De armis et brunis negotiatoribus non dandis*. Ut armillae et bruniae non dentur negotiatoribus.

224. *Ut mensurae aequales fiant*. De mensuris, ut secundum iussionem nostram aequales fiant.

225. *Ut christiani ab otioso sermone se caveant vel a ceteris vitis*. Placuit, ut fideles de otioso sermone, pro quo in die iudicii secundum Domini sententiam rationes omnes redditari sumus, et de scurrilitate et stultiloquio et maledictionibus, quoniam iuxta apostolum maledicentes regnum Dei non possidebunt, et de mendacio noxio sive de periculoso assiduoque iuramento et obcoenis turpibusque canticis: ab his omnibus cuncti christiani se fortiter cavere debent ¹³; ne his studentes per negligentiam detrimentum suarum patiantur animarum.

226. *Ut super vestituram Pippini regis testimonia, non mittantur*. Ut non mittantur testimonia super vestituram domni Pippini regis.

227. *Ut nec colonus nec fiscalinus traditiones faciat*. Ut nec colonus nec fiscalinus possit alicubi traditiones facere.

228. *Ne praesumat hominem aliquis sine causa ad*

VARIANTES LECTIONES.

¹ fieri G. ² deest G. ³ amissurum G. ⁴ per se G. ⁵ XII G. ⁶ annis Bal. ⁷ deest Bal. ⁸ bannum Bal. ⁹ chartularius Lal. ¹⁰ si Bal. ¹¹ Et... facientibus inserta a Bened. ¹² debeant Lal.

iudicium mittere. Ut nullus praesumat hominem ad iudicium mittere sine causa, nisi iudicatum fiat.

229. Si liber homo in monasterio regulari comam deposuerit. Si liber homo in monasterio regulari cum iam deposuerit, et res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat.

230. De coniugio, quod a Deo sit constitutum et quod non causa luxuriae, sed causa potius filiorum appetendum sit. Placuit, ut fideles sciant, coniugium a Deo esse constitutum, et quod non sit causa luxuriae, sed causa potius filiorum appetendum. Et ut virginitas usque a nuptias fideliter servetur. Et uxores habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant: quomodo etiam in castitate uxores suas diligere eis utpote vasi infirmiori honorem debitum impendere. Et quod commixtio carnalis cum uxoris gratia fieri debeat proles, non voluptatis.

231. Ut omnia, quae wadiare debent, sicut iam legem reuadentur. Ut omnia, quae wadiare debent, iuxta quod lege continentur, pleniter secundum ipsam legem reuadiata fiant. Et inpostmodum vel domus rex vel ille, cuius causa est, iuxta quod ei placet, misericordiam faciat.

232. Ut nullus ebrius causam suam possit in malo conquirere. Ut nullus ebrius causam in malo possit conquirere, nec testimonium dicere. Nec placitum comes habeat, nisi ieiunus.

233. De nullo ad bibendum cogendo. Ut neminem liceat alium cogere ad bibendum.

234. De missis dominicis discurrentibus. De missis nostris discurrentibus vel ceteris hominibus in utilitate nostra iter agentibus praecipimus, ut nullus mansionem contradicere praesumat nec herbam, excepto suo prato.

235. Ut a coitu praegnantium fideles se abstineant. Placuit, ut fideles se abstineant a coitu praegnantium uxorum, necnon menstruo tempore. Et ut causa fornicationis non sit uxor, secundum Domini sententiam, dimittenda, sed potius sustinenda. Et quod hi, qui causa fornicationis dimissis uxoribus suis alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notantur.

236. De canibus, qui in dextro armo tonsi sunt. De canibus, qui in dextro armo tonsi sunt, ut homo qui eum habuerit, cum ipso cane in praesentiam regis veniat.

237. De capitulis, quae in lege noviter addita sunt. Ut populus interrogetur de capitulis, quae in lege noviter addita sunt. Et postquam omnes consenserint, et manificationes suas in ipsis capitulis faciant.

238. Ut nullus ad placitum banniatu praeter scabinos septem et qui causam quaerere debent. Ut nullus ad placitum banniatu, nisi qui causam quaerere vult aut se ab alio quaerit; excepto scabinis septem, qui ad omnia placita esse debent.

239. De falsis testibus non recipiendis. Ut falsi testes minime recipiantur.

240. Qualiter fidelibus christianis incesta cavenda sint. Placuit, ut fideles agnoscant, qualiter incesta christianis cavenda sint, et quod loca Deo dicata frequentius devotiusque ad Deum exorandum sibi quoque propitium faciendum saepius, quam actenus fecissent, frequentent; et quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscenis sermocinationibus vacandum, et negotia secularia publica quoque placita habenda; et quod hi qui haec in ecclesiis faciunt, maiora sibi peccata accumularent.

241. De non iurando per viam regis. Ut nullus praesumat per viam regis et filiorum eius iurare.

242. Ut missi non solum de annuntiatione, sed etiam

de ope e breves afferant. Ut missi nostri, qui iam breves detulerunt de annuntiatione, adhuc adducant et de opere.

243. Ut nullus praesumat lationem, rodaticam vel pulveraticam recipere. Ut nullus homo praesumat lationem per vias, nec per villas rodaticam, nec pulveraticam recipere.

244. Ut fideles iusta iudicia iudicent. Placuit, ut fideles iusta iudicia iudicent et munera pro hoc non accipiant, et ut falsum testimonium vitent, et a detractione se abstineant necnon a caeteris malis, quae longum est dinumerare.

245. Ut ecclesiae earum iustitiam obtineant. In primis omnium iubendum est, ut habeant ecclesiae earum iustitias, et in vita illorum, qui habitant in ipsis ecclesiis, et post vitam in pecuniis et in substantiis earum.

246. Ut potestatem episcopi omnes intelligant, et instruantur, qualiter sive secundum canonicum sive secundum monasticam regulam eis vivendum sit. Ut omnes episcopi potestatem intellegant, et instruantur, ut vel secundum canonicam vel secundum monasticam regulam regant ministeria eorum tam in monasteriis virorum, quam et in puellarum et in forensibus presbiteris seu reliquo populo. Dei.

247. De viduis et orphanis et minus potentibus. Ut viduae, orphanis et minus potentibus Lei detensisque et nostra mundeburdae pacem habeant et eorum iustitias adquirant.

248. De non parvipendenda excommunicatione sacerdotum. Placuit, ut fideles non parvipendant excommunicationem sacerdotum; quoniam si hoc fecerint, iuste segregabuntur a caetu christianorum.

249. De episcopis et comitibus, ut sibi consensum invicem praebant. Ut episcopi cum comitibus stent et comites cum episcopis, ut utrique pleniter suum ministerium peragere possint.

250. Ut latrones vel homicidae sive adulteri sub magna correctione distringantur. Ut latrones vel homicidae seu adulteri, vel incestuosi sub magna districtione et correctione sint correpti secundum eorum banuvariorum vel legem.

251. De rebus invasivis. De rebus propriis, ut ante missos et comites et iudices nostros veniant ii, qui hoc egerint, et ibi accipiant iustitiam sententiam, ita ut maneat nullus praesumat alterius rem propterdere; sed magis suam causam quaerant ante iudices nostros, ut diximus, et ibi recipiant quod iustum est.

252. De superbia, propter quam diabolus corrumpit. Placuit, ut fideles de superbia instruantur, per quam angelus factus diabolus de celo eiectus est.

253. De eo, cui non recte iudicatur. Ut si aliquis voluerit dicere, quod iuste ei non iudicatur, tunc in praesentiam nostram veniat. Aliter vero non praesumat in praesentiam nostram venire pro alterius iustitia dilatanda.

254. De invidia, per quam diabolus hominem eiecit de paradiso. Placuit, ut fideles admonentur de invidia, per quam diabolus hominem de paradiso eiecit.

255. De odio et discordia. Placuit, ut fideles amoneantur de odio et discordia, quae caritatem inter proximos extinguunt et dilectionem evacuant et omnia bona pervertunt et non solum proximos in mutua dilectione consistere.

256. Capitulum hoc, datum anno dominice incarnationis 806. ad Theodoni villam anno imperii domini Karoli 6. CAP. 1. Ut lectiones in ecclesia distincte legantur. 2. De cantu, ut secundum ordinem et morem Romanae ecclesiae fiat cantatus. 3. De notariis, ut unusquisque episcopus et abba et singuli comites

VARIANTES LECTIONES.

¹ wadiari Bal. ² ibique G. ³ tam in p. quam et Bal. ⁴ regantur eorum ministerio Bal. ⁵ nostro mundeburdo Bal. hic et infra. nostrae G. ⁶ iustae G. ⁷ beuvariorum G. ⁸ proprii iudice Bal.

uum notarium habeant. 4. De caeteris disciplinis ecclesiarum, ut secundum canones vel regulam fiant. 5. De medicinali arte, ut infantes hanc discere mittantur. 6. De ecclesiis sine honore manentibus absque officijs et luminariis; et de his qui decimas assumunt et de ecclesiis non curant, ut hoc omnimodis emendetur; et de altaribus, ut non superflua sint in ecclesiis.

257. *De laicis qui noviter sunt conversi.* De laicis noviter conversis, ne, antequam suam legem pleniter vivendo discant, ad alia negotia mittantur.

258. *Ut scribae falso non scribant.* De scribis, ut non vitiose scribant.

259. *Ut compotus discatur.* De compoto, ut veraciter dicant omnes.

260. *De delinquentibus seculum propter servitium Dei.* De his qui seculum relinquunt propter servitium impediendum et tunc neutrum faciunt, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regulae institutionem vivant, aut servitium dominicum faciant.

261. *Ut servi proprii non tondantur vel ancillae non velentur nisi ad mensuram.* De servis propriis vel ancillis, ut non amplius tondantur vel velentur nisi secundum mensuram. Et ut ibi satisfiat, et viciae non sint desolatae.

262. *Ut superfluae congregationes nullatenus fiant.* De congregationibus superfluis, ut nullatenus fiant; sed tantos congreget unusquisque, quantis consilium dare potest.

263. *De his qui secundum regulam non pulsantur.* De his qui non sunt secundum regulam pulsati, ut deinceps emendentur.

264. *Ut infantulae non velentur.* Ut infantulae parvae aetatis puellae non velentur, antequam illae eligere sciant quid velint, salva canonica auctoritate.

265. *De laicis, ut non sint praepositi monachorum.* Ut laici non sint praepositi monachorum infra monasterium, nec archidiaconi sint laici.

266. *Ut incestuosi canonicè examinentur.* De incestuosis, ut canonicè examinentur, nec propter aliquis amicitiam quidam relaxentur, quidam constringantur.

267. *De his qui per aliquod scelus rebelles fuerint.* Ut paci omnes studeant; et qui pro aliquo scelere sibi rebelles sunt, constringantur.

268. *De iustitiis ecclesiarum Dei, orphanorum, pupillorum ac viduarum.* Iustitiae ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum et pupillorum et in publicis iudiciis non despiciantur clamantes, sed diligenter audiuntur.

269. *De iustitiis regalibus.* Ut iustitiae regales pleniter inquisitae fiant.

270. *De fame vel ceteris tribulationibus.* Si venerint famae, clades, aut inaequalitas aeris vel qualiscumque tribulatio, non expectetur edictum dominicum, sed statim depraecetur Dei misericordia. Et in praesenti anno de famis inopia, ut unusquisque adiuvet prout potest, et nemo suam annonam nimis care vendat. Et ne foris imperium nostrum vendatur aiquid alimoniae.

271. *Ut arma infra patriam non portentur.* De armis infra patriam non portandis, id est scutis, et lanceis vel loriceis. Si fidosus quis sit, discutatur tunc, quis e duobus contrarius sit; et ut peccati sint, constringantur ad pacem, etiamsi noluerint. Et si aliter pacificare nolunt, adducantur in nostram praesentiam. Et si aliquis post pacificationem alterum occiderit, componat illum et manum, quam periuravit, absque ulla redemptione perdat et insuper bannum dominicum solvat. Et ut servi lanceas non portent. Qui inventus fuerit vobis bannum, asta frangatur in dorso eius.

272. *Ut omnis homo de duodecim mansis bruniam*

habeat. De armatura in exercitu, sicut antea in alio capitulari mandavimus, ita servetur. Et insuper omnis homo de duodecim mansis bruniam habeat. Qui vero bruniam habens eam secum non duxerit, omne beneficium cum brunia perdat.

273. *De negotiatoribus qui partes Sclavorum vel aliarum gentium perierunt.* De negotiatoribus qui ad partes Sclavorum et Avarorum pergunt, quousque procedere debeant, id est, partibus Saxoniae usque ad Bardenwic, ubi praevideat Hertzi, et ad Cesla³, ubi Madalgaudus⁴ praevideat; ad Madad burre, praevideat Otto⁵; ad Herphesfurt, praevideat Madalgaudus; et ad Alagastat, similiter ad Forachem⁶ et ad Brehembret⁷ et ad Rageneshurc⁸ praevideat Otulfus, ad Lavariocam Warnarius, et arma et brunias non ducant ad vendendum. Quod si inventi fuerint portantes, omnem substantiam eorum auferant ab eis; dimittant parvas partibus palatii, alia vero medietas inter iamdictos missos et inventores dividatur.

274. *Ut cauedici qui adquiscere noluerint, recludentur.* De clamatoribus vel cauedicis, qui nec iudicium scabiorum ad virescere nec blasphemare volunt, antiqua consuetudo servetur, id est ut in custodiam recludentur donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re reclamaverint et litteras detulerint, non quidem eis credatur, nec tunc tamen in carcerem mittantur, sed cum custodia et cum ipsis litteris eos ad palatium nostrum remittant et ibi discutiantur, sicut dignum est.

275. *De iuramento, ut nulli alteri nisi proprio seniori iuramenti fidelitas promittatur.* De iuramento, ut nulli alteri pro sacramento fidelitas promittatur nisi nobis et unicuique proprio seniori ad utilitatem nostram et sui seniori; excepto his sacramentis quae iuste secundum legem alteri ab altero debentur. Et infantes, qui antea non potuerint propter iuvenilem aetatem iurare, modo fidelitatem promittant.

276. *De his, qui conspirationem fecerint, ut tripliciter iudicentur.* Conspirationes quicumque facere praesumpserint et sacramento quocumque conspirationem firmaverint, triplici ratione iudicentur. Primo, ut ubicumque aliquod malum propter hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur; adiutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur et nares sibi invicem praecillant. Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur et capillos sibi invicem deundant. Si vero pro dextera aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum idoneis iuratoribus, quod hoc pro malo non fecissent; aut si hoc facere non potuerint, secundum legem suam componant. Si vero servi sunt, flagellentur; et de caetero in regno nostro nulla huiuscemodi conspiratio per sacramentum neque sine sacramento fiat.

277. *De periuriis, ut caveantur.* Praecipimus, ut periuria caveantur, nec admittantur testes ad iuramentum antequam discutiantur. Et si aliter discussi non possunt, separentur ab invicem et singulariter inquirantur. Et non liceat accusatores testes eligere absente suo cavatore. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum vel ad testimonium admittatur. Et ille, qui ad testimonium adducitur, si refutat, dicat ille qui eum refutat, et probet quare illum recipere nolit. Et de ipso pago, non de altero, testes eligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit periurii, perdat manum aut redimat.

278. *Ut vicedomini, advocati et centenarii pravi auferantur.* De advocatis, vicedominis, vicariis, centenariis pravis, ut tollantur, et tales eligantur qui et sciunt et velint iuste causam discernere et terminare. Et qui quis pravus inventus fuerit, nobis pro certo nuntietur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ de c. v. illum d. Bal. ² vel G. ³ Ceslic Bal. ⁴ Madegaudus Ba., ⁵ Otto G. ⁶ Forhchem G. ⁷ et in ad herchembret G. ⁸ Rageneshurc G.

279. *Et antiqua telonea et iusta exigantur a negotiatoribus, nova vero et iniusta repellantur.* Placet nobis ita, ut antiqua et iusta telonea a negotiatoribus exigantur tam de pontibus, quam et de navigiis seu mercatis. Nova vero sive iniusta, ubi vel funes tenduntur vel cum navibus sub pontibus transitur seu his similia, in quibus nullum adiutorium iterantibus praestatur, ut non exigantur. Similiter etiam nec de his qui sine negociandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam aut ad palatium aut in exercitum ducunt. Si quid vero fuerit unde dubitetur, ad placitum nostrum, quod cum missis nostris habituri sumus, interrogentur.

280. *De fugiivis clericis et laicis illud servandum est, quod in capitulari dominico continetur.* De fugiivis clericis sive laicis, vel etiam feminis, sicut iam in alio capitulari nostro praecipimus, ita servetur.

281. *De his qui ad Dei servitium volunt accedere, ut absque licentia regali non id agant, qui liberi existunt.* Liberi homines, qui ad servitium Dei se tradere volunt, praecipimus ut prius hoc non faciant, quam a nobis licentiam postulent; nam quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis, quam exercitum sive aliam functionem regalem fugiendo, quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt, circumventos audivimus, et hoc ideo fieri prohibemus.

282. *Ut potentiores pauperes non opprimant.* De oppressione pauperum liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec de liberis hominibus dicimus, ne forte parentes contra iustitiam fiant exhereditati et regale obsequium minuatur et ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut saepius non fiant manenti ad placitum, nisi sicut in alio capitulari praecipimus.

283. *Ut ecclesiae noviter inventae sine episcopi probatione non venerentur.* De ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis, nisi episcopo probante minime venerentur: salva etiam de hoc et de omnibus ecclesiis canonica auctoritate.

284. *De falsis monetis, quae contra iustitiam fiunt.* De falsis monetis, quia in multis locis contra iustitiam et contra edictum fiunt, volumus ut in nullo alio loco moneta sit nisi in palatio nostro, nisi forte iterum aliter a nobis fuerit ordinatum. Illi tamen denarii, qui modo monedati sunt, si pensantes et meri fuerint, habeantur.

285. *Ut heribannus dominicus fideliter exigatur.* De heribanno volumus, ut missi nostri hoc fideliter exigant absque ullius personae gratia, blanditiae [blanditiae] seu terrore secundum iussionem nostram; id est de homine habente libras sex in auro, in argento, brunis, aeramento, pannis integris, caballis, ovibus, vaccis vel alio peculio, ita ut uxores eorum vel infantes non fiant dispoliti pro hac re, de vestimentis eorum accipiant legitimum heribannum, id est libras tres. Qui vero non habuerit amplius in superscripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, decem solidos exsolvat. Si vero nisi unam libram habuerit, solidos quinque, ita ut iterum se valeat reparare ad Dei servitium et nostram utilitatem. Et missi nostri caveant ut diligenter inquirant, ne per aliquod malum ingenium nostram subrahant iustitiam alteri tradendo aut commutando.

286. *Ut census regalis inde solvatur, unde olim exigebatur legitime.* Census regalis undecumque olim

A legitime exigebatur, volumus ut inde solvatur sive de propria persona hominis sive de rebus.

287. *Quid de latronibus agendum sit.* De latronibus sicut iam ante in alio capitulari commendavimus, ita maneat.

288. *Quid de illis qui uxores habent fiscalinas, sit agendum.* De liberis hominibus qui uxores de fiscis regalibus habent, et de feminis quae liberae sunt et homines similiter fiscalinos regios habent aut accipiunt: ut nec de hereditate parentum vel de causa sua quaerenda nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talis nobis in hac causa honor servetur, qualis et antecessoribus nostris regibus vel imperatoribus servatus esse cognoscitur.

289. *De libris canonicis, ut veraciter habeantur.* Volumus et ita missis nostris mandare praecipimus, ut in ecclesiis libri canonici veraces habeantur, sicut iam in alio capitulari saepius mandavimus.

290. *De laicis, ut orationem dominicam memriter discant.* Ut laici symbolum et orationem dominicam pleniter discant. Comites quoque et centenarii, nobiles viri, legem suam pleniter discant, sicut in alio loco decretum est. Praecipimus autem missis nostris ut ea, quae multis iam annis per capita nostra in toto regno nostro mandavimus agere, discere, observare vel in consuetudinem habere, ut haec omnia nunc diligenter inquirant et omnino ad servitium Dei et ad utilitatem nostram vel ad omnium christianorum hominum profectum innovare studeant, et quantum Domino donante praevalent, ad perfectum usque perducant et nobis omnino renantent, quis inde certamen bonum hoc adimplere habuisset, ut a Deo et a nobis gratiam habeat. Qui autem negligens inde fuerit, ut talem disciplinam percipiat, qualem talis sit contemptor recipere dignus, ita ut et caeteri metum habeant amplius.

291. *Capitula quae a legem Salicam mittenda sunt de occisione clericorum vel alii causis.* Qui subdiaconum occiderit, trecentos solidos componat; qui diaconum, quadringentos solidos componat; qui presbiterum, sexcentos; qui episcopum, nongentos; qui monachum, quadringentis solidis culpabilis iudicetur. Si quis in immunitate damnatum aliquod fecerit, sexcentos solidos componat. Si autem homo furtum aut homicidium fecerit aut quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandat comes vel episcopo vel abbati vel vicodominio vel illi, qui locum episcopi vel abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Si ille contradixerit et eum reddere noluerit, in prima contradictione quindecim solidos componat. Si ad secundam inquisitionem eum reddere noluerit, triginta solidos componat. Si nec ad tertiam consentire voluerit quicquid reus damni fecerit, totum ille, qui eum infra immunitatem retinet nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem quaerendi, ubicumque eum invenire potuerit. Si autem in prima inquisitione comiti responsus fuerit, quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus fuerit; statim iuret, quod ipse ad iustitiam cuiuslibet disfaciendam fugere eum non fecisset, et sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, comes hoc ad regem vel ad principem deferat, ut ibidem iudicetur. Et sicut ille, qui in immunitate damnatum fecit, sexcentos solidos componere debet, ita qui comiti collecta manu resistere praesumit, sexcentos solidos componat.

292. *Capitula quae domnus Karus imperator constituit.* Ut nullus ad placitum arma infra patriam portet.

VARIANTES LECTIONES.

¹ palatium G. ² v. minus n. G. ³ fuerat G. ⁴ diaconorum Bal ⁵ cccc ex corr. G. ⁶ dc ex corr. G. ⁷ nccc ex corr. G. ⁸ de vita componat ex corr. G. ⁹ cccc et insuper banum id est LX sol. et arma relinquat atque in monasterio diebus vitae suae sub ardua penitentia Deo serviat. Si quis in immunitate etc. Codex regius Paris. N. 4376. ¹⁰ dcccc ex corr. G. ¹¹ dcccc ex corr. G.

293. *De latronibus.* Quicumque post illam missam sancti Iohannis praeteritis anni eulam latroni mansionem dederit, si Francus est, cum duodecim similibus Francis iuret, quod latronem eum fuisse non scisset, licet pater eius sit aut frater vel aliquis propinquus. Si hoc iurare non poterit et ab alio convictus fuerit, quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro sit, quia infidelis est noster et Francorum; et qui illum suscepit, similis est illi. Si autem audivit, quod latro fuisset, et tamen non scit firmiter, iuret solus, quod nunquam eum audisset nec per veritatem, nec per mendacium latronem; aut sit paratus, si ille postea de latrocinio convincitur, ut similiter dampnetur.

294. *Ne aliquis de ignoto homine equum, bovem vel aliud animal emat.* Ut nullus comparet caballum, bovem aut iumentum vel aliud animal, nisi illum hominem cognoscat, qui eum vendidit et de quo pago est et ubi manet et quis est eius senior.

295. *De illis hominibus qui propter eorum culpas ad mortem diudicati fuerint et postea eis fuerit vita concessa, quod si iustitiam ab aliis r. quisierint aut ab eis iustitiam quis quaerere voluerit, qualiter inter illos iudicium terminetur.* Primo omnium de illis causis pro quibus iudicatus quis fuerit ad mortem, nullam potest facere repetitionem, quia omnes res suas secundum iudicium Francorum in publico fuerunt revocatae. Et si aliqui inopitum, postquam ei vita concessa est, cum iustitia acquirere potuerit, in sua libertate teneat et defendat secundum legem. In testimonium vero non suscipiatur nec inter scabinos legem iudicando locum teneat. Et si ad sacramentum aliquid ei iudicatum fuerit, quod iurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, cum armis contendat.

296. *De homine iudicio scabinozum indicato.* Si alicui post iudicium scabinozum fuerit vita concessa et ipse postmodum aliqua mala perpetraverit et iustitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit et ideo iustitiam reddere non debeat, statutum est, ut superius iudicium sustineat, quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliquid mali fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam iustitiam requirendi de causa perpetrata, postquam ad mortem iudicatus est. De praeteritis vero maneat, sicut supra iudicatum fuit.

297. *De eo, qui latronem forbanntum recipit, sive servus, sive liber sit.* De latrone forbannto, liber homo, qui eum suscepit, ut quindecim solidos persolvat, servus centum viginti ictus accipiat.

298. *De comite qui latronem in forbanntum miserit, ut aliis vicinis comitibus notum faciat.* Ut comes, qui latronem in forbanntum miserit, vicinis suis comitibus notum faciat, eundem latronem a se esse forbanntum, ut illi eum non recipiant.

299. *De his qui terrenis mercimoniis insistent, ut magis ob supernae vitae desiderium, quam pro humana ambitione faciant.* Placuit, ut admoveantur omnes fideles qui negotiis ac mercationibus rerum invigilant, ut non plus terrena lucra, quam vitam cupiant sempiternam; nam qui plus de rebus terrenis quam de animae suae salute cogitat, valde a via veritatis aberrat, et iuxta quendam sapientem in vita sua perdit intima sua. Sequendus est enim in hac parte, sicut et in caeteris apostolicis sermo, qui ait: *Et sic quis supergrediatur n. que circumveniat in negotio fratrem suum; vindex est enim Deus de his omnibus.* Sicut ab his, qui labori agrorum et caeteris laboribus victum atque vestitum et necessaria usibus humanis acquirere inhiantes instant, decimae et elemosinae danda sunt: ita his quoque qui pro necessita-

tibus negotiis insistent, faciendum est. Unicuique homini Deus dedit artem, qua pascitur; et unusquisque de arte sua, de qua corporis necessaria vel subsidia habet, animae quoque, quod magis necessarium est, subsidium administrare debet.

300. *Ut ecclesiasticis audientia minima denegetur provocantibus.* Placuit, ut a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, non eis denegetur, qui provocaverint.

301. *Ne episcopus quilibet alterius plebem episcopi vel fines usurpet.* Ut episcopus alterius episcopi plebes vel fines non usurpet.

302. *De clericis superbis, ut coerceantur.* Ut clerici, qui superbi vel contumaces sunt, coerceantur; ut minores, qui maioribus inrogaverunt iniuriam, metum habeant; quia manifestum est illos non esse Dei, qui humilitatem contemnant, sed diaboli, qui superbiae inventor et princeps est. Unde si quis tumidus vel contumeliosus extiterit in maiorem natu, contemptus debet contumaciae et superbiae in omnibus frangi.

303. *De his qui statuta patrum violant; si laicus fuerit, communione privetur; si clericus, honore.* Si quis statuta supergressus corruperit vel pro nihilo habenda putaverit, si laicus est, communione, si clericus, honore privetur.

304. *De his qui contra suam professionem vel subscriptionem venerint.* Qui contra professionem vel subscriptionem suam venerit, in concilio deponatur.

305. *De presbitero qui se ab episcopo suo dividerit.* Si quis presbiter contra episcopum suum inflatus scisma fecerit, anathema sit. Quod si superbia, quod absit, inflatus secernendum se ab episcopi sui communione duxerit ac separatim cum aliquibus scisma faciens sacrificium Deo obtulerit, loco amisso anathema habeatur. Nihilominus et de civitate et congregatione, in qua fuerit, longius repellatur, ne vel ignorantes vel simpliciter viventes serpentina fraude decipiat.

306. *De presbiteris qui absque episcopi sui conscientia agendam celebraverint.* Si quis presbiter inconsulto episcopo agendam in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius extitit.

307. *Ut episcopus lapsum incurrens, si plures congregare nequiverit, a duodecim audiatur.* Si quis episcopus quod non optamus, in reatum aliquem incurserit, et fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congregare, ne in crimine maneat, a duodecim episcopis audiatur.

308. *Ut episcopi plebes alienas non usurpent et nemo ex eis collegam suum in diocesi vel alibi supergrediatur.* Placuit ut a nullo episcopo usurpentur plebes alienae, nec aliquis episcoporum supergrediatur in diocesi collegam suum.

309. *De episcopo qui ab aliquo inpetitur, vel si ipse quaestionem aliquam retulerit, ut per episcopos iudices causa terminetur.* Si quis episcopus a quoquam inpetitur, vel ille aliquam questionem retulerit, per episcopos iudices causa finiatur, sive quos eis primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu delegerint.

310. *Ut nullus episcopus alium episcopum conculcet aut inpediat.* Ut nullus episcopus alium episcopum conculcet vel supergrediatur aut aliquid ei incommodum faciat.

311. *Ne presbiteri vel diaconi sine conscientia episcoporum suorum aliquid agant.* Ut presbiteri vel diaconi sine conscientia episcoporum suorum nihil agant.

312. *De loco dando peregrino episcopo, in quo sacrificet.* Ut peregrino episcopo locus sacrificandi detur atque benigne suscipiatur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ nostri Bal. ² maneat G. ³ deest Bal. ⁴ deest Bal. ⁵ anhiantes Bal. ⁶ scisma... inflatus in fine posito, adscripto a manu eadem in margine: quod in ista linea vicio scriptoris adest, habes scriptum in octavo incurrat G. ⁷ deest Bal. ⁸ collegam suae dioceseos sup. G. ⁹ diocesim G.

313. *De non condempnando* ¹ *illo, cuius causa diligenter non est examinata.* Non est iustum condempnare virum ² cuius causa ad liquidum non est examinata.

314. *De his qui falsa fratribus capitalia obiciunt.* Eos, qui falsa fratribus capitalia obicisse convicti fuerint, placuit eos usque ad exitum non communicare.

315. *De deponendo sacerdote vel levita, si crimen aliquod de se confessus fuerit.* Ut sacerdos vel levita, si de se crimen aliquod confitetur, deponatur.

316. *De his qui libellos famosos inventi fuerint in ecclesia posuisse* ³, *ut anathematizentur.* Si qui inventi fuerint libellos famosos in ecclesia ponere, anathematizentur.

317. *Ut delator communionem nec in fine accipiat, si inventus fuerit quilibet per delationem eius praescriptus vel interfectus.* Delator si quis extiterit fidelis, et per delationem eius aliquis fuerit praescriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.

318. *Ne aliquis episcopus vel inferior gradus dominico die quemquam iudicare praesumat.* Ut nullus episcopus vel quis infra positus die dominico causas iudicare praesumat. Ceteris vero diebus conhibentibus personis illa quae iusta sunt habeant licentiam iudicandi, excepto criminalia negotia ⁴.

319. *De potente, si pauperem expoierit et non reddiderit a monente episcopo, ut excommunicetur.* Si quis potentum quemlibet expoliaverit et admonente episcopo non reddiderit, excommunicetur.

320. *Ut nullus clericus ab episcopo suo recedere praesumat et ad alium transire.* Ut nullus clericus ab episcopo suo recedat et ad alium se transferat.

321. *Ut clerici, qui arma praesumpserint, in monasterium ad agendam poenitentiam tradantur.* Ut clerici, qui in quacunque seditione arma volentes praesumpserint, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterio poenitentiae contrahantur.

322. *Ut nullus regum huius canonis censuram in aliquo violare permittat.* Huius constitutionis forma revetret, ut execrandum ⁵ anathema fiat et velut praeveraricator catholicae fidei semper a Domino reus existat, quicumque regum deinceps canonis huius censuram in quocunque crediderit aut permisit violandam.

323. *Ut unusquisque alterius r inis succurrat et iram Dei per uam compassionem a se removeat.* Occurrere certe miserorum ruinis debet subsidio unusquisque, quo valet, et ⁶ relevatione alienae vindictae a se Dei removere vindictam. Libat enim Domino prospera, qui ab afflictis pellit adversa.

324. *Quod lex, quam rex, qui prior fit, instituit, ab illo, qui ei successerit, pari sententia roborata sit.* Legem, quam noster edidit princeps, stabili robore firmamus atque ut futuris temporibus observetur pari sententia delinimus.

325. *Ut in metropolitana sede ad synodum agendam omnes pontifices conferantur.* Placuit definire, ut paternis institutionibus obsequentes in metropolitana sede tempore, quo omnes provinciales elegerint pontifices, ad synodum faciendam devotis studiis conferamus.

326. *Ut dignitatem amittant omnes, qui ad expeditionem exercitus non pergunt aut de exercitu fugiunt.* Placuit, ut omnis, qui aut in expeditionem exercitus absque gravi necessitate non progreditur, aut de exercitu fugit, testimonio dignitatis suae sit inrevocabiliter carens; ita ut in quibusdam villulis vel territoriiis sive vicis pestis ⁷ huius infamationis habitatores ipsorum locorum sint degeneres, et testificandi vel accusandi nullum habeant licentiam.

327. *Ut christiani ex propinquitate sui sanguinis*

connubia non ducant. Ut christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia non ducant, nec sine benedictione sacerdotis nubere audeant.

328. *Ut non varientur, quae propter utilitatem sunt instituta.* Quae ad perpetuam utilitatem sunt instituta, nulla commutatione varientur; nec ad privatum trahantur commodum, quae ad bonum sunt commune praefixa. Et manentibus terminis, quos statuerunt patres, nemo dampnet alienum; sed intra fines proprios atque legitimos, prout quis voluerit, in latitudine se caritatis exercent.

329. *De fide Nicena servanda. Et ut privilegia ecclesiarum integra maneant.* Ut fides Nicena servetur, et privilegia ecclesiarum inlibata permaneant.

330. *Quod contra caput non sit agendum.* Contra caput etiam si faciendum est, non libenter admittimus.

331. *De presbiteris qui contra canones ad comitatum ire voluerint susceptis, qui dominico decreto communionem alieni decernuntur.* Ex relatione quorundam didicimus, qualiter presbiteri, qui contra canones adversum nos ad comitatum nescio qua audaci temeritate ire voluerunt, suscepti sunt. Unde has ad vos litteras destinamus, in quibus decreto nostro sancimus memoratos perturbatores a communione esse alienos debere. Et illos, qui effrenato huic facto consilio assensum commodare voluerunt, vestrae caritatis est estimare, qualiter habeantur. Quibus obicere debetis, quod iuxta canones pro iter incurere et qualiter presbiteros non debeat rebelles existere tentaverunt. Vos autem monemus in speculis esse debere, neque in eorum proruptam audaciam ⁸ devenire, quos anathematizatos scitis a apostolica ecclesia.

332. *De sacerdotum Domini causis non ter inanis priusquam ex utraque parte fideliter audiantur, et pariter ac diligenter perscrutentur.* Nos, qui sacrosanctum Domini natura volumus esse iura, nihil possumus in incognitis rebus in cuiusquam partis iudicio delinere, priusquam universa quae gesta sunt veraciter audiamus.

333. *Quod Dominus, qui animas hominum salvat, imitatores nos velit suae esse pietatis.* Dominus, qui venit animas hominum salvare, non perdere, imitatores nos vult esse suae pietatis, ut peccantes quidem iustitia coherceat, conversos autem a misericordia non repellat.

334. *De religionis periculo ab uniuscuiusque pietatis conscientia removendo.* Removete, quaesumus, a vestrae pietatis conscientia periculum religionis et fidei. Et quod in secularibus negotiis vestrae aequitati concegitur, in rerum divinarum pertractatione praestate, ut Christi evangelio vim non inferat praesumptio.

335. *Ut suarum rerum et omnium ecclesiarum sint in communionem contenti, quorum causa adhuc terminanda est.* Illud quod ab antecessoribus nostris constitutum est, et nos approbamus, ut suarum rerum omniumque ecclesiarum communione sint interim contenti, quousque a nobis causa terminetur.

336. *Ut non sinantur incurri, quorum causa incerta est.* Ne cuiusquam procaeci impudentique versutis, quasi incertum quid sequendum sit, sinatis incurri, cum ab evangelica apostolicaque doctrina nec in uno quidem verbo liceat discedere, aut aliter de scripturis divinis habere, quam beati apostoli et patres nostri didicerunt atque docuerunt.

337. *De his qui a sedibus suis fuerunt pulsati, et alii in illorum locum substituti sunt.* Plurimos fratres sedibus suis pulsos et in exilia a divinis deportatos, atque in loco superstium ⁹ alios substitutos. His primitus vulneribus adhibeatur medicina iustitiae, ne quisquam ita careat propriis, ut alter utatur alienis. Quem errorem omnes relicquant. Nemini qui-

VARIANTES LECTIONES.

¹ contempnendo G. ² eum Bal. ³ fuisse G. ⁴ criminali negotio Bal. ⁵ nulle G. ⁶ deest G. ⁷ execrando corr. G. ⁸ ex corr. et G. Bal. habet et ex. ⁹ pestus Beilov. Bal. ¹⁰ deest Bal. ¹¹ prorupta audacia G. ¹² superstium corr. destitutorum G.

dem peri e honor debeat. Sed illis, qui pro fide laboraverunt, prius cum omni privilegio suo oportet ius proprium reformari.

338. *De his qui non debent redire ad militiam secularem.* Quod ad militiam secularem post poenitentiam redire nemo debeat; nec eis iustam superesse querimoniam, qui se ab incoatis disceptationibus sponte subtraxerint.

339. *De his quos oportet maiori auctoritate curari.* Si exstiterint aliqui fratres desides vel negligentes, quos oporteat maiori auctoritate curari, sic tamen est adhibenda correctio, ut semper sit salva dilectio. Unde apostolus Timotheum imbuens dicit: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Quae moderatio si quibuscumque inferioribus membris ex apostolica institutione debetur, quanto magis fratribus et coepiscopis nostris reddenda est?

340. *Ut non imponat aliquis alicui pondus, quod ipse ferre non valeat.* Sicut non vult aliquis gravis oneris sarcinam ferre, ita non audeat alii grave pondus imponere.

341. *Ut nullas apostolicas sanctiones tenerare praesumat.* Ita unanimes divinis apostolicis constitutionibus servatis, ut in nullo patiamini pia canonum decreta violari. Ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicae sedis decreta temerare.

342. *De amicitia et familiaritate servanda; quam qui non contendunt, facile servant.* Omnes, ut non contentiant, protegat amicitia. Nam et apostolus ad Corinthios scribit: *Cum sint inter vos emulationes et contentiones, nonne carnales estis et secundum hominem ambulatis? Nihil per contentionem neque per inanem gloriam; sed in humilitate mentis invicem aestimantes semetipsos non sua singuli respiciant, sed aliorum.*

343. *Ut alienae gentis homines ad exercitium imbuantur legibus.* Alienae gentis homines leibus ad exercitium imbuti et permittimus et optamus. Ad negotiorum vero discussionem resultamus et prohibemus; quamvis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus haerent.

344. *De servo non credendo, si super aliquem crimen obiecerit.* Servo penitus non credatur, si super aliquem crimen obiecerit, aut si etiam dominum suum in crimine impelierit. Nam si in tormentis positus exponat quod obicit, credi tamen illi nullo modo oportebit.

345. *Ut testes testimonium nisi praesentes non dicant.* Testes non absentes neque per epistolam testimonium dicant, sed praesentes quam noverunt et viderunt non taceant veritatem. Nec de aliis negotiis testimonium dicant, nisi de his tantummodo, quae sub praesentia eorum acta esse noscuntur. Super qua re sacra scriptura testatur dicens: *Damus, inquit pharisaei ad milites, vobis pecuniam, et dicite quia vobis dormientibus venerunt discipuli Iesu et abstulerunt eum.* Unde ait Augustinus: *(Dormientes testes adhibes! Vere tu ipse obdormisti, qui scrutando talia defecisti. Si dormiebant, quid videre potuerunt? Si nihil viderunt, quomodo testes sunt? Sed defecerunt scrutantes scrutationes.)*

346. *De pactis et placitis conservandis.* Pacta vel placita, quae per scripturam legitime ac iustissime facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit evidenter expressus, nullatenus inmutari permittimus.

347. *Quod haec sit vera caritas, qua Deus proximusque diligitur. Et idcirco ammonendi sunt omnes fideles, ut hanc observare curent.* Placuit, ut admoquantur omnes fideles, quod haec sit vera caritas, quia Deum diligit homo plusquam se, et proximum tanquam se; et quia nihil vult alii facere nisi quod sibi vult fieri, et plura, quae recenseri longum est.

A Nam qui umque in potu et cibo et dandis atque accipiendis rebus caritatem putant, non mediocriter errant, dicente apostolo: *Regnum Dei cibus et potus non est.* Nam et ipsa, quando cum caritate fiunt, bona sunt et inter virtutes computanda.

348. *Ut contra extraneos parentela aut propinquitas testimonium minime dicat.* Fratres, sorores, uterini, patruus, avunculi, matris, seu eorum filii, item nepos, neptis, consobrini, vel amitini, seu etiam quidam ex propria consanguinitate in iudicio adversus extraneos testimonium dicere non permittimus; nisi forsitan parentes eiusdem cognationis inter se liam habuerint, aut in causa de qua agitur aliam omnino ingenuitatem deesse constiterit.

349. *Contra priorum definitionem filio vel heredi non licere venire.* Filio vel heredi contra priorum iustam aut legitimam definitionem venire non liceat, quia iuste repellitur praesumptio illius, qui facta seniorum iniuste conatur insumpere.

B 350. *Non est danda passim accusandi vel puniendi licentia.* Non passim datus accusandi vel puniendi licentiam, nisi aut manifestis iudiciis patuerit scelus, aut legitime fuerit idipsum malum accusatum atque convictum; quatinus nulla videatur intentione vel ordine patrum transgredi praeccepta sanctorum, aut obviare sacris regulis antiquorum.

351. *Si de fure quis nesciens aliquid comparaverit.* Universam rem nulli in venio liceat de incognito homine comparare, nisi certe fideiosorem adhibeat, cui credi possit, ut excusatio ignorantiae auferatur. Quod si aliter fecerit qui comparaverit, a iudice strictus auctorem praesentet infra tempus sufficienter a iudice constitutum. Quem si non potuerit invenire, adprobet se aut sacramento vel testibus innocentem, quod eum furem nescierit; et quod apud eum agnoscitur, accepta pretii medietate restituat; atque ambo datis invicem sacramentis promittant, quod furem fideliter quaerant. Quod si omnino furem invenire nequiverint, rem tantum, quae emptae est, domino rei emptor ex integritate reformet. Si vero dominus rei furem noverit et eum publicare noluerit, rem ex toto amittat, quam emptor quiete possideat. Haec et de servis forma servabitur.

C 352. *Ne testificentur manumissi.* Libertus vel liberta in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut praemissum est et de servis: quia in lignum nostra pensat clementia, ut libertorum testimonia ingenuis damna concutiant. Qui vero de eisdem fuerint progeniti, ad testimonium in tertia generatione admittantur.

353. *Si possessor per violentiam expellatur.* Quicumque violenter expulerit possidentem, priusquam pro ipso iudicis sententia procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam, de qua agitur, perdat: ille vero, qui violentiam pertulit, universa in statu quo fuerant recipiat, et quae possedit securus teneat. Si vero illud invadit, quod per iudicium obtinere potuerit, et causam amittat, et aliud tantum, quantum invasit, reddat expulso.

354. *Si ad diripiendum quisque alios inriasse perripiatur.* Si quis ad diripiendum alios invitaverit, ut cuiuscumque rem evertat, aut pecora vel animalia quaecumque diripiat, illi, cuius res direpta est, in septuplum quae sublata sunt restituat. Hi vero, qui cum ipso fuerint, si ingenui sint, quinos solidos componere compellantur; aut si non habuerint, unde componant, centum quinquaginta flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini voluntate commiserint, centenis quinquagenis flagellis verberentur, et ab eis res omnes integro in statu reddantur.

355. *Ut socios suos nominet, a. ud quem pars r pi-*

VARIANTES LECTIOES.

- ¹ oportebat G. ² flant G. ³ obviai G. ⁴ sic G. et Lex Wisig. aut repraesentet Bal. ⁵ quam Bal. ⁶ acceptam p. medietatem G. ⁷ rem quantum emptae est Bal. ⁸ permissum G. ⁹ evertant Bal. ¹⁰ diripiatur Bal. ¹¹ deest in fonte huius cap., lege Wisig.

nae fuerit inventa. Apud quem scelus agnoscitur et pars rapinae fuerit inventa, statim socios suos nominare cogatur. Quod si nominare noluerit, teneatur ad vindictam. Quod si honestior persona est, et pro scelere rationem reddat et quae ablata vel eversa fuerant, quadrupli compositione¹ restituat. Quod si certe apud servum rapinae pars reperitur, centum quinquaginta² flagella publice extensus accipiat, et socios suos nominare non differat.

356. *De his qui diripienda indicare repperiuntur.* Quicumque ingenuus vel servus aliquid diripiendum indicaverit, ut cuiuscumque res evertatur aut pecora vel iumenta diripiantur, et ex hoc certis probationibus publice convictus inveniatur, pro eo quod indicavit, si³ ingenuus est, quae eversa vel ablata sunt legibus in duplo restituat et nobis bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat. Si vero servus vel colonus fuerit, centum quinquaginta⁴ flagella publice extensus bene impressa⁵ accipiat, et inasper ea, quae ablata sunt, secundum suam legem restituat.

357. *De non suscipienda criminatione adversus doctorem, neque accusa⁶rum adversus eum audientium.* Criminationes adversus doctorem nemo suscipiat, nemo audiat; quia indignum est ut hi qui throni Dei vocantur, aliqua motione turbentur.

358. *Ne unus episcopus cognitionem sibi vindicet.* Placuit, ut unus episcopus non vindicet sibi cognitionem.

359. *Ut hi, quorum libertas nescitur, nequaquam accusent sacerdotes.* Quorum fides, vita et libertas nescitur, non possint accusare sacerdotes.

360. *Ut absentes non iudicentur.* Adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit.

361. *De his qui falsa aliis inrogant.* Omnis qui falsa aliis intulerit, puniatur et⁷ pro falsitate ferat infamiam.

362. *Ne viles personae ad accusandum sacerdotes admittantur.* Viles personae nullatenus admittantur ad accusationem sacerdotum.

363. *Ne iudices causam personae absentis sua sententia praesumant.* Caveant iudices ecclesiae, ne absente eo, cuius causa ventilatur, sententiam ferant; quia irrita erit, immo et causam in synodo pro facto⁸ dabunt.

364. *Ne aliquis criminosis episcopum accuset.* Nulli criminosis liceat episcopum accusare.

365. *Quod qui episcopum accusat, Dei ordinationem accusat.* Dei ordinationem accusat, in qua constituitur, si quis episcopos⁹ accusat vel condemnat¹⁰, dum minus spiritalia quam terrena seclatur.

366. *Ut item habentes, sive petitor, seu possessor, si antistitem iudicium elegerint, ad eos dirigantur.* Volumus atque praecipimus, ut omnes ditioni nostrae Deo auxiliante subiecti, tam Romani, quam Franci, Alamani, Baiowarii, Saxones, Thuringii, Fresones, Galli, Burgundiones, Britones, Longobardi, Wascones, Beneventani, Gothi, Hispanj ceterique nobis subieci omnes, licet quocumque videantur legis vinculo constructi vel consuetudinario more connexi, hanc sententiam, quam ex sextodecimo Theodosii imperatoris libro, capitulo videlicet 11, ad interrogata Ablavii ducis illi et omnibus rescriptis sumpsimus, et inter nostra capitula pro lege tenenda consultu omnium fidelium nostrorum tam clericorum quam et laicorum posuimus legem¹¹ cunctis perpetuo tenendam¹², id est: « Quicumque item habens, sive

A possessor sive petitor fuerit, vel in initio litis, vel decursis temporum curricula, sive cum negotium peroratur, sive cum iam coeperit promi sententia si iudicium elegerit sacrosanctae legis antistitis, illico sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad episcoporum iudicium cum sermone litigantium dirigatur. Multa enim quae in iudicio captiosae praescriptionis vincula promi non patiuntur, investigat et promi sacrosanctae legis auctoritas. Omnes itaque causae, quae vel praetorio iure¹³ vel civili tractantur, episcoporum sententiae terminatae perpetuo stabilitatis iure firmentur; nec liceat ulterius retractari iudicium, quod episcoporum sententia decidit. Testimonium etiam ab uno licet episcopo perhibitum omnes iudices indubitanter accipiant, nec alius audiatur, cum testimonium episcopi a qualibet parte fuerit reprobissimum. Illud est enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a sacrosancto homine conscientia mentis illibatae protulerit. Hoc nos edicto salubri aliquando censuimus, hoc perpetua lege firmamus malitiosa litium semina comprimentes; ut miseri homines longis ac pene perpetuis actionum laqueis implicati ab improbis petitionibus vel a cupiditate praepropera¹⁴ maturo fine discedant. Quicquid itaque de sententia episcoporum clementia nostra censuerat, etiam hac sumus lege complexi, gravitatem tuam et ceteros pro utilitate omnium imperpetuum observare conveniat. »

367. *Ut ea illibata serventur, quae patrum auctoritas catholicorum lege instituit.* Ea, quae circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella superpositione submota integra et inviolata conservari¹⁵ praecipimus.

368. *Ut privilegia, quae propter religionem instituta sunt nulla interminatione nova mutentur¹⁶.* Non novum aliquid praesenti sanctione praecipimus, sed illa, quae olim videntur indulta, firmamus. Privilegia igitur, quae olim reverentia religionis obtinuit, multilari¹⁷ sub poenae etiam interminatione prohibemus; ita quoque ut qui ecclesiae optemperant, his quibus ecclesia¹⁸ beneficiis perfuantur.

369. *Ut si chorepiscopi aliquam consecrationem aut confirmationem fecerint, ab episcopis canonicè reformentur.* Hominum confirmatio, ecclesiarum, altarium, virginum, krismatum, presbiterorum, diaconorum et subdiaconorum consecrationes a chorepiscopis actae ab episcopis canonicè ordinatis sunt reformandae canonicèque peragenda¹⁹, quia chorepiscopi haec contingere non debuerunt nec agere potuerunt. Non enim ea tribuere valuerunt, quae non habent²⁰. Nequaquam enim talis ordinatio vel consecratio reiteratio esse a prudentibus et recte sapientibus videtur, sed irrita talis ordinatio et confirmatio ac consecratio indubitanter fore agnoscitur. Si quis autem chorepiscoporum aliquid ex praedictis agere temptaverit, non acta, sed imperfecta atque irrita erunt, et ipse omni ecclesiastico inrevocabiliter careat gradu.

370. *De generali totius populi supplicatione apud principem pro sacerdotum causa, ne in hostem aut pugnam pergerent, et quale eis omnibus ex hoc immineret periculum. Ex capitulis domini Karoli imperatoris Vermaia generaliter decretis atque omnibus²¹ firmatis ei cunctis pro lege tenendis contraditis.* Flexis omnes praecamur populus maiestatem vestram, ut episcopi deinceps sicut hactenus non vexentur hosti-

VARIANTES LECTIONES.

¹ quadrupliciter. *Bal.* undecupli *lex Wisig.* ² *CC lex Wisig.* ³ sequentia non habet *lex Wisig.* ⁴ C lecta G. ⁵ pressa G. ⁶ deest G. ⁷ facito G. ⁸ episcopum *Bal.* ⁹ contempnat corr. contempnit G. ¹⁰ lege e. perpetua (sic etiam G. primo scripserat, sed correxit postea) tenenda *Bal.* ¹¹ iurae G. saepius. ¹² perpetua *Bal.* ¹³ custodiri *Bal.* ¹⁴ n. d. desunt G. ¹⁵ mutuari G. ¹⁶ o. Ecclesiae b. *Bal.* ¹⁷ factae ab e., qui c. ordinati sunt, r. c. sunt p. *Bal.* ¹⁸ nec agere habent.... *Bal.* ¹⁹ unciis inclusa post irrita collocavit, omnis tibi vocibus talis o. et c. ac. c. ²⁰ hominibus G.

bus; sed quando vos nosque in hostem pergimus, A ipsi propriis resideant in sacrosancta misteria¹ canonice et Deo placide peragere satagant, atque pro vobis et cuncto exercitu vestro una cum omnibus sibi commissis orare viriliter missasque decantare et letanias atque elimosinas agere decertent. Quosdam enim ex eis in hostibus et praeliis vulneratos vidimus, et quosdam perisse cognovimus. Haec vero valde periculosa et oppido sunt cavenda. Quae idcirco suggerimus, ne pro talibus vos et nos simul pereamus. Novit Dominus, quando eos in talibus videmus, terror adprehendit nos, et quidam ex nostris timore perterriti propter hoc fugera et inimicis terga vertere solent. Plures enim potestis habere praeliatores, si illi propriis resident in parochiis, quam si vobiscum pergunt; quoniam illi, qui eos praevident, omnes tunc pugnabunt; quod modo nequaquam faciunt, sed eos tantummodo custodiunt. Nam sine dubio potius vobis nobisque proficere possunt, si remanserint, quam si in hostem vel ad pugnam perrexerint: quia tunc eorum precibus adiuvamur, et modo eorum pressuris gravamur. Quando vero Moyses expansis ad coelum manibus orabat, vincebat Israel; et quando a praecibus cessabat et manus eius gravabantur, priusquam sustentatae fierent et ipse praecibus insisteret, vincebatur et terga vertebat. Talibus ergo et multis aliis exemplis fulti, quorum prolixitatem vivantes² modo non dicimus, quia sapienti semel dicta sufficiunt³ praedicta, obnixè omnes precamur et ut concedantur rogamus, quia nullatenus volumus adscire⁴ ut nobiscum ad talia pergant nisi duo aut tres bene docti, electione videlicet caeterorum, ad benedictionem dandam et ad periclitantium reconciliationem faciendam, ne vos et nos simul cum pluribus pereamus, sed eorum praecibus, ut iam memoratum est, fulciamur. Quam formam et de sacerdotibus tenere optamus, id est ut nec illi in hostem nisi bene docti et ipsi electione atque permissione propriorum episcoporum; qui tamen tales sint, de quorum scientia et vita ac conversatione omnes securi esse possimus. Illud tamen vel vos vel omnes⁵ scire cupimus, quod non propterea haec petimus, ut eorum res aut aliquid ex eorum pecuniis, nisi ipsi aliquid sponte nobis dare placuerit, aut eorum ecclesiae viduare cupiamus, sed magis eis, si Dominus posse dederit, augere desideramus; ut et ipsi et vos et nos salviore simus et Deo potius ipso adminiculante placere mereamur. Scimus enim res ecclesiae Deo esse sacratas; scimus eas esse oblationes fidelium et precia peccatorum⁶. Quapropter si quis eas ab ecclesiis, quibus a fidelibus collatae Deoque sacratae sunt, aufert, procul dubio sacrilegium committit. Coecus enim est, qui ista non videt. Quisquis ergo nostrum suas res ecclesiae tradit, Domino Deo illas offert atque dedicat suisque sanctis, et non alteri, dicendo talia et agendo ita. Facit enim scripturam de ipsis rebus, quae Deo dare desiderat, et ipsam scripturam coram altari aut supra tenet in manu, dicens eiusdem loci sacerdotibus atque custodibus: « Offero Deo atque dedico omnes res, quae hac in cartula tenentur insertae, pro remissione peccatorum meorum ac parentum et filiorum (aut pro quocunque⁷ illas Deo libare voluerit) ad serviendum ex his Deo in sacrificiis missarumque solemnibus, orationibus, luminariis, pauperum ac clericorum elimosinis et caeteris divinis cultibus atque illius ecclesiae utilitatibus. Si quis autem eas inde, quod fieri nullatenus credo, abstulerit, sub poena sacrilegii ex hoc Domino Deo,

cui eas offero atque dedico, districtissimas reddat rationes. » Ponit etiam⁸ in ea alias coniurationes, quas enumerare longum est. Nam qui eas inde postea aufert, quid agit nisi sacrilegium? Si ergo amico quippiam rapere furtum est, ecclesiae vero fraudare vel auferre indubitanter sacrilegium est. Unde et in sacris canonibus spiritu Dei conditis habetur ita: « Si quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere vel dare voluerit praeter episcopi conscientiam vel eius, cui huiusmodi sunt officia commissa, nec cum eius voluerit agere consilio, anathema sit. » Absit enim, ut rerum ecclesiasticarum cupiditate vel ablatione sacrilegi aut anathema efficiamur aut talibus laqueis umquam devinciamur; quoniam scimus anathematos homines vel sacrilegos non solum infames et a consortio fidelium, priusquam haec per publicam satisfactionem ecclesiae et episcoporum reconciliationem manuumque impositionem emendent, alienos esse, sed etiam a regno Dei extorres fieri, si in talibus defecerint, non dubitamus. Ut ergo omnis suspicio a nobis cunctis sacerdotibus et omnibus Christi et sanctae Dei ecclesiae fidelibus funditus auferatur, profitemur omnes, stipulas dextris in manibus tenentes easque propriis e manibus eicientes, coram Deo et angelis eius ac vobis cunctisque sacerdotibus et populis⁹ circumstantibus, nec talia facere nec facere volentibus consentire, sed magis Deo auxiliante resistere. Et hoc vobis omnibusque fidelibus sanctae ecclesiae et nostris notum esse cupimus, quod cum his qui absque voluntate aut consensu vel datione reitoris illius ecclesiae, cuius res iuste esse debentur, et maxime proprii episcopi res ecclesiae a regibus petere aut retentare vel auferre aut invadere vel vastare praesumpserint, nec in hostem nec ad pugnam ire, nec cibum sumere, nec ad ecclesiam vel ad palatium aut in itinere pergere, nec etiam nostros homines cum eorum hominibus, aut caballos vel reliqua pecora cum eorum pecoribus aut ad pastum ire aut¹⁰ simul habitare vel manere, nec ullam participationem cum eis nisi pro emendatione, ante publicam emendationem et ecclesiae satisfactionem umquam scienter aut libenter habere debeamus, ne pro eorum iniquitatibus atque flagitiis una cum eis et nos et nostri, quod absit, pereamus. Scimus enim, quod perit iustus pro impio. Tales vero a vobis, si nos fideles habere¹¹ vultis, segregate et in ergastulum sub publica poenitentia redigite, et postulata concedite. Ut ergo haec omnia a vobis et a nobis, sive a successoribus vestris et nostris, futuris temporibus absque ulla dissimulatione conserventur, scriptis ecclesiasticis inserere iubete et inter vestra capitula interpolare praecipite. *Quod ita factum esse omnibus liquet.*

571. *Ne episcopi ad bella pergant. Concessio domni Karo imperatoris.* Omnibus notum esse volumus, quia non solum ea, quae super episcoporum et presbiterorum hostium vexationibus et precibus pro nobis et vobis fieri rogastis, concedere optamus, sed quicquid pro sanctae Dei ecclesiae et sacerdotum sive totius populi et vestra utilitate inveneritis, concedere paratissimi sumus. Et modo ista, sicut petistis, concedimus; et quando vita comite Deo auxiliante ad generale placitum venerimus, consulto omnium fidelium nostrorum scriptis firmare, nostris nostrorumque atque futuris temporibus inrefragabiliter manenda firmissime Domino aminiculante cupimus. Modo ea, quae generalia sunt et omnibus conveniunt ordinibus, statuere ac cunctis sanctae Dei ecclesiae nostrisque fidelibus ob Dei omnipoten-

VARIANTES LECTIONES.

¹ ministeria Bal. ² prolixitate victi Bal. ³ comma post praedicta posuit Bal. ⁴ deest Bal. ⁵ Sic G. in loco raso; tamen nobis et omnibus Bal. ⁶ scimus enim... peccatorum d'sunt Bal. ⁷ procumque G. ⁸ r. poenitentiam in ea alias G. ⁹ p. eius c. G. ¹⁰ deest Bal. ¹¹ habere corr. ab aliu manu haberi G.

tis amorem et recordationem tradere parati sumus, et ad proximum synodalem¹ nostrum conventum ac generale placitum, ubi plures episcopi et comites convenerint, ista sicut postulastis firmabimus.

572. *Ex quibus supra. Sacerdotibus omnibus*². Primo omnium monemus, ut fides catholica a presbiteris et episcopis diligenter legatur et omni populo praedicetur; quia hoc primum praeceptum Domini omnipotentis in lege est dicentis: *Audi, Israel, dominus Deus tuus Deus unus est*. Et ut diligatur ex toto corde et ex tota mente et ex tota virtute.

573. *Ex quibus supra. Generaliter omnibus*³. Ut pax sit et concordia et unanimitas cum omni populo christiano inter episcopos, abbates, comites, iudices, et omnes ubique maiores seu minores personae⁴ pacem habeant; quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sanctae oblationis ad altare, sicut in euangelio ipso Domino praecipiente legitur; quia et illud secundum mandatum est: *Dilige proximum tuum sicut t. metipsum*. Item in euangelio: *Beati pacifici, quoniam si in Dei vocabuntur*. Et iterum: *In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli es is, si dilectionem habueritis ad invicem*. In hoc enim praecepto discernunt filii Dei et filii diaboli; quia filii diaboli semper dissensiones et discordias movere satagunt: filii autem Dei semper paci et dilectioni student.

574. *Ex quibus supra. Generaliter omnibus*. Item habemus in lege Domini mandatum: *Non anguriamini*⁵. Et in deuteronomio: *Nemo sit, qui ariolos exciscitur⁶ vel somnia ob erret vel auguria intendat*. Item: *Nemo sit maleficus nec incantator nec stionis consultor*⁷. Ideo praecipimus, ut cauculatores⁸ et incantatores vel tempestarii⁹ vel obligatores non fiant, et ubicumque sunt emendantur vel damnentur¹⁰. Item de arboribus vel petris vel fontibus, ubi aliqui luminaria vel alias observationes faciunt omnino mandamus, ut iste pessimus usus et Deo execrabilis ubicumque invenitur, tollatur et destruat.

575. *Ex quibus supra. Generaliter omnibus*. Item ut homicidia infra patriam, sicut lege Domini interdictum est, nec causa ultionis nec avaritiae nec latrocinando fiant. Et ubicumque inventa¹¹ fuerint, a iudicibus nostris secundum legem ex nostro mandato vindicentur. Et non occidatur homo nisi lege iubente.

576. *Ex quibus supra. Sacerdotibus omnibus*. Ut episcopi diligenter discutiant per suas parochias presbiteros, ut eorum fidem, baptismum et missarum celebrationes bene sciant, et ut fidem rectam teneant et baptismum catholicum observent, et missarum praeces bene intellegant, et ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur, et dominican orationem ipsi intellegant et omnibus praedicent intelligendam, ut quisque sciat, quid petit a Deo. Et ut gloria Patri eiusque Filio et Spiritui sancto cum omni honore apud omnes canatur, et ipse sacerdos cum cunctis angelis et populis Dei communi¹² voce, *Sanctus, Sanctus, Sanctus* cantet. Et omnimodis dicendum est presbyteris et diaconibus, ut arma non portent, sed magis confidant in defensione¹³ Dei, quam in armis.

577. *Ex quibus supra. Aliquid sacerdotibus, a quibus populo*. Item placuit nobis admonere reverentiam vestram, ut unusquisque vestrum praevideat per suam parochiam, ut ecclesia Dei suum habeat honorem, simul et altaria secundum suam magnitudinem venerentur, et non sit domus Dei et altaria sacrata pervia canibus, et ut vasa sacrata Deo cum magna veneratione habeantur, et ut sacrificia san-

ctificata cum magna diligentia ab eis colligantur, qui digni sunt, vel cum honore servantur, et ut secularia negotia vel vana gloria in ecclesiis non agantur; quia domus Dei domus orationis debet esse, non spelunca latronum. Et ut intentos habeant animos ad Deum, quando veniunt ad missarum sollemnia; et non exeant ante completionem benedictionis sacerdotalis.

Serx sunt, quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius, oculis sublimes, linguam mendacem, manus effundentes sanguinem innoxium, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias.

Qui secundum Deum sapiens est, secundum Deum beatus est. Melius est videre quod cupias, quam desiderare quod¹⁴ nescias. Ubi fuerit superbia, ibi et contumelia erit: ubi autem humilitas, ibi et sapientia: ubi non est gubernator, populus corrumpit in malum. Melius autem est, ubi multa consilia: Deus enim in caelo, et tu super terram. Idcirco sint tibi pauci sermones. Multas curas secuntur somnia, et in multis sermonibus invenitur stulticia.

Obsecramus omnes, ut bonam et probabilem habeant conversationem, sicut ipse Dominus in euangelio praecepit: *Sic luceat lux ve tra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est*; ut eorum bona conversatione multi pertrahantur ad servitium Dei. Et non solum servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios congregent¹⁵ sibi que socient. Et ut scholae gentilium puerorum fiant. Psalmos, notas, cantum, computum, grammaticam per singula monasteria vel episcopia, et libros catholicos bene habeant emendatos: quia saepe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt per mendosos libros male rogant. Et pueros vestros non sinite eos¹⁶ vel legendo vel scribendo corrumpere. Et si opus est euangelium, psalterium, missale¹⁷ scribere, perfectae aetatis homines scribant cum omni diligentia.

578. *Ex quibus supra. Generaliter omnibus*. Ut aequales mensuras et rectas et pondera iusta et aequalia omnes habeant, sive in civitatibus, sive in monasteriis, sive ad dandum, sive ad accipiendum, sicut in lege Domini praeceptum habemus. Item in Salomone, Domino dicente: *Pondus et pondus, mensuram et mensuram adit anima mea*.

Et hoc nobis competens et venerabile videtur, ut hospites peregrinicos et pauperes susceptiones regulares et canonicas per loca diversa habeant; quia ipse Dominus dicturus erit in remuneratione magni diei: *Hospes eram, et suscepistis me*. Et apostolus hospitalitatem laudans dixit: *Per hanc quidam placuerunt Deo, angelis hospitio susceptis*.

579. *Ex quibus supra. Aliquid sacerdotibus, aliquid populo*. Item ut isti mangones et isti cociones, qui sine omni lege vagabundi vadunt per istam terram, non sinantur vagare et deceptiones in hominibus agere; qui¹⁸ nudi cum ferro dicunt alicubi datam sibi penitentiam vagantes discurrunt. Melius enim videtur, ut si aliquid in consuetudine¹⁹ et capitale crimine commiserint, in uno loco permaneant laborantes et servientes et penitentiam agentes, secundum quod sibi canonicè impositum sit.

580. *Ex quibus supra. Generaliter omnibus*. Statuimus secundum quod in lege Dominus praecepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut et bonae memoriae genitor noster in suis synodalibus edictis mandavit, ut viri talia opera non exercent, hoc est nec in vinea colligendo, nec in

VARIANTES LECTIONES.

¹ synodale G. ² ex q. sacerdot. supra o. G. ³ deest G. ⁴ personas G. ⁵ auguriamini Bal. ⁶ sciteur G. ⁷ consulator G. ⁸ p. aut iaculatores aut inc. G. ⁹ vel temptarii superscriptum G. ¹⁰ v. d. deunt G. ¹¹ inventi G. ¹² communa corr. ab eadem manu communi G. cum una. Bal. ¹³ oratione B. ¹⁴ quas B. ¹⁵ congregentur G. ¹⁶ sinatis (eos deest) Bal. ¹⁷ missalem Bal. ¹⁸ qui dimiduum ferro d. se alicubi data sibi penitentia G.

campis arando, metendo vel foenum secando, vel sepe ponendo, nec concides stirpare, vel arbores caedere, vel in petris la orare, nec domus construere; nec in horto labore, nec ad placitum conveniant, nec venationes exerceant. Sed tria tantummodo opera, si necessitas ingruerit summa, agant, et non alia, id est carra hostilia vel victualia vel si forte necesse fuerit corpus cuiuslibet ducere ad sepulchrum. Item similiter mulieres opera textrilia non faciant, nec capulent, nec consuant, nec opera peculilia faciant, nec lanam carpere, nec linum battere, nec in publico vestimenta lavare, nec vervecis tondere habeant licitum, ut omnimodis honoretur dies dominicus, requiesque servetur; quatinus ad missarum solemniam et ad ecclesiam undique libere conveniant, et laudent Deum pro omnibus bonis, quae nobis in illa die fecit. Legimus enim, apostolo dicente: *Manifestum autem sunt opera carnis; quae sunt fornicatione, immundicie, luxuriae, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, irae, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidiae, homicidia, ibi tales, come anti nes et his similia; quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Ideo haec eadem, quae magnus praedicator in ecclesia Dei singulariter nominavit, cum studio prohibete, intelligentes, quam sit terribile illud quod dixit: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Et omni instantia praedicate fidem tenendam Domino. De humilitate vero et paciencia, de castitate et continentia, de benignitate et misericordia, de elemosinis et confessione peccatorum suorum, et debitoribus suis ut secundum dominicam orationem omnibus sua debita dimittant, cunctos monete.

381. *Ex quibus supra. Sacerdotibus omnibus* Studendum est episcopis, ut dissidentes fratres magis ad pacem, quam ad iudicium cohortentur.

Auctoritas ecclesiastica atque canonica docet, non debere absque sententia Romani pontificis concilia celebrare.

Episcopi intercessionem praestent his, qui iniuria vi opprimuntur.

Nullus episcopum nisi in legitima synodo et suo tempore apostolica atque canonica vocatione congregata super quibusdam criminibus pulsatus audiatur.

Nemo episcopum apud iudices seculares accusare praesumat, sed apud primates suos.

Accusatores et accusationes, quas leges seculi non adsciscunt, canonica funditus repellit auctoritas.

Variis detractionibus et accusationibus non decet labefactari primatem, sed magis patrum regulis roborari. Nam et Liberius papa pro Athanasio duobus annis in exilio trusus est, et multi alii episcopi, qui eum damnare noluerunt, exilio sunt damnati: quorum exemplum omnes convenit sequi sacerdotes.

Multum derogatio praevalet, quando derogatur creditur fide dignus. Ideo non omnes admittendi sunt, sed viri p obatissimi. Primo semper persona, fides, vita et conversatio accusantium inquiratur. Et postea, quae obiciuntur, fideliter pertractentur; quia nihil aliter fieri debet, nisi impetitorum prius vita discentiatur.

Non est auctoritas, quemquam clericorum iudicare vel dampnare, antequam accusatores praesentes habeat, licumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

Omnis accusatio intra provinciam audiatur, et a comprovincialibus terminetur. Ultra provinciae terminos accusandi licentia non progrediatur.

Episcopus nec provocatus pro rebus transitoriis litiget.

Non est iustum iudicare aut condemnare virum, cuius causa ad liquidum non est examinata.

A Maior a minore non potest iudicari.

Iudicis non est quemlibet iudicare vel condemnare absque legitimo accusatore; quia et Dominus Iudam furem esse sciebat, sed quia non est accusatus, ideo non est eiectus.

Episcopus eiectos atque suis rebus expoliatos in seles proprias recipi et sua omnia legaliter primo eis reddi sancti canones decreverunt; et postea si quis eos accusare vellet, aequo periculo facere sanciverunt, iudices esse decernentes episcopos recte sapientes in ecclesia convenientes, ubi testes essent singulorum, qui oppressi videbantur.

Placuit, ut si quaecumque persona contra episcopum vel actores ecclesiae se proprium crediderit habere negotium, prius ad eum recurrat caritatis studio; ut familiari colloquio communitus ea sanare debeat, quae in querimoniis deducuntur. Quam rem si differre voluerit, sententiam suscipiat excommunicationis.

B Si quae causae vel contentiones inter clericos et laicos tam maioris ordinis, quam etiam inferioris fuerint exortae, placuit, ut secundum synodum Nicenam congregatis omnibus eiusdem provinciae episcopis iurgium terminetur; nec cui liceat, sine praeiudicio tam ecclesiae romanae, cui in omnibus causis debetur reverentia custodiri relictis his sacerdotibus qui in eadem provincia Dei ecclesiam motu divino gubernant, ad alias convolare provincias vel aliarum provinciarum episcoporum iudicium expeti vel pati, nisi fuerit provocatum. Quod si quis praesumpserit, et ab officio clerici deponatur et iniuriarum reus ab omnibus iudicetur.

Si autem maiores causae in medio fuerint devolutae, ad sedem apostolicam, ut sancta synodus statuit et beata consuetudo exigit, periudicium episcopale referatur.

C Pudentissime iustissimeque decreta Niceni concilii sive Africani decreverunt, quaecumque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda; maxime quia unicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suae provinciae vel etiam universale provocare.

Servata quae scripta est de gubernationibus regula, manifestum est quod illa, quae sunt per unamquamque provinciam, ipsius provinciae synodus dispensat, sicut Niceno constat decretum esse concilio.

Si quis episcopus super certis accusatur criminibus, ab omnibus audiatur vel iudicetur qui sunt in provincia episcopis.

Quaecumque sunt ad religionis observantiam pertinentia, locis suis et a suae dioceseos synodis audiuntur.

Unaquaeque provincia suo metropolitano et suis comprovincialibus episcopis sit contenta.

Maledictus omnis qui transfert terminos proximi sui. Et dicet omnis populus: Amen. Et reliqua.

D Qui sunt supra diocesim episcopi, nequaquam ad ecclesias, quae sunt extra praefixos sibi terminos, accedant, nec eas aliqua praesumptione confundant.

Non oportet transferri terminos a patribus constitutos, ut alter alterius parrochiam invadat atque illic celebrare divina mysteria inconsulto episcopo, cui commissa est, praesumat.

382. *Ex capitulis domni Karoli regis anno regni eius undecimo actis. De his, qui infra regnum sine iussione dominica per vim aliqui rapuerunt.* Si quis in exercitu infra regnum sine iussione dominica per vim hostilem aliquid praedari voluerit, aut foenum to lere, aut granum, sive pecora maiora vel minora, domusque infringere vel incendere: Haec ne fiant omnino prohibemus. Quod si ab aliquo praesumptioso factum fuerit, sexaginta solidis, si liber est,

VARIANTES LÉCTIONES

¹ decet Bal. ² superscriptum vel dei C. ³ l. sc d. Ba'. ⁴ deferre C. ⁵ quae C. ⁶ quae C. ⁷ eo G.

sit culpabilis et omnia similia restituat, aut cum **A** duodecim testibus se purget ¹. Si vero servus hoc fecerit, capitali sententiae subiaceat, et dominus omnia similia restituat, quia servum suum non corripuit nec custodivit, at talia non perpetraret: quoniam si nos ipsos comedimus, cito deficiemus. Unusquisque tamen custodiat exercitum suum, ne aliqua depraedatio infra regnum fiat, qui non vult legibus emendare, quae sibi commissi iniuste fecerunt ². Dignum est enim, ut magistri vel seniores pro sibi commissis reddant rationes, si aliquid praedae egerint aut iniuste fecerint, eo quod eos ita correctos non habent, ut talia non audeant perpetrare.

383. Ex capitulis domni Ludovici Inghienaim ³ apostolica auctoritate et synodali sanctione omnium videlicet clericorum ac laicorum generaliter consensus atque hortatus, decretis. Si quis infra regnum rapinam fecerit aut cuiquam nostro fideli eiusque homini aliquid vi abstulerit, in triplo cui aliquid abstulit legibus componat, et insuper bannum nostrum, id est sexaginta solidos, nobis persolvat. Postmodum vero ante nos a comite adducatur, ut in bannico retrusus, usque dum nobis placuerit, poenas luat. Nam si publice actum fuerit, publicam inde agat poenitentiam iuxta sanctorum canonum sanctionem; si vero occulte, sacerdotum consilio ex hoc agat poenitentiam: quoniam raptores, ut ait apostolus, nisi verum egerint poenitentiam, regnum Dei non possidebunt. Qui vero de rebus ecclesiarum aliquid abstulerit, gravius inde iudicetur; quia sacrarum rerum ablatio sacrilegium est et sacrilegus vocatur, qui ex eis aliquid abstulerit aut rapuerit. Extorres namque a liminibus sanctae matris ecclesiae tales personae usque ad satisfactionem ecclesiae, quam laeserunt, sunt habendae atque infamia notandae.

384. De eo qui facultatem depraedationis dedit maligna factione, ut vivus comburatur. Si quis scelerata factione facultatem depraedationis dedit, vel si quis factam diviserit, vivus comburatur.

385. Ut vexatio in praediis ecclesiarum praesumpta ab universis depellatur. Ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia sibi coelestium sacrorum dicata a quibusdam irruentibus vexentur. Quod si quis praesumpserit, post debita ultionis acrimonia quae erga sacrilegos iure promenda est, exilio publicae deportationis uretur.

386. Ut capitale supplicium excipiat, qui violentiam commisisse dinoscitur. Qui manifestam detegitur commisisse violentiam, non iam relegatione aut deportatione insulsa plectatur, sed supplicium capitale excipiat, nec interposita provocationis sententia, quae in eum fuerit ⁴ dicta, suspendatur: quoniam multa facinora sub uno violentiae nomine continentur, cum aliis vim inferre tentantibus, aliis cum indignatione resistentibus verbera caedesque crebro deteguntur admissae. Unde placuit, ut si forte quis vel ex possidentis parte, vel ex eius qui possessionem temerare temptaverit, interemptus sit, in eum supplicium exeri, ⁵ qui vim facere tentaverit, et alterutri patri causam malorum praebuit.

387. De eo qui sibi indebitum locum usurpaverit. Si quis indebitum sibi locum usurpaverit, nulla se ignoratione defendat, sitque plene sacrilegii reus, qui hoc agere temptaverit.

388. Ut inviolata permaneant, quae diversi principes circa sanctas ecclesias statuerunt. Quaecumque circa sacrosanctas ecclesias a principibus diversis sunt statuta, manere inviolata praecipimus.

389. Ut si ecclesiae privilegia alicuius temeritate fuerint corrupta piaculum quinque ⁶ librarum auri poena multetur. Si ecclesiae venerabilis privilegia cuiusquam fuerint temeritate violata vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectatur.

390. Ut quae diversi principes statuerunt, vel antistes singuli pro causis ecclesiasticis obtinuerunt, inconvulsa perpetuo servantur. Quaecumque a divinis principibus constituta sunt, vel singuli quique antistes pro causis ecclesiasticis impetrarunt, sub poena sacrilegii iugi et solida aeternitate serventur. Clerici non secularibus iudicibus, sed episcopali audentiae re-erentur: fas enim non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio.

391. De privilegiis ecclesiarum, quatinus incorrupta persistent. Praecipimus, ut privilegia, quae ecclesiis et clericis lege concessa sunt, maneant incorrupta.

392. Quod servari debeat potius quam auferri, quod sanctae Dei ecclesiae fuerit collatum. Iniquum est et sacrilegii instar, ut quae pro salute vel requie animarum suarum unusquisque venerabili ecclesiae contulerit aut certe reliquerit, ab his, quibus maxime servari convenerat, auferri et in aliud transferri.

393. Ut laicis quamvis religiosis, nulla sit dispositio de rebus ecclesiae data facultas. Laicis quamvis religiosi, nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur umquam attributa facultas.

394. Quod praedones ecclesiae sacrilegi sint, sicut scripturae testimonio comprobatur. Sacrilegi sunt ecclesiae praedones. Unde et in concilio Agathensi sub quarto capitulo decretum habetur ita: *Amico quispian rapere furtum est: ecclesiae vero fraudari vel abstrahi subripique sacrilegium.* Omnes enim contra leges facientes resque ecclesiae diripientes vel ecclesias sacerdotesque contra divinas sanctiones vexantes sacrilegi vocantur, atque indubitanter infames sacrilegicque habendi sunt.

395. Quod ea, quae Domino consecrantur, ad ius ecclesiasticum pertineant. Ea, quae Domino offeruntur vel consecrantur, ad ius pertinent sacerdotum. Et sacrilegi sunt omnes, qui ea auferunt vel in aliud transferunt.

396. Ut si quis dignitatem praesumpserit, quam non meruit a principe vel iusto seniore, sacrilegus habeatur. Si quis praesumpserit quam non meruit a principe vel seniore dignitatem, sacrilegus habeatur.

397. Ut illi, qui diversis sceleribus implicati sunt, ad testimonium non admittantur. Homici lae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri et qui raptum fecerint vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque decurrerint, nullatenus erunt ad accusationem vel ad testimonium admittendi.

398. Ne ante iudex iaculetur in reum sententiam, quam ipse confiteatur aut socii sui eum convincant. Iudex criminis discutiens non ante sententiam profert capitalem, quam aut reus ipse confiteatur, aut convictus per innocentes testes vel socios criminis sui manifestus convincatur.

399. Non esse iudicandum adversus absentes. Adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit.

400. Ne episcopus quilibet alium conculcet episcopum. Ut nullus episcopus alium conculcet episcopum, nec eum supergrediatur, aut aliquod incommodum ei in sua faciat parochia.

401. De episcopo deposito, qui se ad Romanam pontificem reclamaverit. Si quis episcopus depositus agendum sibi negotium in urbe Roma proclamaverit, alter episcopus in eius cathedra post appellationem eius, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit iudicio Romani episcopi determinata.

402. Ne in praedicatoribus ecclesiae detractiones seu vituperationes fiant; quod canonica scriptura damnat. Quod omnibus fidelibus omnibusque ordinibus summo cavendum sit, ne clandestino aut publice unquam

VARIANTES LECTIONES.

¹ t. depurget G. ² fecerint Bal. ³ Inghilinum G. ⁴ fuerint B.it. ⁵ exequi superscr. ab eadem manu exeri G. ⁶ deest. G.

Do ini detractionibus et vituperationibus dilanient. dependentes illud exemplum Mariae, quae eo, quod Moysi famulo Domini propter Aethiopiassam detraxit, inmunditia leprae multata sit. Et illud psalmistae: *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.* Et Dominus per Moysen ait: *Diis non detrahes, et princeps populi tui non maledices.* Et si David, regum iustissimus, in Saul, quem constabat iam a Domino reprobatum et abiectum esse, manum mittere non praesumpsit, multo magis cavendum est, ne manum detractionis aut vituperationis sive indiscretionis aut dehonorationis quidam mittant in unctum Domini et in praedictores sanctae Dei ecclesiae.

405. *Quod episcopi inter se corrigere, si quid ortum fuerit, debent.* Constantinus Imperator de accusationibus episcoporum ait: *« Hae quidem accusationes tempus habent proprium, id est diem magni iudicii, iudicem vero illum, qui tunc futurus est omnes iudicare. Mibi ergo homini constituto de huiusmodi rebus non licet habere auditorium, sacerdotum scilicet accusantium et simul accusatorum, quos minime convenit tales debere monstrari qui iudicentur ab aliis. »* Imperator quoque Valentinianus de episcoporum causis sic ait: *« Supra nos, inquit, est vestrum negotium. Et ideo vos de vestris inter vos agite causis, quia supra nos estis. »* Et reliqua.

406. *De sacrilegis, quod fures sint leste scriptura.* Omnibus sciendum est, quod sacrilegi fures sint cuncti, qui res ecclesiae diripiunt, vastant, invadunt vexantque, aut a iure ecclesiarum quibus traditae fuerant, iniuste alienant. Unde et beatissimus Augustinus in omelia quadragesima octava euangelii Iohannis ita dicit: *« Ecce inter sanctos est Iudas: ecce fur est Iudas; et ne contempnas, fur sacrilegus, non qualiscumque fur, fur loculorum, sed domini loculorum, sed sanctorum. Si crimina discernantur in foro qualiscumque furti et peculatus (peculatus enim dicitur furtum de re publica, et non sic iudicatur furtum rei privatae quomodo publicae) quanto vehementius iudicandus est sacrilegus fur, qui ausus fuerit non undecumque tollere, sed de ecclesia tollere? Qui aliquid de ecclesia auferit vel furatur, Iudae perditio comparatur. »* Nota, quod aliquid de ecclesia tollere furtum esse beatus Augustinus asseverat, et patratorem tanti furti furem sacrilegum appellat, necnon et Iudae perditio aequiparet. Et post pauca: *« Quare, inquit, loculos habuit, cui angeli ministraverunt, nisi quia ecclesia ipsius loculos suos habitura erat? »* Ecce quibus tanti doctoris documentis instruemur, quia quod in capite praecessit, in corpore eius, quod est ecclesia, videtur impletum. Porro Christum et ecclesiam unam personam esse non negamus. Et ideo quae ecclesiae sunt, Christi sunt; et quae ecclesiae offeruntur, Christo offeruntur; et quae ab ecclesia eius tolluntur, procul dubio Christo tolluntur. Esto, futurum erat, ut ecclesia Christi nummos haberet. Si nummos, utique et praedia et mancipia et diversarum specierum innumera ornamenta. Et quia illicitum sit, ea quae conferuntur ecclesiae auferri, beati Hieronymi scribentis in expositione Mathei euangelistae verba ita testantur: *« Omnes, inquit, qui stipe templi et his, quae conferuntur in usus ecclesiae, abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum et sacerdotum redimentium mendacium et sanguinem Salvatoris. »*

407. *Quod quicquid offertur Domino, sanctum sanctorum sit et ad ius pertinet sacerdotum.* Nulli liceat ignorare quod omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit sive animal sive ager vel quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino ad ius pertinet sacerdotum; propter quod inexcusa-

bilis erit omnis, qui ea Domino et ecclesiae, cui conpetunt, auferat, vastat, invadit vel diripit, usque ad emendationem ecclesiaeque satisfactionem: quod sit sacrilegus et non tantum sacrilegus, sed etiam fur sacrilegus.

406. *De his sacrilegis qui ecclesiae eiusque sacerdotibus iniurias inferunt.* Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in ecclesias earumque res intruens sacerdotibus et ministris vel ipso cultui loc que aliquid importet iniuriae vel inferat ad divini cultus iniuriam, in convictos sive confessos reos capitali sententia noverit vindicandum. Nec expectetur, ut episcopus iniuriae propriae ultionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi soli gloriam derelinquit. Sitque cunctis non solum liberum, sed etiam laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias veluti publicum crimen persequi ac de talibus reis ultionem mereri.

407. *Quod omnia, quae Deo offeruntur, procul dubio et consecrantur.* Omnia quae Domino offeruntur, procul dubio Domino consecrantur. Et non solum sacrificia, quae a sacerdotibus super altare Domino consecrantur, oblationes fidelium dicuntur: sed quicquid ei a fidelibus offertur, sive in mancipiis, sive in agris, vineis, silvis, pratis, aquis aquarumve decursibus, artificii, libris, utensilibus, petris, aedificiis, vestimentis, pellibus, lanificiis, pecoribus, piscibus, membranis, mobilibus et immobilibus, vel quaecumque de his rebus, quae ad laudem Dei fiunt vel supplementum sanctae Dei ecclesiae eiusque sacerdotibus atque ornatum prestare possunt, Domino ecclesiaeque suae a quibuscumque ultro offeruntur, Domino indubitanter consecrantur et ad ius pertinent sacerdotum. Et quia Christum et ecclesiam unam personam esse veraciter agnoscimus, quaecumque ecclesiae sunt, Christi sunt; et quae ecclesiae vel in supradictis vel in quibuscumque speciebus, sive pollicitationibus sive pignoribus, sive scriptis sive corporalibus rebus offeruntur, Christo offeruntur; et quae ab ecclesia eius quocumque commento alienantur vel tolluntur, sive alienando, sive vastando, sive invadendo, sive minorando, sive diripiendo, Christo tolluntur. Et si ab amico quippiam rapere furtum est, precipue Christo Domino nostro, qui est rex regum et Dominus dominantium, aliquid auferre vel alienare, subripere vel vastare sacrilegium est. Omnes namque ecclesiae prae omnes manifestissime sunt sacrilegi; et nullus a sacrilegiis nisi per puram probatamque atque publicam poenitentiam et per ecclesiae satisfactionem episcoporumque per manus impositionem iuxta canonicas sanctiones reconciliationem regnum Dei possidebit; et non solum a regno Dei fit alienus, sed etiam a liminibus sanctae ecclesiae et praecipue ab illius, quam laesit, usque ad praedictam satisfactionem extorris efficitur. Talium vero scelorum patratibus nisi post praedictam satisfactionem nec vivis nec mortuis communicare minime debemus; quia qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem facit; qui autem pecuniam ecclesiae abstulerit, sacrilegium facit. Qui non solum sacrilegi, sed etiam fures sacrilegi et lupi atque homicidae pauperumque necatores sunt, et insuper anathematis vinculo dampnati coram Deo et sanctis eius efficiuntur.

408. *Ut christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia non ducant.* Ne christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia ducant, nec sine benedictione sacerdotis cum virginibus nubere audeant, neque viduas absque suorum sacerdotum consensu et conventu plebis ducere praesumant.

409. *De eo qui se incestuoso ordine his personis, quibus a divinis regulis prohibitum est, coniunxerit.* Si quis sine gradu se incestuoso ordine cum his

VARIANTES LECTIONES.

¹ peculator G. ² n. aliquid quod G. ³ deest G. ⁴ ecclesiae. que corr. et G. ⁵ et quod Bal. ⁶ dereliquit Bal. ⁷ quaecumque ei a f. offeruntur Bal. ⁸ siue Bal. siue corr. suae G. ⁹ deest Bal. ¹⁰ c. conducant G. ¹¹ q. non eo gradu sed i. G.

personis, quibus a divinis regulis prohibitum est, A
coniunxerit, usquequo penitentiam sequestratione
testentur, utrique communione priventur, et neque
in palatio habere militiam, neque in foro agendarum
causarum licentiam habebunt. Nam eorum qui modo
praedicto se incesto coniunxerint, episcopi seu
presbyteri in quorum districtu vel pago actum fuerit,
regi vel iudicibus scelus perpetratum annuntient,
ut cum ipsis denuntiatum fuerit, se ab eorum
communione aut cohabitatione sequestrent. Res
autem eorum ad primos parentes usque ad seque-
strationem perveniant sub ea conditione, ut ante-
quam segregentur, per nullum ingenium neque per
parentes, neque per emptorem neque per auctori-
tatem regiam ad proprias perveniant facultates, nisi
prefatum scelus sequestrationis separatione et poen-
itentia fateantur.

410. *Ex libro legum Theodosii 3. capitulo 11. de
incestis.* Quod incesti non sint legitimi heredes, sed
infamia sint notatae utraeque personae.

411. *Ut nullus devotam Deo virginem vel viduam
coniugem accipiat.* Ut deinceps, sicut canones eccle-
siastici prohibent, nullus Deo devotam virginem,
nullus sub religionis habitu consistentem, sive vidui-
tatis continentiam professam, vel sui proximam gen-
eris, aut etiam de cuius admixtione incestivae no-
tam possit subire infamiae, illicito connubio aut vi
aut consensu accipiat coniugem; quia nec verum
poterit esse coniugium, quod a meliori proposito de-
ducitur ad deterius et sub falsi nominis copula, in-
cesta pollutione et fornicationis immunditia per-
petratur. Hoc vero nefas, si agere amodo cuiuslibet
gentis homines sexus utriusque temptaverint, insi-
stente sacerdote vel iudice, etiamsi nullus accuset,
omnimodis separati exilio perpetuo relegentur;
nec aliqua definitione sui, quousque vixerint, lon-
gitudine temporis excusentur.

412. *Quod blasphemiam Deo inferat, qui se cum
Deo sacrata miscuerit.* Scire vos convenit, quia
blasphemiam Deo irrogat qui cum Deo sacrata vel
cum velata femina se commaculat.

413. *Ut clericus proprio honore privetur, si cum
femina Deo sacrata vel velata se commiscuerit.* Si
clericus cum velata femina vel cum Deo sacrata se
maculaverit, proprio honore privetur.

414. *Quod sacrilegi et violatores iuxta apostolum
sint, qui violant sa. ratarum seminarum corpora.* Scien-
dum est omnibus, quod Deo sacratarum seminarum
corpora per votum propriae sponsionis et verba sa-
cerdotis Deo consecrata templa esse scripturarum
testimoniis comprobantur. Et ideo violatores earum
sacrilegi ac iuxta apostolum lili perditionis esse
noentur.

415. *Quod fornicatio omnibus peccatis periculo i-
esse peribetur.* Quod poene omnibus peccatis gravior
et deterior sit fornicatio, et veraciter dici potest la-
queus mortis et puteus inferni ac vorago perditionis,
eo quod adulteri vel luxuriosi propter cordis inopiam
perdunt animas suas. Nam ut ait scriptura, pretium
seorti vix unius est panis; et qui se iungit meretrici,
unum corpus efficitur; et qui luxuriatur, mortuus est
in corpore vivente.

416. *Quales debeant scripturae valere.* Scripturae,
quae diem et annum habuerint evidenter expressum
atque secundum legis ordinem conscriptae esse no-
scentur, seu conditoris vel testium fuerint signis
aut subscriptionibus roboratae, omni habeantur sta-
biles firmitate.

417. *Ut ita valeat commutatio, sicut et emptio.*
Commutatio si non fuerit per vim et metum extorta,
talem qualem et emptio habeat firmitatem.

418. *De excommunicandis iudicibus et potentibus, qui
non se emendaverint.* Ut indices aut potentes, qui
pauperes obprimunt, si commoniti a pontifice suo se
non emendaverint, excommunicentur.

419. *Ut episcoporum iudicio incesta matrimonia
emendantur.* Praecipimus, ut iuxta decreta canonum
adulteria et incesta matrimonia, quae non sunt le-
gitima, prohibeantur et episcoporum iudicio emen-
dentur.

420. *Quod in eo loco manendum utrique, ubi can-
que votum voverit.* Ut unusquisque in loco, ubi
constitutus fuit et ubi votum vovit, ibi maneat et ibi
relat vota sua.

421. *Quod maximum peccatum sit spiritualis com-
matris coniunctio.* Sciendum est omnibus, quod con-
iunctio spiritualis commatris maximum peccatum sit
et divortio separandum atque capitali sententia mul-
tandum, vel peregrinatione perpetua delendum.

422. *De eo qui paganas observationes fecerit.* De-
crevimus, sicut et antecessores vel parentes nostri
oim decreverunt, ut qui paganas observationes in
aliqua re fecerit, multetur et dampnetur quindecim
solidis.

423. *Praeceptio, ut mancipia christiana paganis
vel iudaeis non tradantur.* Praecipimus generaliter
omnibus, ut mancipia christiana paganis vel iudaeis
non tradantur.

424. *Ut omnes noverint, quantum malum sit Deo,
sacratas incestare.* Iubemus omnes scire omnibusque
sacerdotibus praedicare atque sub poena sacrilegii
denuntiare quantum malum et quam maximum fla-
gitium sit cum Deo devotis feminis viduis vel virgi-
nibus, sive cum velatis, sive cum Deo devotis, maxi-
meque cum sanctimonialibus et sacratis Deo virgini-
bus vel viduis tam in monasteriis quam et extra
commisceri. Nam hoc peccatum duplex esse non
dubium est. Ut verbi gratia dicamus, cuius vindictae
reus sit puer ante dominum suum, qui uxorem do-
mini sui adulterio violaverit; quanto magis ille, qui
sponsam Christi creatoris coeli ac terrae putre et
suae libidinis commaculaverit, dicente beato Paulo
apostolo: *An nescitis, quia co para vestra templa
sint Spiritus sancti?* Et alibi: *Nescitis, quia tem-
plum Dei estis et spiritus Dei habitat in vobis? Si quis
autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus:*
templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Et ite-
rum idololatriae servituti adulteros et fornicatores
in sermone et numero peccatorum iungit dicens:
An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt?
*Nolite errare; quia neque fornicarii, neque idolis ser-
vientes, neque adulteri, neque molles, neque musculo-
rum concubitores, neque iures, neque avari, neque
ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei
possidebunt.*

425. *Ut quia necessitas bellorum cogit, pars pecu-
niae, quae ecclesiae debetur, aliquanto tempore sub
precario retineatur.* Assentimus cum consilio ser-
vorum Dei et populi christiani propter imminetia bella
et persecutiones caeterarum gentium, quae in cir-
cuiu nostro sunt, ut sub precario et censu aliquam
partem ecclesialis pecuniae in adiutorium exercituum
nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore reti-
neamus ea conditione, ut annis singulis de unaqua-
que casata solidus, id est duodecim denarii, ad eccle-
siam vel monasterium reddatur; eo modo ut si
moriatur ille, cui pecunia commodata fuit, ecclesia
cum propria pecunia revestita sit; et iterum si ne-
cessitas cogat ut princeps iubeat, precarium re-
novetur et rescribatur novum. Hoc omnino observetur,
ut ecclesiae vel monasteria penuriam et pauper-
tatem non patiantur, quorum pecunia in precario

VARIANTES LECTIONES.

¹ nam quomodo predicti G. ² epis G. ³ separationem et poenitentiam G. ⁴ c. incestiva, p. Bal. ⁵ ac-
cusator sit Bal. ⁶ redigentur G. ⁷ indefinitio Bal. ⁸ D. s. v. s. c. desunt G. ⁹ voverunt G. ¹⁰ pre-
cipio G. ¹¹ ut o. n. ad antecedentis cap. verba traxit G. ¹² idolatriae G. ¹³ qui G. ¹⁴ reddantur Bal
¹⁵ et Bal.

praestata sit; sed si paupertas cogat, ecclesiae et A domui Dei reddatur integra possessio.

426. *Ut¹ ecclesiarum privilegia vel facultates sive quicquid ad easdem pertinet, nullus invadere praesumat.* Praecipimus omnibus ditioni nostrae subiectis, ut nullus privilegia ecclesiarum vel monasteriorum infringere, resque ecclesiarum invadere vel vastare aut alienare vel facultates earum diripere praesumat, nec sine precaria² possidere pertentet; quia, sicut a sanctis patribus instructi sumus, gravissimum peccatum hoc esse dinoscitur, testante sacra scriptura, quae ait: *Qui abstulerit aliquid patri vel matri, et dicit hoc non esse peccatum, homicidii particeps est.* Pater noster sine dubio Deus est, qui nos creavit: mater nostra ecclesia, quae nos in baptismo spiritaliter³ regeneravit. Ergo qui Christi pecunias ecclesiae fraudat vel rapit sive vastat vel alienat, homicida ante conspectum iusti iudicis esse deputabitur. De quo quidam sapientum dicit: *Qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem facit; qui autem pecuniam ecclesiae abstulerit, sacrilegium facit.*

427. *Ut neque rex neque secularium quisquam per vim praedia ecclesiarum rapiat, quas⁴ episcopi, abbates vel abbatissae regere videntur.* Omnibus nos ipsos corrigentes posterisque nostris exemplum dantes generaliter interdiximus, ut nullus laicus homo, vel imperator, vel rex, aut aliquis praefectorum vel comitum, seculari potestate iustus, sibi per violentiam rapiat aut a nobis competere vel quocumque modo invadere praesumat monasterium aut praedia vel quascunque res de potestate episcopi vel abbatis aut abbatissae, et incipiat ipse vice abbatis regere et habere sub se monachos et pecuniam possidere, quae fuit Christi sanguine comparata. Talem homicinem antiqui patres nominabant raptorem et sacrilegum et homicidam pauperum et lupum diaboli, intrantem in ovile Christi, et maxime anathematis vinculo dampnandum ante tribunal Christi. De talibus memores estote scripturae sancti Pauli apostoli ad Timotheum dicentis: *Divitiis huius seculi praecipue non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo, qui praestat omnia.* Tales si ecclesiae correctionem non recipiunt, ethnicis et publicanis sunt similes, quibus nec vivis nec mortuis communicat ecclesia Dei. Talibus, qui et hic et ibi⁵ reperiuntur, cum tuba⁶ Dei clangamus, ne tacentes dampnemur et simul cum eis pereamus. Si autem impietate⁷ horribilis est Deo ille, qui impie agit; certe separatus est talis a Deo, et anathemati iuste subicitur. Anathema enim nihil aliud significat, nisi a Deo separationem sicut in veteri et novo testamento iudicium de anathemate significat.

428. *De his qui non solum de rebus suis aliquid ecclesiae conferunt, sed etiam ab aliis conlati iniuste possident.* Placuit nobis et ab omnibus observari convenit, ut quia nonnulli memores sui per quoslibet scripturas pro remedio animae suae de facultatibus suis ecclesiis aliquid contulisse probantur, quod a diversis Deum minus timentibus actenus mortificata caliditate tenetur, ita ut aliorum oblatio illis pertineat ad ruinam neu intueri corde possunt diem iudicii Domini, qui hoc cupiditatis delectantur ardore, quicumque in memoriam interitus sui res ecclesiis, ut supra diximus, delegatas iniuste possidebit⁸ praesumpteritque retinere, et veritate compta res Dei servis dissimulaverit reformare, ab omnibus ecclesiis segregatus a sancta communione habeatur extraneus, nec aliud mereatur habere remedium, nisi culpam cum propria⁹ rerum emendatione purgaverit: indigne enim ad altare Domini properare permittitur, qui res ecclesiasticas aut audeat rapere aut iniuste

possidere. Qui vero in hac iniqua defensione perdurant, ut necatores pauperum omnes iudicandi sunt, quod eorum taliter alimenta subtraxerint. Sacerdotalis tamen debet esse provisio, ut vindictam ammonitio manifesta precedat, ut¹⁰ res usurpatae iniuste qui abstulit, adhibita aequitate restituat. Quod si neglexerit et necessitas compulerit postea praedonem sacerdotalis districtio maturata percussat. Neque quisquam per regna¹¹ absque proprii episcopi auctoritate res dispensare nitatur; quia Dei potentia cunctorum regnorum terminos singulari dominatione concludit. Qui vero his nostris sanctionibus contraxerit, et quae neglexit, legibus ementare tardaverit, vel deinceps in praedicta nequitia perdurare voluerit, omnes honores quos habere videbatur, perdat et a nobis seculariter et legaliter strictim gladio feriat. Et si se non correxerit, non solum excommunicatus, sed etiam anathematizatus moriatur.

B 429. *De rebus ecclesiae, quae sibi iure debentur, ne in aliud transferantur.* Sciendum est omnibus, quod sacrilegium sit res ecclesiae quocumque modo iniuste ab ecclesiis, quibus iure debentur, auferri et in aliud transferri.

430. *Quod homicidae ante Deum deputentur, qui res ecclesiae vastant.* Volumus omnes scire, quod qui Christi et ecclesiae pecunias auferunt resque eius fraudant, rapiunt, vastant vel diripiunt, homicidae ante Deum esse deputantur; quia res pauperum, quos ecclesia pascere debet, diripiunt.

431. *Ut capitali poena mulentur qui sacrilegia, adulteria, praedationes aut devastationes exercuerint.* Sub poena capitali sacrilegia, adulteria, praedationes vastationesque in regno nostro a quibuscumque fieri prohibemus, ita ut si voluntarie quis ex his unum vel aliquid fecerit, de vita conponat, et omnes res eius, tam mobiles quam et immobiles, suo nostro socientur vel ecclesiae, cuius res vastaverit vel alienaverit aut abstulerit, tradantur. Maximum enim sacrilegium est, oblationes fidelium, quae sunt res ecclesiarum, auferre, vastare, alienare, invadere, vel subripi¹². Nam, ut ait sacra scriptura, neque sacrilegi, neque adulteri, neque praedones, vel vastatores, qui sunt raptores, regnum Dei possidebunt. Et si hi, qui res fratrum diripiunt, a regno Dei alieni fiunt, quid super his fieri putatis, qui res Deo dicatas diripiunt vel auferunt? Nam quanto gravius quis in praesenti seculo peccat, tanto gravius in inferno torquetur.

C 432. *De viris, quod in castitate uxores suas diligere eisque ut vasi infirmiori custodiam et reliquam necessitatem debeant impendere.* Omnes¹³ scire volumus, quod iubente Domino viri uxores suas in castitate debeant diligere; et eis utpote vasi infirmiori honorem et custodiam atque cuncta, quae necessaria sunt, prout quisque poterit, ministrare fideliter debebit. Quod et nos, qui ministri Domini sumus nec sine causa Dei gladium portamus, episcopali in vice omnium episcoporum atque regali auctoritate pro viribus cunctos agere iubemus.

D 433. *De conservanda fide inter virum et uxorem.* Scire omnes volumus, sicut et saepius a Domini episcopis et reliquis Dei servis admoniti sumus, quod viri uxoribus suis et uxores similiter viris suis veraciter fidem et dilectionem servare debent, et non in aliquo ab his declinare, et quod non liceat coniugatis neque pellicem neque concubinam habere.

434. *Ne clerici cuiuslibet ordinis a quibuslibet¹⁴ laici iniuriantur, vel apud alios quam apud episcopos accusentur.* Ut neque presbiter neque diaconus neque subdiaconus de ecclesiis trahantur aut iniuriam aliquam eorum inscio episcopo patiantur. Sed quidquid

VARIANTES LECTIONES.

¹ In G. ² precario G. ³ sic etiam G. superscripto tamen u. ⁴ quae Bal. ⁵ t. et hic quaedam r. G. ⁶ deest G. ⁷ impietas Bal. ⁸ possederit Bal. ⁹ n. cum culpam propriam r. Bal. ¹⁰ et Bal. ¹¹ interregna G. ¹² s. vel subripere G. ¹³ omnibus Bal. ¹⁴ q. ordinibus a quibuslibet l. G.

quis adversus eos habuerit, in notitiam episcopi A quam ipsi, si convicti essent, passuri erant, pertinet. Et insuper si talis causa fuerit, unde vivere debeant, a sacerdotibus publica poenitentia multentur, ut spiritus salvus sit in die Domini.

435. *Ut hi¹, qui innocentes apud principem vel apud alios accusaverint damnentur².* De his, qui innocentes ad principes aut iudices accusare convicti fuerint, si clericus honoratior fuerit, ab officii sui ordine degradetur; si vero secularis, poenam,

436. *Ut clerici de his causis quas oculi leges non admittunt³ minime imprtantur.* Nulle cause a iudicibus ecclesiasticis audiantur, quae legibus non continentur vel quae prohibita esse noscuntur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ De his *Bal.* ² *deest Bal.* ³ causis quae s. l. nam dimittunt *G.*

LIBER TERTIUS.

Nonnulla haec capitula pro brevitate libri canonum atque levitate a domno Karolo et a suis¹, sapientissimis episcopis excerpta sunt, quaedam de capite sententiae, quaedam vero de medio, quaedam autem de fine. Quae valde necessaria habenda sunt, atque memoriter retinenda. Reliqua vero tam ab eisdem, quam et postea a domno Hluduwico filio eius suisque proceribus aucta sunt.

1. *De prima¹ ecclesiarum et sacerdotum.* Ut unaquaeque ecclesia sive unusquisque sacerdos suum primitivum teneat, sicut in antiquis canonibus constitutum est.

2. *Ut omnis ordo clericorum episcopo suo subiectus maneat.* Clerici, qui praeficiuntur in plebsibus² vel qui ordinantur in monasteriis vel basilicis martyrum, sub episcoporum, qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones potestate permanent nec per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Quicumque vero audent evertere huiusmodi fornam quocumque modo, nec proprio subiciuntur episcopo, siquidem clerici sunt, canonum correptionibus subiciantur; si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur.

3. *Ut nemo clericorum relicto episcopo proprio ad negotia secularia migrat.* Quod non oporteat sacerdotem vel clericum, habentes adversus invicem negotia, propriam episcopum relinquere et ad secularia negotia convolare.

4. *Ut presbyteri vel diaconi absque episcopi proprii consensu nihil praesumant.* Presbyteri³ et diaconi praeter episcopum nihil agere pertentent.

5. *Ut tempus poenitentium in consideratione episcopi constet.* Penes episcopos erit potestas, modum conversationis poenitentium probantes, vel humanius erga eos agere vel amplius tempus adicere. Ante omnia vero praecedens eorum vita et posterior inquiratur, et ita eis imperciatur humanitas.

6. *De poenitentium conversatione et fide.* Conversatio poenitentium et fides tempus abbreviat.

7. *De fructuum oblationibus, quae ministris ecclesiae conferuntur.* Si quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere vel dare voluerit praeter episcopi conscientiam vel elus, cui huiusmodi sunt officia commissa, nec cum eius voluerit agere consilio, anathema sit.

8. *De⁴ his quas in usus pauperum conferuntur.* Si quis oblatam dederit vel acceperit praeter episcopum, vel eum qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat et qui accipit, anathema sit.

9. *Ut quicumque synodalem excommunicationem transgressus fuerit, in alia synodo spem recuperationis non habeat.* Si quis episcopus damnatus a synodo, vel presbyter aut diaconus a suo episcopo, ausi fuerint de sacro ministerio aliquid contingere, sive episcopus iuxta praecedentem consuetudinem, sive presbyter aut diaconus: nullo modo liceat ei nec in alia⁵ synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis. Sed et communicantes ei omnes abiciantur⁶

B de ecclesia; et maxime, si, postquam didicerint hoc factum esse, communicare temptaverint.

10. *Ut excommunicatis si e his, qui ecclesiae deserunt, nemo communicet.* Cum excommunicatis non licere communicare; nec cum his qui per domos conveniunt deviantes orationes ecclesiae, simul orandum est. Ab alia ecclesia non suscipiendum, qui in alia minime congregatur.

11. *De conturbatoribus ecclesiae opprimendis.* Si quis ecclesiam Dei conturbare et sollicitare persistit, tamquam seditiosus per potestates externas opprimatur.

12. *Ut monachi episcopis suis ubique subiecti manent.* Monachos per unamquamque civitatem aut regionem subiectos esse episcopo et quietem diligere et intentos esse tantummodo ieiunio et orationi in locis, in quibus renuntiaverunt saeculo, permanentes. Nec ecclesiasticis vero nec secularibus negotiis communicent, vel in aliqua sint molestia propria monasteria deserentes; nisi forte praecipitur propter opus necessarium ab episcopo civitatis.

13. *Ut unusquisque ecclesiae, cui ordinatus est, ministret.* Clericum permanere oportet in ecclesia, cui in initio ab episcopo praetitulatus est, et ad quam confugit quasi ad portum; hoc autem refutantes revocari debere ad suam ecclesiam, in qua primitus ordinatus est, et ibi tantummodo ministrare. Si quis hanc definitionem transgressus fuerit, decrevit sancta synodus a proprio gradu recedere.

14. *De suscipiendis his qui persecutionem patiuntur.* Statuimus per omnia, ut hi, qui persecutionem patiuntur a pravis quibusque vel infidelibus, suscipiantur a iustis et fidelibus.

15. *De lege et consuetudine.* Aliqua canone et ordine tenentur, aliqua consuetudine firmata sunt.

16. *De alienis finibus non usurpandis.* Inhibitum est, ne quis alienos fines usurpet aut per praemium vel favorem alicuius terminos patrum statutos transcendat. Quamquam novellae suggestiones, quae vel obscurae sunt vel sub genere latent, inspectae a nobis formam accipiant, et quod in laicis reprehenditur, id multo magis debet in clericis praedamari. Universum concilium dixit: « Nemo contra prophetas, nemo contra evangelium vel contra apostolum facit aliquid absque periculo. »

17. *Ut transgressores canonum excommunicentur.* Transgradientem canonum definitionem excommunicatum esse praecipimus.

18. *Ut episcopus curam monasteriorum gerat.* Episcopus convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam gerere.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *deest Bal.* ² perficiuntur in theicis *G.* ³ ipsa capitula verba desunt *G.* ⁴ totum hoc caput *deest G.* ⁵ alio *Bal.* ⁶ abici *Bal.* et *G.*, sed hic correxit statim

9. *De monendis his qui ordinantur.* Si quis clericus ordinatur, moneri debet constituta seruire.

20. *De satisfactione poenitentiae.* Satisfactio poenitentiae non est tam temporis longitudine, quam cordis compunctione pensanda.

21. *De mensura poenitentiae.* Tempora poenitentiae habita moderatione episcopali arbitrio sunt constituenda, prout inspectorum animos viderit esse devotos: pariter etiam habentes aetatis senilis intuitum, et periculorum quorumque aut aegritudinum respicientes necessitates.

22. *De malorum ordinatione vitanda.* Qui tales ordinat sacerdotes, quales esse non debent, non est hoc consulere populis, sed nocere; nec praestare regimen, sed augere discrimen.

23. *De episcopis qui inutiles ordinaverint.* Qui in ordinandis sacerdotibus sanctorum patrum statuta neglexerunt, et quos refutare debuerunt, consecraverunt; unde si qui episcopi talem ordinaverint sacerdotem, qualem esse non liceat, etiamsi aliquo modo dampnum proprii honores evaserint, ordinationis tamen vim ulterius non habebunt, nec ei sacramento unquam intererunt, quod neglecto iudicio praestiterunt.

24. *De cavendis illicitis ordinationibus.* Ab illicitis ordinationibus est abstinendum. Et si quae factae sunt ordinationes illicitae, removeantur. Nec tantum potestis petitiones valere populorum, ut cum his parere cupimus, contra voluntatem domini Dei nostri, quae nos peccare prohibet, aliquid agamus.

25. *De rebaptizatis non ordinandis.* Non est permittendum, ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

26. *Ut qui excommunicatus sine licentia communicaverit, dampnetur.* Si quis excommunicatus fuerit pro suo neglectu, et tempore excommunicationis ante audientiam communicare presumpserit, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam.

27. *De non vendendis rebus ecclesiarum.* Placuit, ut presbiteri non vendant rem ecclesiae, ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis.

28. *Ut absque licentia episcopi ea virgines vel viduas clericis non accedant.* Clerici vel continentis ad viduas vel virgines nisi ex iussu episcoporum vel presbiterorum non accedant. Et hoc non soli faciant, sed cum conclericis vel cum his quibus episcopus aut presbiter iusserit. Nec ipsi episcopi vel presbiteri soli habeant accessum ad huiusmodi feminas, sed ubi clerici presentes sunt aut graves aliqui christiani.

29. *De appellatione primae sedis.* Ut primae sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum aut summus sacerdos aut aliquid huiusmodi, sed tantum primae sedis episcopus.

30. *De arbitrio episcopi erga poenitentes.* Poenitentibus secundum differentiam peccatorum episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur.

31. *De manumissionibus.* Manumissiones in ecclesia sunt celebrandae.

32. *Ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra in ecclesia in sua diocesi vel in re propria diutius residere.* Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra ad aliam ecclesiam in diocesi constitutam se conferre, vel in re propria diutius quam oportet constitutum curam vel frequentationem agere et propriam plebem neglegere.

33. *De defensoribus ecclesiae a rege poscendis.* Defensores ecclesiarum adversus potentias secularium vel divitum ab imperatore sunt poscendi.

34. *De cursu clericorum ad concilium.* Placuit, ut quotienscumque concilium congregandum est, episcopi et presbiteri, qui neque aetate neque aegritudine aut alia graviore necessitate impediuntur, com-

A potenter occurrant. Quod si occurrere non poterint, excusationes suas in tractatoria subscribant.

35. *De lectore unius ecclesiae in alia ecclesia non promovendo.* Placuit, ut qui semel in ecclesia legitur, ab alia ecclesia ad clericum non teneatur aut promoveatur. Et ut ab electis iudicibus non sit provocandum.

36. *De remissione poenitentium.* Poenitentes quicumque ex gravioribus sive ex levioribus culpis poenitentiam gerunt, si nulla interveniat egritudo, quinta feria ante pascha eis est remittendum. Ceterum de pondere estimando delictorum sacerdotis est iudicare.

37. *De non invadenda alterius parochia.* Non oportet transferri terminos a patribus constitutos, ut alterius parochiam alter invadat atque illic celebrare divina mysteria inconsulto eo, cui commissa est, praesumat.

38. *De iusto baptismate non iterando.* Rite baptizatos illo dono iterari non posse. Et aliter sola aqua lotos baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti necesse est provi-deri.

39. *De ultione peccatorum.* In ecclesia peccata populi inulta remanere non debent.

40. *De prohibitis non despiciendis.* Si quis interdicta despexerit, gradus sui periculo subiacebit.

41. *De praevicacitibus canonum summovendis.* Quisquis sacerdotum contra interdicta canonum fecerit, a suo est officio submovendus, et veniam sibi deinceps noverit denegari.

42. *De dilatione temporum erga eos, qui ad sacros ordines promoventur.* Qui se divinae miliciae desiderat mancipari, sive inter lectores, sive inter exorcistas, quinquennio teneatur. Exinde acolitus vel subdiaconus quatuor annis. Et sic ad benedictionem diaconatus, si meretur, accedat: in quo ordine quae annis, si inculpate gesserit, adhaerere debet. Et postea, si probus fuerit, sacerdos efficiatur.

43. *De confessione scelerum.* Manifestum est confiteri eum de crimine, qui indulto et delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim intercat utrum in praesenti examine omnia, quae dicta sunt de eo, comprobentur, cum ipse abentia pro confessione constet.

44. *Ut doctoribus contraria non doceantur.* Non debere quemquam ad iniuriam doctorum vindicare doctrinam; quia timeo ne conhibere sit hoc tacere. Et tibi: Merito causa nos respicit, si silentio faveamus errori.

45. *De profundioribus questionibus.* Profundiores quaestiones nec contempnendae sunt, nec penitus asserendae.

46. *De non negligendis praeeptis canonum, sed viriliter exercendis.* Nec ociosam nobis esse patitur, qui exercenda, non negligenda, donavit.

47. *De non studendo novitati.* Si studere incipiamus novitati, traditum nobis a patribus ordinem calcabimus.

48. *Ut nullus sacerdos in alterius parochia aliquid praesumat.* Sit unusquisque sacerdos concessis sibi contentus limitibus, nec in alterius parochia quicumque praesumat; ne usurpatione locus alicui sacerdoti in alterius concedatur iniuriam.

49. *De non ignorandis canonibus.* Nulli sacerdoti liceat canones ignorare.

50. *De populo docendo.* Docendus est populus, non sequendus.

51. *Ut aliqua conditione obligatus absque petitione domini sui non ordinetur.* Qui originali aut alicuius conditione obligati sunt, non debent ab episcopis ordinari, nisi forte eorum petitio aut voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eos vindicant potestatis:

VARIANTES LECTIONES.

¹ episcopi Bal. ² pater G. ³ iniudicio G. ⁴ clericis G. ⁵ deest Bal. ⁶ tractoria Bal. ⁷ deest G. ⁸ calcavimus G. ⁹ i. alicuius in Bal.

debet enim esse innocens ab aliis, qui divinae militiae fuerit aggregandus.

52. *De malis funditus abscidendis.* Ea quae male pullulant radicibus eveillantur, et messem dominicam zizania hulla corrumpant.

53. *De non exigendis usuris.* Usuram non solum clericici, sed nec ¹ laici christiani exigere debent ².

54. *De pravis persequendis.* Aliter nobis commissos regere non possumus, nisi eos, qui sunt perditores aut perditii, zelo fidei dominicae persequamur, et sanis mentibus, ne pestis haec latius devulgetur, severitate qua possumus abscidamus.

55. *De plabe adversus sacrilegos custodienda.* Ante tribunal Domini de reatu negligentiae se non poterit excusare, qui plebem suam contra sacrilegae persuasionis auctores noluerit custodire.

56. *De utilitate gregis et pastoris.* Alter unus grex et unus pastor non sumus, nisi quemadmodum apostolus docet dicens: *Simus autem perfecti in eodem sensu et in eadem sapientia.*

57. *De tepidis doctoribus.* Interiorum ⁴ ordinum culpa ad nullos magis referenda sunt, quam ad desides negligentesque doctores, qui multam saepe nutriunt pestilentiam, dum necessariam dissimulant ambere medicinam.

58. *Quomodo aubia vel obscura teneantur.* In his, quae vel dubia vel obscura fuerint, id noverimus sequendum, quod nec praeceptis evangelicis contrarium, nec decretis sanctorum ⁵ invenitur adversum.

59. *De uxoriis et concubinis.* Non omnis mulier viro in ⁶ cl. uxor est viri, neque omnis illius haec est patris. Itaque aliud est uxor, aliud concubina. Sic et aliud ancilla, aliud libera. *Et alibi:* Non est dubium eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium.

60. *De concubinis relinquendis.* Non est coniugii duplicatio, quando, ancilla relicta, uxor assumitur, seu profectus est honestatis.

61. *De abstinendo a licitiis.* Oportet, qui pro illicitis veniam poscit, etiam a multis licitis ⁷ abstinere.

62. *Quod poenitentibus nulla lucra negotiationis exercere conveniat.* Nulla lucra negotiationis poenitentibus exercere convenit quia difficile est inter vendentis eumentisque commercium non intervenire peccatum.

63. *De reatu potestatis.* Reatu maiore delinquit, qui potiore honore ⁸ perfruitur; et maiora facit vitia delictorum sublimitas dignitatum.

64. *Ut pravi non consecrentur.* Quisquis pravorum consecrator exiitit sacerdotum, factum suum ipse dissolvat; et quod commisit illicite aut a decessoribus suis invenit admissum, si proprium periculum vult vitare, dampnabit.

65. *Ut iniuncta populi peticio effectu careat.* Nec tantum putemus petitiones valere populorum, ut, cum his parere cupimus, contra voluntatem domini Dei nostri, qui peccare prohibet, aliquid agamus.

66. *De potestate data non abutenda.* Privilegium meretur amittere, qui permissa sibi abutitur potestate.

67. *Ut nemo poenitente alterius parrochiae absolvat.* Nullus sacerdos in alterius civitate vel diocesi poenitentem, vel sub manu positum sacerdotis, vel qui reconciliatum se esse dixit, sine consensu et litteris episcopi vel presbiteri, in parrochia presbiter, aut episcopus in civitate suscipiat.

68. *De criminosis non promovendis.* Ad clerum criminosis nequeant promoveri; et in clero positi si in aliquibus criminibus inventi fuerint, a suis officis arceantur.

69. *De iis qui variis passionibus irretiti sunt.* Demonis aliisque passionibus infectis ministeria sacra tractare non licet.

70. *De mortuis temere non iudicandis.* Non est temere iudicandum de his, qui ad Deum migraverunt.

71. *De contentione vitanda.* Summopere contentio est vitanda.

72. *Quod mali bona ministrando sibi noceant.* Mali bona ministrando sibi tantummodo nocent, nec ecclesiae sacramenta commaculant.

73. *Ut vivente viro vel uxore nemo eorum alteri coniugio copuletur.* Qui interveniente repulio alio s: matrimonio copularunt, hos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse coniugium, ad aliam copulam festinarunt, nec possunt adulteri non videri, in tantum ut etiam hae personae, quibus coniuncti sunt, adulteri esse monstrantur.

74. *De potestate episcopi in parrochia sua.* Ut unusquisque episcopus habeat suae parrochiae potestatem, et regat iuxta reverentiam singulis competentem, et providentiam gerat omnis possessionis quae sub eius est potestate.

75. *Ut nemo clericorum absque consensu episcopi sui principem adeat.* Si quis adire principem necessaria causa deposcit, hoc agatur cum consilio et tractatu metropolitani et ceterorum episcoporum ipsius provinciae.

76. *De potestate episcopi in rebus ecclesiasticis.* Episcopus ecclesiarum rerum habeat potestatem, ad dispensandum erga omnes, qui indigent, cum summa reverentia et timore Dei. Participat autem et ipse quibus indiget, si tamen indiget.

77. *Ut clericus extra suam parochiam absque sui pontificis permisso non proficiat.* Non oportet, sacerdotem vel clericum sine iussione sui proficisci pontificis.

78. *Qualiter episcopi provehantur.* Episcopi iudicio metropolitanorum et eorum episcoporum qui circumcirca sunt, provehantur ad ecclesiasticam potestatem.

79. *Quod tui electi non episcoporum non concedantur.* Non est permittendum turbis, electiones eorum facere, qui sunt ad sacerdotium provehendi.

80. *Ut episcopi terminos parrochiae suae non transcant.* Qui sunt supra diocesim episcopi, nequaquam ad ecclesias, quae sunt extra praefixos sibi terminos, accedant, nec eos aliqua praesumptione transcantant ⁹.

81. *Ut episcopi nisi vocati extra suam diocesim nullas ordinationes faciant.* Non vocati episcopi extra suam diocesim accedant propter ordinationes faciendas vel propter alias dispensationes ecclesiasticas.

82. *Quod ea, quae in provincia agendae sunt, in eius provinciae synodus dispense.* Servata vero quae scripta est de gubernationibus regula, manifestum est quod illa, quae sunt per unamquamque provinciam, ipsius provinciae synodus dispense, sicut Niceno constat decretum esse concilio.

83. *De potestate primatis diocesanos.* Si quis a metropolitano laeditur, apud primatem diocesanos iudicetur.

84. *Ut accusatores clericorum sine probatione non recipiantur.* Clericos vel laicos accusantes episcopos aut clericos, passim et sine probatione ad accusationem recipi non debere, nisi prius eorum discutatur existimationis opinio vel suspitio.

85. *Ut criminosus vocem accusandi non habeat.* Ii qui in aliquibus criminibus irretiti sunt, vocem adversus maiorem natu non habeat accusandi. Ab universis episcopis dictum est: si criminosus est, non admittatur. Praeet.

86. *Ut accusato locus, unde ipse est, conceatur, ubi testes habere queat.* Praeet, ut accusatus vel accusator in eo loco, unde est ille qui accusatur, si metuit aliquam vim temerariae multitudinis, iocum sibi

VARIANTES LECTIONES.

¹ etiam G. ² non d. G. ³ doctoris G. ⁴ inferiorum conicit Bat. ⁵ deest G. ⁶ d est G. ⁷ deest. G. ⁸ deest G.

eligat proximum, quo non sit difficile testes eius A vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt.

87. *Ut episcopus ante iustam definitionem nullatenus propria potestate prioretur.* Adimj episcopo episcopatum, antequam causa eius exitus appareat, nulli christiano videri iure potest.

88. *Ut nulli criminoso liceat accusare episcopum.* Episcopum nulli criminoso liceat accusare.

89. *De prima e in accusatione episcopi competendo.* Si quis episcopus accusatur, ad primates ipsius provinciae causam eius deferat accusator.

90. *Ut accusator culpabilis non recipiatur.* Si accusatoris persona in iudicio episcoporum culpabilis apparuerit, ad arguendum non admittatur nisi de propriis causis.

91. *Ut nemo ecclesiasticus testificari compellatur.* Ut nulla ad testimonia dicendum ecclesiastici cuiuslibet persona pulsetur.

92. *De concilio universali.* Concilium universale non nisi necessitate faciendum.

93. *De causis specialibus.* Causae quae communes non sunt, in suis provinciis iudicentur. B

94. *Ut metropolitanus in alterius provincia nihil praesumat.* Unaquaque provincia suo metropolitanam et suis conprovincialibus episcopis sit contenta, nec aliquis in limitibus alterius provinciae quicquam praesumat.

95. *Ut contaditentibus non ordinetur episcopus.* Nolentibus clericis vel populis nemo debet episcopus ordinari. Sit facultas clericis renitendi, si se viderint praegravari. Et quos ex transverso cognoverint, non timeant refutare.

96. *Quod tres episcopi praecepto archiepiscopi ordinare possunt episcopum.* Si necessitas fuerit, tres episcopi, in quocumque loco sint, archiepiscopi praecepto ordinare possunt episcopum.

97. *De contradictione ordinationis episcopi.* Si de ordinatione episcopi fuerit contradictio oborta, non praesumant ad purgandum eum, qui ordinandus est, tres iam, sed postuletur ad numerum unus vel duo in eadem plebe, cui ordinandus est. Discutiantur ergo primo personae contradicentium: postremo vero illa, quae obiciunt, pertractentur. Et cum purgatus fuerit sub conspectu publico, ita demum ordinetur episcopus. C

98. *Ut chorepiscopi modum mensurae, qui in sacris canonibus praefixus est, non excedant.* Emersisse reprehensibilem et valde inolitum usum comperimus, eo quod quidam chorepiscopi ultra modum suum progredientes et donum sancti Spiritus per inpositionem manuum tradant, et alia, quae solis pontificibus debentur, contra fas peragant, praesertim cum nullum ex septuaginta discipulis, quorum speciem in ecclesia gerunt, legatur donum sancti Spiritus per manus inpositionem tradidisse. Quod autem solis apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum, liber actum apostolorum docet. In concilio vero Caesariensi ita de chorepiscopis habetur scriptum: «Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse. Ut comministri autem propter studium, quod erga pauperes exhibent, honorentur.» Item in concilio Antiocheno, capitulo decimo: «Qui in vicis vel possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus inpositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit, ut modum proprium recognoscant et gubernent subiectas sibi ecclesias earumque moderamine curaue contenti sint.» D

99. *Quales personae ad accusationem non admittantur.* Placuit, ut omnes servi vel liberti omnesque infames personae ad accusationem non admittantur,

vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt.

100. *Ut si unum crimen accusatores approbare nequiverint, de ceteris non agantur.* Placuit, ut quocumque clericis ab accusatoribus multa crimina obiciuntur, et unum ex ipsis, de quo prius egerint, approbare non valuerint, ad cetera non admittantur.

101. *Ut testes infra quattuordecim annos aetatis non recipiantur.* Testes ad testimonium non admittendos, qui nec ad accusationem admitti precepti sunt, vel quos ipse accusator de sua domo produxerit. At testimonium antea infra quattuordecim aetatis suae annos nullus admittatur.

102. *Ut clerici sive episcopi a suis metropolitanis vel a conprovincialibus audiantur.* Canones Africae provinciae vel etiam decreta Nicena inferioris gradus clericos sive ipsos episcopos suis metropolitanis aperitissime commiserunt. Prudentissime enim iustissimeque definiunt quaecumque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finiendi: maxime quia unicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suae provinciae vel etiam universale provocare.

103. *Si quis episcopus depositus Romanam pernitentiam appellaverit, causa eius in iudicio episcopi Romani determinetur.* Si quis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio, qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in eius cathedra post appellationem eius, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit iudicio episcopi Romani determinata.

104. *Ut episcopus accusatus ab omnibus conprovincialibus, coepiscopis et videlicet suis, audiat iudicetur.* Si quis episcopus super certis criminibus accusatus fuerit, ab omnibus audiat qui sunt in provincia episcopis.

105. *Quod legitima uxor sit nuptialiter ducenda.* Dubium non est, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium. Igitur qui cumque filiam suam viro habenti concubinam in matrimonio dederit, non ita accipiendum est, quasi eam coniugato dederit, nisi forte illa mulier et ingenua facta et dotata legitime et publicis nuptiis honestata videatur. Paterno arbitrio viris iunctae carent culpa, si mulieres, quae a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt, quia aliud est nupta, aliud concubina.

106. *De metropolitanis, ne conprovincialium causas absque proprio episcopo audiant, neque alicuius coepiscopi querelam vel crimen praeter ceterorum omnium conprovincialium coepiscoporum praesentiam discutere praesumant.* Ut nullus metropolitanus absque ceterorum omnium conprovincialium coepiscoporum instantia aliquorum audiat causas eorum clamante canonum tuba: «Metropolitanus praeter omnium conscientiam non faciat aliquid (subauditur, conprovincialium coepiscoporum), nisi quantum ad propriam pertinet parrochiam.»

107. *De accusatoribus sacerdotum calumniosis vel suspectis.* Accusatores calumniosos vel suspectos nemo suscipiat, nemo audiat.

108. *De accusatoribus et accusationibus submovendis quas leges non admittunt.* Accusatores et accusationes quas seculi leges non admittunt, et nos submovemus.

109. *De causis episcoporum vel reliquorum sacerdotum a conprovincialibus infra propriam provinciam terminandis, et non ab aliis, nisi ad primates vel ad septem apostolicam fuerit provocatum.* Si quae causae vel contentiones inter clericos et laicos vel inter clericos tam maioris ordinis quam etiam inferioris fuerint exortae, placuit, ut secundum synodum Nice-

VARIANTES LECTIONES.

¹ po sint Bal. ² ordinatus Ital. ³ liberi G. ⁴ suos G. ⁵ provincialibus episcopis G. ⁶ dicenda G. ⁷ deest G. ⁸ ad pr. ... apost. desunt Bal.

nam congregatis omnibus eiusdem provinciae episcopis iurgium terminetur. Nec ¹ cui liceat (sine praeiudicio tamen Romanae ecclesiae, quae ² in omnibus causis debet ³ reverentia custodiri⁴), relictis his sacerdotibus, qui in eadem provincia Dei ecclesias nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias, vel aliorum conprovincialium episcoporum iudicium expeti vel pati, nisi hi ⁵ suspecti fuerint. Quod si quis praesumpserit, et ab officio cleri depositus et iniuriarum reus ab omnibus iudicetur.

110. *De accusatoribus in maiorum natu iudicio requirendis.* Quaerendum est ⁶ in iudicio, cuius sit conversationis et fidei is qui accusat et is qui ⁷ accusatur.

111. *De accusatoribus pravae conversationis, vel quorum vita est accusabilis, non recipiendis in causa sacerdotum.* Ut hi, qui non sunt bonae conversationis vel quorum vita est accusabilis, non permittantur maiorem natu accusare.

112. *De accusatoribus, quorum fides, vita et libertas nesitur, non admittendis in sacerdotum pulsatione.* Quorum fides, vita et libertas nescitur, non possunt sacerdotibus accusare.

113. *De canonicis a sacerdotibus non ignorandis.* Placuit, ut nulli sacerdoti liceat canones ignorare.

114. *De episcopo sibi soli praesumente cognitionem.* Placuit, ut unus episcopus non vendicat sibi cognitionem.

115. *De episcopis damnare volentibus eos a quibus sunt consecrati.* Episcopi pontifici a quo consecrati probantur, praeiudicium inferre nullum possunt. Quod si presumptum fuisse cognoscitur, viribus ererere non dubium est, nec posse inter ecclesiastica ullo modo statuta censeri.

116. *De eis, quos eiectis vel suis rebus expoliatis, ut ante non a censeantur, quam legibus plenius restituantur.* Si quis episcopus suis fuerit rebus expoliatus et accusatione pulsatus, ordinatione pontificum oportet prima fronte cedere, ut omnia, quae per ⁸ suggestionem inimicorum amiserat, legaliter potestati eius ab honorabili concilio redintegrentur, et praesul prius statui pristino reddatur; ipseque ⁹ demum potestative, non subito, sed diu dispositis ordinatisque suis, tunc ad tempus veniat ad causam; et si iuste videtur, accusantium propositionibus respondeat.

117. *De his, quos leges seculi non admittunt, in clericorum causis non admittendis.* Quos leges seculi non admittunt, his dicenti in cognitionem vel adsequenti aliquid deneganda est licentia.

118. *De non cogendo clericos in publicum dicere testimonium.* Clerici de iudicii sui cognitione non cogantur in publicum dicere testimonium.

119. *De accusato is persona scelerum maculis aspersa ad sacerdotum accusationem non admittenda.* Si accusatoris persona in iudicio episcoporum culpabilis, id est sceleribus irretita apparuerit, ad argumentum non admittatur nisi de propriis causis.

120. *Ne interventor episcopus cathedram¹⁰, ubi intercessor est, sedeat.* Item constitutum est ut nulli interventori ¹¹ licitum sit cathedram, cui intercessor catus est, quibuslibet populorum studiis vel seditionibus retinere.

121. *Quotiens de minoribus iudiciis ecclesiasticis ad maiores ecclesiasticos iudices iuriter provocat, non eis denegetur qui provocaverint.* Placuit, ut a quibus seu quae iudiciis ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, non eis degenetur, qui provocaverint.

122. *De apostolicis et canonicis decretis minime violandis.* Reverendum est in omnibus, ne in aliquo apostolica vel canonica decreta violentur.

123. *Decretum domni Karoli regis Francorum, ut*

A servi Dei neque in hostem periant, neque armaturam habeant. Karolus, grata Dei rex regniq[ue] Francorum rector et devotus sanctae ecclesiae defensor atque adiutor in omnibus. Apostolicae sedis hortatu omniumque fidelium nostrorum et maxime episcoporum ac reliquorum sacerdotum consulto, servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare aut in exercitum et in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illi tantummodo qui propter divinum ministerium ¹² missarum scilicet sollemnia adimplenda et sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi sunt; id est unum vel duos episcopos cum cappellanis presbiteris princeps secum habeat, et unusquisque praefectus unum presbiterum, qui hominibus peccata confitentibus iudicare et indicare poenitentiam possit.

124. *Non esse iudicandum sanguinem christianorum vel paganorum a sacerdotibus.* Ut sacerdotes neque christianorum neque paganorum sanguinem fundant.

B 125. Ut servi Dei venationes non exercent. Omnibus servis Dei venationes et silvaticas vagationes cum canibus et ut acipitres et falcones non habeant, interdiximus.

126. *Ut innoti episcopi vel presbiteri ante synodalem probationem non admittantur ad ministerium ecclesiasticum.* Statuimus, ut secundum canonicam cautelam omnes undecumque supervenientes ignotos episcopos vel presbiteros ante probationem synodalem in ecclesiasticum ministerium non admittentur.

127. *De sacerdotibus, qui plures uxores habuerint.* Si sacerdotes plures uxores habuerint, vel sanguinem christianorum vel paganorum fulerint, aut canonicis obviaverint, sacerdotio priventur, quia deteriores sunt saecularibus.

128. *Ut unusquisque sollicitus sit adiuvante defensore ecclesiae, ne in sua parochia populus opera diabolica agat.* Decrevimus, ut secundum canones unusquisque episcopus in sua parochia sollicitudinem adhibeat adiuvante gratia, qui defensor ecclesiae est, ut populus Dei paganus ¹³ non faciat, sed ut omnes spurcicias gentilium abiciat et respuat, sive profana sacrificia mortuorum, sive sortilegos vel divinos, sive filacteria et auguria, sive incantationes, sive hostias immolaticias, quas stulti homines iuxta ecclesias ritu pagano faciunt sub nomine sanctorum martyrum vel confessorum Domini; quae ¹⁴ potius quam ad misericordiam sanctos suos ad iracundiam provocant.

129. *Ut parochiam suam unusquisque episcopus singulis circumvehat annis.* Statuimus, ut singulis annis unusquisque episcopus parochiam suam sollicite circumvehat, et populum confirmare et plebes docere et investigare et prohibere paganas observationes divinosque vel sortilegos, aut auguria, filacteria, incantationes vel omnes spurcicias gentilium studeat.

130. *Ut presbiteri episcopis suis subiecti sint, et ut quadragesimae tempore ministerii sui ordinem reddant.* Decrevimus iuxta sanctorum canones, ut unusquisque presbiter in parochia habitans episcopo subiectus sit illi, in cuius parochia habitat, et semper in quadragesima rationem et ordinem ministerii sui sive de baptismo, sive de fide catholica, sive de precibus et ordine missarum episcopo reddat et ostendat. Et quandocumque iure canonico episcopus circumvehat parochiam populos ad confirmandos, presbiter semper paratus sit ad suscipiendum episcopum cum collectione et adiutorio populi, qui ibi confirmari debet. Et in coena Domini semper novum chrisma ab episcopo suo quaerat. Et de vetere nullus baptizare praesumat, sed ardere in ¹⁵ laumariis ecclesiae vetus non tarlet.

VARIANTES LECTIONES.

¹ ne Bal. ² cui Bal. ³ debetur G. ⁴ custodire G. ⁵ deest Bal. ⁶ deest G. ⁷ a. et is qui d. sunt G. super Bal. ⁸ ipseque G. ⁹ in cathedram Bal. ¹⁰ interventorum Bal. ¹¹ mysterium G. ¹² paganicas G. ¹³ qui Bal. ¹⁴ deest G.

131. *Ne aliquis accipiat ecclesiam infra parochiam sine consensu episcopi sui.* Ut nemo accipiat ecclesiam infra parochiam sine consensu episcopi sui, nec de una ad aliam transeat.

132. *Ut de incestis et infirmis et poenitentibus curam gerant sacerdotes.* Ut de incestis et criminosis curam gerant sacerdotes magnam. Similiter de infirmis et poenitentibus, ut morientes sine sacramento unctione et reconciliatioe atque viatico non transeant. Et de ieiunio quatuor temporum.

133. *Ut duabus vicibus in anno ad mallum omnes liberi veniant.* Ut ad mallum venire nemo tardet, unum circa aestatem, et alterum circa autumnum. Ad alia vero si necessitas fuerit vel denuntiatio regis urgeat, vocatus venire ne no tardet.

134. *Ut nullus negligens sit, quando pro rege vel fidelibus suis orandum fuerit.* Ut quando denuntiatum fuerit pro rege vel pro fidelibus suis qualibet causa orationes facere, nemo ex hoc negligens appareat.

135. *De ieiunio quatuor temporum et a sacerdote plebi denuntiando, et ab omnibus observando.* Ut ieiunium quatuor temporum et ipse sacerdos observet, et plebi denuntiet observandum.

136. *Ut sacerdos nisi in locis consecratis missam non celebret.* Nullus sacerdos nisi in locis Deo dicitur vel in itinere in tabernaculis et mensis lapideis ab episcopis consecratis missas celebrare praesumat. Quod qui praesumpserit, gradus sui periculo subiacebit.

137. *De sacerdotibus qui ministerium suum adimplere non valent.* Sacerdotes, qui rite non sapiunt adimplere ministerium suum, nec discere iuxta praeceptum suorum episcoporum pro viribus satagunt, vel contemptores canonum existunt, ab officio proprio sunt submovendi, quousque haec pleniter emendata habeant.

138. *De his, qui poenitentia accepta moriuntur.* De his, qui recedunt de corpore poenitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eis communicare: quod morientis sufficit consolationi secundum definitiones patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominarunt. Quod si supervixerint, stent in ordine poenitentium; ut ostensis necessariis poenitentiae fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant.

139. *Ut nullus iudex neque presbiterum neque diaconum aut clericum sine consensu episcopi sui distringat.* Ut nullus iudex neque presbiterum neque diaconum aut clericum aut iuniorum ecclesiae sine scientia pontificis per se distringat aut condempnare praesumat. Quod si fecerit, ab ecclesia, cui iniuriam irrogare dinoscitur, tamdiu sit sequestratus, quamdiu reatum suum cognoscat et emendet.

140. *Ut nullus episcoporum vel secularium alterius episcopi res tenere praesumat.* Ut nullus episcoporum vel secularium cuiuscumque alterius episcopi sive ecclesiae seu privati res, aut regnorum divisionis aut provinciarum sequestratione, competere aut retinere praesumat. Quod si quis hoc facere temptaverit, tamdiu sit ab omnium caritate suspensus, et a communionis gratia sequestratus, quoadusque res ablatas cum fructuum satisfactione restituit.

141. *De hoste et pugna atque armis sacerdotibus prohibitis.* Secunda vice propter ampliores observantiam apostolica auctoritate et multa sanctorum

A episcoporum ammonitione instructi sanctorumque canonum regulis edocti, consulti videlicet omnium nobilium nostrorum, nosmetipsos corrigentes posterisque nostris exemplum dantes volumus, ut nullus sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres tantum episcopi electione ceterorum propter benedictionem et praedicationem populi iue reconciliationem, et cum illis electi sacerdotes, qui bene sciant populis poenitentias dare, missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum sacris precibus unctionem impendere, et hoc maxime praevidere, ne sine viatico quis de seculo recedat. Hi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum vel agitatores flant; sed tantum sanctorum pignora et sacra ministeria ferant, et orationibus pro viribus insistant; ut populus, qui pugnare debet, auxiliante Domino victor existat, et non sit sacerdos sicut populus. Reliqui vero, qui ad ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum aut cum quibus iusserimus, dirigant; et ipsi pro nobis et cuncto exercitu nostro missas, letanias, oblationes, elemosinas faciant, orantes Deum coeli, ut proficiamus in itinere quo pergitur, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim et reges earum qui sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec praevalabant in bello, nec victores extiterunt; quia non erat differentia inter laicos et sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Haec vero Galliarum, Hispaniarum, Langobardorum nonnullasque alias gentes et reges earum fecisse cognovimus; quae propter dictum nefarissimum scelus nec victores fuerunt, nec patrias retinuerunt: Quam foveam caventes, malum cum paucis et licitis Domino opem ferente victores existere, quam cum multis et illicitis tergum, quod absit, vertere et cum praedictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi sacerdotes una hora dominica pertractant mysteria, et christianis dominicum porrigunt corpus pro suarum animarum redemptione, et post christianos, quibus hoc ministrare, aut paganos, quibus Christum praedicare debuerant, propriis sacrilegisque manibus necant; praecipue dicente eis Domino: Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo condietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcet. et ab hominibus? Et dum haec ita se habeant, elegimus potius Domino adminiculante, nobisque illis et cunctis eorum ecclesiis opem ferente, nec quicquam eis pro hoc de honoribus vel ecclesiarum rebus minuent, ut gradus eorum et sanctorum canonum decreta custodiant, quam illi aut nobis imperantibus aut consentientibus contra haec faciant, aut gradibus careant, aut pereant, et nos simul, quod absit, cum eis et victoria careamus vel pereamus. Quoniam peccatis exigentibus timemus, si talia et tam illicita eis aut imperemus aut agere consentiamus, ut una cum eis pereamus; quia non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus, aequo piaculo reus sunt in conspectu Dei et sanctorum eius. Si vero ista veraciter ex utraque parte fuerint custodita, credimus, quia corruent ante nos omnes paganae gentes, et victores erimus; insuper et bene agentes Domino auxiliante vitam possidebimus sempiternam.

B et ipsi pro nobis et cuncto exercitu nostro missas, letanias, oblationes, elemosinas faciant, orantes Deum coeli, ut proficiamus in itinere quo pergitur, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim et reges earum qui sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec praevalabant in bello, nec victores extiterunt; quia non erat differentia inter laicos et sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Haec vero Galliarum, Hispaniarum, Langobardorum nonnullasque alias gentes et reges earum fecisse cognovimus; quae propter dictum nefarissimum scelus nec victores fuerunt, nec patrias retinuerunt: Quam foveam caventes, malum cum paucis et licitis Domino opem ferente victores existere, quam cum multis et illicitis tergum, quod absit, vertere et cum praedictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi sacerdotes una hora dominica pertractant mysteria, et christianis dominicum porrigunt corpus pro suarum animarum redemptione, et post christianos, quibus hoc ministrare, aut paganos, quibus Christum praedicare debuerant, propriis sacrilegisque manibus necant; praecipue dicente eis Domino: Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo condietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcet. et ab hominibus? Et dum haec ita se habeant, elegimus potius Domino adminiculante, nobisque illis et cunctis eorum ecclesiis opem ferente, nec quicquam eis pro hoc de honoribus vel ecclesiarum rebus minuent, ut gradus eorum et sanctorum canonum decreta custodiant, quam illi aut nobis imperantibus aut consentientibus contra haec faciant, aut gradibus careant, aut pereant, et nos simul, quod absit, cum eis et victoria careamus vel pereamus. Quoniam peccatis exigentibus timemus, si talia et tam illicita eis aut imperemus aut agere consentiamus, ut una cum eis pereamus; quia non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus, aequo piaculo reus sunt in conspectu Dei et sanctorum eius. Si vero ista veraciter ex utraque parte fuerint custodita, credimus, quia corruent ante nos omnes paganae gentes, et victores erimus; insuper et bene agentes Domino auxiliante vitam possidebimus sempiternam.

C Quod si sal evanuerit, in quo condietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcet. et ab hominibus? Et dum haec ita se habeant, elegimus potius Domino adminiculante, nobisque illis et cunctis eorum ecclesiis opem ferente, nec quicquam eis pro hoc de honoribus vel ecclesiarum rebus minuent, ut gradus eorum et sanctorum canonum decreta custodiant, quam illi aut nobis imperantibus aut consentientibus contra haec faciant, aut gradibus careant, aut pereant, et nos simul, quod absit, cum eis et victoria careamus vel pereamus. Quoniam peccatis exigentibus timemus, si talia et tam illicita eis aut imperemus aut agere consentiamus, ut una cum eis pereamus; quia non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus, aequo piaculo reus sunt in conspectu Dei et sanctorum eius. Si vero ista veraciter ex utraque parte fuerint custodita, credimus, quia corruent ante nos omnes paganae gentes, et victores erimus; insuper et bene agentes Domino auxiliante vitam possidebimus sempiternam.

D 142. *De his, qui putaverunt idcirco praecceptum fuisse non ire ad pugnam sacerdotibus, ut honor eis minueretur.* Quia instigante antiquo hoste audivimus quosdam nos suspectos habere, propterea quod con-

VARIANTES LECTIONES.

¹ haec perperam posita. ² ut G. ³ praeccepta Bal. ⁴ hoc p. emendatum Bal. ⁵ morienti G. ⁶ deest G. ⁷ priuatas G. ⁸ quae Bal. ⁹ praedictum Bal. ¹⁰ terga Bal. ¹¹ Bal. post ministrare collocat; G. ibi a rasum hic inserit. ¹² deest G. ¹³ consequentibus G. ¹⁴ deest G.

NOTE.

^a Illic caput 16 Capitularis anni 769 sequi poterat, cujus tamen, ut rudibus clericis valde periculi loco aliquid hoc Benedictus scribendum censuit.

cessimus episcopis et sacerdotibus ac reliquis Dei A servis, ut in hostes nisi duo aut tres a ceteris electi et sacerdotes similiter perpauci ab eis electi non irent, sicut in prioribus nostris continetur capitularibus, nec ad pugnam properarent, nec arma ferrent, nec homines tam christianos quam paganos necarent, nec agitatoris sanguinum¹ fierent, vel quicquam contra canones facerent, quod honores sacerdotum et res ecclesiarum auferre vel mino-² rare³ eis voluissimus: quod nullat nus facere vel facere volentibus consentire omnes scire cupimus; sed quanto quis eorum amplius suam normam servaverit et Deo servierit, tanto eum plus honorare et cariorem habere volumus. Et ut haec certius credantur et per futura tempora conserventur, praecipimus, ut nullus res ecclesiae nisi praecario possideat. Et postquam ipsae precariae finitae fuerint, faciant potestate speculatores ecclesiae, utrum elegerint, aut ut⁴ ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario et Deo serviant, tanto eum plus honorare et cariorem habere volumus. Et ut haec certius credantur et per futura tempora conserventur, praecipimus, ut nullus res ecclesiae nisi praecario possideat. Et postquam ipsae precariae finitae fuerint, faciant potestate speculatores ecclesiae, utrum elegerint, aut ut⁴ ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario et Deo serviant, tanto eum plus honorare et cariorem habere volumus. Et ut haec certius credantur et per futura tempora conserventur, praecipimus, ut nullus res ecclesiae nisi praecario possideat. Et postquam ipsae precariae finitae fuerint, faciant potestate speculatores ecclesiae, utrum elegerint, aut ut⁴ ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario et Deo serviant, tanto eum plus honorare et cariorem habere volumus.

143. *De sceleribus ne audis, ob quae regna percussa sunt, ut penitus caveantur.* Prohibemus omnino sub poena sacrilegii generaliter omnibus cunctarum ecclesiarum rerum invasiones, vastationes, alienationes, sacerdotumque et reliquorum servorum Dei oppressiones, vexationes atque cunctorum generum iniurias, necnon et cunctis utriusque sexus hominibus adulteria, fornicationes sodomiticisque luxurias atque incesta vel cuncta illicita coniugia, homicidia iniusta, periuria, falsa testimonia, et omnia illicita, pro quibus non solum regna et reges, sed etiam homines in eis commauentes perire cognovimus. Sed quia Deo auxiliante per merita et intercessionem sanctorum servorumque Dei, quos sublimare et honorare curavimus atque curamus, actenus nos et successores nostri regna et regiones adquisimus, et victorias multas habuimus, deinceps summo opere omnibus nobis providendum est, ne pro praecitis⁵ illicitis et spurcissimis luxuriis his, quod absit, careamus. Nam multae regiones, quae rerum ecclesiarum invasiones, vastationes, alienationes vexationesque et sacerdotum reliquorumque servorum Dei oppressiones vel quascumque iniurias, vel⁷ iam dicta illicita et adulteria, vel sodomiticam luxuriam vel commixtionem metricum seculae fuerunt, nec in bello seculari fortes, nec in fide stabiles perstiterunt. Et qualiter Dominus talium criminum patroribus ultrices poenas per Sarracenis et alios populos venire et servare permisit⁸, cunctis earum gesta legentibus liquet. Et nisi nos ab his caveamus, similia nobis supervenire non dubitamus, quia vindex est Deus de his omnibus. Quapropter sciat unusquisque nobis subiectus, quia qui in uno ex his repetitus atque convictus fuerit, et honores, si habet, omnes perdere, et in carcerem se usque ad iustam emendationem atque per publicae poenitentiae satisfactionem retrudi et ab omni filialium consortio fieri alienum. Unde etiam cavenda est illa fovea, in quam alios cecidisse cognovimus.

144. *De his presbyteris, qui contra episcopos suos seculares defensores habere noscuntur.* Quod illi presbyteri, qui sine episcopo proprio arbitrio viventes seculares defensores habent contra episcopos, et seorsum populos congregant, eorumque erroneum ministerium non in ecclesia, sed per agrestia loca et mansuenculas agunt et ecclesias conturbant, tales sacerdotes vitandi et honore proprio sunt privandi, carceribusque vel monasticae vitae sub poenitentia diebus vitae suae tradendi, mala quae egerunt luituri.

145. *Ut cuiuspiam gradus clericus sine pontificis sui concessa nullum ad iudicium seculare attrahere praesumat.* Clericus cuiuslibet gradus sine pontificis sui permisso nullum ad seculare iudicium attrahere praesumat, nec laico quemlibet clericum in seculari iudicio liceat ac usare, cum privatorum christianorum causas magis apostolus ad ecclesias deferri atque ibidem terminari praecipiat.

146. *Ut clerici venationes non faciant cum avibus vel canibus.* Ut clerici venationes non agant, nec accipitres⁹ vel falcones habeant.

147. *Ut omni anno ministerii sui rationem presbyteri episcopo suo reddant.* Ut unusquisque presbyter per singulos annos episcopo suo rationem ministerii sui reddat tam de fide catholica, quam de baptismo atque de omni ordine ministerii.

148. *Ut omnes episcopi parrochias suas annis singulis circumeant.* Ut singulis annis unusquisque episcopus parrochiam suam circumceat populumque confirmet ac doceat, et ea quae vitanda sunt prohibeat, et quae agenda sunt utiliter agere suadeat.

149. *De eo, qui non rauce statuta transgressus fuerit.* Si quis statuta supergressus corruerit vel pro-

VARIANTES LECTIONES.

¹ sanguinem Bal. ² minuere Bal. ³ deest G. ⁴ sic a. r. e. c. p. si r. Bal. ⁵ inuantiibus corr. inventibus G. ⁶ dictis Bal. ⁷ sic G. corr. ex quae, quod habet Bal. ⁸ promisit G. ⁹ accipitres G.

nihil habenda putaverit, si laicus est, communionem, **A** si clericus, hoc iure privetur.

150. *Ut ecclesiarum negotia semper primo audiantur in causis.* De ecclesiarum negotiis, ut absque dilatione ulla continuo audiantur a iudice.

151. *De episcopo non usurpando alterius fines et ius episcopi.* Ne episcopus opus alterius episcopi plebes vel fines usurpet.

152. *De non iudicando vel testificando quemquam in sua causa.* Ut nullus in sua causa iudicet aut testimonium dicat.

153. *Ut episcopus eiectus vel suis rebus ane plenam restitutionem non accusetur; nec ille, qui sibi libere et integerrime fruens est bonis, antequam familiariter conveniatur; neque respondere compellatur, nisi canonice venerit provocatus.* Canonica te tante tuba didicimus, quod episcopus eiectus vel suis rebus expoliatus nequaquam debet accusari vel iudicari, antequam legitime et pleniter restituatur. Si quis vero libere suis ecclesiis sibi commissis et integerrime fruens ac honoribus super certis accusatus fuerit criminibus, prosequi ante non licet, quam ab accusatoribus familiariter ut ea emendare debeat, super quibus res agitur, ammonitus fuerit. Si inter sese minime ante pacaverint¹, canonicè ad synodum convocentur², ut ab omnibus, qui haec praetermiserint, ex utraque parte publice arguantur³ et corrigantur, qui familiariter se et secreta corrigi noluerunt. Quod si sponte aut aliqua necessitate compulsus aut in fratrum conventu aut in quolibet loco canonice vocatus nec olim familiariter communitus venerit, a nullo compellatur, antequam haec fiant, ut respondeat; sed prius, ut praelatum est, familiariter conveniatur⁴, ut de se et de suis ea sanet, unde querimonia agitur. Deinde tempore in Nicenis canonibus praefixo, ut canonicè respondeat, ad synodalem convocetur conventum. Et ut episcopum apud iudices publicos nemo audeat accusare, sed aut apud primates dioeceseorum, aut apud sedem apostolicam; nec aliorum nisi suorum aut certe electorum iudicium⁵ sententia impetari vel teneri. Sane si circa haec secus actum fuerit, viribus carere in omnibus haut dubium est.

154. *De superbis vel contumacibus clericis vel laicis adherendis.* Ut clerici, qui superbi vel contumaces sunt, coerceantur, ut minores, qui maioribus inrogaverunt iniurias, metum habeant; quia manifestum est illum non esse Dei, qui humilitatem contempnit, sed diaboli, qui superbiae inventor et princeps est. Unde si quis tumidus vel contumeliosus extiterit in maiorem natu, contemptus debet contumacia et superbia in omnibus frangi.

155. *Ut nullus clericus vel abbas ad iudicia secularia sine iussione pro sui episcopi ire praesumat. Et ut nullus suo episcopo contumax aut inoboediens existat.* Statutum est in synodis a sanctis patribus, ut nullus clericus ad iudicia laicorum publica conveniat nisi per iussione episcopi sui vel abbatis, iuxta canonem Carthaginensium capitulum nonum, ubi scriptum est: « Qui relicto ecclesiastico iudicio publicis iudiciis purgari voluerit, etiamsi pro illo fuerit prolata sententia, locum suum amittat. Hoc in criminali iudicio. In civili vero perdat, quod vincit, si locum suum obtinere voluerit. Cum enim ad eligendos iudices undique ecclesiae patet auctoritas, quia se indignum fraterno consortio iudicat qui de universa ecclesia male sentiendo quidem de seculari iudicio poscit auxilium, cum privatorum christianorum causas apostolus magis ad ecclesiam deferri atque ibidem terminari praecipiat. » Simul et hoc statutum est, ut nullus presbiter aut diaconus vel subdiaconus aut fidelis laicus vel quicumque regulae inancipatur, suo episcopo inflatus aut scisma faciens aut contu-

max vel inobediens apparent; quoniam in canonibus scriptum est: *Presbiteri et diaconi praeter episcopum nil agere praesumpunt.* Et per inoboedientiam primus homo cecidit. Quicumque vero audent evertere huiusmodi formam quocumque modo, nec proprio subiciuntur episcopo, si quidem clerici sunt, anonum correctionibus subiacent; si vero laici vel monachi fuerint, communionem priventur.

156. *De episcopis non accusandis nisi ad summos primates, quia non omnes metropolitani summi sunt primates. Et hoc summonere ab eis praevideatur, ne aliqua cupiditate vel invidia fiat.* Si quis episcopo-rum accusatur, ad summos primates causa deferat accusator; qui attentius discutiant, si causa pietatis hoc fiat necne. Quod si alicuius invidia aut inimicitia vel prava cupiditate aut mala voluntate actum fuerit, nullo modo tale recipiatur negotium; quoniam inconveniens est, ut hi, qui throni Dei vocantur et immobiles esse debent, pravorum accusationibus moveantur vel perturbentur. Nam si causa pietatis agi inventum fuerit, patienter audiantur⁷; minus ne, reiciantur et canonicè corrigantur.

157. *Quid de advocato agendum sit, qui in dolo vel fraude repertus fuerit.* Si advocatus in causa suscepta iniqua cupiditate fuerit repertus, a conventu honestorum et a iudiciorum communionem separetur, et videat ne iudicis et assertoris personam accipiat.

158. *De his, qui contra suam professionem vel subscriptionem venerint.* Qui contra professionem vel subscriptionem suam venerint, in concilio deponatur.

159. *De clericis monachis aut laicis conspirantibus.* Ut nec clerici nec monachi nec laici⁹ conspirationem vel insidias contra pastorem suum faciant. Quod si fecerint, canonicè subiacent increpationibus.

160. *De pervasoribus finium aliorum.* Si quis pervasor approbatus fuerit, tantum spatium restituat quantum praesumpsit invadere, cum¹⁰ fructibus duplis.

161. *De presbiteris inflatis vel scisma facientibus.* Si quis presbiter contra episcopum suum inflatus scisma fecerit, anathema sit. Quod si superbia, quod absit, inflatus secerendum se ab episcopi sui communionem duxerit, ac separatim cum aliquibus scisma faciens sacrificium Deo obtulerit, loco amisso anathema habeatur; nihilominus et de civitate et congregatione in qua fuerit, longius repellatur, ne vel ignorantes vel simpliciter videntes sempiterna fraude decipiat.

162. *Ut presbiteri indiscrete ab episcopis vel ab aliis aut laicis non mittantur.* Statutum est, ut presbiteri, sicut hactenus factum est, indiscrete per diversa nomittantur loca, nec ab episcopis, nec ab aliis praelatis, nec etiam a laicis; ne forte propter eorum absentiam et animarum pericula et ecclesiarum, in quibus constituti sunt, neglegantur officia.

163. *De criminibus definitis minime respiciendis.* De his criminibus, de quibus absolutus est accusatus, refricari accusatio non potest.

164. *De approbata accusatione.* Si quis adversarium suum ita apud iudicem crediderit accusandum, ut se asserat violentiam pertulisse, ad probationem rei eum convenit attineri.

165. *De presbiteris, qui inconsultis propriis episcopis in locis non consecratis missas agunt.* Si quis presbiter inconsulto episcopo agendam in quolibet loco¹¹ voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius extitit.

166. *Ut presbiteri in ecclesiis inconsulto episcopo non constituentur vel de ecclesiis expellantur ab aliquo.* Sanctum est, ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbiteri in quibuslibet ecclesiis nec constituentur nec expellantur. Et¹² si quis deinceps hoc facere temptaverit synodali sententia districte feriat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ minare. a. peccaverint G. ² convocetur G. ³ arguatur G. ex corr. ⁴ conventus Bal. ⁵ iudicium G. ⁶ G. huius rubri loco antecedens repetit. ⁷ audatur Bal. ⁸ venerunt Bal. ⁹ nec laici deest apud Anseg. I. 29. ¹⁰ horum Bal. ¹¹ hic G. supra lineam missam inserit. ¹² Sequentia desunt in Anseg. I. 84.

167. *Quod Dei ordinationem accuset, qui episcopus¹ detrahit vel accusat.* Dei ordinationem accusat, in qua constituuntur, qui episcopus accusat aut condemnat. Non est itaque arguendus a plebe, vel a malae conversae ionis aut pravae vitae accusandus hominibus episcopus, sed rectores ecclesiae a Deo sunt iudicandi.

168. *De homicidiis² infantum.* Si quis infantem necaverit, ut homicida teneatur.

169. *De his, qui rapinam fecerint, aut iter agentes assallierint³, aut domorum nocturni spoliatores fuerint, quid sit agendum.* Si quis ad faciendam rapinam aggreditur, aut iter agentem in praediis assallierit⁴, aut domum alterius nocturnus spoliator intraverit, et occisus fuerit, mors latronis ipsius a nemine⁵ requiritur.

170. *Ut iudices prius capitalem non proferant sententiam, quam aut reus ipse confiteatur, aut per testes innocentes convincatur.* Iudex criminis discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reus ipse confiteatur, aut per innocentes testes convincatur. Si in maioribus personis crimen obiectum fuerit, principis est expectanda sententia.

171. *De episcopis, si in reatum incurrerint, quid agendum sit.* Si quis episcopus a quoquam impetitur, vel ille aliquam quaestionem retulerit, per episcopos iudices causa finiatur, sive quos eis primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu delegerint.

172. *De his, qui viduas vel virgines inconsulto episcopo velare praesumunt.* Statutum est, viduas inconsultis episcopis velari non debere. Simul et hoc constitutum est, ut si quispiam presbiterorum deinceps huius constitutionis normam contumaciter transgressor extiterit, scilicet ut aliquas v. duos inconsulto episcopo velare praesumpserit, gradus sui periculum incurrat. Similiter et de puellis virginibus a presbiteris non velandis statutum est, ut si quis hoc facere temptaverit, tanquam transgressor canonum dampnetur.

173. *De accusato episcopo, si comprovinciales suspectos habuerit, ut Romanum a pellet pontificem.* Placuit, ut quaecumque episcopus accusatur, si comprovinciales aut vicinos suspectos habuerit, sanctae et universalis Romanae ecclesiae appellet pontificem, ut ab eo quicquid iustum et Deo placitum fuerit terminetur.

174. *De reis ad ecclesias vel altaria earum confugiendis, ut non abstrahantur.* Ut eos timoris necessitas non constringat circa altare manere, et loca veneratione digna polluere, depositis armis qui fugerint. Quod si non deposuerint, sciant se armatorum viribus extrahendos. Et quicumque eos de portibus et de atris et de hortulis, de balneis vel adiacenciis ecclesiarum abstrahere praesumpserit, capite puniatur.

175. *De non usurpandis plebibus alienis, et de non gravando episcopo.* Ut nullus episcopus alterius episcopi plebes usurpet, aut alium conculcet episcopum vel supergrediat, aut aliquid ei incommodum in sua parrochia vel alicubi faciat.

176. *De his, qui in recta fide suspecti sunt, in accusationem sacerdotum vel testimonium non suscipiendis.* Ut omnes, qui in fide Christi catholica suspecti sunt, in accusatione sacerdotum vel testimonio humano dubii habeantur nec recipiantur.

177. *Quid sint delatores, vel quid de eis faciendum sit.* Delatores dicuntur, qui aut facultates prodiderint alienas aut caput impetunt alienum. Qui si convicti fuerint, continuo strangulentur. Servus si super dominum fuerit delator, etiamsi obiecta probaverit, puniatur.

178. *De episcoporum causa per episcopos iudices ter-*

minanda. Si quis episcopus a quoquam impetatur⁶, vel ille aliquam quaestionem retulerit, per episcopos iudices causa finiatur, sive quos eis primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu delegerint.

179. *Ut nullus occultas nuptias aut raptum faciat, vel quam propinquus suus habuit ducat uxorem; sed dotatam et a parentibus traditam per benedictionem⁷ sacerdotum accipiat, qui vult nubere, uxorem.* Sanctum est, ut publicae nuptiae ab his, qui nubere cupiunt, fiant: quia saepe in⁸ nuptiis clam factis gravia peccata tam in sponsis aliorum, quam et in propinquis sive adulterinis coniugiis, et quod peius est dicere conanguineis, accrescunt, vel accumuluntur. Ex his autem procreari solent coeci, claudi, gibbi, et lipp⁹ sive alii turpibus maculis aspersi. Et hoc ne deinceps fiat, omnibus cavendum est. Sed prius conveniendus est sacerdos, in cuius parrochia nuptiae fieri debent, in ecclesia coram populo. Et ibi inquirere una cum populo ipse sacerdos debet, si eius propinqua sit an non, aut alterius uxor vel sponsa vel adutera. Et si licita et honesta omnia pariter invenerit, tunc per consilium et benedictionem sacerdotis et consulto aliorum bonorum hominum eam sponsare et legitime dotare debet. Scribit namque de legitimo matrimonio beatus Augustinus ita: « Talis esse debet quae uxor habenda est, ut secundum legem sit casta in virginitate, et dotata legitime, et a parentibus tradita sponso, et a parantibus accipienda. Et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis honestata in coniugio licite sumenda; et omnibus diebus vitae suae nisi ex consensu et causa vacandi Deum¹⁰ nunquam proter hominem separanda. Et si fornicata fuerit et vir eius voluerit, dimittenda; sed illa vivente, altera non ducenda, quia adulteri regnum Dei non possidebunt; et poenitentia illi accipienda. Nolite vos, viri, habere uxores quarum priores mariti vivant: adulterina enim sunt ista coniugia. » Et hoc, ut diximus, omnino providendum est, ne eius sit propinqua; quia scriptum est:

Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut evitet turpitudinem eius. Similiter scriptum est. Cum uxore proximi tui non coibis, nec seminis eius commixtione maculaberis. Et in decretalibus papae Gregorii legitur: « Si quis diaconam aut monacham aut neptam aut novecam aut nurum suam aut consobrinam aut de propria cognatione vel quam cognatus habuit, duxerit uxorem, anathema sit. Et responderunt omnes tertio: anathema sit. Item. Si quis viduam rapuerit vel furatus fuerit in uxorem, vel consentientes ei, anathema sit. Et responderunt omnes tertio: anathema sit. Si quis virginem, nisi desponsaverit eam, rapuerit vel furatus fuerit in uxorem, vel consentientes ei, anathema sit. Et responderunt omnes tertio: anathema sit. » Et alibi in canonibus scriptum¹¹ est, ut nemo usque ad affinitatis lineam ex propinquitate sui sanguinis connubia ducat, neque virginibus sine benedictione sacerdotis quis nubere praesumat: oppido enim ista omnia cavenda sunt ne fiant. Sed postquam ista omnia probata fuerint, et nihil impedierit, tunc si virgo fuerit, cum benedictione sacerdotis, sicut in sacramentario continetur, et cum consilio multorum bonorum hominum publice et non occulte ducenda est uxor; ut boni ex eis filii Deo ino miserante procreentur, et non tales, sicut superius dictum est.

180. *Quod excommunicati a sacerdote antequam canonice reconcilientur, non possint maiores nati excommunicari.* Ut excommunicatus a sacerdote, maiores nati vel episcopus accusare non praesumat, quoad in ipsa est excommunicatione¹². Quod si praesumpserit, non recipiatur, sed aut maiori excommunicationi subiaceat, aut ab ecclesia pellatur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ episcopo Bal. ² homicidiis Bal. ³ invaserint G. ⁴ assederit G., et in margine: aliter: insidiis oppreserit. ⁵ i. animae G. ⁶ impetitur G. ⁷ pro benedictione G. ⁸ doest G. ⁹ lippidi G. ¹⁰ in margine G.: vel deo. ¹¹ praeceptum Bal. ¹² q. in i. e. exc. post sacerdote collocat Bal.

181. *De homicidis, maleficiis, veneficiis convictis appellare volentibus non audiendis.* In civilibus causis vel levioribus criminibus legibus dilatio praestanda est. Homicidae, adulteri, malefici, venefici convicti si appellare voluerint, non audiantur.

182. *Quod presbyteri, diaconi et reliqui clerici sine iussione sui pontificis ni il agere debeant.* Ut presbyteri vel diaconi sine conscientia episcoporum suorum nihil agant.

183. *De his, qui virgines opprimunt aut rapiunt. Et de aliorum sponsis raptis.* Statutum est, ne oppressio virginum aut viduarum vel raptus ab ullis hominibus de puellis aut viduis fiat. Scriptum est namque in canonibus, in concilio Calcedonensi: « Eos, qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, cooperantes et conhibentes raptoribus decrevit sancta synodus, si quidem clerici sunt, decident a gradu proprio, si vero laici, a mathematizentur. » Quibus verbis aperte datur intellegi, qualiter huius mali auctores dampnandi sint, quando participes et conhibentes tanto anathemate feriuntur, et quod iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vendicare nullatenus possunt. De desponsatis quoque puellis et postea ab aliis raptis in canonibus Ancyranis concilii legitur ita: « Desponsatas puellas et postea ab aliis raptas placuit erui et eis reddi, quibus antea fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit. » Proinde statutum est a sacro conventu, ut raptor publica poenitentia multetur; rapta vero, si eam sponsus recipere noluerit, et ipsa eidem crimini consentiens minime fuit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si illa consentit, sibi i sententiae subiaceat. Quod si post haec se iungere praesumpserint, utriusque anathematizentur.

184. *De accusatoribus in iudicium praesentandis, et accusatis non modicum spatium accipiendis et abluenda crimina.* Nemo debet iudicari aut dampnari, priusquam accusator praesens habeatur; et spatium non modicum defendendi accipiat accusatus ad abluenda crimina.

185. *De clericis nullo fiscali aut publico subdendis officio.* Ut clerici nullo fiscali aut publico subdantur officio, sed liberi ab omni humano servitio ecclesiae deserviant.

186. *Ut nullus sacerdos feminas secum habitare permittat aut cum eis frequentare praesumat.* Sancitum est de presbyteris, qui feminas secum indiscrete habitare permittunt et propter hoc malae opinionis suspitione denotantur, ut si deinceps ammoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica invectione feriantur.

187. *De testibus vel accusatoribus, qui cum inimicis morantur, in sacerdotum accusatione non recipiendis.* Non sunt illi testes suscipiendi neque accusatores, qui cum inimicis morantur, vel quos ipsi de domo produxerint, quia corrumpunt mores bonos colloquia mala.

188. *De testibus non recipiendis, qui christianae religioni infesni extiterint.* Ut testandi licentia denegetur eis, qui christianae religionis et nominis dignitatem neglexerint.

189. *De peregrinis episcopis pie recipiendis.* Ut peregrino episcopo locus sacrificii detur.

190. *Ut illicitus accessus seminarum ad altare non fiat, aut ullae feminae vasa sacra aut corpus et sanguinem Domini contrectare praesumant.* Statutum est, ut illicitus seminarum accessus ad altare non fiat; quia contra omnem auctoritatem divinam et canonicam institutionem est, feminas sanctis altaribus se ultro ingerere, aut sacra vasa impudenter contingere, sive indumenta sacerdotalia presbyteris ministrare, aut corpus et sanguinem Domini contingere populis-

A que porrigere: quod omni ratione et auctoritate caret, et ne ulterius fiat omnimodis prohibendum est. Et quaecumque feminae deinceps hoc facere praesumpserint, iudicio canonico usque ad satisfactionem subdantur. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in concilio Calcedonensi et in decretis Gelasii papae copiosissime invenitur.

191. *De accusatis sacerdotibus, ut non prius in iudicium decidentur, quam accusatores secundum canonicas et regulares sanctiones pleniter inquirentur.* Si quis criminalur, non ante in iudicium tradatur quam accusator pertentetur, atque secundum legem et canonicam sententiam exquiratur. Quod si indigna ad accusandum persona invenitur, accusationem non admittatur, quia indignum est, ut vita innocentis ulla maculetur pernicie.

192. *De violatoribus sepulchrorum.* Qui sepulchra violaverint, puniantur tam ingenui quam servi. Si maior persona in hoc scelere fuerit deprehensa, amissa mediocritate honorum suorum perpetua notetur infamia. Si clericus, depositus omni honore clericatus perenni exilio deputetur. Si iudex hoc persequi aut implere distulerit, facultatibus et honore privetur. Et quicumque hoc scelus accusare voluerit, licentia tribuatur.

193. *Ut sacerdotes suam non relinquunt ecclesiam.* Ut ne quis qualibet necessitate suam relinquat ecclesiam.

194. *De presbyteris gradum amittentibus, qui adeo deteriorari solent, ut Filii Belial efficiantur, quid agendum sit.* Sancitum est de presbyteris gradum amittentibus, ut unusquisque episcoporum non tam per se, quam et per ministros suos vitam et conversationem morumque emendationem eorum cognoscat, eosque canonicae poenitentiae subdere non neglegat, iuxta quod in concilio Caesariensi titulo primo scribitur: « Presbyter si uxorem acceperit, ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet et ad poenitentiam redigi. » Nonnulli enim, amisso gradu, adeo filii Belial efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis propter incuriam et negligentiam rectorum legibus constringantur.

195. *De laicis de religione disputandi praesumentibus.* Nulli egresso ad publicum disceptandi de religione vel tractandi, vel consilii aliquid deferenti vel maiores natu accusandi, patescat occasio aditatus. Si quis posthac contra haec veniendum crediderit, vel insiste e motu pestiferae persuasionis temptaverit, competenti poena et digno supplicio coercatur.

196. *De his qui falsa principum rescripta detulerint. Et de nonnullis aliis causis.* Qui falsa principum rescripta detulerint, ut falsarii puniantur. Qui falsum nesciens allegavit, falsi poena non teneatur. In caput domini patronive nec servus nec libertus interrogari potest. Ut praegnantem nemo torqueat. Qui de se confessus est, super alium credi non potest.

197. *De his qui falsa fratribus intulerint quid agendum sit.* Eos, qui falsa fratribus capitula obiecisse convicti fuerint, placuit usque ad exitum non communicare, et infames semper existere.

198. *Ut nullus de alterius presbyteri parrochia populo persuadere audeat, ut relicta propria parrochia ad suam ecclesiam conveniant aut sibi eorum decimas dent.* Statutum est, ut nullus presbyter fidelibus sanctae Dei ecclesiae de alterius presbyteri parrochia persuadeat, ut ad suam ecclesiam relicta propria ecclesia conveniant et suas decimas sibi dent. Sed unusquisque sua ecclesia et populo sit contentus, et quod sibi non vult fieri, alteri nequaquam faciat, iuxta illud evangelii: *Quaecumque ue vultis ut faciant*

VARIANTES LECTIONES.

¹ decidentur G. ² iudicio decident. ³ praesentetur G. ⁴ voluerint Bal. ⁵ quia de eo Bal. ⁶ terrae motu G. ⁷ suasioni G. ⁸ p. indigno G. ⁹ falsi G. ¹⁰ ad a. p. parrochiam G.

vobis homines, haec eadem facite illis. Quisquis autem contra haec constituta venerit, aut haec infringere temptaverit, tanquam contemptor gradus sui periculo subiacebit.

199. *Quod laicis de viris Deo dicatis vel ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi nulla sit adtributa facultas.* De viris Deo dicatis vel ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi nulli legitur laicis quamvis religiosus unquam adtributa facultas.

200. *De his qui in blasphemiam alterius aliquam scripturam vel cantica composuerint vel cantaverint.* Is qui in blasphemiam alterius cantica composuerit, vel qui cantaverit ea, extra ordinem vindicetur, nam lex exiliari iubet eos, qui libellos famosos excogitant aut proponunt. Natus infamia, quicumque, dum appellat iudicem, convicium dixerit. Non tantum is, qui maledictum aut convicium dixerit, famosus efficitur, sed et is, cuius consilio factum esse patuerit.

201. *Quid de sacerdotibus vel levitis de se crimen confitentibus agendum sit.* Ut sacerdos vel levita, qui de se crimen aliquod confitetur, deponatur.

202. *Ut nullus presbiter publice poenitentes inconsulto episcopo reconciliare audeat.* Et ut omnes publice poenitentes in coena Domini ad prescopium proprium conveniant, ut ab eo canonice absolvantur, vel diiudicentur. Statutum est et in sanctis canonibus prohibuit, ut nullus presbiter poenitentem publice inconsulto episcopo reconciliare praesumat, nisi morte forte periclitantem, sed omnes publice poenitentes quinta feria ante pascha, quae est coena Domini, ad civitatem in cinere et cilicio in praesentiam episcopi prostrato vultu conveniant, et ibi ab episcopo canonice et ordinabiliter, sicut in sacramentario et in Romano ordine continetur, reconciliantur atque diiudicentur consolenturque et praedicentur, quid deinceps agere quidve vitare debeant instruantur, atque insuper divinis precibus per manus impositionem episcopi sanentur. Nullo namque tempore presbitero in publica missa poenitentem reconciliare sine licentia episcopi concessum est. Si quis hoc facere praesumpserit, canonica correctione multetur.

203. *De clericis vel laicis, qui suo episcopo calumnialiores extiterint.* Si quis clericus vel laicus eprobrior vel calumniator suo episcopo extiterit, ut homicida habeatur.

204. *De causis in iudicio convincendis, et de sententia adversus a sentes infra manda. Et de causis in iudicio non revolvendis. Et ut absentes non damnentur. Et quod absentes per alium nec accusare nec accusari possint.* Vincere nemo potest iudicio sine testibus aut scriptura. Sententia absente parte alia a iudice data nullam obtinet firmitatem. Causa inter praesentes iudicata post decennium revolvitur non potest, nec inter absentes post vicennium. In causa capitali absens nemo dampnetur. Neque absens per alium accusatorem accusari potest.

205. *Quid de delatoribus fidei agendum sit.* Delator si quis extiterit fidelis, et per delationem eius aliquis fuerit praescriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.

206. *De sacerdotibus vel clericis, qui pecunias a iorum sacerdotum ecclesias aut beneficia subripiunt vel subvertunt.* Sancitum est atque omnibus prohibuit, ut si quis presbiter praeventus fuerit alicui clerico aut laico munera dare aut aliquam pecuniam tribuere, ut alterius presbiteri ecclesiam subripiat, pro hac cupiditate seu rapina turpis lucri gratia deiciatur a clero et alienus existat a regula. Nam si pro misericordia episcopo placuerit longo tempore eum poenitendo quae gessit in carceris aerumna recludere et usque ad satisfactionem ibi re-

tinere, liceat. Et postea si se correxit et alia deinceps minime se facere promiserit, humanius erga eum agere poterit, si voluerit et ipse dignus inventus fuerit.

207. *Ut seculares de viris Deo dicatis ecclesiaeque facultatibus ad e nihil putent pertinere praeter evertentiam tantum.* Synodali decreto sancitum est, ne laici vel seculares de viris Deo dicatis ecclesiaeque facultatibus aliquid ad se putent vel praesumant praeter reverentiam pertinere, quorum quarumque sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissi docetur. Si quis contra haec venire praesumpserit, anathemate feriatur.

208. *De servis domino facinorosa confessis non audiendis.* Si servi facinorosa dominorum confessi sunt, nullo modo audiantur, nisi forte eos reos defirant maiestatis.

209. *Quid de hominibus, qui pauperes expoliant et admonente episcopo non reddiderint agendum sit.* Si quis potentum quemlibet expolaverit et admonente episcopo non reddiderit, excommunicetur.

210. *De his, qui sine iussione episcopi in divites seculares adeunt, aut sine licentia et licentis episcopi sui proficiuntur.* Et de laicis ecclesiis vel clericis calumniam facientibus. Sancitum est, ut presbiter vel diaconus sive quilibet clericus regulae subiectus inconsulto episcopo ad iudicium secularem non pergat. Necnon et hoc sancitum est, ut sine episcopi episcopi sui non liceat clericum vel monachum proficisci. Et a ibi in canonibus legitur ita: « Presbiter aut diaconus vel clericus sine antistitis sui epistolis ambulans, communionem ei nullus impendat. » Simulque statutum est, ut si quis secularium per calumniam ecclesiam aut clericum fatigare temptaverit et convictus fuerit, ab ecclesiae liminibus et catholica communionem, nisi digne poeniterit, coherceatur.

211. *De laicis ritiosis a clericis, nisi sponte voluerint, non recipiendis.* Omnes episcopi in tertia sessione adclamaverunt: « Sane dignum est, ut sicut sacerdotes vel clericos sua in accusatione vel secularibus iudiciis laici non recipiant, ita ipsi sacerdotum vel clericorum accusationibus seu ecclesiasticis negotiis nisi sponte non recipiantur; quoniam inconveniens est, ut hi, qui hos respuunt, ab his recipiantur. »

212. *Ut hi, qui sponte hominum occidere voluerint et non potuerint peperare, ut homicidae habeantur.* Qui hominem voluntarie occidere voluerit et perpetrare non potuerit, ut homicida punietur.

213. *De clericis, qui a suis recedunt episcopis.* Ut nullus clericus ab episcopo suo recedat et ad alium se transferat.

214. *Ut nulli sacerdotes eorum decimas aut aliquid de rebus vel facultatibus ecclesiae sine licentia proprii episcopi vendere praesumant.* Statutum est, ut nullus presbiter vel diaconus eorum decimas vel aliquid de rebus ecclesiae sine consilio proprii episcopi irreverenter vendere praesumat; quia in canonibus decretum est ita: « Placuit ut presbiteri vel diaconi non vendant rem ecclesiae, ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis. » Et ne deinceps fiat cavendum est, sicut a quibusdam in aliquibus locis impudenter factum audivimus, eo quod quidam sacerdotes, antequam messes maturae vel collectae essent, eorum decimas vendere causa ebrietatis temptaverunt, quod ne deinceps fiat pariter omnes inhibemus, sed ut prius cum gratiarum actione a sacerdotibus recipiantur. Et si necessitas fuerit pro restauratione ecclesiarum vel pro redemptione captivorum eas vendere, cum consilio proprii episcopi et aliorum bonorum sacerdotum hoc faciant; ne qualibet occasione occulte et sine testimonio frau-

VARIANTES LECTIONES.

¹ cantaverit G. ² hi Bal. ³ sacramentorio G. ⁴ hinc G.

⁵ impositiones G. ⁶ hinc Bal. ⁷ ab episcopo G.

dentur oblationes fidelium; et unde pauperes recreari debent vel ecclesiae restaurari seu clerici vivere, sive episcopi recipi, hospites et peregrini pasci ac venerari, presbiteri vel diaconi aut quilibet fidelium in suis nimis potationibus vel comessationibus seu carnalibus desideriis, quae multis modis aguntur, inlectere non praesumant, sed in praedictis rebus eas fideliter subministrent; et sciant se non suarum, sed dominicarum rerum esse dispensatores. Propterea quasi dominicas res fideliter eas conservare et utiliter dispensare Domini sacerdotes oportet. Et si, quod absit, aliter fecerint, canonica invectione districte feriantur.

215. *De anathematis hominibus repellentis.* Omnium anathematum vox in accusatione vel testimonio aut humano iudicio penitus non auditur, nec hi accusari quemquam permittantur. Sed si quis anathematis poenam patvi duxerit, aut in insulam religetur, aut exilio de, utitur, ne possit ecclesiam Dei eiusque simulacrum perturbare.

216. *De sententia ad eos absentes vel minoris indicata non valenda.* Aversus absentes vel minores sententia iudicata non valet.

217. *Quid de clericis, qui in seditione arma portaverint, faciendum sit.* Clerici, qui in quacumque seditione arma volentes praesumpserint, reperti, amisso ordinis sui gradu in monasterio poenitentiae contradantur.

218. *De his, qui inebriantur, ut a communione, nisi se correxerint, suspendantur, aut corporali supplicio subdantur.* Sancitum est, ut a presbiteris vel diaconibus seu a reliquis clericis omni modo vitetur ebrietas, quae omnium victorum fomes ac nutrix est. Itaque eum, quem ebrium fuisse constiterit, ut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statuimus suspendimus, aut corporali subdendum supplicio.

219. *Quid de his, qui lesive iudicibus faciendum sit, qui ab entes iudicave praesumunt.* Caveant iudices ecclesiae, ne absente eo, cuius causa ventiletur, sententiam proferant; quia irrita erit: immo et causam in synodo pro factis dabant.

220. *De his, qui apud extraneos iudices causam suam proponunt. Et de his, qui prius in proprio foro non iurgaverint. Et de iudicibus, qui sua negligentia causas differunt.* Si quis alium crediderit accusandum, apud provinciam illius iudicem negotium suum proponat; et omnem iacturam litis incurrat, qui non ante in proprio foro iurgaverit. Quod si per negligentiam iudicis causa definita non fuerit, tantum eum lisco nostro iubemus exsolvere, quantum res ipsa, de qua agitur, valuisse cognoscitur. Et qui consiliis suis adhaerent, exilio deponuntur.

221. *Quod ruinis miserorum oppido succurrendum sit.* Occurrere curae miserorum ruinis debet subsidio unusquisque, quo valet ex revelatione alienae vindictae a se Dei removeere vindictam. Libat enim Domino prospera, qui ab afflictis pellit adversa.

222. *Quid de vaticinatoribus falsis agendum sit.* Vaticinatores, qui se futura scire dicunt, caesi de civitate iactentur.

223. *Quod in metropolitana sede, tempore quo omnes elegerint comprovinciales episcopi, ad synodum faciendum sit convenientium.* Placuit de miri, ut paternis institutionibus obsequentes, in metropolitana sede tempore quo omnes comprovinciales elegerint pontifices, ad synodum faciendam devotius studiis conerantur.

224. *Quid de episcopo, qui alium conculcare vel calumniare aut iniuriae praesumpserit episcopum faciendum sit.* Ut nullus episcopos alium episcopum

conculcet eumque calumniare vel iniuriare praesumat. Quod si fecerit, gradus sui periculo subiacet.

225. *Ut nullus presbiter in ecclesia benedictiones publicas super populum fundere aut altare consecrare vel reconciliare praesumat.* Statutum est, ut presbiteri benedictionem in ecclesia super plebem fundere aut altare consecrare aut reconciliare aut summo vel collocare ullo modo non praesumant. Simul et hoc statutum est, ut altare erigere vel de loco in locum transmutare, ut a quibusdam factum audivimus, sine episcopi sui licentia vel consilio, cuius est et ipsum altare consecrare et post motionem vel violationem reconciliare, presbiteri non temerent. Quod si aliter fecerint, gradus sui periculo subiacent.

226. *Ut absentibus quod ablatum est, pleniter restituatur.* Propter absentes legem vel ius iterare, ut quicquid fuerit eis a qualibet persona ablatum, totum amicis eorumque proximis vel servis, cum iudicem inter elaverint, sine dilatione reddatur; ut res, quae discedens dominum in sua proprietate dimisit, integra ab actoribus domini, quocumque se deat, vindicetur. Quocumque aut in militia constitutis vel absentibus pervasa fuerint, sine aliqua iubemus dilatione restituuntur.

227. *Ut ea quae ad perpetuum utilitatem sunt instituta, inconversa permanent.* Quae ad perpetuam utilitatem sunt instituta, nulla commutatione varientur; nec ad privatum trahantur commodum, quae ad bonum sunt commune praefixa. Et manentibus terminis, quos latuerunt patres, nemo damnet alienum; sed intra fines proprios atque legitimos, prout quis voluerit, in latitudine se caritatis exerceat.

228. *De negligentibus officia divina et non venientibus ad matutinalia vel vespertina sive reliqua divina officia.* Sancitum est, ut si quis presbiter vel diaconus aut quilibet clericus ecclesiae deputatus si intra civitatem fuerit, aut in quolibet loco, in quo ecclesia est, et ad quotidianum psalterii sacrificium matutinis vel vespertinis horis, ad ecclesiam non convenerit, deponatur a clero; si tamen castigatus veniam ab episcopo per satisfactionem noluerit promereri.

229. *De his, qui in captivitate ducti sunt, quid agendum sit.* Quicunque necessitate captivitate ducti sunt, et non sua voluntate, sed hostili depraedatione ad adversarios transierunt, quocumque in agris vel in mancipiis ante tenuerunt, sive a lisco possideantur, sive aliquid ex his per principem cuiusque datum est, sine ullius contradictione personae, tempore quo redierint, vindicent ac praesumant; si tamen cum adversariis non sua voluntate fuerint, sed captivitate se detentos esse probaverint.

230. *Quod contra caput non sit surgendum.* Contra caput, etiamsi faciendum sit, non libenter admittitur.

231. *Ut presbiteri per singulas hebdomadas, sicut ab episcopo vel ab illo, qui constitutus est ab eo, vocentur, ad civitatem convenient absque ulla dilatione discendi gratia.* Statutum est, ut omnes presbiteri parrochiae ad civitatem per turmas, et per hebdomadas ab episcopo sibi constitutas convenient discendi gratia, ut aliqua pars in parrochiis presbiterorum remaneat, ne populi et ecclesiae Dei absque officio sint; et aliqua utilia in civitate debeant, ut meliores ad parrochias demum et sapientiores atque populis utiliores absoluti revertantur. Et ibi ab episcopo, id est, in civitate sive a suis bene doctis ministris, bono animo instruantur de sacris lectionibus et divinis cultibus et sanctis canonibus, sive de baptismatis sacramento atque missarum solemn-

VARIANTES LECTIONES.

¹ ecclesia G. ² v. sumpsisse reperti fuerint Bal. ³ causa in s. profecto dabitur Bal. ⁴ ex revelatione corr. et revelatione G. ⁵ metropolitanam sedem Bal. ⁶ comprovincialiter Bal. ⁷ integra G. ⁸ vindicatur G. ⁹ populi Bal. ¹⁰ benedictus G. ¹¹ sacramentis Bal. ex cod. Bellov.

nis et precinus, et de reliquis officiis omnibus sibi necessariis pleniter et distincte ac singillatim imbuan-
tur. Et omnia, quae illi per parrochias docere, praed-
icare ac facere debent, eos episcopus et sui bene
docti ministri veraciter et discrete doceant, ut quid
facere vel quid vitare debent, sciant; quatenus eor-
um vitam bene et condigne atque inreprehensibiliter
ducant, et aliis bene vivendo bonum exemplum alii-
que ulla offensione praebent, et eorum ministeria
sapienter et rationabiliter adimpleant, ut in nullam,
quod absit, offensionem incidant, sed Dei gratiam
promereri valeant.

232. *Quid de convictis in iudicio de evidenti violentia faciendum sit.* Convictus in iudicio de evidenti violentia crimine reus capite puniatur.

233. *Ut sacerdotes de incognitis rebus nihil iudicare praesumant.* Nos qui sacerdotum Domini natura volumus esse iudicia, nihil possumus de incognitis rebus in cuiusquam partis praesudicium desinare, priusquam universa, quae gesta sunt, veraciter audiamus.

234. *De his, qui relinquunt ecclesiastica officia et ad seculares confugunt. Et de clericis furtum ecclesiae facientibus. Sive de clericis comam nutrientibus, vel habitum aut vestimenta clericali mutantibus.* Sanctum est, ut quisquis clericus relicto officio suo propter distractionem ad secularem quolibet confugerit, et is, ad quem recurrit, solatium ei defensionis impenderit, cum eodem ab ecclesiae¹ communione pellatur.

Simulque sancitum est, ut si quis clericus furtum ecclesiae fecerit, peregrina ei communio tribuatur.

Simili modo decretum est, ut clerici, qui comam nutriunt, ab archidiacono, etiamsi noluerint, inviti detondantur. Vestimenta vero vel ornamenta eis nisi quae religionem deceant uti aut habere non liceat.

235. *De servis inscius vel conscius dominis violentiam facientibus, et qualiter haec corrigantur.* Servi si inscio domino confessi vel convicti fuerint violentiam commisisse, addicti tormentis gravibus puniantur. Si vero iuventibus dominis violentiae crimen admisserint, domini qui iniuncta praeeperunt, notantur infamia et nobilitatis vel honoris sui dignitatem tenere non possunt. Servi autem, qui talibus dominorum iussionibus paruerunt, in metallo detrudantur. Ceterum non liceat iudicibus discussionem violentiae differre vel dimittere vel donare. Si autem probaverint violentiam et non statim vindicaverint, noverint se periculum subituros. Viles autem personae quae frequenter admisisse violentiam comprobantur, constituta legibus poena suprascripta omnimodis feriantur.

236. *Qualiter de sides vel negligentes curandi sint.* Si extiterint aliqui fratres desidiosi vel negligentes, quos oporteat maiori auctoritate curari, sic tamen est adhibenda correctio, ut semper sit salva dilectio.

237. *Ut clerici contumaces vel inflati contra episcopum suum non sint, nec parvipendant eius excommunicationem. Et qualiter haec facientes suam recipere debeant dignitatem.* Statutum est, ut contumaces clerici, prout dignitatis ordo permiserit, ab episcopis corrigantur. Et si qui prioris gradus elati superbia communionem fortasse contempserint, aut ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur; ita ut, cum eos poenitentia correxerit, rescripti in matricula gradum suum dignitatemque recipiant.

238. *Quod de usatoribus ante discussionem utriusque partis non sit credendum.* Quociens quilibet accusator aliqui de adversario suo eo absente suggesterit, ante² discussionem utriusque partis penitus non credatur.

239. *De sacerdotibus non extrahendis.* Praecipimus, ut nullo vel falso insinuatulato crimine extrahatur³ sacerdos.

240. *Ut qui iudices suspectos habuerint, vocem appellationis exhibeant.* Si quis iudicem pro quo us unque causis adversum sibi senserit aut habuerit forte suspectum, vocem appellationis exhibeat; ut, cum ei concessum fuerit, integro negotio apud alium iudicem amotis dilationibus possit audiri.

241. *Ut caveat unusquisque, quantum fieri potest, ut alteri non fiat, quod pati non vult.* Sicut non vult aliquis gravis oneris sarcinam ferre, ita non audeat alii grave pondus imponere.

242. *Ut discordantes ad altare sive ad gratiam sanctae communis non accedant. Et si unus eorum se correxerit et alter discordans inventus fuerit, quid de his agendum sit.* Sancitum est, ut personarum discordantium nemo, antequam reconcilietur⁴ ad altare Domini accedere audeat vel gratiam communionis sanctae percipere; sed geminato tempore per poenitentiam conensabunt, quod⁵ discordiae servierunt. Sed si unus eorum alio tempore ad satisfactionem caritatis occurrerit, ex eo tempore ut pacificus in ecclesiam recipiatur, ex quo ad concordiam festinasse convincitur.

243. *Quod poenitentes a convivis et ornamentis atque alba veses abstinere debeant.* Qui luget, abstinere debet a convivis ac ornamentis et alba veste.

244. *De divinis et apostolicis atque canonum decretis minime violandis.* Iubemus, ut ita omnia divinis et apostolicis constitutionibus servatis, ut in nullo patiamini pia canonum decreta violari. Praecipimus etiam, ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinis constitutionibus vel apostolicae sedis decreta temerare.

245. *De his sacerdotibus, qui de ecclesiis ad ecclesias irrationabiliter transeunt, et de illis, qui in loco eorum sunt ordinati.* Sancitum est, ut illi sacerdotes, qui de ecclesiis ad ecclesias migrant vel migraverunt et suos titulos absque licentia et consensu episcopi dimittunt vel dimiserunt, tandiu a communione habeantur alieni, quamdiu ad eas redierint ecclesias, in quibus primo sunt constituti. Quod si alius alio transmigrante in locum viventis ordinatus est, tandiu vacet sacerdotii dignitate, qui suam deseruit ecclesiam, quamdiu successor eius quiescat in Domino.

246. *Quod iniuriarum actiones non nisi praesentes accusare possint.* Iniuriarum actiones non nisi praesentes accusare possunt. Crimen enim, quod vindictae aut calumniae iudicium expectat, per alios intendi non potest.

247. *Quod amicitiam protegat omnis, qui non contendit.* Omnis, qui non contendit, protegat amicitiam. Nam et apostolus ad Corinthios scribit: *Cum sint inter vos aemulationes et contentiones, nonne carnales estis et secundum hominem ambulatis? Nihil per contentionem neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis invicem aestimantes semetipsos, non sicut singuli respicientes, sed aliorum.*

248. *Ut quod ecclesia tricennali iure possederit, nulli liceat pro hoc deinceps appellare. Et de raptoribus riduarum vel virginum. Et ut feminae sacris altaribus non ministrent.* Statutum est, ut facultates ecclesiae, nec in et dioceses, quae ab aliquibus possidentur sacerdotibus, iure sibi vindicent quod tricennal a lex conclusit, et ultra triginta annos nulli liceat pro id appellare, quod legem tempus exclusit. Simulque sancitum est, ut raptiores viduarum vel virginum ab ecclesiae communione pellantur. Et ut feminae sacris altaribus non ministrent vel aliqui ex his, quae virorum sunt officiis deputata praesumant.

VARIANTES LECTIONES.

¹ e eccl. de c. p. Bal. ² ei ante Bal. ei abraum G. ³ Huic capiti sequentis, sequenti huius rubrum praesensit G. ⁴ detrahatur Bal. hic et in rubro. ⁵ reconcilietur Bal. ⁶ compensabitur, quo Bal.

249. *De iudicibus contra legem iudicantibus et legem audire nolentibus.* Quicumque iudex oblatas sibi in iudicio leges vel iuris species audire noluerit et contra eas iudicaverit, ex hac re convictus in carcerem deportetur¹.

250. *De inperitis, ut peritis non praeferrantur.* Valde iniquum est, ut inperiti magistris, novi antiquis, vel rudis praeferrantur emeritis.

251. *Ut licet litigatoribus vitiatam causam per elationis remedio sublevare et ut appellatores in nullam custodiam redigantur.* Iudices observare debent, ut licet litigatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare, et appellatores nec in carcerem redigantur, nec a militibus faciant custodiri², sed agendum negotium suum liberi observent. Nec etiam in supplicium destinatis appellandi vox denegetur.

252. *Ut nullus falsum testimonium dicat. Et de periculo falsorum testimonium seu poenitentia vel abiectioe eorum.* Volumus atque praecipimus, ut omnes a falso testimonio se abstineant, scientes et hoc gravissimum scelus esse et ab ipso Domino in monte Synai prohibitum, dicente eo: *Non falsum testimonium dixeris.* Sive: *Falsus testis non erit inquitus.* Sciatis etiam se, quisquis hoc perpetraverit, tali poenitentia purgandum, sicut de periurio, aut tali damnatione et excommunicatione feriendum, sicut de homicidio vel periurio. Summa enim stultitia et nequitia est, ut aliquis homo, qui christiano nomine censetur, pro cupiditate argenti et auri aut vestimentorum sive agrorum vel cuiuslibet rei sicut saepe contingere solet, propter ebrietatem aut ventris ingluvie in tam grande scelus corruat, ut aut septem annis in arcta erumna sit, aut ab ecclesia sit repositus, dicente Domino: *Quid prodest homini, si lucretur universum mundum, animae vero suae detrimentum faciat?*

253. *Quod eandem poenam passurus sit accusator, si convincere accusatum non potuerit, quam reus passurus erat.* Poenam, quam reus passurus erat, accusator excipiat, si convincere eum non potuerit. Nemo potest debitorem plus agnoscere, quam ille, qui iniuriae sustinuit nequitiam.

254. *Quod prolator scripturam adfirmare debeat.* Statutum est, ut scripturam prolator adfirmet. Nam si is, qui scripturam protulit, eius non adstruxerit veritatem, ut falsitatis reum esse detinendum.

255. *Ut omnes fideles suis episcopis fideliter obediant.* Qui episcopum suum noluerit audire, et excommunicatus fuerit et renuerit, perennem condemnationem episcoporum apud Deum sustineat, et insuper a palatio nostro sit omnino extraneus, et omnes facultates eius ad legitimos parentes perveniant.

256. *De homicidiis quid agendum sit.* De homicidiis in fessimis observare, ut quicumque ausu temerario alium sine causa occiderit, vitae periculo feriatur et pretio nullo se redimere umquam valeat. Et si convenerit, ut ad compositionem quisque descendat, nullus de parentibus aut amicis eum quicquam adiuvet. Quod si feerit, suum virgildum omnino componat.

257. *Quid de furibus et malefactoribus sit agendum.* De furibus et malefactoribus decrevimus observari, ut si quinque aut septem bonae fidei homines absque inimicitia proposita criminorum aliquem cum sacramenti interpositione esse dixerint, quomodo contra legem furtum perpetravit, sic secundum legem moriatur. Et si iudex conprehensum latronem laxaverit, vitam suam amittat, ut ceteri disciplinam in omnibus observent.

258. *De incestis quid agendum sit.* Ut incestum nulli sibi inquam societate coniugium. Quod si contigerit, ab episcopo loci illius separentur et publicam septem annorum iuxta canonicos gradus ambo agant poenitentiam. Qui autem hoc agere noluerint³, ab omnibus ut anathema habeantur.

259. *De accusatoribus non facile recipiendis, nec absque certa probatione quibusquam iudicandis vel damnandis.* Omnia primo diligenter cunctos oportet inquirere, ut cum iustitia delinquantur. Nullus quemquam ante iustum iudicium damnet, nullum suspicionis arbitrio iudicet. Primus quidem probet, et sic iudicet; non enim qui accusatur, sed qui convincitur, reus est: pessimum namque et periculosum est quemquam de suspicionem iudicare. In ambiguis Dei iudicio reservetur sententia; quod certe agnoscent, suo, quod nesciunt, divina reservent iudicio. Quoniam non potest humano condemnari exauiine, quem Deus suo iudicio reservavit. Incerta namque non debemus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui latentia producet⁴ in lucem et illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium. Quamvis enim vera sint, non tamen credenda sunt nisi quae certis iudiciis comprobantur, nisi quae manifesto iudicio convincuntur, nisi quae iudiciali ordine publicantur.

260. *De chorepiscoporum superstitione atque damnatione.* Omnibus sanctae Dei ecclesiae fidelibus et nostris notum esse volumus, quia non parva quaestio de chorepiscoporum superstitione ad nos non semel aut bis aut ter venerat, sed saepissime nostris auribus molestiam intulerat. Ipsa enim quaestio non solum inter clericos, sed etiam inter laicos crebrius ventilabatur. Dicebant ergo presbiteri, diaconi et subdiaconi a regularibus episcopis ordinati, non esse eos presbiteros vel diaconos aut subdiaconos, qui a chorepiscopis videbantur quasi sacrali, nec sacerdotale eos debere peragere officium, nisi fore ita canonice ordinatis episcopis consummati. Sumentes quoque de canonica auctoritate sanctionem affirmabant, a chorepiscopis ordinatos vulneratum potius quam episcopally sanctificatum per illam manus impositionem habere caput. Ubi autem vulnus infertur est, medicina est adhibenda, qua possit recipere sanitatem. Similiter et laici dicebant, quod talium ministrorum vel sacerdotum, id est qui a chorepiscopis erant quasi ordinati, officia audire nollent, nec eorum infantem maiores vel minores aut familiam eorum per manus impositionem consignari vel confirmari usquam vellent, ne magis vulnus quam benedictionem acciperent. Quod iargium cum enucleatis discutere voluisset, placuit nobis ex hoc apostolicam sedem consulere, iuvante canonica auctoritate atque dicente: *Si maioris causae in medio fuerint devolvatur, ad sedem apostolicam, ut sancta synodus statuit et beata consuetudo exigit, incunctanter referantur.* Quapropter Anonem archiepiscopum ad Leonem apostolicum misimus, ut inter cetera, quae ferret, etiam eum ex hoc interrogaret; ut quicquid super his deliniendum esset, apostolica auctoritate a nostris episcopis regulariter sospiretur. Qui nobis verbis et scriptis ab eo renuntians haec non esse necesse iterare vel definire, quia sepiissime a suis praedecessoribus et a multis sanctis episcopis atque synodalibus sanctionibus eos esse prohibitos atque damnatos; et ideo non esse necesse ventilare sed definita tenere. Dixit enim nullum fore presbiterum vel diaconum aut subdiaconum ab eis ordinatum, nec ecclesiam ab eis dedicatam, nec virginum con-

VARIANTES LECTIONES.

¹ deputetur Bal. ² deest Bal. ³ custodire Bal. et G. sed hic correxit. ⁴ marqini inseruit G. deest Bal. et ut Bal. ⁵ deest Bal. ⁶ noluerit... habeatur Bal. ⁷ producit G.

NOTÆ.

* Post iudicium episcopale omissa ut ap. Ps. Pelagii ep. 2, c. 8.

secratam, nec quemquam confirmatum, neque quicquam quod de episcopali ministerio praesumpsero esse peractum; sed quicquid ex his ab eis illicite erat praesumptum, omnia a canonice ordinatis episcopis debere rite peragi et in meliorem statum reformari¹, quia quod non ostenditur gestum, rati non sinit ut videatur iteratum. Praedictos autem chorepiscopos omnes praecepit damnare et in exilio detrudi. Ista vero omnes, maxime regni nobis a Deo commissi episcopi cum eo lein Arnone, permittere praefato apostolico mitius tractantes, iamdiu los villanos episcopos inter presbiteros statuerunt, ita ut amplius nihil de episcopali ministerio praesumerent, nec ipsi deinceps a quoquam fierent, qui gradus sui periculum vitare vellet. Decretum namque est in illa synodo, quam Regimiburg pro eadem vel pro aliis causis apostolica auctoritate praefato praetexto habuimus: nihil ex praefatis a quoquam eorum agere nec facere volentibus consentire; sed quicquid ab his episcopaliter praesumptum est, a canonice ordinatis episcopis peragi debere, nec ullum usquam de episcopali ministerio a chorepiscopis aliquid accepisse, quia nihil in dante² erat, quod aliquis horum accipere potuisset; quoniam quod non habuit quis eorum, dare non potuit. Nam episcopi non erant, quia nec ad quamvis civitatis episcopalem sedem titulati erant, nec canonice a tribus episcopis ordinati. Ideo de episcopo; ali ministerio nihil agere poterunt. Et ideo non ostenditur gestum, quod praefixi agere putaverunt; quia quod non haberent, nullatenus dare poterunt. Ideo namque nulla causa permittit, ut videatur iteratum, quod de causis memoratis a canonice ordinatis episcopis cognoscitur regulariter peractum. Unde et cum saepe quaestio de male accepto honore nascatur, quis ambigat nequaquam esse tribuendum, quod non decet fuisse colatum. Scimus enim, sicut et in anti patrum legitimum decretis, posse veram ac iustam legitimum episcopi benedictionem³ auferre omne vitium, quod a vitioso fuerat injectum.

261. *De rebus ecclesiasticis absque iussione proprii episcopi non dispensandis.* Placuit, ut episcopi rerum ecclesiasticarum in omni bus iuxta sanctorum canonum sanctiones plenam semper habeant potestatem. Nullus eas dare vel accipere absque proprii episcopi audeat iussione; nullus eas invadere vel vastare aut quoquo modo deteriorare praesumat. Nam devastantibus ecclesias earumque res nihil aliud intellegimus, quam contra illum aeterni imperii Deum eiusque maiestatis homines movere certamen, cum illae aedes illi die noctuque famulentur et illi sint conecrae. Videant ergo vastantes easque invadentes, praenuntiandum⁴, ne ab illo, si se commoveat, vastentur et disperdantur, cuius percussionem montium dorsa ferre non possunt. Nos vero ista nec agere volumus nec facere volentibus consentire; ne nos ipsos quod absit, perdamus aut se perdere volentibus consentiamus. Quapropter praecipimus, ut si quis ex iure ecclesiastico hactenus nostra largitate aliquid possedit, si illa deinceps habere voluerit, ut ad proprios episcopos veniat et ab eis et a praepositis ecclesiarum, unde esse videntur, quocumque modo iuste potuerit, ea inpetrare satagat, et nihil ex eis aliter ambiat aut concupiscat vel accipiat, ne cupidus⁵ sanctarum rerum ignis, qui in eis est, eos⁶ favilliosis exurat. Unde et in sacris canonibus spiritu Dei conditis decretum habetur ita: « Si quis oblata dederit vel acceperit praeter episcopum vel eum, qui constitutus est ab eo ad dispensandum misericordiam pauperibus, et qui dat et qui accipit, anathema sit. » Scimus enim, anathematos homines et in

A praesenti seculo infames esse ac perditos, et a consortio fidelium in omnibus aique pane et aqua fieri alienos, atque si ab-que ecclesiae satisfactione de hac vita recesserint, a regno Dei fore extorres. Quam soveam cavere dissimulans vel recusans nostra se sciat per omnia carere societate; quia non solum qui faciunt, sed qui facientibus prava consentiunt, rei sunt. Satius enim nobis est regnum non habere terrenum quam aeternum perdere: plus vero me credo posse Deum per suorum sanctorum merita adjuvare, quam omnem militiam secularem. Quapropter omnes scire cupimus, si super his quibus fruimur bonis universum mundum lucrari potuissemus, nostram vestraeque animas perdere nolui semus; nec se praedictis cupiditatibus perdere volentibus assentire. Testa ite namque evangelica tuba didicimus, nihil prodesse homini universum mundum lucrari, si animae suae detrimentum patitur. Et iterum: *Quam dabit homo commutationem pro anima sua? Et iterum: Ibiunt hi in supplicium sempiternum, iusti autem in vitam aeternam.*

B 262. *Ut mulieres non ingrediantur ad altare. Et ut baptizandi⁷ fidei sacramento instruantur, et post baptismum christiana coeleste per episcoporum manus impositionem percipiant.* Non oportet mulieres ingredi ad altare. Baptizandos vero oportet fidei symbolum discere et quinta feria septimanae maioris episcopo vel presbiteris reddere. Et qui in aegritudine constituti baptismum perceperint, sanati fidei symbolo docentur, ut noverint, quanta natione digni sunt habiti. Oportet etiam baptizatos post baptismum christiana coeleste percipere, et regni Christi participes fieri.

C 263. *Quod non conveniat catuicumenis vel poenitentibus in pascha vel pentecosten aut natalitate Domini baptismum vel ante canonicam reconciliationem sacramentum dominici corporis dari, sed tantum sal benedictum.* Ut per sollempnissimos paschales dies sacramentum catuicumenis non datur, nec eis qui a liminibus ecclesiae sunt exclusi, neque eis ante canonicam reconciliationem, qui publicam gerunt poenitentiam; sed tantum benedictum sal a sacerdotibus pro communione triuatur. Et quia fideles⁸ per illos dies sacramenta non mutant⁹, nec catuicunos¹⁰ vel publice poenitentes oportet mutare.

D 264. *Ut in synodo prius generales causas, quae ad normam ecclesiae per in ut, finiantur, et postea speciales ventilentur.* Placuit, ut quotiens secundum statuta patrum synodus congregata fuerit, nullas episcoporum vel presbiterorum aliquam prius causam suggerere audeat, quam ea, quae ad emendationem vitae et ad severitatem regulae animaeque remedia pertinent, finiuntur.

265. *De his, qui res ecclesiae a principibus petunt, ut irrita habeantur quae obtinent, et ipsi communione priventur.* Qui res¹¹ ecclesiae petunt a regibus, et horrendae cupiditatis impulsu egentium substantiam rapiunt, irrita habeantur quae obtinent, et a communione ecclesiae, cuius facultatem auferre cupiunt, D excludantur.

266. *Ut nullus episcopus de alterius episcopi diocesi quicquam praesumat.* Ne parrochias cuiuslibet episcopi alterius civitatis episcopus canonum temeriter invadat, et vesanae cupiditatis facibus inflammatus suis quemadmodum¹² non contentus rapiat aliena.

267. *Ut hi, qui res ecclesiae invadunt, vastant vel diripiunt, si monente episcopo non se correxerint, communione priventur.* Si quis cuiuscumque munus ulla ecclesiae sanctis scripturarum titulis conlata nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retentaverit atque suppresserit, et non statim a sacerdote

VARIANTES LECTIONES.

¹ sic G. ex correctura. peragere et in m. s. reformare Bal. ² tante G. ³ vera et iusta l. e. benedictione Bal. ⁴ G. hanc vocem expunxit; Bal. exhibet. ⁵ cupidus Bal. ⁶ deest Bal. ⁷ baptizati G. ⁸ apud f. Bal. ⁹ mutantur Bal. ¹⁰ apud c. Bal. ¹¹ reculum Gal. ¹² suisque admodum Bal. et Conc. Aetern. I, 10, ubi tamen cod. Lugdun. et Paris. : suis quodammodo.

communione Deo auxiliante redliderit, ab ecclesiae A
catholicae communione pellatur.

264. *Ut posteriores episcopi non se praeponant prioribus.* Ut nullus episcopus prioribus suis se audeat anteponeere.

269. *Ut clerici, qui sine epistolis episcopi sui extra propriam parrochiam profecti fuerint, communione prientur; et si incorrigibiles apparuerint, verberibus coercentur.* Clericis sine commendationis epistolis episcopi sui licentia non pateat evagand: et in omni loco, ad quem sine epistolis episcopi sui, ut dictum est, venerint, a communione habeantur alieni. In monachis quoque par forma servetur; quos si verbo non increpatione non emendaverint, etiam verberibus statuimus coereri.

270. *De clericis, si ebrietatem non vitaverint, ut excommunicentur aut verberentur.* Ante omnia a clericis vitetur ebrietas, quae omnium vitiorum fomes ac nutrix est. Nec quis potest liberum corporis sui ac mentis habere iudicium, qui captus vino a sensu probatur alienus; et proclivius ad iudicium mens laefacta ducitur, ut plerumque possit peccatum aut crimen, dum nescit, incurrere. Ignorantia veritas non potest effugere poenam, quam ex voluntaria amentia manasse constitit. Itaque quemcuque ebrium fuisse constitit, ut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statuimus submendum, aut corporali subdendum esse subdicio.

271. *De hiis, qui per calumniam ecclesiam aut clericum fatigare temptaverint.* Si quis per calumniam ecclesiam aut clericum fatigare temptaverit, et convictus fuerit, ecclesiae luminibus et catholicorum communione, nisi digere poeniterit, arceatur.

272. *Ut laici non oriantur nisi religione, raemis u.* Et ut monachi iis puellarum probatae vitae omnes praeganur. Praecipimus, ne laicus nisi religione praemis a clericis fiat. In monasterium vero puellarum homines non nisi probatae vitae et aetatis provectae ad quascunq; earum necessitates vel ministraciones permitantur intrare. Ad faciem vero missas clerici, qui ingressi fuerint, statim peracto ministerio regredi festinent. Alter autem nec clericis nec monachus iuvenis ullum ad puellarum congregationem habeat accessum, nisi hoc aut paterna aut germana necessitudo probetur admittere.

273. *De hiis, qui districtiorem episcoporum circa se austeriorem putaverint, quid agendum sit.* Si quis clericorum circa se aut districtiorem aut retractiorem episcopi sui putat injustam, iuxta antiquas constitutiones recurrat ad synodum.

274. *De conspiratione clericorum vel monachorum aut laicorum.* Si quis clericorum, ut in multis locis diabolo instigante actum suis perpetravit, rebellis auctoritati se in unum coniuratione intercedente collegit, et aut sacramenta inter se data aut cartulam conscriptam fuisse patuerit, nullis excusationibus haec praesumptio praevellatur; sed res detecta, cum in synodum ventum fuerit, in praesentibus iuxta personarum et ordinum qualitatem a pontificibus, qui tunc in unum collecti fuerint, vindicetur; quia sicut caritas ex praecipis dominicis corde, non cartulae conscriptione vel coniuratione est exhibenda, ita quod supra sacras admittitur scripturas auctoritate et districtione pontificali est reprimendum.

275. *De hiis, qui res ecclesiae traditas invadunt vel vastant aut absque proprii episcopi consensu accipiunt,*

quid agendum sit. Si quis res ecclesiae debitas vel proprias s cerdotis horrendae cupiditatis instinctu occupaverit, retinuerit aut a potestate ex competitione perceperit, si eas non restituat, nullis se rebus excuset. Quod si agnito iure ecclesiastico non statim ecclesiae vel sacerdoti reformaverit, aut ut ipsum iagnoscere possit in iudicium electorum venire distulerit; tandiu a communione ecclesiastica suspendatur, quoadiu restitutus rebus tam ecclesiam quam sacerdotem reddat indemnem. Similis etiam his, qui oblationes defunctorum ecclesiis vel sacerdotibus legaliter dimissas quolibet ordine assignare tardaverint vel retinere praesumpserint, districtiorem ecclesiasticae iuxta priores canones forma servetur. Cui etiam sententiae subiaceat, quisquis sibi quolibet ordine, quod pro devotione sua ecclesiis dedit, revocare praesumpserit. Abbatibus, presbiteris ceterisque ministris de rebus ecclesiasticis vel sacro ministerio traditis nil alienare vel obligare absque permissione et subscriptione episcopi sui liceat. Quod si praesumpserint, degradentur, communione concessa; et quod temere praesumptum aut alienatum est, ordinatione episcopi revocetur.

276. *De hiis quae die dominico agi prohibentur re permittuntur.* Audivimus, persuasum esse populis die dominico agi cum caballis aut bubus vel vehiculis itinera non debere, neque ullam rem ad victum reparare, vel ea, quae ad nitorem domus vel hominis pertinent, nullatenus exercere; quae res ad iudaicam superstitionem magis quam ad christianam observantiam pertinere probatur. Quapropter id statuimus, ut die dominico quod ante fieri licuit, liceat. A rurali tamen opere, id est opere aratri, vel vineae, vel sectione messis excussione exarto vel sepe censuius abstinendum, quo facilius ad ecclesiam venientes orationis gratia vacent. Quod si inventus fuerit aliquis in operibus superscriptis, aut quae interdicta sunt exercere praesumpserit, qualiter haec emendare debeat, non in laicorum districtione, sed in sacerdotis castigatione consistat.

277. *De hiis, qui ante finitam missam de ecclesia egredi praesumant.* De missis nullus laicorum ante discedat, quam dominica dicatur oratio. Et si episcopus praesens fuerit, eius benedictio expectetur. Neque ante missam expectam quis egredi praesumat.

278. *De hiis, qui in ecclesia cum armis intrare praesumant.* Sacrificia matutina missarum sive vespertina ne quis cum armis pertinentibus ad bellorum usum expectet. Quod qui fecerit, in sacerdotis potestate consistat, quali eum districtiorem debeat castigare.

279. *Ut laici in ecclesia intra cancellos stare non praesumant.* Ut laici secus altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter clericos tam ad vigiliis quam ad missas stare penitus non praesumant. Sed pars illa quae a cancellis versus altare dividitur, choris tantum psallentium pateat clericorum. Ad orandum vero et communicandum laicis et feminis, sicut mos est, pateant sancta sanctorum.

280. *De hiis, qui sabbato sancto paschae hora nona ieiunium solvunt.* Quidam sabbato sancto ab hora nona ieiunium solvunt, convivii utuntur; et dum sol ipse eadem die tenebris palliatus lumina subduxerit ipsaque elementa turbata moestitiam totius mundi ostenderint, illi ieiunium tamen diei polluant, epulisque inserviunt. Et quia totum eundem diem universalis ecclesia propter passionem Domini in moerore et abstinentia peragit, quicumque in eo ieiunium

VARIANTES LECTIONES.

¹ arceantur Bal. ² Clericis corr. Clerici quibus atramento minus nigro G. ³ increpatione non emendaverunt, etiam a v. Bal. ⁴ deest Bal. ⁵ nequis G. ubi iterum in margine additur: possit aliter nec aliquis. ⁶ ducatur ac p. G. ⁷ perligurantur G. ⁸ deest Bal. ⁹ deest Gal. ¹⁰ retractationem G. ¹¹ sic G. corr. ex auctoritate, quod Bal. retinuit. ¹² collegerint Gal.; collegerint corr. collegerint G. ¹³ agit (littera post t abrasa) expunctum et margini adscriptum aut. G. ¹⁴ qui d. d. agere G. ¹⁵ deest Bal. ¹⁶ e, exorto G. ¹⁷ quae G. ¹⁸ ea G. ¹⁹ versa G.

praeter parvulos, senes et languidos ante peractas indulgentiae preces persolverit, a paschali gaudio depellatur; nec in eo sacramentum corporis et sanguinis Domini percipiat qui diem passionis eius per abstinentiam non honorat.

281. *De purgatione sacre dotum, qua in Wormatia secunda vice a domino Karolo atque a suis tractata atque sopita est.* Omnibus vobis, tam praesentibus quam a futuris, scire cupimus, quia ideo consuitu sedis apostolicae et omnium nostrorum episcoporum ac reliquorum sacerdotum atque maxime cunctorum fidelium nostrorum de purgatione criminorum sacerdotum tanta tractavimus eamque cum testibus, sicut in anteriori capitulari nostro continetur, fieri decrevimus, quoniam nesciebamus eandem causam a beato Gregorio papa esse definitam. Nam cum Wormatiae generale conventum habuissemus, allata est nobis a Rihulfo Mogontiacensi metropolitano episcopo beati Gregorii papae, in qua inter cetera continebatur haec: « De presbitero vero vel quolibet sacerdote a populo accusato, si certi non fuerint testes qui crimini illato non veritatem dicant, iusiurandum erit in medio, et illum testem proferat de innocentiae suae puritate, cui nuda et aperta sunt omnia; sicque maneat in proprio gradu. » Ista vero omnia, quia vires nostras excedunt, in iudicio episcoporum iuxta canonicam sanctionem definienda relinquimus; ut haec quando orta fuerint, ita definire satagant, ut nec secundum seculum iustam reprehensionem, nec penes Deum, quod absit, damnationem, sed aeternae beatitudinis in auxilium, qui omnia infucata praestat, praemia consequantur.

282. *De recto iudicio ab omnibus iudicando. Et de litibus et contentionibus cavendis.* Omnes monemus, ut lites vel contentiones non recte iudicatas ad patientiae culmen perducere studeant, sicut dominus noster Iesus Christus in mandatis suis nos admonet dicens: *Iuste iudicate, filii hominum.* Et: *In quocumque iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis.* Iterum: *Munera excecant oculos sapientium et tollunt verba iustorum.* Qui consentit, non recte iudicat. Sic docet praeceptum Domini: *Quod tibi non vis fieri, ne facias.* Vae vobis, iudices et principes, qui ab impio accipitis munera, et iustitiam iusti aufertis ab eo. Et rememoramini quod dicitur: *Reddet Deus unicuique secundum opera sua vel secundum iustitiam suam.*

283. *Ut testes, priusquam de causa interrogentur, sacramento constringantur.* Testes, priusquam de causa interrogentur, sacramento debere constringi, ut iurent se nihil falsi dicturos. Haec etiam iubemus, ut honestioribus magis quam vilioribus testibus fides potius admittatur. Unius autem testimonium, quamlibet splendida et idonea videatur esse persona, nullatenus audiendum.

284. *Ut episcopus vel sacerdos aut clericus in iudiciis secularibus nullus accusetur.* Mansuetudinis nostrae lege prohibemus in iudiciis episcopos accusari, ne dum ad futura ipsorum beneficium impunitas estimatur, libera sit ad arguendos eos animis furibilibus copia. Si quid est igitur quarum, quod quispiam defert, apud alios potissimum episcopos convenit explanari, ut oportuna atque commoda cunctorum quaestionibus audientia commodetur.

285. *De privilegiis ecclesiarum et clericorum non violandis.* Privilegia, quae olim reverentia religionis obtinuit, mutilari sub poenae etiam interminatione prohibemus; ita ut hi quoque, qui ecclesiae optemperant, his, quibus ecclesia, beneficii perfruantur.

286. *Ut mancipia, quae Iudaei emerint aut circum-*

ciderint, ab eorum potestate auferantur. Si quis Iudaeorum christianum servum vel cuiuslibet alterius sectae emerit et circumciderit, a Iudaei ipsius potestate sublatum in libertate permaneat.

287. *De his, quae a prioribus principibus circa ecclesiarum utilitates sunt ordinata, ut in mota permanent semper.* Ea, quae circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella superstitione submo: a integra et inviolata custodiri praecipimus.

288. *De integra restitutione.* Integra restitutio dicitur, si quando res quaelibet aut causa, quae petierat, in priorem statum reparatur, vel id quod alicui sublatum est, reformatur; ita ut eorum causae vel res in integrum revocentur, qui aut per timorem potestatis alicuius compulsi sunt, aut fraude vel errore decepti sunt, aut per captivitatem vel quamcumque iniustam necessitatem substantiam suam aut statum ingenuitatis perdidisse noscuntur; aut si qui pro necessitate longae peregrinationis absentant, vel restauranda ea, quae in dampnis minorum gesta esse probantur.

289. *De his, quae iniuste ablata sunt, ut ius legibus in integrum restituantur.* Quociens de revocanda re vel causa integrae restitutionis beneficium petitur, aut in rem aut in personam agendum est, ut res ipsa, quae sublata est, recipiatur. Et cum in persona actio coeperit intendi, is qui rem indebite abtulisse convincitur, id, quod sublatum est, intra annum in quadruplum reformet; post annum vero in duplum reddendum est.

290. *Ut ecclesiarum vel clericorum servos a iudiciis non liceat vexari.* Ecclesiarum servos et episcoporum vel omnium clericorum a iudiciis vel a obribus publicis in diversis angariis non fatigari divina praecipimus auctoritate. Unde omne concilium a pietate gloriosissimi domini nostri poposcit, ut tales deinceps ausus inhibeat, sed servi praescriptorum officiorum in eorum ius vel ecclesiae laborent. Si quis vero iudicium aut actorum clericum aut servum clerici vel ecclesiae in publicis ac privatis negotiis occupare voluerit, a communione ecclesiastica, cui impedimentum facit, efficiatur extraneus.

291. *Ut de criminibus definitis non liceat postmodum movere certamen.* De his criminibus, de quibus quis absolutus est, ab eo, qui accusavit, refricari accusatio non potest.

292. *Ut dotes ecclesiarum simul cum ipsis ecclesiis semper ad proprii episcopi pertineant dispositionem.* Multi contra canonum constituta ecclesias, quas aedificaverint, postulant consecrari, ita ut dolem, quam eidem ecclesiae contulerint, non censeant ad episcopi ordinationem pertinere. Quod factum et in praeterito displicet, et in futuro prohibetur. Sed omnia secundum constitutionem antiquam ad episcopi ordinationem et potestatem pertinent.

293. *Ut episcopi semper praerideant, qualiter indices cum omnibus sibi commissis agunt.* Sint semper perspectores episcopi secundum regis ammittionem, qualiter indices cum populis agant, et aut ipsos praemonitos corrigant, aut insolentias eorum auditibus principum innotescant. Quod si correptos emendare nequiverint, et ab ecclesia et a communione eos suspendant.

294. *De devotis peccantibus non recipiendis, nisi peccare desierint.* Devotam peccantem non recipiendam in ecclesia, nisi peccare desierit. Et si desineas egerit aptam poenitentiam decem annis, recipiatur communione. Prius autem quam in ecclesia amitti-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Wormatia hic et in rubro Bal. ² Riculfo Bal. ³ adproben Bal. ⁴ litis G. ⁵ debent ⁶ superscriptum G. ⁷ contra veritatem Bal. ⁸ beneficia G. ⁹ hi G. ¹⁰ aut G. ¹¹ quae certa catholica lex G. ¹² reformetur G. ¹³ quadruplum G. ¹⁴ poposcit (duabus primis litteris abrasis) G. ¹⁵ non habeant G. ¹⁶ oportet ut sint episcopi s. p. secundum Bal. ¹⁷ auribus Bal. ex cod. De lov. et Irone. iudiciis Tricensis.

tatur ad orationem, a i nullius convivium christiane mulieris accedat. Quod si admissa fuerit, etiam hanc, quae eam receperit, habeatur absens. Cruptorem etiam par poeni constringat. Quae autem maritum acceperit, non admittitur ad poenitentiam, nisi adhuc vivente ipso marito caste vivere coeperit, aut postquam ipse decesserit.

295. *De his, qui excommunicantur a sacerdotibus, ut nullus ad eos accedat.* Si quis laicus per¹ excommunicationem abstinere, ad donum eius clericorum vel religiosorum nullus accedat. Similiter et clericus si abstinere, a clericis devitetur. Si quis cum illo conloqui aut convivare² fuerit deprehensus, etiam ipse abstinere. Sed hoc pertinet ad eos clericos, qui eius sunt episcopi, et ad omnes, qui communiti fuerint de eo, qui abstinere, sive laico quolibet sive clerico.

296. *De vagis et lxxibus sacerdotibus ac clerici quid agendum sit.* Hoc etiam placuit, ut vagus atque instabilis clericus sive etiam in diaconali ministerio vel presbiterali officio constitutus, si episcopi, a quo ordinatus est, praecipis non obediit, ut in delegata sibi ecclesia officium dependat assiduum, quousque in vitio permanserit et communionem et honorem privetur.

297. *De tenendis ad solutionem³, qui debitum promittunt.* Si quis pro alterius debito se pecuniam promiserit reddituram, ad solutionem statuta promissionis est retinendus.

298. *De his, qui ad vendendum alterius rem acceperint, quid agendum sit.* Si factio pretio⁴ rem vendendam aliquis cuicumque traderit, et dum ab eo vendenda profertur, quacumque occasione perierit, ei perit, qui eam dederat distraendam. Ceterum si rem acceptam non rogante domino, sed promittente eo, qui accepit, dum velit vendidit perdidit, sibi rei perditae ingerit detrimentum.

299. *Ut creditor rem debitoris non vendat, priusquam eum de solutione ter conveniat.* Creditor si sine conditione pignus sibi depositum tenens ter debito rem conveniat, ut soluto debito pignora sua recipiat, et debitor noluerit post tres admonitiones soluto debito pignora sua recipere, creditor distrahendi pignoris habeat liberam potestatem.

300. *Ut cum rebaptizatis fideles non communicent.* Cum rebaptizatis fideles religiosi nec in cibo participent.

301. *De his, qui iubente sacerdote de ecclesia exire contempserint, quid agendum sit.* Qui iubente sacerdote pro quacumque culpa ab ecclesia exire contempserint, pro noxa contumaciae tardius recipiantur ad veniam.

302. *De clericis increpationi⁵ inobedientibus verbis raris.* Clerici, quos increpatione non emendaverit, verberibus coercantur.

303. *De his, qui aliis aliquid debent, et ipsis a eis aliquid debetur, ut in solutionem computentur.* Si quis debeat alicui solidos decem, et ille⁶ qui debet de quacumque ratione debeantur illi⁷ a creditore suo solidi quinque, et veniens creditor totos decem solidos a debitore petat, si probaverit ille debitor sibi ab eo quinque solidos debere, quare illum in solidum pro totis decem soli is convenit, causam perdat⁸, qui noluit debitum compensare. Similis ratio est de frumento vel de aliis speciebus.

304. *De his, qui filiofamilias⁹ aliquid commodaverint, quid agendum sit.* Qui filiofamilias contra interdicta legum in scio parte pecuniam commodavit, eam nec vivente nec mortuo patre ab eodem poterit postulare.

305. *De secularibus, qui suas uxores derelinquunt.*

Illi vero seculares, qui conjugale consortium absque culpa graviore dimittunt vel etiam dimiserunt, et nullas¹⁰ causas dissidii probabiliter proponentes propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut inflicita aut aliena praesumant, si antequam apud episcopos¹¹ conprovinciales dissidii causas dixerint, et priusquam uxores iudicio dampnentur, abiecerint, a communionem ecclesiae et sancti populi coetu, pro eo quod fidem et coniugium maculant, excludantur.

306. *Ut stipendia clericis iuxta meritum distribuantur.* Clerici etiam omnes, qui ecclesiae fideliter vigilanterque serviunt, stipendia sanctis laboribus debita secundum servitii sui meritum vel ordinationem canonum a sacerdotibus consequantur¹².

307. *De accusatoribus et accusationibus, quas sacculi leges non admittunt, a clericorum causis repellendis.* Accusationes et accusatores atque earum negotia, quae seculares non adiscunt leges¹³, divina ac synodica funditus a clericis repellere auctoritate censemus; quia indignum est superioribus, pati ab inferioribus, quae inferioribus ab eis uideantur.

308. *De episcopo, qui alterius parrochianum praesumit retinere vel ordinare seu iudicare.* Nullus episcopus alienum parrochianum praesumat retinere aut ordinare vel iudicare absque proprii episcopi voluntate; quia sicut irrita erit eius ordinatio, ita et iudicati¹⁴; quoniam censens nullum alterius iudicis nisi sui sententia teneri. Nam qui eum ordinare non potuit, nec iudicare illatenus poterit.

309. *De peregrinis iudiciis non recipiendis.* Peregrina iudicia generali sanctione prohibemus; quia indignum est, ut ab externis iudicetur, qui provinciales et a se electis debet habere iudices.

310. *De poenitentibus, quali er poenitentiam debeant accipere.* Poenitentes tempore quo poenitentiam petunt, inopositum manus et cibicum a sacerdote consequantur. Et si aut comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, alienantur. Et nisi digno poenituerint, non recipiantur. Juvenibus etiam non facile committenda est propter aetatis fragilitatem. Viaticum tamen omnibus in morie positus non negandum.

311. *De contumacibus clericis et ad officium tardis.* Contumaces vero clericis prout dignitatis ordo permittit ab episcopis corrigantur. Et si qui prioris graus etati superbia communionem fortasse contempserint, aut ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communitio tribuatur; ita ut cum eos poenitentia correxerit, rescripti in matricula gradum suum dignitatemque recipiant.

312. *De his, qui alienam pecuniam sibi commodatam attractare praesumunt.* Si quis sacculum vel argentum signatum deposuerit, et is, penes quem depositum fuit, illud invito eo contractaverit, et depositi et furti actio ei¹⁵ in eum competat.

313. *De creditore, qui debitore tardante ad solutionem, pignus, quod per se retinet, vendiderit, quod amplius acceptum est debitori reddendum.* Si quis creditor debitore in solutionem tardante rem sibi pro debito positam distraxerit, si quid amplius acceptum fuerit quam quod¹⁶ debebatur¹⁷, quod amplius¹⁸ acceptum est restituat¹⁹ debitori.

314. *Ut episcopus ultra suam provinciam ad iudicium minime devocetur, nisi fuerit provocatum; sed ab omnibus suis provincialibus episcopus infra suam provinciam audiatur.* Nullus episcopus extra suam provinciam ad iudicium devocetur. Sed vocato canonice in loco omnibus congruo, tempore s notitii, ab omnibus provincialibus²⁰ episcopis audiatur, qui concordem super eum canonicamque proferra

VARIANTES LECTIONES.

¹ abrum G. ² convivari Bal. ³ t. absolutionem G. ⁴ factio pterio G. ⁵ d linea transversa deletae sunt hae voces. ⁶ increpationibus G. ⁷ corr. illi G. ⁸ expunctum G. ⁹ perlit G. ¹⁰ filiofamilias Bal. ¹¹ ut nullus G. ¹² epi-copum G. ¹³ vel ordinem teneantur (reliqua desunt) Bal. ¹⁴ lege G. ¹⁵ iudicatio Bal. ¹⁶ deest Bal. ¹⁷ deest Bal. ¹⁸ debeat G. ¹⁹ plus G. ²⁰ restituatur Bal. ²¹ conprovincialibus Bal.

debent sententiam. Quia si hoc minoribus tam clericis quam laicis concessum est, quanto magis de episcopis seruari convenit? Nam si ipse metropolitanum aut iudices suspectos habuerit aut infestos senserit, apud primum diocesanos aut apud Romanos sedis pontificem indicetur.

315. *De episcopis, qui Romanum appellat pontificem.* Placuit, ut si episcopus accusatus appellaverit Romanum pontificem, id statuendum, quod ipse censuerit.

316. *De presbiteris, qui in suis parrochiis aliquid paganis agere permittunt, et de agris, in quibus haec acta esse noscuntur, quid agendum sit.* Si in aliquius presbiteri parrochia infidelis aut faculas incendierint, aut arbores aut fontes aut saxa venerentur, si hoc eruerit neglexerit, sacrilegum se esse cognoscat. Dominus aut ordinator rei ipsius si ammonitus hoc emendare noluerit, communione privetur.

317. *De poenitentibus, quae defunctis viris aliis nubere praesumunt.* Poenitens, quae defuncto viro alio nubere praesumpserit, et quae vel suspecta vel interdicta familiaritate cum extraneo convixerit, cum eodem ab ecclesiae liminibus arceatur. Haec etiam et de viro in poenitentia posito placuit observare.

318. *De his, qui rem alterius vendendam acceperint, si eam minus vendiderint, pretium, quod eis mandatum fuerat, sibi lere cogantur.* Si qui cuilibet mandet, ut rem suam decem solidos vendat, et ille eam octo vendiderit, praecium, quod ei mandatum est, quicquid minus ab emptore perceit, mandatori complere compellatur. Venditio tamen rescindi non potest.

319. *De eo, qui servum bonae fide comparaverit, si servus ex priori vitio fugerit, quid agendum sit.* Servus bona fide comparatus si ex veteri vitio fugerit, non tantum praecium dominus, sed et ea, quae per fugam abstulit, reddere cogetur.

320. *De his, qui indiscussos potestate tyrannica dampnare praesumunt. Et de episcopis vel sacerdotibus, quod non debeant ab aliis indicari, nisi a quibus et ordinari.* Sunt nonnulli qui indiscussos potestate tyrannica, non canonica auctoritate dampnant; et sicut non illos gratia favoris sublimant, ita quosdam odio invidiaque permoti humilant, et levi opinionis aura condemnant, quorum crimina non adprobant. Ideoque communi decreto censemus, ut quaecumque aliquis episcoporum criminatur, congregatis omnibus eiusdem provinciae episcopis causa eius audiat, ut non occulte indicetur vel dampnetur; quia ab aliis iudicari prius non potest, nisi ab his, a quibus ordinari potuit. Quod si alter factum fuerit, nullas vires habebit.

321. *De his, qui habent causas adversus episcopos proprios, vel adversus alios, apud synodum provinciae audiri debent; et ceteris his, qui adversus suum metropolitanum querelam habuerint.* Si clericus vel laicus habuerit causam adversus episcopum proprium vel adversus alterum, aut episcopus adversus quemquam, apud synodum provinciae indicetur. Quod si adversus eiusdem provinciae metropolitanum episcopus vel clericus habuerit querelam, petat primum diocesanos; et apud ipsum indicetur aut apud sedem apostolicam.

322. *De ore eorum in accusatione vel testimonio obstruendo, qui divinis vocibus mortui esse noscuntur.* Placuit, eorum accusandi sacerdotes et testificandi in eos vocem obstruere, quos non humanis, sed divinis vocibus mortuos esse scimus, quia vocem funestam potius interdicti quam audiri oportet.

323. *De non neganda appellatione accusati.* Placuit ut accusato, si iudices suspecto habuerit, liceat appellare; quia non oportet negare audientiam roganti.

324. *Quo r is, qui de se confessi sunt, super alios non sit credendum.* Non est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicantur, nisi se prius probaverint innocentes; quia periculosa est et admitti non debet rei adversus quemcumque professio.

325. *De pervasoribus finium, priusquam causae aditio terminetur.* Si quis pervasor finium fuerit adprobatus, eo quod priusquam aliquid iudicio terminetur, id quod alter tenuerat invasisset: non solum illud, quod male praesumpserit, amittat, sed et non unusquisque rem alienam occupet, cum fuerit in causa devictus pervasor iuris alieni, tantum spatium restituit, quantum praesumpserit invadere.

326. *De his qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut perdat hereditatem.* Omnibus, qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis, auferatur hereditas.

327. *De his, quibus per testamentum aliquid delegatum est, quod nihil contra voluntatem defuncti liceat agere.* Qui per testamentum sibi aliquid derelictum acceperit et vindicaverit, et voluerit contra voluntatem defuncti agere, licentiam penitus non habebit.

328. *Quod voluntas defuncti ab heredibus in omnibus sit peragenda.* Nulli quidem de bonis usurpandis virorum nec dividendi contra bonos mores concessa licentia est; sed praecipiente patre lisionem ab eo factam durare, si modo usque ad extremum eius vivendi spatium voluntas eadem perseverasse doceatur.

329. *De filiis, qui patrem laeserint, donationibus carendis.* Si quis filius donatione patris aliquid fuerit consecutus et eum postmodum laeserit, post probatas in iudicio laesionis causas, ad donationem patris, si voluerit, in integrum revocatur.

330. *De donatione in filio a patre facta, si ab eo laesus fuerit, revocanda.* Donatio in filio a patre facta, si laesum se pater esse probaverit, revocetur.

331. *De ceteris actibus principum ac maiorum nationum ab omnibus cavenda.* Quod omnibus fidelibus omnibusque ordinibus summo opere cavendum sit, ne clamore aut publice unctum Domini detractionibus et vituperationibus dilanent, perpendentes illud exemplum Mariae, quae pro eo, quod Moysi famulo Domini propter Aethiopiassam detraxit, immunditia lepra multata sit. Et illud psalmistae: *Notite tangere cristos meos, et in prophetis meis nolite malignari.*

332. *Quod omnibus, qui lite pulsati fuerint, non aliubi quam in proprio foro iurgandum sit.* Clericus vel laicus si crimine aut lite pulsatus fuerit, non aliubi, quam in foro suo vocatus audiat.

333. *Ut appellantes nulla arceantur detentione.* Appellantes non debent a ficto ulla aut ceteris aut detentionis iniuriare eius odia. Et liceat appellatori vitiatam causam appellationi remedio subevare.

334. *De his, qui contempto fideiussore ad solutionem potius debitorem delegerint.* Si quis contempto fideiussore debitorem suum tenere maluerit, fideiussor vel heres eius a fideiussionis vinculo liberatur. Si vero procurator litis victus fuerit, mandator eius ad solutionem tenetur.

335. *Quod liberi homines statum suum et deteriorare et in meliorem possunt.* Homo liber, qui statum suum in potestate habet, et peiorare eum et meliorem facere potest; atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ damnatus ap. Hadrian. unde hoc sumptum est caput. ² paganismi Bal. ³ accenderint Bal. ⁴ quis supra lineam adit secunda manus in G. ⁵ sacrilegium corr. sacrilegum G. sacrilegii reum Bal. ⁶ ortator corr. hortator G. ⁷ observari Bal. ⁸ quibus G. ⁹ negari G. ¹⁰ sic corr. G. ex eis, quod Bal. quoque habet. ¹¹ quid esse c. G. ¹² causam (sine dubio ortum ex causa in) iudicio G. ¹³ unusquis G. ¹⁴ d. synodo G. ¹⁵ hominibus G.

336. *De concubinis non habendis.* Qui uxorem habet, eo tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio separet concubinae.

337. *De monachis. qui monasteria sua contempnunt, ab episcopo revocandis.* Illud etiam unanimi consensu convenit observari, ut si qui monachorum aut monacharum in congregatione positi religiosa conversationem elegerint, et postea aut ad parentes aut quancumque proprietatem se a congregatione ipsa subtraxerint, et ab episcopo suo per epistolam admoniti ad septa monasterii sui redire distulerint, sint usque ad exitum vitae a communione suspensi, nec prius ad eucaristiae gratiam admittantur, quam ad ovile suum, de quo se vagationis insolentia visi sunt subtraxisse, cum humillima supplicatione debeant satisfactione reverti.

338. *De feminis, quae religionis vestem in domibus propriis mutaverint, si postea concubitum elegerint, quid agendum sit.* De viduis et puellis quae sibi in habitum religionis in domibus propriis, tam a parentibus quam per se, vestem mutaverint, et se postea contra instituta patrum vel praecepta canonum coniugia crediderint copulanda, tandiu utrique habeantur a communione suspensi, quousque quod illicite pertraverunt, emendent. Quod si emendare neglexerint, a communione vel omnium christianorum convivio in perpetuum sint sequestrati.

339. *Quod quatuor personas in iudiciis semper adesse debeant.* Quot personas solent in iudiciis esse? Quatuor: accusator causae, defensor causae, testes, iudex. Quo quisque utitur officio? Iudex aequitate, testes veritate, accusator intentione ad amplificandam causam, defensor extenuatione ad minuendam causam. Saepe enim lit causa ratiocinationis aut metu aut gloria aut pecunia, id est, aut commodi aliquid appetenti, vel incommodi aliquid vitandi.

340. *Quod non solum, qui furtum fecerint; sed et qui ad hoc perficiendum adiutorium aut consilium dederint, furti actione sunt tenendi.* Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is cuius opere aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.

341. *Qui sunt agnati, et qui sint cognati.* Agnati sunt, qui per virilem sexum descendunt; cognati autem, qui per feminam. Et ideo patrum vel patrum filii et agnatisunt et cognati; avunculi vero et avunculorum filii cognati sunt, non agnati.

342. *De his qui se metu aut terrore servos esse mentiti sunt.* Qui metu et impressione alicuius terro- ris apud acta praesidis servum se esse mentitus est, postea statum suum defendendi non praeiudicat.

343. *De his qui domos effregerint vel villas expoliaverint aut expugnaerint, vel rapinas fecerint, quid agendum sit.* Hi qui aedes aliquas villasve expoliaverint, effregerint, expugnaerint, siquidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniantur. Telorum autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis noceri possit, accipiuntur.

344. *De his qui latrones vel reliquos malefactores susceperint.* Receptores adgressorum itemque latronum eadem poena afficiuntur, qua ipsi latrones: sumptus enim susceptorum crassantium cupido conquiescit.

345. *De his qui incendium fecerint.* Si aliquis malfitiae studio incendium miserit, de hoc crimine convictus poenis gravissimis iubetur interfici. Quod si per negligentiam factum incendium comprobatur, damnum quod cuicumque inlatum fuerit, res quae incendio perierit, dupli satisfactione sarciatur.

346. *De non valendis constitutionibus contra canones vel decreta praesulum aut bonos mores conditis.* Constitutiones contra canones et decreta praesulum Romanorum seu reliquorum pontificum vel bonos mores nullius sunt momenti.

347. *Ut non constringat clericum sententia non a suo iudice dicta.* In clericorum causa huiusmodi sententia servetur, ut ne quemquam eorum sententia non a suo iudice dicta constringat.

348. *Ut hi, qui falsa alia inrogaverint, puniantur et falsitate infames efficiantur.* Omnis, qui falsa alia intulerit, puniatur et pro falsitate ferat infamiam.

349. *De compromissis synodo retractata da per vicarios urbis Romae episcopi.* Ut provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romae episcopi, si ipse decreverit.

350. *Ut nullus episcopum aut actores ecclesiae apud alios prius accuset, quam eum familiariter conveniat atque ab eo familiariter iustitiam petat.* Si quis adversus episcopum causam habuerit, non prius alios episcopos vel alios iudices adeat, ut eum accuset, quam familiariter ei eam indicet querelam, et ab eo aut iustam emendationem aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instructio veritate: Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripue eum inter te ipsum solum. Si te non audierit, adhibe duos vel tres tecum. Et si vos non audierit, dic Ecclesiae; id est, accusa eum publice tunc, et non prius. Et reliqua.

351. *De infamibus vel sacrilegis, quod religiosus accusare non possint.* Nulli infami atque sacrilego de quocumque negotio liceat quandoque adversus religiosum christianum, quamvis humilis servilisque persona sit, testimonium dicere, nec de quacumque re actione vel inscriptione christianum impetere.

352. *Ut causae, quas leges seculi non admittunt, in iudiciis ecclesiasticis non audiantur.* Nullae causae a iudiciis ecclesiasticis audiantur, quae legibus non continentur vel quae prohibita esse noscuntur.

353. *Quod hi, qui pro iniuria mediocri damna ambire compelluntur, infames efficiantur.* Qui pro iniuria mediocri estimatae iniuriae damna subire compelluntur, quamvis civiliter videatur addictus, tamen infamis efficitur.

354. *De absentibus non damnandis.* In causa capitali absens nemo damnatur. Neque absens per alium accusare aut accusari potest.

355. *Ut hi, qui res alienas violenter occupant, quicquid ibi perditum vel alienatum fuerit, eis, quibus competebat, restituant.* Si ex rebus, quas violenter aliquis occupat, quaelibet sub quacumque occasione perierint aut arserint, vel servi violenter occupati mortui fuerint, quamlibet fraude illius, qui occupavit id quod perierit, factum non videatur, tamen ab ipso quaecumque perierint reddenda sunt, qui rem iuris alieni violenter visus est occupasse.

356. *De his qui cum pecoribus coitu mixti sunt, aut more pecorum usque affinitatis lineam cum consanguineis incestum commiserunt, sive cum masculis concubuerunt.* In hoc titulo Graeca verba posita sunt, id est, *περι τῶν ἀδελφισμῶν, ἢ καὶ ἀδελφισμῶν*. Quod nos Latine possumus dicere: *De his, qui irrationabiliter versati sunt sive versantur.* In qua sententia sensus triplex est; id est de his, qui cum pecoribus coitu mixti sunt, aut more pecorum cum consanguineis usque affinitatis lineam incestum commiserunt, aut cum masculis concubuerunt. Quisquis autem ex his unum egerit, aut capite puniatur, aut si

VARIANTES LECTIONES.

¹ nec G. ² deest Bal. ³ quis G. ⁴ de Bal. ⁵ v. domis G. ⁶ habitu Bal. ⁷ sequestratae Bal. (qui paulo ante utriusque non mutavit.) ⁸ sunt Bal. ⁹ supra lineam additum G. ¹⁰ deest G. ¹¹ nec Bal. ¹² proferat G. ¹³ conprovincialis G. ¹⁴ decreverint G. ¹⁵ sic emendandum infamis, quod habet G.; infantibus Bal. ¹⁶ possunt Bal. ¹⁷ quamvis... christianum desunt Bal. ¹⁸ admittantur G. ¹⁹ qualibet G. ²⁰ peritio. alleg. non. ecc. alogio. me. con. G.

NOTÆ.

^a Sequentia non in concilio Chalcedonensi, capituli hujus fonte, reperiuntur

ei vita concessa fuerit, iuxta Ancyran concilii sententiam, quae in capitulo de imo quinto et sexto continetur, poenitentiam veraciter agat.

357. *Quod in causa capitali vel in causa status non per advocatos, sed per ipsos sit agendum.* Si quando in causa capituli vel in causa status interpellatum fuerit, non per procuratores, sed per ipsos est agendum.

358. *Ut metropolitani epi coporum conprovinciaium causas non praesumant audire, nisi praesentes omnes fuerint episcopi conprovinciales.* Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parrochiam, sine consilio et voluntate omnium provincialium episcoporum extra aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subiacet; et quod egerit, irritum habeatur et vacuum. Sed quicquid de provincialium coepiscoporum causis suarumque ecclesiarum et clericorum atque secularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu conprovincialium agatur pontificum, non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordia administratione, sicut Dominus ait: *Non veni ministrari, sed ministrare.* Et alibi: *Qui maior est vestrum, erit minister vester;* et reliqua. Similiter et ipsi conprovinciales episcopi cum eius consilio, nisi quantum ad proprias pertinet parrochias, agant iuxta sanctorum constituta patrum; ut uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Trinitas in saecula.

359. *Ut reprehensio, qua laici arguuntur, a clericis respiciatur.* Notum sit omnibus, quia quod in laicis reprehenditur, id multo magis debet in clericis praedamari.

360. *De delatoribus quid agendum sit, vel qui sint delatores.* Delatori aut lingua capuletur, aut convicto caput amputetur. Delatores autem sunt, qui invidia produnt alios.

361. *De his qui in alterius famam aut scripturam aut verba contumeliosa confixerint.* Qui in alterius famam in publico scriptura aut verba contumeliosa confixerit, et reperiens scripta non probaverit, flagelletur. Et qui ea prius invenerit, rumpat, si non vult auctoris facti causam incurrere.

362. *De his qui unam rem duobus dominis donaverint.* Si quis unam rem duobus per legitimas scripturas donaverit, uni prius et alteri postea, non quaerendus est in his donationibus qui prius, qui posterior sit; sed qui rem tradente donatore possiderit, is eam, cui est tradita possidebit. Nec interest, utrum in parentes an in extraneos talis sit facta donatio.

363. *De servis in caput domini a quoquam non interrogandis.* Servi in caput domini neque a praeside, neque a procuratore, neque tam in parvis quam in capitalibus causis interrogari possunt.

364. *De his, qui irati crimen aliquod cuiuslibet dixerint, si postea resipiscentes hoc perficere noluerint, quid agendum sit.* Si quis iratus crimen aliquod cuiuslibet temere obiecit, convitium non est pro accusatione habendum. Sed permissio tractandi spatium, id quod iratus dixit, per scripturam se probaturum esse fateatur; ut si fortasse resipiscens post iracundiam iterare ac scribere noluerit, non ut reus criminis teneatur.

365. *Ut si crimen obiecerint, sciant se probaturos. Et ut ibi causa agatur, ubi crimen admissum esse dinoscitur.* Qui crimen obiecit, scribat se probaturum. Nevea ut ibi causa agatur, ubi crimen admittitur; et qui non probaverit quod obiecit, poenam quam intule it ipse patiatur.

366. *Ut nullus absque inevitabili necessitate suam*

relinquat ecclesiam. Ut ne quis, dum in ea durare poterit, qualis sit necessitate suam relinquat ecclesiam.

367. *De his, qui ante alteri s iudicem fuerint pulsati, quid agendum sit.* Pulsatus ante suum iudicem causam dicat; et non ante suum iudicem pulsatus, si noluerit, taceat. Et ut pulsato, quotiens appellaverit, induciae dentur.

368. *De his qui famosos libellos legere aut cantica famosa cantare praesumunt.* Hi, qui inventi fuerint libellos famosos legere vel cantare, excommunicentur.

369. *De his qui a clericorum accusatione sunt repellendi.* Homicidae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, et qui raptum fecerint vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque ecurrerint, nullatenus ad accusationem vel ad testimonium erunt admittendi.

370. *De his qui divinos vel mathematicos consulere praesumunt.* Qui de salute principis vel summa rei publicae mathematicos, ariolos, aruspices, vaticinatores consulit, cum eo qui responderit capite puniatur.

371. *De auctoribus vel concitatoribus seditionum vel tumultuum.* Auctores seditionis et tumultus vel concitatores populi pro qualitate dignitatis aut in crucem tollantur, aut bestiis obiciantur, aut in insulam deportentur.

372. *De periculo iudicantium et providentia eorum.* Maius periculum est iudicantis, quam eius qui iudicatur. Unde unicuique providendum est ne aliquem iniuste iudcet aut puniat.

373. *De accusatione adversus doctorem submovenda.* Accusationes adversus doctorem nemo suscipiat, quia non potest humano condemnari examine, quoniam Deus suo reservavit iudicio.

374. *Quod hi qui adversus patres armantur, Deus existunt odiosi.* Sic odit Deus eos qui adversus patres armantur, ut patrum invasores, qui in omni mundo infamia notantur.

375. *Qualiter decimae et oblationes fidelium a sacerdotibus sint dispensandae.* Instruendi sunt presbyteri pariterque admonendi, quatenus noverint decimas et oblationes, quas a fidelibus accipiunt, pauperum et hospitum et peregrinorum esse stipendia, et non quasi suis, sed quasi commentatis uti debere; de quibus omnibus sciant se rationem reddituros in conspectu divinae maiestatis, et nisi eas fideliter pauperibus et his, quibus praenissum est, a ministraverint, condemnationem patientes. Quoties vero dispensari debeant, canones sacri institunt; scilicet ut quatuor partes ex omnibus fiant, una ad fabricam ecclesiae relevandam, altera pauperibus distribuenda, tertia presbyterio cum suis clericis habenda, quarta episcopo reservanda. Et quicquid exinde pontifex iusserit, prudenti consilio est faciendum.

376. *Quod feminae cum presbiteria vel reliquis clericis non debeant habitare, nec eis ministrare, nec intra cancellos stare, neque ad altare accedere.* Inhibendum est modis omnibus tenendum est, ut nullus sacerdos eas personas feminarum, sicut in canonibus insertum continetur, de quibus suspicio potest esse, in domo sua habeat, et non solum illas, sed neque illas, quas antiqui canones concedunt; quia instigante diabolo etiam in illis scelus frequenter perpetratum reperitur, aut etiam in pedessequis earum. Nam si qua de his habuerit talem necessitatem, cui sit necessaria sustentatio presbyteri, habeat in villa aut in vico domum longe a presbyteri conversatione, et ibi ei subministret quae necessaria sunt. Sed et hoc secundum auctoritatem canonum modis omnibus prohi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ q. et desunt Bal. ² hic alia manus margini inscripsit advocatos B. ³ conprovincialium Bal. ⁴ omnia in margine addit. G. ⁵ fama G. ⁶ confixerint Bal. hic et in textu. ⁷ sic G. corr. ex ut, quod habet quoque Bal. In margine adscripsit manus altera coeava: aliter. ut si is crimen non probaverit, cui id obiecit, poenamquam ipse intulerit patiatur. ⁸ his Bal.

ben-lum, ut nulla femina ad altare p̄sumat accedere, aut presbitero ministrare, vel infra cancel-lum stare aut sedere.

377. *Ut incesti a sacerdotibus per veraces et Deum timentes homines fideliter perquirantur et canonice puniantur.* De incestis omni studio perquirendum est sacerdotibus per homines veraces et timorem Dei ante oculos habentes. Et si reperti fuerint, statim aut per se emendare studeant, aut cum adiutorio archidiaconi sui vel episcopi hoc ipsum extirpare satagent; ne tanto flagitio et scelere et illi polluantur et pereant, et alii in eorum vicinitate omnipotentis Dei iram incurrant.

378. *Ut presbiteri et reliqui clerici ab omnibus vitis se caveant, et subiec̄t sibi fideliter instruant, atque bonis operibus omnibus ducatum praebeant.* Ammonendi sunt clerici et instruendi, ut primum ipsi ab omni fornicatione et immunditia et luxuria et ab omni pollutione carnis sint alieni, et tunc plebi sibi subiectae¹ et verbis praedicent et exempla ostendant, ubi ab omni fornicatione et ab omni irrationabili vel inutili pecudum luxuria et pollutione abstineant, et mundo se corpore et mente Deo praeparent.

379. *De confessionibus fidelium ac impiendis et diiudicandis, et consilium dandis, qualiter pro medulo et quantitate peccati sit poenitentia.* Quaerendum namque est sacerdoti, cum accipit cuiuslibet fidelis confessionem peccatorum, qualiter primo peccatum perpetratum, aut si postea iteratum aut frequenter actum sit; si sponte, si coacte, si per ebrietatem aut per quolibet ingenium factum sit. Et cum invenerit², unde radix illius peccati processit, tunc congruam adhibeat medicinam. Qualis vero peccati adhibenda sit medicina, secundum canonum autentiorum et sanctorum patrum instituta intelligi³ debet, et non secundum placitum hominis, sed secundum Dei voluntatem. Nec in hac parte voluntas aut gratia hominis sectanda est, sed voluntas Dei in omnibus exquirenda; quatinus dignis praecipulis et poenitudinis digna placari possit omnipotentis Dei vindicta, quam cum⁴ vicio provocavit.

380. *De his qui prius non habentes odium, sed se defendentes aliquem occiderint, qualiter corrigenda sit temporis institutio.* Si quis quiete gradiens per viam, aut si etiam in domo sua fuerit aut in platea civitatis aut in villa, subito aut ab alio superventus aut litis commotione volens se defendere, non habens contra illum antea odium, interfecerit hominem; septem annis secundum canonicam institutionem poeniteat, tres vero communione privetur, quattuor autem in communione et orationum et oblationum susceptus, in sacerdotis pendente arbitrio, utrum dignus sit corpus Christi accipere, aut usque ad plenitudinem poenitentiae ab eo separari. Abstinencia ciborum in providentia sacerdotis erit secundum possibilitatem poenitentis et devotionem et affectionem⁵ lacrimarum.

381. *De muliere quae duobus fratribus nupsit, et de viro eius, quid agendum sit.* Mulier, quae duobus fratribus nupsit, abici debet usque ad diem mortis. Sed propter humanitatem in extremis suis sacramentis reconciliari oportet; ita tamen, ut prius solvatur coniugium et maneat innoxia et vir eius⁶ absque uxore simili poenitentiae sit subditus. Quod si duo fratres cum una femina fornicati fuerint, nescientes alter alterius fornicationem, statim ut cognoverint adulterium, qui eam habet uxorem, dimittat. Et ille quidem post actam poenitentiam, si uxor defuncta fuerit, potest alteri sociari; illa vi-

A vente nequaquam. Illa⁷ vero nunquam ulterius poterit in coniugium assumi, et iugi poenitentiae⁸ submissa ad exitum vitae communionis gratiam percipiat⁹.

Mulier quae dormiens filium suum oppresserit, et mortuus fuerit, sex annis poeniteat. Vir eius si in domo illius fuit, quatuor; si vero in uno lecto, simili modo poeniteat, duos in pane et aqua, reliquos quatuor secundum quod sacerdos illis viderit posse, abstinenciam imponat ciborum.

382. *De muliere quae adulteravit virum suum, similiter et de viro qui uxorem suam adulteravit, qualiter de ambobus agendum sit.* Mulier habens virum si adulterium perpetraverit et occulte ad confessionem venerit, septem annos poeniteat, tres in pane et aqua; caeteros quatuor in providentia erit sacerdotis qualiter eam viderit posse; et ita ei ciborum abstinencia imponatur. Similiter et vir habens uxorem, si adulterium perpetraverit, faciat, id est per triennium non communitet. Si cuius uxor adulterium perpetraverit et hoc a viro deprehensum fuerit et publicatum, dimittat uxorem, si voluerit, propter fornicationem. Illa vero secundum quod superius insertum est, publice agat poenitentiam. Vir vero eius illa vivente nullatenus habebit licentiam aliam ducere uxorem. Quod si voluerit adulteram sibi reconciliari, licentiam habeat, ita tamen ut pariter cum illa poenitentiam agat et exacta poenitentia ad communionis gratiam, sicut superius continetur insertum, utriusque accedant. Similis forma et in muliere servabitur. Si eam vir eius adulteraverit, habet potestatem dimittendi virum propter fornicationem. Mandat tamen innoxia, quamdiu vir eius vixerit; quia nec ille habet potestatem aliam accipere prima¹⁰ vivente¹¹, nec illa primo. Habeat tamen potestatem semetipsos reconciliari.

383. *Ut ad confirmationem episcopi omnes devote conveniant eique quae necessaria sunt ministrare non neglegant.* Praecipimus ut ad accipiendum per manus pontificis inpositionem Spiritus sancti donum¹² sollicito et devote omnes concurrant, et episcopo suo¹³ ea quae necessaria sunt fideliter ministrent, eique ab omnibus et per omnia oboediatur.

384. *De parricidarum instructione, tam fidei et baptismatis mysterio, quam sancti Spiritus dono.* Sciendum est omnibus, quod parvuli instruendi sunt, cum ad intelligibilem aetatem venerint, et de fidei sacramento et baptismatis mysterio et septiformis gratiae sancti Spiritus dono.

385. *De frequenti peccatorum confessione.* Notum esse omnibus volumus, quod confessio peccatorum excepto ea, quae sacerdotibus ad consilium ac impiendum Deumque placandum sit, Deo frequenter in oratione sit facienda.

386. *De manifestatione aliorum peccatorum, et quod ea celare peccatum sit.* Omnibus fidelibus notum fore desideramus, quod quorundam peccatorum alienorum consilii, nisi ea eventionis et salutis causa prodiderint, delinquant. Unde scriptum est *Nihil prodest illi suo errore non polli, qui consensum praestat erranti.* Et alibi: *Non solum qui faciunt, sed consentiant facientibus, rei sunt.*

387. *Quod magis delinquant, qui fidem peceperunt, quam alii, si tamen in bono opere persistent.* Sciendum est omnibus et sine obliivione retinendum, quod gravius puniantur, qui fidem Christi peceperunt et in malis vitam finierunt, quam illi, qui sine fide mortali sunt et tamen bona egerunt opera; quoniam

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² plebem s. subiectam Bal. ³ viderit Bal. ⁴ sic G. lineae superscriptum; Bal. a. s. p. esse d. ⁵ suo Bal. ⁶ deest Bal. ⁷ devotionis et affectum Bal. ⁸ glossa superscripta in G.: scilicet posterior, si sciens. ⁹ illam G. ¹⁰ poenitentia G. ¹¹ I. at. hic verum caput incipit: De mulieribus et viris infantes opprimuntibus. ¹² deest G. ubi margini atscriptum: aliter, nisi primam. nec illa aliam nisi postquam. ¹³ domum B. I. ¹⁴ sua Bal.

melius est fidem non percipere, quam post eius perceptionem retrorsum abire.

388. *De coniugio, quod a Deo sit institutum.* Notum sit omnibus, quod coniugium a Deo sit constitutum, et non sit appetitum causa luxurie, sed procreatione filiorum, et quod bonorum conjugatorum vita per Ioh. sit designata.

389. *De castitate eorum qui coniugio sunt copulandi.* Sciendum est omnibus et firmiter retinendum, quod hi qui uxores ducere voluerint, sicut eas castas et incorruptas cupiunt invenire, sic ad eas casti et incorrupti debent accedere easque cum benedictione sacerdotis, sicut in sacramentario continetur, accipere. Sed prius eas dotali titulo debent conligare.

390. *Ut omnes a minore usque ad maiorem suis sacerdotibus sicut ipsi Domino obedientes existant, cuius vice legatione in ecclesia funguntur. Et capitulis domni Karoli Theodoni villa firmatis.* Volumus atque precipimus, ut omnes suis sacerdotibus tam maioris ordinis quam et inferioris a minimo usque ad maximum, ut summo Deo, cuius vice in ecclesia legatione funguntur, oboedientes existant. Nam nullo pacto agnoscere possunt, qualiter nobis fideles existere possunt, qui Deo infideli et suis sacerdotibus inoboedientes apparuerint; aut qualiter nobis obedientes nostrisve ministris ac legatis obtemperantes erunt, qui illis in Dei causis et ecclesiarum utilitatibus non obtemperant. Potius namque iuxta veritatis vocem ille metuendus est, qui potest animam et corpus perdere in gehennam, quam ille qui corpus torquere et honores temporales potest auferre. De illis dictum est: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit.* Et alibi: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* Et rursus: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius est illi, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris.* Et iterum: *Qui vos recipit, me recipit; et qui me recipit, recipit eum, qui me misit.* Et multa alia horum similia. His ergo fulti oraculis iubemus, ut omnes eis pro viribus ad eorum peragenda ministeria et ad malos et peccatores atque negligentes homines dirigendos summiopere oboedientes existant. Qui autem in his, quod absit, aut negligentes eisque inoboedientes fuerint inventi, sciant se nec in nostro imperio honores retinere, licet etiam filii nostri fuerint, nec in palatio locum, neque nobiscum aut cum nostris societatem aut communionem ullam habere, sed magis sub magna districtione et ariditate poenas luere. In his namque omnium nostrorum fidelium volumus agnoscere fidem ac benivolentiam; quoniam si haec fideliter et utiliter impleverint, tunc Deo et nobis fideles erunt; si autem, quod absit, secus egerint, tunc non solum infideles, sed in ames atque reprobi manifeste apparentes notabuntur, eorumque domus publicabuntur et ipsi exiliabuntur.

391. *De infantum baptismo et ecclesiarum vel altarium seu fidelium consignandorum dubitatione, quid agendum sit.* Placuit, ut infantes, quando non inveniuntur cortissimi testes, qui eos sine dubitatione baptizatos esse testentur, neque ipsi sunt per aetatem idonei de traditis sibi sacramentis respondere, absque ullo scrupulo tempore legitimo baptizari. Similiter et de ecclesiis vel altaribus atque consignandis fidelibus, quotiens super his dubitatur, agendum est; id est, ut siue ulla trepidatione consecrentur et fideles confirmentur; quoniam quod non ostenditur gestum, ratio non sinit ut videatur iteratum.

392. *De advocatis vel defensoribus ecclesiarum a principe postulandis.* Pro ecclesiarum causis ac ne-

cessitatibus earum atque sororum Dei advocati seu defensores, quotiens necessitas ingruerit, a principe postulantur, et ab eo fideliter atque libenter iuxta canonicas sanctiones fidelissimi dentur.

393. *Ut ubi quisque ordinatur, ibi pertineat.* Clerici cuiuslibet gradus in quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, ad eadem loca pertineant atque in ipsis locis perseverent.

394. *De presbiteris et ministris ecclesiae, ut a suis et non ab aliis episcopis crisma petant vel accipiant. Et de chorepiscoporum cassanda superstitione.* In singulis episcoporum parrochiis presbiteri eorumque ministri non a quibuslibet episcopis, sed a suis propriis, crisma petant vel accipiant. Nec alio unquam tempore iuxta sanctos canones vel secundum morem Romanum, nisi in coena Domini, sanctum crisma conficiatur. Quibus etiam diebus presbiteris vel eorum ministris canonice dispensandum est, sed non aliis tradendum, nisi solummodo presbiteris vel diaconibus aut subdiaconibus bene fidelibus. Indignum enim est, ut alii illud suscipiant, nisi illi qui hoc in tradendo usuri sunt. Similiter et hoc statutum est, ut a chorepiscopis, qui iuxta sanctorum decreta locum septuaginta discipulorum, id est presbiterorum, tenent, vel ab ipsis presbiteris nec virginum consecratio nec sancti Spiritus traditio nec ecclesiarum vel altarium consecratio vel illa, quae solis episcopis debentur, fiat. Nam si a duobus episcopis episcopis non potest consecrari, quomodo ille episcopus erit, aut aliquid de episcopali ministerio, nisi quantum presbiter, cuius focum in ecclesia tenet, agere poterit? Omnia ergo, quae isti praesumptiose de episcopali ministerio egerunt, irrita esse comprobantur et effectu carere, atque per omnia tam ab apostolica sede, quam et omnium episcoporum decreto irrita esse et potius nocumenta, quam aliqua adiumenta sunt iudicata ac saepius interdicta. Ideoque ne fiant omnino sub anathematis vinculo interdicimus, atque qui ab eis sunt polluti potius quam sanctificati, in meliorem statum canonice, id est a tribus ordinatis episcopis, ut reformatum iubemus; quia reformatio non est iteratio, sed ecclesiastica et canonica perfectio.

395. *De his qui rapiunt feminas, ut eas non habeant uxores.* Pacuit, ut hi, qui rapiunt feminas vel furantur aut seducunt, ut eas nullatenus habeant uxores, quamvis eis postmodum conveniat, aut eas dotaverint vel nuptialiter cum consensu parentum suorum acceperint. Si quis autem uxorem habere voluerit, canonice et legaliter eam accipiat et non rapiat. Qui vero eam rapuerit vel furatus fuerit aut seduxerit, numquam eam uxorem habeat; sed propinquis suis eam legalibus reddat, et in triplo penam bannum dominicum componat, et insuper canonice publicam poenitentiam gerat. Ad quod omnes una voce clamaverunt dicentes: «Ista omnes firmiter tenere volumus et in perpetuum ab omnibus conservari optamus.

396. *Quod in omnibus locis Deus orandus sit, et non in aliis, quomodo in Deo dicatis ab episcopis, id est missa sit celebranda.* Sciendum est omnibus, quod et in aliis competentibus locis, si locus basilicae procul fuerit, oratio ad Deum et confessio peccatorum fieri debeat et possit, missarum vero celebratio non nisi in locis ab episcopis Deo dicatis, excepto tempore hostilitatis, et in hoc non nisi in altaribus et tabernaculis ab episcopis Deo dicatis nullatenus fieri possit aut debeat.

397. *De secularibus qui e episcopis suis inobediunt existunt et ad emendationem sui tardant venire, quid agendum sit.* Si quis secularium tam maioris ordinis

VARIANTES LECTIONES.

¹ ipso G. ² infideles Bal. ³ profundo Bal. ⁴ horumque B.L. ⁵ lui G. ⁶ permaneat Bal. ⁷ praesumptiosi Bal. ⁸ comprobantur ... esse emittit G. a prioribus irrita statim aberrans ad alterum. ⁹ deest Bal. ¹⁰ ullatenus Bal.

quam et inferioris, peccatum egerit et vocatus sui episcopi auctoritate ad emendationem ac poenitentiam venire distulerit, tamdiu sit ab ecclesia extorris et a catholicorum consortio sequestratus, quousque quod illicitè commisit, emendet ac reatum suum usque ad satisfactionem canonice diluat, atque reconciliatione proprii episcopi divinis precibus indulgentiam consequatur et veniam, ecclesiaeque gremio, a cuius utero deviaverat, peracta satisfactione ab eodem emendatus episcopo canonice reddatur.

398. *De clericis, ut non utantur armis vel sagis.* Ut clerici in pompis aut sagis vel armis non utantur.

399. *Ut ea quae episcopus in sua diocesi corrigere non valet, ad alios referat praesules, vel si necesse fuerit regi intimet.* Ut ea, quae in sua diocesi episcopus per se suosque corrigere vel emendare non poterit, coram reliquis episcopis ad corrigendum insinuet vel regi indicare non tardet; et qui ecclesiasticis regulis inobediens apparuerit, per potestates externas corrigatur.

400. *De his qui Deo famulantur, si in baratrum fornicationis ceciderint, qualiter corrigendi sint.* Statuimus, ut quisquis servorum Dei vel ancillarum Christi in crimen fornicationis lapsus fuerit, quod in carcere poenitentiam faciat in pane et aqua. Et si orlinatus presbiter sit, duos annos in carcere permaneat, et ante flagellatus et scorticatus videatur; et post episcopus augeat. Si autem clericus vel monachus in hoc peccatum inciderit, post tertiam verberationem in carcerem missus, verentem annum ibi poenitentiam agat. Similiter et monachos velatae eadem poenitentia teneantur, et radantur omnes capilli capitis eius.

401. *De his qui a paganis baptizati fuerint.* Praecipimus, ut qui a paganis baptizati sunt, denuo a Christi sacerdotibus in nomine sanctae Trinitatis baptizentur, et postea ab episcopis crismantur, quia aliter christiani nec dici nec esse possunt.

402. *De his qui a corepiscopis confirmati fuerint.* Si quis ab episcopo et non a corepiscopo, qui non episcopus, sed vicarius episcopi, priusquam prohibiti essent, et erant et dicebantur, fuerit confirmatus, reiterari talis confirmatio non debet. Nam corepiscopi ante apostolicam atque synodalem prohibitionem non ex numero apostolorum, sed ex septuaginta discipulorum, ut sacri canones testantur, ordine erant, quos nunquam spiritum paraclitum tradidisse novimus. Sed quia olim, ut dictum est, iam dicti corepiscopi prohibiti sunt, ideo modo nihil sunt, nec spiritum paraclitum ullo umquam tempore tradere potuerunt nec modo possunt. Quapropter non apparet iteratum quod olim canonice non agnoscutur patratum.

403. *Ut qui ab hereticis baptizatus fuerit in nomine sanctae Trinitatis, non rebaptizetur, sed sola manus impositione perficiatur.* Quicumque baptizatus fuerit ab hereticis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, nullo modo rebaptizari debet, sed per solam manus impositionem purgandus est.

404. *Ut baptizandi symbolum discant fidei.* Baptizandos oportet fidei symbolum discere et quinta feria ultimae septimanae episcopo vel presbiteris reddere. Et qui in aegritudine constituti baptismum perceperint, sani facti fidei symbolo doceantur, ut noverint, quanta ratione digni sunt habiti. Oportet etiam baptizatos post baptismum crisma caeleste percipere et regni Christi participes fieri.

405. *Ut hi de quibus dubitatur utrum baptizati sint an non, vel a presbitero diis immolanti vel im-*

molatiis arribus vescenti sunt baptizati, ut rebaptizentur. Quod hi qui dubitant utrum sint baptizati an non, vel a presbitero diis immolanti vel immolatiis carnibus vescenti, fuerint baptizati, ut baptizentur praeceptum est.

406. *Ne ullus plusquam duas uxores accipiat.* Ne quisquam amplius quam duas accipiat uxores, quia iam tertia superflua est.

407. *De orationibus et elemosinis ac missarum celebrationibus pro fidelibus defunctis fideliter agendis; quibus impii carere debent; quoniam nec eorum elemosina a sacerdotibus vel reliquis fidelibus accipienda est.* Quod pro catholicis defunctis sint memoriae faciendae et oblationes et orationes Deo offerendae. Non tamen pro impiis, quamvis sint christiani, ex his aliquid agere licebit.

408. *Ut nullus episcopus sive presbiter aliam causam in synodo prius suggerat, quam ea quae ad emendationem vitae pertinent, finiantur.* Nullus episcoporum vel presbiterorum aliam prius causam suggerere audeat, quam ea, quae ad emendationem vitae et ad severitatem regulae atque ad animae remedia et vitae pertinent, finiantur.

409. *De his qui facultatem ecclesiae petunt a regibus prava cupiditate illiciti, quid agendum sit.* Qui regulam ecclesiae petunt a regibus, et horrendae cupiditatis impulsu egentium substantiam rapiunt, irrita habeantur quae optinent, et a comunione ecclesiae, cuius facultatem auferre cupiunt, excludantur.

410. *Ut nullus episcopus alterius episcopi res devastet aut plebes invadat.* Ne parrochias cuiuslibet episcopi alterius civitatis episcopus canonicum temerario invadat, et vesanae cupiditatis facibus inflammatus suisque admodum non contentus rapiat aliena.

411. *De eo qui munuscula ecclesiae fraudaverit vel quolibet modo invaserit, ut ab ecclesiae comunione arceatur.* Si quis cuiusque munuscula ecclesiae sanctis scripturarum titulis collata nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retinaverit atque suppresserit, et non statim a saeculo commune Deo collata reddiderit, ab Ecclesiae catholicae comunione pellatur.

412. *De episcopo iudicato, si apostolicam appellare sedem voluerit.* Ut iudicatus episcopus ad apostolicam sedem, si voluerit, appellet. Concilio Sardicense titulo quinto. Quod si appellaverit, in cathedram ipsius alter non orlinetur.

413. *De his qui a iudicibus, quos primates dederunt, appellaverint, quid agendum sit.* Ut si a iudicibus, quos primas dederit, quis appellaverit, alii iudices amplioris numeri decernantur. Quod si et ab ipsis appellaverit, ad sententiam concilii causa deferatur.

414. *De presbiteris, ut inconsulto episcopo non presumant celebrare agendam.* Ut presbiteri inconsulto episcopo in quolibet loco agendam non audeant celebrare.

415. *Ne aliquis presbiter civitatis sine episcopi praecepto aliquid agat.* Ut presbiter civitatis sine iussione sui episcopi nihil iubeat nec in unaquaque parrochia aliquid agat.

416. *Ne presbiteri rem ecclesiae sine sui consensu episcopi vendant.* Ut presbiteri rem ecclesiae sine consensu episcopi sui non vendant.

417. *De abiecto clerico ab aliena ecclesia non recipiendo.* Ut abiectum clericum aliena ecclesia non admittat.

418. *Ut ad Patrem oratio semper dirigatur.* Et

VARIANTES LECTIONES.

¹ sunt Bal. ² si quis Bal. ³ ut Bal. ⁴ flagellatur corr. flagellatur G. ⁵ corticatus G. ⁶ et in G. ⁷ verente anno Bal. ⁸ qui G. ⁹ in G. ¹⁰ corepiscopo G. ¹¹ archiepiscopo G. ¹² quia G. ¹³ sanctum Bal. ¹⁴ ante G. ¹⁵ nullus Bal. ¹⁶ hoc rubrum cum sequenti G. errore mutavit. ¹⁷ et v. desunt Bal. ¹⁸ rei c. lam G. ¹⁹ capite Bal. ²⁰ cathedra Bal. ²¹ agenda Bal. bis. ²² decet G.

nullus in praecipibus nisi ad Patrem dirigat orationem. A Et ut prius eas cum instructioribus tractet.

419. *De rebus ecclesiae a nullo iniuste retentandis vel diripiendis.* Ne cui liceat res vel facultates ecclesiarum aut monasteriorum vel xenodochiorum¹ pro quacumque elemosina cum iustitia delegatas retinere, alienare atque subtrahere. Quod si quis fecerit, tamquam necator pauperum antiquorum canonum sententia constrictus ab ecclesiae liminibus excludatur, donec ea, quae sublata sunt aut retenta, reddantur.

420. *Ut ab ecclesiae societate extorris habeatur, quicumque eius rebus damnum intulerit.* Ut nullus episcoporum aut cuiuslibet ordinis clericus vel alia quaecumque persona quibuslibet conditionibus seu in uno regno seu in alio positas alterius cuiuscumque ecclesiae res aut petat aut praesumat accipere. Quod si fecerit, tamdiu habeatur a communione altaris vel ab omnium fratrum ac filiorum caritate suspensus, donec ipse² ecclesiae, cuius directo ordine iuris est, ablata restituat.

421. *De privilegii ecclesiarum inlibate servandis.* B Privilegia atque praecipua ecclesiarum manere semper incorrupta praecipimus. Et quicquid ab antecessoribus vel parentibus nostris circa sacrosanctarum ecclesiarum utilitates constitutum est, vel quae singuli quicumque antecessores pro causis ecclesiasticis impetrarunt, sub poena a. privilegii iugi solidata aeternitate servantur.

422. *De clericis a propriis episcopis corrigendis.* Placuit, ut clerici non distingantur vel diiudicentur nisi a propriis episcopis. Fas enim non est, ut divini minister ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio. Nam si priorum episcoporum iussionibus inobedientes extiterint, tunc iuxta canonicas sanctiones per potestates externas adducantur, id est per iudices saeculares.

423. *Ut nullus chorepiscopus per inpositionem manus Spiritum sanctum tradat aut consecrationem faciat.* Placuit, ut sicut Leonis papae et omnium episcoporum nostrorum atque reliquorum fidelium generati et synodali consensu decrevimus, ut nullus chorepiscopus per manus inpositionem Spiritum sanctum tradere, aut sacerdotes vel levitas aut subdiaconos sacrare, vel virgines velare, aut sanctum crisma conficere, vel ecclesias aut altaria sacrare, aut benedictionem in publica populis tribuere praesumat: quae omnia summis pontificibus, id est cathedralibus episcopis debentur, et non chorepiscopis vel presbiteris, quorum formam iuxta sanctorum canonum decreta chorepiscopi gerunt. Si autem hi aliquid ex his agere temptaverint, irrita erunt, quae ab eis geruntur³, et ipsi omni ecclesiastico honore funditus priventur.

424. *De his qui a chorepiscopis sunt ordinati presbiteri, diaconi vel subdiaconi.* Ut hi, qui a chorepiscopis presbiteri vel diaconi aut subdiaconi sunt ordinati, nullatenus in presbiteratus vel diaconatus aut subdiaconatus officio ministrare praesumant. Similiter homines, qui ab imperitis⁴ ab eis videntur esse confirmati, vel virgines seu ecclesiae sacratae aut crisma confectum sive altaria dedicata pro confirmatis vel sacratis aut dedicatis minime habeantur; quia quae illi non habuerunt, dare non potuerunt, quoniam ex his eis quicquam agere non licet: quae omnia summis pontificibus debentur et non chorepiscopis, qui nec summi pontifices vel episcopi fuerunt, nec deinceps unquam fieri possunt. Nullum enim ex septuaginta ex his aliquid unquam fecisse legitur vel scimus; ad quorum exemplum et formam presbiteros vel chorepiscopos, antequam ipsi chorepiscopi prohibiti essent, misse agnovimus. Haec vero om-

nia a cathedralibus episcopis, qui a provincialibus episcopis aut praesentia aut iudicio metropolitani consecrati esse noverunt, agenda sunt, et non a presbiteris vel chorepiscopis, qui ambo unius formae esse videntur. Quae si ab eis aut propter imperitiam⁵ aut propter praesumptionem acta, ut praedictum est, ab imperitis esse putantur, a cathedralibus tamen episcopis reformanda vel peragenda sunt; quia quae illi in his agere cogitarunt, imperfecta remanserunt, et ut iam praelibatum est, quod illi non habuerunt, dare non potuerunt. Episcopi namque non fuerunt; quia nec a tribus episcopis, nec ad aliquam episcopalem cathedram ordinati fuerunt, et ideo ex his nihil agere potuerunt. Et ne alicui talis ordinatio vel confirmatio aut consecratio reiteratio esse videatur, attendat illud, quo scriptum est: *Quod non ostenditur gestum, ratio non sinit ut videatur iteratum.* Et reliqua talia eorumque similia.

425. *Ne iudices de excessibus malorum iudicent aliquid extra concubentium sacerdotum.* Ne iudices quicquam de perfidorum excessibus, extra sacerdotum concubentiam, iudicare praesumant.

426. *De presbiteris episcoporum, quos ipsi ire non potuerint, ad corrigendum mittendis.* Ut episcopi tunc immunes habeantur a damnis, cum eorum presbiteros ad ea quae ipsi non correxerint, miserint corrigenda.

427. *De eo qui fallax in fae repertus fuerit.* Si coram hominibus repertum mendacium et infamem facit et dampnis affigit⁶, quanto magis in divina fallax fide praesentis, non erit penitus ad accusationem vel ad testimonium admittendus. Merito ergo accusare et testificari prohibentur, qui in rec a fide suspecti sunt.

428. *Quod non solum flagitia defendenda, sed etiam amaritudo perentitiae peccatis⁷ sint eradicanda.* Sicut despectum christianis est eorum scelus, qui in Christo praevicatorios existunt; ita modis omnibus deridendum, ut absque satisfactione ecclesiae nullus omnino veniam mereatur, qui a meliore proposito ad deterius declinasse convincitur, quia crudelis et stupenda praesumptio crudeliori debet extirpari supplicio.

429. *De illo qui non solum furtum fecerit, rerum et qui iuri consensit.* Non solum illi, qui furtum fecerit, sed etiam et quicumque conscius fuerit vel furto ablata sciens suscepit, in numero foraticum habeatur et simili vindictae subiaceat.

430. *Ut in sancto paschae sabbato, die et parasceve missae non agantur.* Ut sabbato sancto, hoc est in vigilia paschae, ieiunium ante noctis initium nisi a parvulis aut infirmis non solvatur; nec missa in parasceve aut in eodem sabbato sancto vel divina mysteria his duobus diebus celebrentur. Canonibus quippe iubentibus biduo ista sacramenta penitus non debent celebrari.

431. *De his qui in locis illicitis et minime consecratis contra canonum auctoritatem missas celebrare vel audire praesumunt.* Statutum saepissime et inhibatum est, ut missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant. Simul et hoc decretum est, ut si quis presbiterorum, excepto quando in itinere pergitur et locus has licet procul est et id in altaribus ab episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei sine missa um celebratione et corporis et sanguinis dominici percipione maneat, missarum celebrationes in huiusmodi illicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere tentaverit, gradus sui periculum incurrat. Et hoc populis denuntiandum est, ne missae in praedictis illicitis locis sacerdotibus cantare suadeant vel

VARIANTES LECTIONES.

¹ xenodochii G. ² ipse corr. ipsi G. ³ servantur G. ⁴ c pontificalem f. Bal. ⁵ gerentur Bal. ⁶ abscissam G. sed cf. statim sequentia. ⁷ a. p. i. exciderunt G. ⁸ quod G. ⁹ affluunt G. ¹⁰ fluctibus G.

haec illicita facere presbiteros depræcentur; quoniam scriptum est: *Vide ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris; sed in loco, quem elegerit Dominus, ut ponat nomen suum ibi.* Salius igitur est missam non audire, quam eam ubi non licet nec oportet celebrare nec audire. Et in canonibus legitur, ut nullus sacerdotum in domibus vel in aliis locis nisi in ecclesiis dedicatis celebrare missas audeat. Si quis contra haec decreta egerit, canonica correctione feriat. Simul et hoc statutum est, ut nullus sacerdos in aliis quam in Deo dicatis vasis et ab episcopis consecratis ministrare seu missas celebrare praesumat: quia sicut non est concessum, ut alii missas cantent et sacrificia consecrent, quam illi, qui ab episcopis sunt consecrati, ita non est licitum, ut in aliis domibus vel altaribus aut vasis missas sacerdotum celebrare praesumant, qui ab episcopis consecratis. Sunt etiam ab episcopis consecranda et beneficentia corporales pallae ac alia vestimenta sacerdotalia, necnon et omnia, quae in usus basilicae vel altaris sive in ministerio sacerdotum ad divina mysteria explenda complectuntur, quatenus cum his sacris Deo sacratis sive placabilibus ministrare valeant. Unde et in aliis sanctorum patrum decretis legitur: « Quamquam Deum vera fide ubique orare liceat, sacrificia vero offerre aut corpus Domini confici nullo modo legimus aut veraciter scimus in aliis locis iuste fieri, nisi in locis Deo ab episcopo dicatis, nisi causa hostilitatis aut summae necessitatis: et hoc non in mansuibus aut in domibus non sacratis, sed in tabernaculis dedicatis ab episcopis, et altaribus a pontificibus sacra unctione unctis et divinis precibus consecratis, et hoc summa ex necessitate et in itinere procul ab ecclesia positis, ne populus sine missarum solemnibus et sacramenti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi perceptione remaneat. » Ab antiquis autem patribus et praecessoribus nostris nulla alia ex occasione aut pigritia seu praesumptione, sed pro praedicta necessitate hoc concessum esse legimus. Aliter quoque nisi ut praedictum est, in locis non consecratis missarum solemnitas agere non licet. Et hoc non nisi ex summis et pro praedictis necessitatibus fieri ullo modo licet; quoniam lex divina admodum praecipiens ait: *Caveat quisque, ne offerat holocausta sua in omni loco, quem Dominus elegit.* Et alibi: *Recte offeri, qui ad ecclesiam necessitatem praesumptam aut infirmitatem venire non potest et ubique Deum orat.* Sed non recte dividit, qui in locis illicitis et altaribus minime consecratis missarum celebrationes peragit. Multo enim melius est missas non cantare aut audire, quam in locis illicitis missas cantare aut audire: quoniam qui illicita agit et prohibita facit, non modicum errat et nimis peccat; et nisi poenitentiam canonice et iuste in hoc se ullo ex hoc egerit, maximam condemnationem in futuro iudicio propter hoc indubitanter percipiet. Multa vero et innumerabilia exempla ex his in supradictis legalibus et in aliis canonicis et divinis libris inveniantur, quae hic pro profixitate intrerere distulimus et pro fastidio ac labore scriptoris sive lectoris hic non inserimus. Nam si quis ex his potiora et plura exempla invenire desi erat, in praedictis libris sufficienter legendo et diligenter quaerendo invenire poterit. Si quis ergo post tot prohibitiones haec decreta apostolica et synodalia atque imperiali auctoritate renovata et maxime omnium imperii nostri populorum ac procerum nostrorum consensu et hortatu conscripta atque firmata temerare praesumpserit, si clericus fuerit, gradus sui periculo subiacebit; si vero monachus aut laicus fuerit, a liminibus ecclesiae usque ad ecclesiae satisfactionem extorris fiat. Si autem, quod absit, suo episcopo vel reliquis sa-

A cerdotibus inobediens vel contumax extiterit, a comitibus vel missis nostris comprehensus in carcerem usque ad nostram et proprii episcopi atque ecclesiae satisfactionem sub magna aeterna retributione maneat.

432. *Quod incestum committat, qui se consanguineae suae usque ad affinitatis lineam coniungit.* Nullus fidelium usque ad affinitatis lineam, id est usque in septimam progeniem consanguineam suam ducat uxorem vel eam quoquo modo incesti macula polluat. Si quis vero hoc scienter temerare praesumpserit, si liber est, annum nostrum, id est sexaginta solidos, fisco nostro persolvat, et insuper canonice in incestum luit ac publice iuxta canonicos gradus peniteat. Si autem servus vel ecclesiasticus fuerit, publice flagelletur ac decalvetur, et iuxta proprii episcopi iussionem poenitentiam publice et canonice gerat. Quod si aliquis tam liber quam servus aut ecclesiasticus vel fiscalis episcopo proprio vel suo sacerdoti aut archidiacono inobediens vel contumax sive de hoc sive de alio quolibet scelere extiterit, omnes res eius a comite et a missis episcopi et contendantur, usque dum episcopo suo obediat, ut canonice poeniteat. Quod si non eo ita correxerit et ad episcopum et canonicam poenitentiam venire distulerit, a comite comprehendatur et in carcerem sub magna aeterna retributione teneatur, nec rerum suarum potestatem habeat, quousque episcopus iusserit. Quod si comes vel eius ministri haec adimplere distulerint, canonice ab episcopo vel a suo ministro excommunicentur, et usque dum haec pleniter adimplerint, semper communione catholicorum careat, usque dum ipsi episcopo humiliter erga eum aliqui agere placuerint. Si vero, quod non optamus, ipse comes aut de praedictis causis aut de ipsa excommunicatione inobediens aut negligens apparuerit, honore comitatus pariter et communione careat, usque dum ambo in nostram praesentiam veniant, ut nos illum episcopali auctoritate atque imperiali metu et corrigamus, ut ceteri timorem habeant nec deinceps talia committere audent.

433. *Ut in esti, quamdiu in celere manent, non fidelium christi timore unum, sed tantum aut seculum catolicorum vel energuminorum locum evadant.* Incesti dum in ipso detestando atque infando scelere manent, non inter fideles christianos, sed inter gentiles aut catechuminos vel energuminos habeantur; id est cum christianis non cibum sumant, non potum, non in eodem vaseculo edant aut bibant; sed soli hoc faciant. Non oculentur aut salutentur ab eis. Sed si suis sacerdotibus inobedientes extiterint et a tam nefandissimo se scelere segregare atque ad publicam poenitentiam redire noluerint, inter eos habeantur, qui spiritu periclitantur immundo, vel etiam inter eos, de quibus ipsa Veritas ait: *Si tu non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Nam cum illis libris non debent orare nec in ecclesia intrare, sed a ianua ecclesiae excubare, et intrantibus in eam atque exeuntibus ex ea vultu in terra prostrato veniam postulare, et ut pro se orare non dignentur flagitare, et lacrymis perfusi vultu contrito atque humiliato spiritu semper omnibus apparere, usque ad satisfactionem ecclesiae et proprii episcopi canonicam reconciliationem manere, et ad pristinum incestum nunquam redire, nec secularia negotia exercere, nec placitis aut accusationibus vel testimoniis interesse, sed crebris sacerdotum precibus manusque pontificis proprii inpositionibus et elemosinarum largitionibus atque ceterorum hominum exhibitionibus eos purgari sanctique oportet.

434. *De in-estis nullo coniugii nomine praecalendis*

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² solemnibus Bal. ³ propter dictam necessitatem Bal. ⁴ scriptorum s. lectorum Bal. ⁵ deest G. ⁶ ut et Bal. ⁷ per se G. ⁸ bonorum h. Bal, qui legendum putat bonorum operum.

Incestos nullo confugii nomine praevalendos esse A caput atque fortunas petiturus, cuius familiaritatis vel dominio inhacserit: ante exhibitionem testium, ante examinatum iudicium in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio ultore gladio ferriatur. Vocem enim funestam potius intercedi quam audiri oportet. Eorum vero accusandi sacerdotes vel testificandi in eos os obstruimus, quos non humanis, sed divinis vocibus mortuos esse scimus.

435. *De incestis continentionibus.* Si quis eo gradu se incestuoso ordine cum his personis, quibus a divinis regibus prohibitum est, coniunxerit, usquequo poenitentiam sequens ratione testentur, utriusque communionem priventur, et neque in palatio habere iurisdictionem, neque in foro agendarum causarum licentiam habebunt. Nam quoquo modo praedicto se incesto coniunxerint, episcopi seu presbiteri, in quorum dioecesi vel pago actum fuerit, regi vel iudicibus scelus perpetratum adnuntient; ut cum ipsis denuntiatum fuerit, se ab eorum communione aut cohabitatione¹ sequestrent. Res autem eorum ad primos parentes usque ad sequestrationem perveniant sub ea conditione, ut antequam segregentur, per nullum ingenium, neque per parentes, neque per emptionem, neque per auctoritatem regiam ad proprias perveniant facultates, nisi praefatum scelus sequestrationis separatione et poenitentia fateantur.

436. *De canonicae accusationis ordine.* Accusationis ordinem canonicis dudum regulis institutum servare iubemus, ut si quis clericus in criminali vel in leviore causa pulsatur vel in discrimine capitis arceatur, non statim reus aestimetur, quia accusari potuit, ne subiectam innocentiam faciamus; sed quisquis ille est, qui crimen intendit, in iudicium episcopale veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiat similitudinem, habitum dignitatis aestimatione patiatur. Nec sibi fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam perat similitudo supplicii.

437. *De servis et libertis vel infamibus personis non recipiendis.* Omnes servi vel liberti omnesque infames personae non permittantur maiores natu accusare, vel omnes, quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt. Infames sunt cuncti, quos decreta canonica et ecclesiastica atque leges seculares ascribunt infames esse.

438. *De episcopis et reliquis sacerdotibus vel clericis ad seculares iudices minime accusandis.* Si quis episcopus, presbiter aut diaconus vel quilibet clericus apud episcopos, quia illi non oportet, a qualibet persona fuerint accusati, quicumque fuerit sive ille sublimis vir honoris, sive ullius² alterius dignitatis, qui hoc genus inlaudabilis intentionis arripuit, noverit docenda probationibus, monstranda documentis se debere inferre. Si quis ergo circa huiusmodi personas non probanda detulerit, auctoritate huius sanctionis intelligat se iacturam suae propriae sustinere, ut damno peioris, existimationis dispendio discat sibi alienae verecundiae impune insidiari saltem de cetero non licere. Nam sicut episcopos, presbiteros, diaconos caeterosque, si his obiecta potuerint comprobare, ab ecclesiasticis gradibus aequum est removeri: ita similis videri debet iustitiae modus, quod appetitae innocentiae moderatam deferri iussum ultionem. Ideo huiusmodi dumtaxat causas episcopi sub testificatione multorum actis audire debent.

439. *De primatum et metropolitanorum differentia.* Nulli alii metropolitani appellentur primates, nisi illi qui primas sedes tenent, et quos sancti patres synodali et apostolica auctoritate primates esse decreverunt. Reliqui vero, qui alias metropolitanas sedes sunt adepti, non priuates, sed metropolitani vocentur.

440. *De familiaribus vel hominibus tam libere quam servis dominum accusantibus vel secreta eius prodentibus quid a eundem sit.* Si quis ex familiaribus vel ex servis cuiuslibet domus cuiuscunque criminis delator atque accusator emerit, eius existimatione

caput atque fortunas petiturus, cuius familiaritatis vel dominio inhacserit: ante exhibitionem testium, ante examinatum iudicium in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio ultore gladio ferriatur. Vocem enim funestam potius intercedi quam audiri oportet. Eorum vero accusandi sacerdotes vel testificandi in eos os obstruimus, quos non humanis, sed divinis vocibus mortuos esse scimus.

441. *Quod episcopi a se, cuius servi existant, sint iudicandi, accusandi vel dampnandi: quia iuxta Apostolum nemo alienum servum debet iudicare. Et quod non ab humanis aut pravae vitae hominibus sint lacerandi, ipso Domino regulam tribuente.* Episcopi a Deo iudicandi sunt, non ab humanis aut pravae vitae hominibus sunt lacerandi, ipso Domino exemplum dante, quando per ipsum et non per alios vendentes et ementes eiecit de templo et mensam nummulariorum proprio evertit flagello et eiecit de templo. Et sicut alibi ait: *Deus stetit in synagoga eorum, in medio autem deos discernit.*

442. *De his qui se ipsos quocumque modo necant.* Quicumque se propria voluntate aut in aquam iactaverit, aut collum ligaverit, aut de arboribus praecipitaverit, aut ferro percusserit, aut cuiuslibet voluntariae se morti tradiderit, istorum oblatio non recipiatur³.

443. *De his qui clericum iniurias rint.* Quicumque iudex aut secularis presbitero aut diacono aut cuiuslibet de clero aut de iunioribus matris ecclesiae⁴ absque audientia episcopi vel archidiaconi vel archipresbiteri iniuriam inferre praesumpserit, anathema ab omnium christianorum consortio habeatur.

444. *Ne laici in iura, quando canonica iura veniantur vel regularia examinantur, nisi in propria accusentur persona.* Quando ea, quae canonica sunt, ventilantur vel quaedam regularia examinantur, nec iudices seculares neque aliquos laicos interesse oportet, nisi eos tantummodo qui in propria accusantur, persona.

445. *Ut ecclesiastica iura semper inviolata permaneat.* Monemus, ut iura ecclesiarum, sicut a patribus divinitus inspiratis sunt ordinata, inviolata permanent. Nihil alienum improbus ambitus concupiscat, nec per alterius intimationem suam aliquis quaerat augmentum.

446. *Suggestio populi ad imperatorem Karolum et episcopos.* Deus ad hoc vestram religio itatem ordinavit, ut et iniustitias removeretis, et praesumptiones abscidatis, et sacerdotibus laborantibus succurratis, et multis opprobriis locum non praestetis, sed post agnitionem ei, qui calumniam patitur, adiutorium feratis; illum vero, qui calumniam facit, si vero est calumniator, abscidatis.

447. *De alienis iudicibus non recipiendis, et peregrina iudicia vel examina respondeant.* Episcopis singulorum locorum omnium, qui sub eorum degunt moderamine, curae sit causas utilitatesque disponere. Valde enim est incongruum, ut omissis suis alii quilibet illorum se causis admisceant, sed illi eorum vitam competenti regularique debeant moderatione dispendere, qui eos ordinare canonice possunt, vel a quibus ordinati sunt, et qui pro commissis eorumque animabus compellantur reddere rationem.

448. *De episcopo qui adversus proprium metropolitanum vel contra alios quosque habuerit e.usum, quid agendum sit.* Si forte, quod non tamus, aliquem episcopum contra proprium metropolitanum vel contra alios quosque contingat aliquid habere cauae, decrevimus, ut ob hoc sedis apostolicae iudicium hi, qui petere festinant, licentiam habeant:

VARIANTES LECTIONES.

¹ a. c. desunt. G. ² ulterius G. ³ recipietur Bal.

⁴ m. c. desunt G. ⁵ inhibita Bal.

quod scitis canonum etiam antiquorum patrum institutione permisum.

449. *Quod fundamentum totius bonitatis sit Christus Iesus, et qualiter in ovile ovium per ostium sit intrandum.* Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, qui est Christus. Quisquis ergo cum dilectione Dei et proximi fidei, quae in Christo est, firmitate tenet, eundem Iesum Christum Dei et hominis filium apud se posuit fundamentum. Sperandum ergo est, quia ubi Christus fundamentum est, honorum quoque operum sequatur officium. Ipsa quoque per se Veritas dicit: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ab aliunde, ille fur est et latro; qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.* Et paulo post subiicit dicens: *Ego sum ostium.* Ille ergo in ovile ovium intrat per ostium, qui intrat per Christum. Ipse autem per Christum ingreditur, qui de eodem creatore ac redemptore humani generis vera sentit et praedicat et praedicata custodit; culmen regiminis ad officium portandi oneris suscepit, non ad appetitum gloriae transitorii honoris; curae quoque suscepti ovilis solerter invigilat, ne oves Dei aut perversi homines prava loquentes dilanent, aut maligni spiritus delectamenta vitiorum suadentes devastent.

450. *De causis definitis minimè commendatis.* Flagitari iudicium non debet de causa quae definita vel iudicata est.

451. *De his qui contra praepositos suos se erigunt, et de accusatis ibus vel testibus inimicis, quid agendum sit.* Qui se contra praepositos suos erigunt, profecto ostendunt quia esse servi Dei contemnunt. Filius Dei in sancto ait Evangelio: *Ego non accuso nec iudico quemquam.* Nihil enim sine Patre facit Filius, quia communis eorum operatio est et unita voluntas. Hoc vero in hoc quasi iudex loquitur, dicens qualis iudex, quales testes Deo esse debeant, ut cognoscant homines in iudicando, quod non ex voluntate et potestate sua, sed ex aequitate debeant formare sententiam. Iustitia in iudicando est manifestanda, non potentia.

452. *De regulis clericorum.* Clerici lege patrum monentur, ut a vulgari vita seclusi, a mundi voluptatibus se abstineant; non spectaculis, non pompis intersint; convivia publica fugiant; privata non tantum pudica, sed sobria colant; usuris nequaquam incumbant, qui nec turpium occupationes lucrorum fraudesque cuiusquam studio appetant; amorum pecuniae quasi materia cunctorum criminum fugiant; secularia officia negotiaque abiciant; honorum gradus per ambitiones non appetant; pro beneficiis medicinae Dei munera non accipiant; dolos et conitationes caveant; odium, aemulationem, detractionem et invidiam fugiant; non vanis oculis, non infrenata lingua aut pecculanti tumidoque gestu incedant; sed pudorem ac verecundiam mentis simplici habitu et incessu ostendant; obscenitatem etiam verborum sicut et operum penitus exsecrentur; viduam ac virginum visitationes frequentationesque fugiant; contubernia extraneorum seminarum nullatenus appetant. Castimoniam quoque inviolati corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo foederentur. Senioribus quoque debitam praebeant oboedientiam, neque ullo iactantiae studio semetipsum attollant. Postremo in doctrina, in lectionibus, psalmis, hymnis, canticis spiritualibus, exercitio iugi incumbant. Tales enim esse debent, qui divinis cultibus se occupandos studeant; scilicet ut dum scientiae operam dant, doctrinae gratiam populis adhibeant.

453. *De neganda accusatorum licentia criminandi,*

A priusquam se ipsos purgaverint de his quae eis obiciuntur. Neganda est accusatis licentia criminandi, priusquam se crimine quo praemuntur exuerint.

454. *De falsis testibus et periuris quid agendum sit.* Si quis convictus fuerit aliquos ad falsum testimonium vel perjurium adtraxisse aut per quamcumque corruptionem sollicitasse, ipse quidem usque ad exitum non communiect.

455. *De qualitate virginis in coniugio.* Siscitandum est si vult pater virginis, quia caput mulieris vir. Requirenda est a patre voluntas virginum, dum Deus relinquat hominem in manibus consilii sui.

456. *Ut clerici vel laici in aliena ecclesia non communicent sine litteris episcopi sui.* Statutum est, ut unusquisque clericus vel laicus non communicet in aliena plebe sine litteris episcopi sui.

457. *Ut laici contemptores canonum excommunicentur, clerici vero honore priventur.* Si quis statuta supergressus corruperit vel pro nibilo habenda putaverit, si laicus est, communione; si clericus, honore privetur.

458. *Ut qui clericum alienum defendere nititur, communione privetur.* Si forte aliquis clericorum regulam disciplinae ecclesiasticae subterfugiens fuerit evagatus, quicumque eum susceperit et illum pontifici suo non reconciliaverit, sed magis defensare praesumpserit, Ecclesiae communionem privetur.

459. *De accusationibus in clericorum causis non suscipiendis, quae saeculi legibus prohibentur. Et de clericis dampnatis a nemine defendendis.* Statutum est ut nullae accusationes a iudicibus audiantur ecclesiasticis, quae legibus saeculi prohibentur. Et ut, si quis cuiuslibet honoris clericus iudicio episcoporum quocumque crimine fuerit damnatus, non liceat eum, sive ab ecclesiis quibus praefuit, sive a quolibet homine defendari; interposita poena damni pecuniae atque honoris, quo nec aetatem nec sexum excusandum esse praecipimus.

460. *Ut non alii metropolitani primates appellentur nisi illi, qui primas sedes tenent; quia alii non possunt tres turmas facere de episcopis, quam illi qui primas sedes tenent; qui tres turmas facere debent, sicut in hac sententia iubetur.* Placuit, ut quotiescumque concilium congregandum est, episcopi qui neque aetate neque aegritudine neque alia gravius necessitate impediuntur, competenter occurrant. Primatibusque suarum provinciarum intendantur, ut de universis episcopis vel duae vel tres turmae fiant; ac de singulis turmis vicissim quotiens electi fuerint, ad diem concilii instantissime occurrant.

461. *Quod cum illis quibus episcopus non loquitur, non sit loquendum, nec excommunicatis communicandum; ut ipsi humiliant semetipsos, ut festinus reconcilientur.* Ex epistola sancti Clementis utilia, quae praesenti tempore ecclesiis necessaria sunt, honorifice proferenda et cum reverentia ab omnibus fidelibus ac praecipue clericis recipienda; ex quibus quod specialiter placuit propter venerandam antiquitatem, statutis praesentibus roboremus, quod superscriptus beatus martyr de beatissimi Petri apostoli constitutione commemorat dicens: *Quae autem etiam ex vobis ipsis intellegere debetis, si qua sunt, quae ipse propter insidias hominum maiorum non potest evidentius et manifestius proloqui.* Verbi gratia, inimicus est alicui pro actibus suis. Vos nolite expectare ut ipse vobis dicat: cum illo nolite amici esse. Sed prudenter observare debetis et voluntati eius, videlicet qui ecclesiae curam gerit, absque commotione obsecundare et averti ab eo, cui ipsum sentitis adversum, sed nec loqui his quibus ipse non loquitur: ut unusquisque qui in culpa est dum cupit omnium vestrorum sibi gratiam re-

VARIANTES LECTIONES.

oblectamenta Bal. drest in Conc. Mogunt. 813. infrenata Bal. i. T. e. e. d. q. desunt Bal. student G. do G. clericum si i. G. quidam Bal. vel vestrarum corr. uestrorum G. vel vestram Bal.

parare, festinet citius reconciliari ei qui omnibus A
præest; ut per hoc redeat ad salutem, cum oboedire
coeperit monitis præsentis. Et cætera, quæ
in consequentibus denotantur amicis eorum, qui
veritati inimici sunt. Sciat itaque deinceps clerus ad
reatum, sed et fidei ium populus ad culpam sibi ad-
scribendum, si quis in hoc vitium malorum compu-
tatur et di ciplinæ subversor fore agno citur.

462. *De non iniuriandis episcopis aut lacerandis, sed
potius tolerandis.* Episcopum vero oportet oportune
et inopportune atque sine intermissione ecclesiam
suam docere eamque prudenter regere et admonere,
ut a vitiiis se absteineat et salutem consequi possit
aeternam. Et illa cum tanta reverentia eius
doctrinam debet suscipere eumque amare et diligere
ut legatum Dei et præconem veritatis; quia ¹, te-
stante Veritate, quaecumque ligaverit super terram,
erunt ligata et in coelo, et quaecumque solverit su-
per terram, erunt soluta et in coelo. Nimis timenda
est hæc sententia et providendum vobis, ne offensa
est eos qui tantam a Domino habent potestatem.
Et ideo potius oboediendi, diligendi ² et summo-
père suat venerandi; non detrahendi vel lacerandi
aut eiciendi, sed portandi et amandi, ipso dicente Do-
mino: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me
spernit.* Ideo hæc vobis et omnibus fidelibus præcipi-
mus, ut ab his vos caveatis, et posteris ve- tris non ma-
lum, sed bonum exemplum relinquantis, quoni in iniuria
episcoporum ad Christum pertinet, cuius vice fun-
guntur. Unde et vos, qui veri Dei estis discipuli, ab-
icite a cordibus ante omnia discordias et animorum
dis-ensiones, ex quibus omne opus malum procedit,
et benignitatem ac simplicitatem tota mente serrate.
Veruntamen sciote cuncti, quod supra omnes vos
laboret episcopus, quia unusquisque vestrum suum
proprium fert laborem, ille vero et suum et singulo-
rum. Et ideo sicut ille pro vobis o un- bus, ita et vos
omnes pro eo summo- père laborare debetis, in tan-
tum, ut si etiam necesse fuerit, animas ve- tras pro
eo ponatis; sicut et ipse animam suam pro vobis,
si necesse fuerit, ponere debet, ipso dicente Salva-
tore: *Bonus pastor animam suam dat pro o- ibus suis.*
Vos vero oboedite eis et vigilate pro eis; quia ipsi
vigilant quasi rationem pro animabus vestris reddi-
turi, ut ³ cum gaudio hoc faciant ⁴ et non gementes.

463. *De legitimo coniugio.* Decretum est, ut uxor
legitime viro coniungatur. Aliter enim legitimum,
ut a patribus accepimus et a sanctis apostolis eor-
umque successoribus traditum invenimus, non sit
coniugium, nisi ab his qui super ipsam feminam
dominationem habere videntur; et a quibus custo-
ditur, uxor petatur, et a parentibus propinquioribus
pousetur et legibus dotetur, et suo tempore sacer-
dotaliter, ut mos est, cum præcibus et oblationibus
a sacerdote benedictur, et a parantibus, ut con-
suetudo docet, custodia et sociata a proximis, et ⁵
tempore congruo petita legitimus detur et solemniter
accipiatur. Et biduo vel triduo orationibus vacent et
ca titatem custodiant, ut bono ⁶ soboles generen-
tur et Domino suis in actibus placeant. Taliter enim
et Domino placebunt et filios non spurios, sed legiti-
mos atque hereditabiles generabunt.

464. *De his qui de suspitione vel absque legitimo
accusatore aliquos iudicare præsumunt.* Placuit, ut
nullus quemquam clericorum vel laicorum de suspi-
cione aliqua iudicare præsumat; similiter ne sine
accusatore legitimo quispiam condemnatur, quia pes-
simum et periculosum est quempiam de suspitione
iudicare, aut sine legitimo accusatore quemquam
damnare.

465. *Ut episcopi per singulos annos circumeant par-
rochias suas.* Placuit, ut unusquisque episcopus per

singulos annos cunctas diœceses parrochiasque suas
circumire non neglegat; sed docendo, confirmando,
singula quæque quæ necessaria sunt restaurando
et corrigendo, prout melius valuerit, reformare
satagat.

466. *Ut presbiteri et diaconi, quando per pa-
rochias constituuntur, stant in obedienciae suae atque
statuta servare promissionem suo faciant episcopo.*
Quando presbiteri aut diaconi per parrochias consti-
tuuntur, oportet eos professionem episcopo suo
facere.

467. *Ne iudices quoslibet clericos vel servos eccl-
esiae in suis angariis aut quibus libet rebus occupare
praesumant.* Ut non liceat in licibus clericos vel ser-
vos ecclesiae in suis angariis occupare.

468. *De eccl- siis et dotibus earum, ut ad episcopi
semper di- ositionem pertineant.* Placuit, ut omnes ec-
clesiae eum dotibus et omnibus rebus suis in epi-
scopi proprii potestate consistant, atque ad ordina-
tionem vel dispositionem suam semper pertineant.

469. *Quod clerici iudices seculares adire non debeant.*
Ut clerici, qui seculares iudices appetunt, excommu-
nicentur.

470. *De his qui viduis vim inferunt aut feminas in-
vitiis ducunt.* Placuit, ut viduis pro castitate violen-
tiam nullus inferat, et mulier invita virum non ducat.
Quod si quis fecerit, in triplo nobis bannum nostrum
persolvat, et ab episcopo, atque si necesse fuerit
di tringente comite, publicam per gradus canonicos
poenitentiam agere cogatur. Et si inobediens exti-
terit, nobis per firmissimos fidei iudices presentetur,
ut aut in carcere retractetur aut in exilium depor-
tetur; ut et ceteri timorem habeant, ne unquam ta-
lia agere praesumant.

471. *De potentibus, qui quoslibet expoliant.* Placuit,
ut si quis potentium quemlibet expoliaverit et advo-
cate episcopo non reddiderit, excommunicetur.

472. *De his qui ecclesias intrant et non communicant.*
Placuit, ut omnes, qui in ecclesiam intrant, nisi ⁷ a
suo fuerint excommunicati sacerdote, communicent.
Si qui autem hoc facere noferint, tandiu a commu-
nitione et a christianorum consortio habeantur alieni,
quandiu per satisfactionem ecclesiae a proprio me-
reantur per manus impositionem reconciliari epi-
scopo et sanctae restitui communioni.

473. *De his qui acceperint eucharistiam et non
sumpserint.* Placuit, ut omnes, qui sacram acce-
perint eucharistiam et non sumpserint, ut sacrilegi
repellantur.

474. *Ut hi qui a sacerdotibus excommunicantur, a
fidelibus usque ad reconciliationem, nisi quibus per-
missum fuerit, semper vitentur.* Placuit ut his qui a
suis excommunicantur sacerdotibus, nullus fidelium
communicet, nisi quibus permissum ab eis fuerit,
nec priusquam canonicè reconciliantur, ad eos acce-
dat. Quod si quis facere temptaverit, simili senten-
tiae subiaceat.

475. *De his qui pro munere aut favore alicuius in-
stititiam opprimunt.* Quam si extraneus a christianae
fidei regula qui se defensorem veritatis insinulat et
veritatem ipsam munerum acceptione commaculat,
audiat contra se propheta dicentem: *Pro eo, quod
vendidisti argente iustum et pauperem pro calcamen-
tis, ecce strideo ego super vos sicut stridet plaustrum
onustum foeno, et peribit supra a ve o e, et fortis non
o linebit virtutem suam, et robustus corde inter for-
as nudus effugiet.*

476. *Qualiter haec statuta observanda sint. Et de
his qui haec contempnunt, sive clericis, sive laicis,
quid agendum sit.* Illas omnes con- titutiones eccl-
siasticas, quas summam breviterque perstrinximus,
sicut plenus in canone continentur, manere perenni

VARIANTE LECTIONES

¹ qui t. v. quodcumque l. s. t. erit ligatum e. i. c. e. quodcumque s. s. t. erit solutum Bal. ² dees
Bal. ³ et corr. ut G. ⁴ faciunt G. ⁵ qui corr. et G. quae Bal. ⁶ boni Bal. ⁷ deest G. ⁸ G in margine ad-
ditur: habet: Alter, si a suo fuerint excommunicati sacerdote, non communicent. ⁹ deest Vat.

stabilitate sancimus. Si quis ergo clericus aut laicus harum sanctionum obediens esse noluerit, si clericus fuerit, ex communicationi subiaceat; si vero laicus fuerit, et honestioris loci persona, medietate facultatum suarum amittat fisci viribus profuturam. Si vero minoris loci persona est, amissione rerum sua non multatus in exilio deputetur.

477. *De his quae ab antecessoribus nostris circa cultum divinum statuta fuerunt, ut semper libata permaneant.* Quaecumque a parentibus nostris diversis sunt statuta temporibus, manere inviolata atque incorrupta circa sacrosanctas ecclesias praecipimus. Nihil igitur a privilegiis immutetur; omnibus, qui ecclesiis serviunt, tuot¹ deferatur, quia temporibus nostris addi potius reverentiae cupimus, quam ex² his, quae olim praestita sunt, mutari.

VARIANTES LECTIONES.

¹ tui id G. ² deest Bal. ³ eudendis Bal. ⁴ dietando Bal. ⁵ v. attribuat. Bal.

ADDITIO PRIMA.

Hujus additionis primae capitula videsis supra inter constitutiones Aquisgranenses anni 817, col. 393.

ADDITIO SECUNDA.

Capitula quae deinceps sequuntur [Baluz., sequuntur], non tunc, quando praescripta velut in subsequentibus habentur inventa, collecta, ordinata hucque inserta esse noscuntur; sed postmodum a fidelibus reperta hac in scedula sicut acta erant sunt inserta, ut facilius a fidelibus, quotiens necesse fuerit, reperiantur.

INCIPIUNT CAPITULA

QUAE SUNT GENERALITER PER PARRUCHIAS POPULIS RENUNTIANDA.

1. *Ut fidei sacramento baptismi imbuantur. Et ut parvuli de sacris fontibus ab his non suscipiantur: et homines ad confirmationem teneantur, qui in publica poenitentia adhuc caenitica irreconciliati manserunt.* Hoc admonendum vel denuntiandum fidelibus necessario praevideamus, ut hi qui fidem Christi expetunt et profecte aetatis sunt, prorsusquam ad baptismum accedant, instruuntur et fidei et baptismatis sacramento. Similiter et illi instruendi sunt, qui parvulos de sacro fonte suscipere voluerint, ut intelligant et vim eiusdem sacramenti et quid pro aliis spondeant vel pro quo fideiussores extiterint. Illos tamen specialiter ab his officiis removendos iudicamus, ne alios de sacrosancto fonte baptismatis suscipiant nec etiam ad percipiendum sancti Spiritus donum aliorum patroni existant, qui et communione canonica privati et poenitentiae publicae sunt subacti, donec per poenitentiae satisfactionem reconciliationem mereantur. Quos enim lex divina et canonica auctoritas ab ecclesiarum liminibus et a castris militaribus, ne ruina sint populi, sequestrat, multo magis ab his sacris officiis usque ad tempus poenitentiae, ut iam dictum est, peractum, sunt sequestrandi.

2. *Quo tempore baptismi celebrari oporteat.* Ut extra statuta tempora canonum baptismata non celebrentur: quia sacri canones hoc modis omnibus, nisi aliquod periculum institerit, fieri prohibent, in tantum, ut etiam eos, qui alio tempore baptizantur, a gradibus ecclesiasticis arceant.

3. *Ut pactum in baptismate factum cum Deo a baptizatis observetur.* De eo etiam in fruendos fideles necessario providimus, ut intellegant pactum quod cum Deo in baptismate fecerunt. Pactum, quod cum Deo in baptismate sit, a multis ex toto, a multis ex parte transgreditur. Ex toto quippe transgreditur, quando quis post acceptam baptismatis gratiam aut ad infidelitatem aut heresim aut certe ad scisma prolabitur; ex parte vero, quando quis aut ad super-

478. *De capitulis apostolica auctoritate roboratis.* Maxime trium ultimorum capitula istorum librorum apostolica sunt cuncta auctoritate roborata, quia his concessalis¹ maxime apostolica interfuit legatio. Nam eorum nomina praeter trium, id est Leonis, Sergii et Georgii, hic non inseruimus, licet ea per singulos conventus inserta invenimus, vitantes legentium atque scribentium fastidia. Si quis autem plenius ea nosse voluerit, istorum legat autentica, quibus illa inserta reperiet. Interdum haec discendo² et amando atque operibus complendo non neglegat; quia, ut Dominus novit, pro amore et utilitate sanctae Dei ecclesiae, ut horum in proemio praehabentur, sunt collecta isticque inserta. Legentibus pax, custodientibus gloria, operibusque haec competentibus vita ut tribuatur aeterna oramus.

VARIANTES LECTIONES.

¹ tui id G. ² deest Bal. ³ eudendis Bal. ⁴ dietando Bal. ⁵ v. attribuat. Bal.

biam aut ad invidiam aut ad caetera vitia spiritalia, quae ex radice superbiae procedunt, labitur.

4. *Quid sit abrenuntiatio in baptismo, et quomodo observanda sit.* Quid sit abrenuntiatio re diabolo, operibus et pompis eius, valde omnes fideles intelligere oportet. Quapropter necesse est, ut praedicatores in admonendo et auditores in discendo et opere complendo abhinc, ut suam cavere possint periculum, magnum adhibeant studium. Abrenuntiare igitur diabolo est penitus eum re-puere, spernere, et recedere eique contradicere, neque unquam ab eo alienare, sive aliud quid quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Opera eius sunt, quae utique operibus Salvatoris contraria existunt, primum superbia, cuius ille auctor est et quae eum ex angelo daemone fecit, quae est etiam initium omnis peccati, et caetera vitia, quae ex radice procedunt superbiae. Pompa diaboli haec est, quae et pompa mundi, id est ambitio, arrogantia, vana gloria omnisque cuiuslibet superfluitas in humanis usibus: unde crescit elatio, quae multoties honestati solet adscribi, et caetera huiusmodi, quae de fonte superbiae procedere noscuntur. Haec et his similia sunt, quae unusquisque fidelis tempore baptismatis a se reiecit Christoque se mancipavit pactumque cum Deo fecit, ne penitus ad ea, quibus abrenuntiavit, rediret. Verum si iura humanae pactionis firmiter conservantur, fixius tamen atque ferventius iura tanti pacti, quae cum Deo facta sunt, inviolabiliter sunt observanda.

5. *De scolis per singulas urbes habendis.* Inter nos pari consensu decrevimus, ut unusquisque episcoporum in scolis habendis et ad utilitatem ecclesiae militibus Christi praeparandis et educandis abhinc manus studium adhiberet. Et in hoc unus-cuiusque studium volumus probare, ut quanto ad provinciale episcoporum concilium ventum fuerit, unusquisque rectorum scolasticos suos eidem concilio ades e faciat, quatenus et ceteris ecclesiis notis sint et eius sollers studium circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.

6. *Quod ab episcopis ieiunium inpositionem manuum fieri oporteat.* Ut episcopi non nisi ieiunium per imposi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ agendis G.

tionem marum Spiritum sanctum tradant, exceptis A infirmis et morte periclitantibus. Sicut autem duobus temporibus, pascha videlicet et pentecosten, baptismum, ita etiam traditionem sancti Spiritus a ieiunio pontificibus convenit celebrare¹.

7. *De presbiteris indiscretis per diversa non mittendis.* Ut presbiteri, sicut hactenus factum est, indiscretis per diversa non mittantur nec ab episcopis nec ab aliis praelatis nec etiam a laicis; ne forte propter eorum absentiam, et animarum pericula et² ecclesiarum, in quibus constituti sunt, neglegantur officia.

8. *Ut presbiteri, qui gradum amiserint, canonice poenitentiae subdantur.* De presbiteris gradum amittentibus visum est nobis, ut unusquisque episcoporum vitam et conversationem morumque emendationem eorum, qui gradum amittunt, tam ipse quam per ministros suos noverit, eosque poenitentiae canonicae subdere non neglegat, iuxta quod in concilio Caesariensi tit. lo primo scribitur: « Presbiter, si uxorem acceperit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet et sub poenitentia redigi. » Nonnulli enim amisso gradu adeo filii liberali efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis propter quorundam episcoporum incuriam, legibus costringantur.

9. *Ut nullus presbiterorum missam solus celebrare praesumat.* Visum etiam nobis fuit illud³ inhibendum, ut nullus presbiterorum solus missam celebrare praesumat; quia ita nec verba Domini salvatoris, quibus mysteria corporis et sanguinis sui discipulis suis celebranda contradidit, nec apostoli Pauli documenta declarant, nec etiam in ipsis actis apostolorum, si enucleatim legantur, ita fieri debere ullo modo invenitur. Unde conveniendus, immo interrogandus nobis videtur huiusmodi corporis et sanguinis Domini solitarius cooperator, quibus dicit: *Dominus vobiscum*, et a quo illi respondetur: *et cum spiritu tuo*, vel pro quibus supplicando Dominum inter cetera, *Memento, Domine, et omnium circumstantiam*, cum nullus circumstet, dicit? Quae consuetudo quia apostolicae et ecclesiasticae auctoritati refragatur et tanto mysterio quandam dehonorationem irrogare videtur, omnibus nobis in commune visum est, ut deinceps huiusmodi usus inhibeatur.

10. *Ut in unaquaque ecclesia proprius presbiter habeatur.* Saepe namque in aliis conciliis et nunc in nostris conventibus constitutum est, ut unaquaeque ecclesia, si facultas suppetit, proprium habeat presbiterum, et unusquisque presbiter una tantum sit contentus ecclesia.

11. *Ut in die dominica ruralis opus non fiat.* Inter cetera vero admonitionis nostrae officia satis illud necessarium visum est, ut populis fidelibus terribiliter denuntiaretur, ut diem dominicum, in quo auctor vitae⁴ resurrexit a mortuis, honorabiliter et venerabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam et reverentiam deorum suorum dies colere, et Iudaei D more carnali sabbatum carnaliter observare satagunt: quanto magis christianae religionis devotio ob memoriam dominicae resurrectionis eundem diem venerabiliter atque honorabiliter colere debet! Multi namque nostrorum visu, multi etiam quorundam relatu didicimus, quosdam in hoc die opera ruralia exerrentes fulmine interemptos, quosdam artuum contractione multatos, quosdam etiam visibili igne absumptos subito in cinerem resolutos poenaliter occubuisse. Proinde necesse est, ut primum sacerdotes, reges et principes cuicunque fideles, huic diei debitam observationem atque reverentiam devotissime exhibeant.

12. *De missarum celebrationibus in locis incon-*

gruentibus minime agendis. Illud etiam, quamquam saepe admonitum sit, nobis⁵ iterum inculcandum populisque denuntiandum somnoperere visum fuit, ut missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant; et necesse est, ut unusquisque episcoporum huiusmodi temerariam consuetudinem a parochia sua penitus amoveat. Et si quis presbiterorum abhinc (excepto quando in itinere pergitur et locus basilicae procal est et id in altari- bus ab episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei sine missarum celebratione et corporis et sanguinis dominici perceptione maneat) missarum celebrationes in huiusmodi illicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere adtemptaverit, dignum est ut gradus sui periculum incurrat. Satis igitur est missam non audire, quam eam ubi non licet nec oportet celebrare aut audire.

13. *Quid presbiteri inconsultis episcopo is viduas re- la e non debeant.* Quia ergo, quod saepe in nostris conciliis prohibitum est, viduas inconsultis episcopis velari non debere, et eandem constitutionem a quibusdam praevericari nunc cognovimus, prorsus ne deinceps fieret interdiximus; ut si quispiam presbiterorum deinceps huius constitutionis contumaciae transgressor extiterit, scilicet ut aliquam viduam inconsulto episcopo velare praesumat, gradus sui periculum incurrat.

14. *De puellis virginibus a presbiteris non reaudiis.* Similiter et de puellis virginibus a presbiteris non velandis inhibuimus, in qua re hactenus multos presbiterorum partim ignorantia, partim temeritate, deliquisse depraehendimus.

15. *Quod quaedam feminae sibi velum absque assensu sacerdotum imponunt.* Deprehendimus et aliam negligentiam, eo quod quaedam feminae sine consensu sacerdotum velum sibi incaute imponant: quod similiter ne ulterius fieret inhibuimus.

16. *De abbatissis et sanctimonialibus, quae contra canones viduas et puellas velum imponunt.* Nihilominus etiam in quibusdam locis inveniuntur usum stultitiae plenum et ecclesiasticae auctoritati contrarium, eo quod videlicet nonnullae abbatissae et aliae ex sanctimonialibus viduas et puellas virginibus contra fas velum imponere praesumant, et⁶ adeo nonnullae taliter velatae putant se liberius suis carnalibus desideris posse vacare et suas voluntates explere. Quapropter statuimus, ut si aut abbatissa aut quaelibet sanctimonialis post hanc diffinitionem in tantam audaciam proruperit, ut aut viduam aut puellam virginem velare praesumat, iudicio canonico usque ad satisfactionem subdatur.

17. *De feminis nobilibus, quae post mortem virorum suorum capita velant statim.* De nobilibus feminis, quae amissis viris repente velantur et in propriis domibus diversas necessitates opponentes residere delectantur, de quibus in aliis conventibus coram serenitate vestra iam dudum ventilatum et definitum est, maiori solertique studio admonendas esse et instruendas ab episcopis statuimus, quatinus saepe saluti consulant, ne⁷ sie indiscrete vivendo et propria noxiaque libertate utendo et per diversa vagando periculum animarum suarum incurrant, semper illud apostolicum ante oculos habentes, quod dicitur: *Vidua quae in deliciis est, vitam morua est.*

18. *De illicito accessu feminarum ad altare.* Ut illicitus accessus feminarum ad altare non fiat, modis omnibus inhibuimus. Quia quorundam relatu didicimus in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se ulro ingerere sacraque vasa impudenter contingere et indumenta sacerdotalia presbiteris administrare, et, quod his magis indecentius impiusque est, corpus et sanguinem Domini populis

VARIANTES LECTIONES

¹ celebrari Bal. ² aut G. ³ illum Bal. ⁴ d. famulorum famularumque tuarum et Bal. ⁵ victor C ⁶ deest Bal. ⁷ d. est G. ⁸ nec Bal.

porrigere, et alia quaeque, quae ipso dictu turpia sunt, exercere inhibuimus¹, ne ulterius fieri praesumatur². Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in concilio Chalcedonensi et in decretis Gelasii papae copiose invenitur.

19. *Ut nullus canonicorum vel monachorum, nisi praedicationis aut³ altius certae necessitatis causa, et hoc cum licentia episcopi, si vel⁴ eius qui ab eo sua vice fungitur, monasterium monacharum aut canonicarum adire praesumat.* Quia etiam comperimus quosdam canonicos et monachos postposito religionis suae pudore monasteria sanctimonialium tam monacharum quam canonicarum incensulto episcopo suo impudenter atque irreverenter alire, qui obtendere solent se non ob aliud illic accedere nisi aut propinquitatis aut familiaritatis aut certe cuius conlocutionis gratia; quod factum quia nec canonico nec monastico congruit proposito, prorsus interdiximus, nisi forte causae praedicationis aut certe inevitabilis necessitatis id facere coegerit⁵; et hoc nullatenus sine licentia episcopi, aut illius qui vice illius fungitur, fieri praesumatur. Quod si sermo praedicationis faciendus est, congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero colloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio exoptulat, id non alibi⁶ nisi in constituto loco, id est in auditorio sub testimonio virorum religiosorum et religiosarum seminarum fiat. Quando vero sacerdotibus in monasteriis puellarum missarum celebrationes faciendae sunt, cum ministris sibi deputatis illuc ingrediantur. Quibus rite peractis, non ad secretas conlocutiones sanctimonialium se ullo modo divertant, sed cum ministris suis illico egrediantur. Porro si sacerdotibus sanctimoniales peccata sua comiteri voluerint, id non nisi in ecclesia coram sancto altari adstantibus haud⁷ procul testibus faciant. Si autem infirmitas impediens, ut in ecclesia eadem confessio fieri nequeat, in quacunque libet domo faciendae est, non⁸ nisi testibus similiter haud⁹ procul adstantibus fiat. Nullo modo quippe videtur nobis convenire, ut monachus relicto monasterio suo iudicio sanctimonialium monasteria adeat, ut confidentibus peccata sua modum poenitentiae imponat.

20. *Quod pecunia a paupere non sit exigenda cum usura.* Quia ergo in multimodis usurarum adiuventionibus quosdam clericos et laicos obliques praedicationis dominicae, qua dicitur: *Pecuniam tuam non dabis ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges; ego dominus Deus vester, in tantam turpissimam lucri rabiem exarsisse cognovimus, ut¹⁰ multiplicibus atque innumeris usurarum generibus sua adinvolutione et cupiditate reperis pauperes affligant, opprimant et exhauriant, adeo ut multi fame confecti pereant, multi etiam propriis derelictis alienas terras expetant: in quibuscumque locis hoc fieri didicimus, ne ulterius fieret cum ingenti protestatione modis omnibus inhibuimus, attendentes illud, quod in libro exodi Dominus per legem dicitur: *Si pecuniam tuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgeas eum quasi exa tor nec uxoribus opprimas.* In libro quoque levitici¹¹: *Si attenuatus fuerit frater tuus et infirmus manu, et susceperis eum quasi advenam et peregrinum et vixerit tecum, non accipias ab eo usuram nec amplius quam dedisti. Time Dominum Deum tuum, ut rivero possit irater tuus apud te.* Et in libro deuteronomii: *Si unus, inquit, de fratribus tuis, qui moram ur intra portas civitatis tuae, in terra, quam dominus Deus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum nec contrahas manum, sed aperies eam pauperi et dabis mutuum quo eum indigere perspexeris.* Item in eodem: *Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, et di as in**

corde tuo, adpropinquat septimus annus remissionis, et avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei mutuum quod postulat commodare, ne clamet contra te ad Dominum et fiat tibi in peccatum; sed dabis ei nec ages quippiam ca. l. de in eius necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi dominus Deus tuus in omni tempore in cunctis, ad quas manuum miseris. Amos propheta ait: *Audite hoc, qui conteritis pau erem, et deficere facitis egenos terrae, dicentes: Quando transibit messis, et venundabimus merces et albatum, et aperiemus frumentum, ut i minuanus mensuram et augeamus sicum et supponamus stateras dolos, ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calcamentis, et quisquillas frumenti vendamus?* Hieronymus in expositione Ezechielis prophetae: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod praevidens scriptura omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias, quam dedisti. Solent in agris frumenti et milii, vini et olei caeterarumque s. ecierum usurae exigi, sive ut appellat sermo divinus, superhabundantiae: verbi gratia ut hyemis tempore decem decem modios et in messe recipiamus quiddam: hoc est amplius parte media: qui iustum se putaverit, quartam plus accipiet portionem. Et solent augumentari ac dicere: Dedi unum modium qui satus¹² fecit decem modios. Nonne iustum est, ut modium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate novem et semis de meo habeat? Nolite errare, inquit Apostolus, Deus non irridetur. Respondet enim nobis breviter sententor miserorum, utrum habenti dederit an non habenti. Habenti utique dare non debuerat; sed dedit quasi non habenti. Ergo quare plus exigit quasi ab¹³ habente? Alii pecunia foenerata solent munuscula accipere diversi generis, et non intellegunt usuram appellari et superhabundantiam quicquid illud est, si ab eo, quod dederint, plus acceperint. De mensurarum namque inaequalitate et modis iniustus et sextarius, quae Domini lege habere¹⁴ prohibentur, qualiter res ad certam correctionem perlucere possit, non satis perspicue nobis patet, eo quod in diversis provinciis diversae ab omnibus pene habeantur. Hoc tamen modis omnibus¹⁵ optamus et admonemus, ut saltem nullus duplicis mensuras in sua dominatione aut habeat aut haberi permittat, quoniam haec occasione multos pauperes affligi in plerisque locis cognovimus.*

21. *De diversis flagitiis malorum.* Sunt sane diversorum malorum patratores, quos et lex divina improbat et condemnat, pro quorum etiam diversis sceleribus et flagitiis populus fame et pestilentia flagellatur et ecclesiae status infirmatur et regnum periclitatur. Contra quos hos eorum malitiam exaggerantes, quamquam in sacris eloquiis satis sint execrata, necessarium praevidimus iterum nostra admonitione et exhortatione praecaveri omnino oportere; sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quas cum masculis et pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt, quae incomparabilem dulcedinem pmissimi creatoris ad amaritudinem provocant, tanto gravius delinquant, quanto contra naturam peccant: pro quo etiam scelere igne coelesti conflagratae infernique hiatu quinque¹⁶ absorptae sunt civitates, necnon et quadraginta et eo amplius millia stirpis Benjaminiae mucrone fiaterno confossa sunt. Haec porro iudicia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium exstat. Extant et alia perniciosissima mala, quae ex ritu gentilium remansisse non dubium est; ut sunt magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incautores, somniatorum conjectores, quos divina lex intractabiliter puniri iubet. De quibus in lege dicitur: *Anima quae declinaverit ad magos et ariolos*

VARIANTES LECTIONES.

¹ inhibemus Bal. ² praesumat G. ³ quae sequuntur, desunt G. ⁴ coegerit Bal. ⁵ alibi G. ⁶ aut G. ⁷ sed non Bal. ⁸ quid G. ⁹ ut in Bal. ¹⁰ levitico G. ¹¹ rasos G. ¹² decet G. ¹³ haberi Bal. ¹⁴ h. t. m. o. desunt G. ¹⁵ decet Bal.

et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, et interficiam i lam de me iio pop li sul. Sanctificamini et estote sancti, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester. Custodite praecepta mea et facite ea, quia ego sum Dominus, qui sanctifico vos. Et alibi: Magos et ariolos et maleficos terrae vivere ne patiamini. Dubium etenim non est, sicut multis est notum, quod quibusdam praestigiis atque diabolicis illusionibus ita mentes quorundam inficiunt poculis amatoriis, cibis vel silacteriis, ut in insaniam versi a plerisque fudicentur, dum proprias non sentiant contumelias. Ferant enim suis maleficiis aera posse coarturbari et grandines immittere, futura praedicere, fructus et lac auferre aliisque dare, et innumera a talibus fieri dicuntur. Qui ut fuerint, huiusmodi reperi viri seu feminae in tantum disciplina et vigore principis acris corrigendi sunt, in quantum manifestus ausu nefando ac temerario servire diabolo non metuunt. De his quoque in concilio Antiritano titulo 23 ita scriptum est: Qui divinationes expetunt et morem gentilium subsequuntur aut in domos suas huiusmodi homines introducunt inquirendi aliquid arte malefica aut expiandi causa, sub regula quinquonni iaceant secundum gradus poenitentiae definitos. Oportet enim haec in omnibus, et maxime in his locis, ubi licite et impune multi se posse aut perpetrare hoc confidunt, ut studiosius et diligentius admoveantur et severius corrigantur.

22. De aliis vitiis, quae in usu quasi per naturam habentur. Sunt et alia detestanda vitia, quae ita habentur quasi naturaliter in usu, ut ea perpetrantes quanti sint discriminis non advertant; sicut sunt ea, quae Apostolus aperte enumerat, id est ebrietates, comessationes, contentiones, irae, rixae, dissensiones, detractiones, invidiae, inimicitiae: quae homines iuxta eundem in apostolum a regno Dei excludunt, ita inquit: Qui enim talia agunt, regnum Dei non consequentur. In tantum enim ea impulenter et fidenter quidam committunt, ut merito de illis dici possit: Laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimi. Unde oportet ut omnes christiani haec et subtiliter intellegant et studiosissime caveant ne forte ea perpetrantes, et alia bona quae agunt perdat, et propter haec a regno Dei se alienos faciant. Similiter etiam de otioso sermone iuxta Domini vocem omnes reddiduri sumus in die iudicii rationem; de scurrilitate et stultoquio et maledictionibus, quoniam iuxta Apostolum maledictioes regnum Dei non possidebunt; de mendacio, de periculoso, noxio assidue iuramento, et obscenis turpibusque canticis omnibus christianis intellegendum et observandum est, ut summo opere ab his se caveant, ne his studentibus per negligentiam detrimentum suarum patiantur animarum. Haec igitur, quae breviter praemissa sunt, primum adiuvante divina gratia, a nobis et ipsi abdicando formam et exemplum aliis praebere volumus, et fidelibus vestris humiliter innotescere et fideliter denuntiare necessario iudicavimus. Sed et per parrochias nostras omnes admonendo instruere cupimus, ne, quod absit, per suam ignorantiam et nostram negligentiam huiusmodi mortiferis subiacent vitiis.

23. Quod laici uxores sola causa filiorum habere debeant, et quod coniugium a Deo est institutum. Congessimus etiam in opere conventus nostri nonnulla alia capitula ad laicorum dilectum observantiam et salutem pertinentia, quorum hic omnia prolixitate mentionem tantum facimus: scilicet quod nosse eos oporteat coniugium a Deo esse constitutum, et quod non sit causa luxuria, sed causa potius filiorum appetendum, et ut virginitas, sicut doctores nostri tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, et ut uxores

A habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant; quomodo etiam in castitate uxores suas diligere eis quo utpote vasi inferiori honorum debitum debeant impendere; et quod commixtio carnalis cum uxoris gratia fieri debeat proles, non voluptatis; et qualiter a coitu praegnantium uxorum viri abstinendum sit; necnon et qualiter menstruo tempore viri ab uxoris sensu abstinendum sit, et quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda; et quod hi, qui causa fornicationis dimissis uxoris suis alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notentur; sive etiam qualiter incesta christianis cavenda sint; et quod loca Deo dicata frequentibus devotisque a fidelibus ad Deum exorandum sibi que propitiam faciendum sint adenda; et quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscenis sermocinationibus vacandum, et negotia secularia publica que parata habenda; et quod qui haec in ecclesiis Dei faciunt, maiora sibi peccata adimulant. De iusto iudicio iudicando, et munus receptione cavenda. De falso testimonio vitando et de detractione vitanda, necnon et de ceteris quae longum est di numerare. Sunt etiam alia plura flagitia pernecessario corrigenda, quae nos ideo hic inserere non necessarium duximus, quoniam satis evidenter in vestris capitulis ea comprehensius esse scimus, quae vos vestra auctoritate et fidelium consultu per strenuos ministros vestros corrigenda esse censuistis. Haec fideles nos et devotissimi famuli et oratores vestri iuxta parvitatem sensus nostri, prout brevis temporis permisit, secundum sanctam ordinationem vestram de his, quae ad nostram et consacerdotum subiectorumque nostrorum correctionem et emendationem pertinere perspeximus, necnon et de his, quae populis necessario annuntianda et admonenda praevidimus, illud etiam quod vestrae pietati deponendum modo iudicavimus, pauca de multis, quae in nostris conventibus gesta sunt excerptim in unum redigendo succincte et ordinatim adnotavimus. Sed quoniam ordine praepostero de his, quae praemissa sunt, vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere elegerimus, illud tamen, quod in capite prius ponendum fuerat et ad vestram specialiter personam ministeriumque pertinere cognovimus, nullatenus oblivioni tradidimus; sed potius vestrae saluti prospicientes, nonnulla capitula necessaria fideliter collegimus et vobis familiariter admonitionis gratia porrigenda devovimus; ut aperte atque distincte inspiciendo, legendo et audiendo vestra cognoscere possit solertia, et de quibus et pro quibus in memoratis conventibus nostris secundum virum possibilitatem nostrarum fideliter egerimus.

24. De regis vocabulo, et qualis esse debeat ipse. Ut quid rex dictus sit, Isidorus in libro Sententiarum scribit. Rex enim, inquit, a recte agendo vocatur. Si enim pie et iuste et misericorditer agit, merito rex appellatur. Si his caruerit, non rex, sed tyrannus est. Antiqui autem, ut idem Isidorus in libro Etymologiarum scribit, omnes reges tyrannos vocabant. Sed postea pie et iuste et misericorditer regentes regis sunt nomen adepti; impie vero, iniuste crudeliterque principantibus non regis, sed tyrannicum aptatum est nomen. Unde et beatus Gregorius ait in Moralibus: Viros namque sanctos proinde reges vocari in sacris eloquiis dicimus, eo quod recte agant sensusque proprios bene regant et motus resistentes sibi rationabili discretionem componant. Recte igitur illi reges vocantur, qui tam semetipsos quam subiectos bene regendo pacificare noverunt. Ad quid etiam constitutus sit imperator, Fulgentius in libro de veritate praedestinationis et gratiae scri-

VARIANTES LECTIONES.

¹ popalis G. ² quae G. ³ inquietem Bal. l. pographi, ut videtur, errore. ⁴ doest G. ⁵ corr. nostris G. Haec non exstant in relatione episcoporum.

bit : « Clementissimus quoque imperator non ideo est vas misericordiae praeparatum in gloria, quia apicem terreni principatus accepit, sed si imperiali culmine recta fide vivat, et vera cordis humilitate praeditus culmen regiae dignitatis sanctae religioni subiciat; si magis in timore servire Deo, quam in timore dominari populo delectetur; si in clementia iracundiam mitiget², ornet³ benignitas potestatem; si se magis diligendum, quam metuendum cunctis exhibeat; si subiectis salubriter consulat; si iustitiam sic teneat, ut misericordiam non relinquat; si prae omnibus ita se sanctae matris Ecclesiae catholicae meminerit. Nihil, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse summa faciat principatum. Magis enim christianum regitur ac propagatur imperium, dum Ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacumque terrarum pro temporali securitate pugnetur. » Unde et Isidorus scribit : « Principes namque seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut⁴ per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam nuntiant. Ceterum intra ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut quod non praevaleret sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem. Saepe per regnum terrenum coeleste regnum proficit; ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam ecclesiae agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesiae utilitas exercere non praevaleret, cervicibus superbiorum potestas principis imponat. » Salomon in Proverbiis : *Misericordia et veritas custodiunt regem et roborabitur clementia thronus eius.*

25. *De ministerio regali, quale sit.* Regale namque ministerium specialiter est populum Dei gubernare et regere cum aequitate et iustitia et ut pacem et concordiam habeant stare. Ipse enim debet primo defensor esse ecclesiarum et servorum Dei, viduarum, orphanorum caeterorumque pauperum necnon et omnium indigentium. Ipsius enim terror et studium huiusmodi, in quantum possibile est, esse debet; primo ut nulla iniustitia fiat; deinde, si evenerit, ut nullo modo eam subsistere permittat, nec spem delitescendi⁵ sive audaciam male agendi cuiquam relinquat; sed sciant omnes, quoniam si alii ipsius notitiam pervenerit quippiam mali quod admiserint, nequaquam incorruptum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit et modus iustae⁶ correctionis. Unde oportet, ut ipse qui iudex est iudicium, causam pauperum ad se ingredi faciat et diligenter inquiret, ne forte illi, qui ab eo constituti sunt et vicem eius agere debent in populo, iniuste aut neglegenter pauperes oppressiones⁷ pati permittant. Scire autem et nunquamque, cuiuslibet sit ordinis, oportet, quia si de otioso sermone Deo rationem redditurus est, multo magis de ministerio sibi divinitus commissio. De ministerio autem regis ita Iob loquitur : *Cumque sederem quae rex circumstante exercim, erant tamen moerentium consolator; auris audiens benedicebat me et oculus videri testimonium reddebat mihi, quod liberarem pro superem vociferantem et pupillam, cui non esset auxiliator. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduae consulatus sum. Iustitia indutus sum, et vestivit me sicut vestimento et diadema. e iudicio meo. Oculus fui caeco et pes claudum. Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius aufereram praedam. Salomon⁸ : *Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. Item item in libro Sapientiae : Diligite iustitiam, qui iudicatis terram; sentite de Domino in boni ate, et in simplicitate cordis quaerite illum. Item ibi : *Audite ergo re, et intelligite; dicitur de iustis finium terrae, pra-***

*bete aures vos qui continetis multitudines et placet vobis in turris nationum, quoniam datus est a Domino potestas vobis et virtus ab altissimo, qui in vobis opera vestra et cogitationes scrutabitur; quoniam cum essetis ministri eius, non recte iudicastis neque custodistis legem iustitiae neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende et cito apparet vobis Dominus, quoniam iudicium durissimum in his, qui praesunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia; potente autem potenter tormenta patientur. Non enim immitrahit personam cuiusquam Dominus, nec reerebitur cuiusquam magnitudinem, quoniam pusillum et magnum in se fecit, et aequaliter pro omnibus cura est illi. Extant et alia innumera sanctorum scripturarum testimonia regi nomini et officio convenientia; super quibus colligendis vestra sancti devotio idcirco magnum nobis admittit laborem, eo quod divina gratia adeo tot virtutum praerogativis vestrum repleverit animum et exornaverit dignitatem, ut non sit necesse sacerdotibus Domini copiosioribus exemplis qualibet exaggeratione vestrum animum onerare. Quare Deo omnipotenti gratias uberimas ac multiplices referimus, qui ita vos pia religione, sancta devotione, benigna humilitate, amore iustitiae, operibus misericordiae caeterarumque sanctorum virtutum perfectione sua gratuita pietate ditavit, ut merito ab omnibus amandi et imitandi sitis. Verum quod nos⁹, si haec vobis coelitus attributa non fuissent, cum temporali periculo propter auctoritatem ministerii nostri vos a lea peragenda admonere, immo admonendo exigere a vobis, quoque modo¹⁰ debueramus vos et contra propter divinum amorem et honorem et admonendo nos ad potiora provocati, et pium opportunumque adiutorium nobis ferre devotissime curatis. Proinde humillimis precibus specialiter pietatis vestrae suggerimus, ut bonum, quod coepistis, Deo opulante indesinenter perficere non gravevinit, et in adimplendis operibus iustitiae et pietatis ac misericordiae nullatenus deficiatis; quoniam non inchoantibus, sed perfectibus praemium aeternae vitae datur. Et iuxta Veritatis vocem : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.**

26. *Quod in eligendis et constituen- tis ecclesiarum rectoribus regem magnam vigilantiam adhibere oportet.* Iterum monendo magnitudinem vestrae suppliciter suggerimus, ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in ecclesiis Dei constituendis magnam studium atque solertissimam adhibeatis curam; quia si aliter factum fuerit, et ordo ecclesiasticus sum non habebit dignitatem, et religio christiana in multis labefacta tota danna detrimenti sui patietur, et animae vestrae, quod non optamus, periculum generabitur.

27. *De abbatibus constituendis.* Similiter deposcimus, ut in abbatibus constituendis vestrum specialiter cavetis periculum, sicut vobis saepe est admonitum et per divinam auctoritatem crebrius manifestatum.

28. *De adiutoribus rei publicae et ministris eius iudicis.* Sed et hoc obsecramus, ut in eligendis adiutoribus vestris et rei publicae ministris, qui vice vestra populum Dei regere et gubernare atque iudicare debent, solertissimam providentiam habeatis, semper illud attendentes, quod in libro exodi ad Moysen dicitur : *Pro id, inquit, de omni populo vobis rudentes et invidiosos Deo, in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam, et conculcet ex eis et ibino; et cetera rationes et qui iugenario, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem manus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent, leviusque tibi est partitio in alto onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini et praecepta eius poteris servare. Unde et in libro Deuteronomii : *Iudices, inquit, et iungi-**

VARIANTES LECTIONES.

¹ S. in i. Bal. ² timore G. ³ mitigat G. Bal. ⁴ ornat Bal. ⁵ ut secunda manu, nisi ut G. ⁶ G. in margine vel latendi. ⁷ deest G. ⁸ oppressionem G. ⁹ S. ait Bal. ¹⁰ deest Bal. ¹¹ quoniam G

stros constitues in omnibus portis tuis, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio nec in aliquam partem declinent. Item ibi: *Dixi tibi quæ volis in illo tempore: Non possum solus sustinere vos, quoniam Dominus Deus vester multiplicavit vos et esis* ¹ *hodie sicut stelle coeli plurimæ. Dominus Deus patrum vestrorum addat adhuc numerum multa milli et iam vobis sicut locutus est. Non valeo solus vestra negotia sustinere et pondus et iurgia. Date et vobis viros sapientes et gnaros et quorum conversatio sit probata in tribus vestris.* Sed et in libro paralipomenon ita legitur: *Constituitque rex Josaphat iudices terræ in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca. Et præcipiens iudicibus, videte, aut, quid facitis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, et quod odiumque iudicaveritis, in eos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite; non enim est apud dominum Deum vestrum iniquitas nec personarum acceptio nec cupido mulierum.* Rogamus etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam vestramque salutem ac totius populi utilitatem necnon et regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas solertissimam vigilantiam adhibeat, quatinus consiliarii et dignitatis vestrae ministri custodesque animarum vestrarum et corporum, qui debent esse intra regnum alii decus et bonitatis exemplum et in exteris nationibus bonæ opinionis condimentum, caritatem, pacem, atque concordiam omni simulatione et calliditate postposita ad invicem habeant, ut secundum Dei voluntatem et vestram honestatem atque totius regni profectum communiter decertent, et veri vobis adiutores in omnibus concorditer existant. Tunc etiam veri consiliarii verique adiutores vestri et totius regni salubriter esse poterunt, si unanimes extiterint et in invicem dilectionem habuerint. Decet quippe ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat, et fama suae bonæ opinionis sive alios ² imperii vestri subiectos ³ sive exterarum nationes abundantissime perfundat. Ubi igitur omnes disensiones et discordias dirimendæ et omnis malitia imperiali auctoritate est comprimenda, necesse est, ut quod in aliis corrigere decernit, in ea minime repperitur. Nam et hoc humiliter obsecratio admonemus, ut liberos vestros, quos vobis divina pietas largiri voluit, in timore Dei iugiter diligenterque erudiatis, sicut et faciatis, et ut in mutua dilectionis caritate et fraternitatis amore atque unanimi concordia vicissim consistant, sedula paternaque admonitione insistatis; et ne illicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida solertique circumspectione nihilominus invigiletis, attendentes beatum Iob, cuius studium, ut beatus Gregorius in moralibus libris scripsit, circa filios erudiendos tale extitit, ut non solum eos exterius perfectos opere et sermone efficeret, verum etiam eorum corda sacrificii oblatione mundaret. Attendite etiam et ⁴ David instruentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachiam legitur: *Ego, inquit, ingredior via universæ terræ. Confortare et esto vir fortis et observa custodias domini Dei tui, ut ambules in viis eius et custodias ceremonias eius et iudicia eius et præcepta et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi.* Et in libro paralipomenon: *Inquit, Salomon fili mi, scito Deum patris tui, et servi ei corde perfecto et animo voluntario.* Attendite etiam Tobiam, de quo legitur quod cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua, et genuit ex ea filium, nomen suum imponens ei, quem ab infantia timere Deum docuit et abstinere ab omni peccato. Item idem alloquens eundem filium suum: *Omnibus, inquit, diebus vitas tuas habeto Deum in mente, et cave, ne aliquando peccato consen-*

tiat et prætermittas præcepta Dei nostri. Et substantia tua fac elemosinam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec a te avertiatur facies Domini. Quomodo poteris, ita esto misericors. Et cætera. Item paulo post: Ad ende tibi, fili, ab omni fornicatione, et præter uxorem tuam nequaquam patiaris crimen scire. Superbiam nunquam in tuo sensu aut in corde dominari permittas: in ipso enim initium sumpsit omnis perditio. Et idem non post multa: Consilium semper a sapiente perquire, omni tempore benedic Deo et pece ab eo, ut vias tuas dirigat et omnia consilia tua in ipso permaneant. Item idem: Audite ergo, filii mei, pacem vestram; servite Domino in timore ⁵, et inquirite, ut faciatis quæ sunt placati illi: et filiis vestris mandate, ut faciant iustitias et elemosinas et ut sint memores Dei et benedicant eum in omni tempore in veritate et in tota virtute sua. His omnibus prælibatis, notavimus vobis, quod ea, quæ in capitulis vestris nobis tractanda commisitistis, sicut licet quid a principibus et reliquo populo vel ita ut divina auctoritas doceat, aut aliter teneatur, vel qui inde ex parte aut ex toto dimissum sit ut non teneatur, fatemur quia in his capitulis, quæ superius continentur, necnon et in his, quæ præsentis anno conscribitur et per missum vestros obvia comprimenda per imperium vestrum direxistis, multa demonstrata sunt, quæ a pastoribus ecclesiarum et a principibus et a reliquo populo haecenus neglecta extiterunt, et aliter, quam divina auctoritas se habeat, in his eos egisse et agere novimus. Sed si hæc nostra sacerdotalis admonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium adhuc optinuerit, credimus quod multa, quæ a multis aliter, quam divina auctoritas se habeat, dimissa sunt, quæ non tenebant, corrigentur. Nam et illud quod in eisdem capitulis continetur, ut manifestum fieret, quæ causæ id effecerint, ut sacerdotes et principes a recto tramite deviasent, exceptis præmissis capitulis, in quibus, sicut diximus, multa negligebantur, specialiter tamen unum obstaculum ex multo tempore iam inolevisse cognovimus; id est ⁶ quia et principalis potestas diversis occasionibus intervenientibus, secus quam auctoritas divina se habeat, in causas ecclesiasticas prosilierit, et sacerdotes partium negligentia, partium ignorantia, in cupiditate, in secularibus negotiis et sollicitudinibus ultra quam debuissent se occupaverint, et hac occasione aliter quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actuum extitit: e dubium non est. Sed quia Deo miserante a progenitoribus et genitore vestro et a vobis multa correcte gratulamur, si ea, quæ admonemus, prosperum successum habuerint, credimus quod ad perfectiorem statum vestra intentio nostraque devotio Deo cooperante pervenire possit. Verumtamen quia novimus statum huius regni sub tali conditione et tenore crevisse atque dilatatum esse, et a prudentissimis sanctisque prædecessoribus nostris, sive scilicet ab episcopis sive a principibus, hæc causam ex toto correctam non fuisse propter hæc quæ suo tempore dici possunt, et pondus tantæ considerationis parvilitatis nostras vires excessit, quoniam nec otium nec spatium temporis nec pluritudine consacerdotum nostrorum, sicut ipsa necessitas exposcebat, habuimus: ideo hæc congruentiori et aptiori tempore via comite, si Deus ita annuerit, tractanda ac considerata distulimus, quoniam tantæ considerationis perfectio indiget ad sensum et adiutorio principum, et multitudine atque devotione necnon et studio sacerdotum et obediencia, vel concordia populi et congruentia loci temporisque spatio. Porro de episcopali libertate, quam Deo annuente vestroque adminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus, suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus, quatenus ita sit, ut et no-

VARIANTES LECTIONES.

¹ et (superscripto) ut sitis G. ² aliis G. ³ subiectas G. ex corr. ⁴ ad G. ⁵ ex Bal. ⁶ veritate Bal deest G. ⁷ vestris Bal.

metipso salutare populoque nobis subiecto utiliter A regni adiutorio solatium debitum minime subtrahatur, sed, si possibile fuerit, potius augeatur.

ADDITIO TERTIA.

Haec capita proprie sunt ad episcopos vel ad ordines quosque ecclesiasticos pertinentia, quae non solum observare, sed etiam sibi subiectis vel commissis facienda perdocere debent.

1. *De rebus ecclesiae*. Quia iuxta sanctorum patrum traditionem novimus res ecclesiae vota esse fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum, cui non solum habita conservare, verum etiam multa Deo opitulante conferre optamus: tamen ut ab ecclesiasticis de non diviendis rebus ullius ecclesiae suspicionem dudum conceptam penitus amoveremus, statuimus, ut neque nostris, neque filiorum et Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, nullam penitus divisionem aut iacturam patiantur.

2. *Ut episcopi per electionem cleri et populi vitae merito et sapientiae eligantur*. Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta ecclesia suo liberius potiretur honore, ad sensum ordini ecclesiastico praebuimus, ut scilicet episcopi per electionem cleri et populi secundum statuta canonum de propria diocesi remota personarum et munerum acceptione ob vitae meritum et sapientiae donum eligantur, ut exemplo et verbo sibi subiectis usquequaque prodesse valeant.

3. *De canonica professione a multis deturpata*. Quia vero canonica professio a multis partim ignorantia, partim desidia deonestabatur, operae pretium duximus, Deo annuente, apud sacrum conventum, ut ex dictis sanctorum patrum velut ex diversis pratis quosdam vernantes flosculos carpendo, tractando in unam regulam canonicorum et canonicarum congerere et canonicis vel sanctimonialibus servandam contradere, ut per eam canonicus ordo absque ambiguitate possit servari. Et quoniam illam sacer conventus ita etiam laudibus extulit, ut usque ad unum iota observandam percenseret: statuimus, ut ab omnibus in eadem professione degentibus indubitanter teneatur, et modis omnibus sive a canonicis sive a sanctimonialibus canonice degentibus deinceps observetur. Sed et de ecclesiarum honore, quomodo Deo adjuvante quantum in nobis est vigeat, similiter in subter adnotatis capitulis insertum esse dinoscitur.

4. *Quod episcopi in Longobardia positi ab eis, quos ordinabant, sacramenta et munera exigere solent*. De episcopis vero in Longobardia constitutis, qui ab his, quos ordinabant, sacramenta et munera contra divinam et canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant, modis omnibus inhibendum est ne ulterius fiat; quia iuxta sacros canones uterque a gradu proprio talia facientes abici debent.

5. *De capitulis, quae de incestis nuptiis et aliis causis agenda essent*. Nonnulla vero capita, sicut de incestis nuptiis, necnon et de ecclesiis, quae inter coheredes dividuntur et tali occasione proprio honore carent, sive de his ecclesiis, quae natiuum rebus propriis sunt attenuatae, vel certe de his rebus, quae nuper necessitate compellente a nonnullis ecclesiis sunt ablatae, et si qua sunt alia sive in ecclesiasticis sive in publicis rebus emendatione digna, quae temporis brevitate efficere nequimus; in tantum differendum illud dignum iudicavimus, donec Domino favente consulto fidelium facultas nobis id

efficiendi ab eo tribuatur. Inventa vero ut Deo opitulante effectum optineant per tempora, hic inserenda censuimus.

6. *De causa monachorum, quibus eligendi sibi abbates licentia data sit ex se ipsis*. Monachorum siquidem causam qualiter Deo opitulante ex parte disposuerimus, et quomodo constitutum fuerit, ex se ipsis sibi eligendi abbatis licentiam dederimus, et qualiter Deo opitulante quieti vivere propositumque suum indefesse custodire valeant, ordinaverimus, in alia scedula diligenter adnotari fecimus et ut apud successores nostros ratum foret et inviolabiliter conservaretur, confirmavimus.

7. *De his, qui a proprio episcopo non accipiunt christiana*. Si quis de alio chrismate, quam de illo novo, quod proprii episcopi largitione vel concessione accipit, baptizare nisi praeoccupante morte, temptaverit, pro temeritatis ausu ipse in se suae damnationis protulisse sententiam manifestatur.

8. *Ut nullus nisi iusto iudicio expoliatur*. Non est privilegium, quo spoliari possit iam nudatus. Ideo, nisi iusto iudicio decernente, nullus expolitur.

9. *De eo, qui post veritatem repertam aliquid deinceps discutit*. Quisquis enim post veritatem repertam aliquid ulterius discutit, mendacium quaerit. Idcirco ab omnibus caute agendum est.

10. *De causis, quae lege non continentur, a iudicibus ecclesiasticis minime iudicandi*. Ut nullae causae a iudicibus ecclesiasticis auferantur, quae legibus non continentur vel quae prohibita esse noscuntur.

11. *De conversatione accusati vel accusatoris*. Quaerendum est in iudicio, cuius sit conversatio et illi is qui accusat et is qui accusatur.

12. *De his, qui christiani nominis honorem neglexerunt*. Ut accensandi vel tetricandi licentia denegetur iis, qui christianae religionis et nominis dignitatem neglexerint.

13. *Ut oblationes in domibus ab episcopis vel presbiteris non fiant*. Quod non oporteat in domibus oblationes celebrari ab episcopis vel a presbiteris.

14. *Quod posteriore pacto omne pactum dissolvatur*. Omne pactum posteriori dissolvitur pacto. Homo vero liber statum suum et peiorare et in meliorem potest.

15. *De accusatoribus de inimici domo prodeuntibus*. Accusatoribus de inimici domo prodeuntibus non est credendum.

16. *De fratrum provisione, ne irrationabiliter fiat*. Ita consulendum est fratribus, ut non videamur destruere, quod aedificatum est: si enim quid aedificavi destruo, praevaricatore me ipse constituo.

17. *De clericis, qui in seditione arma volentes sumperunt*. Clerici, qui in quacunque seditione arma volentes sumperint, reperti, amisso ordinis sui gradu in monasterium poenitentiae contradantur.

18. *Quod lex imperatorum non sit supra legem Dei*. Lex imperatorum non est supra legem Dei, sed sub-

19. *De confessione peccatorum in oratione Deo cotidie agenda*. Quod confessio peccatorum, excepta

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² capitulum numeri abhinc desunt omnes G. ³ rubrum deest G. ⁴ patiatur G. ⁵ Sequentia desunt in fonte capituli Ansgiso I, 79. ⁶ sole: ent Bal. ⁷ deici Bal. ⁸ deici Ansgiso I, 91. ⁹ consulto Bal. ¹⁰ accipiunt Bal.

ea quae sacerdotibus ad consilium accipiendum Deumque placandum sit, Deo frequenter in oratione sit facienda.

20. *Quod spiritualis examinet omnia et ipse a nullo examinetur.* Spiritualis iudicat omnia; ipse autem a nemine iudicatur.

21. *Ut tempore menstruo ab uxoribus abstineatur.* Quod tempore menstruo omnino ab uxoribus sit abstinentum.

22. *De his, qui erga episcopos vel erga actores ecclesiae aliquam querelam iustam habuerint.* Si qui erga episcopum vel actores ecclesiae quamlibet querelam habere iustam crediderint, non primates aut alios astant iudices, priusquam ipsos conveniant familiariter, non semel, sed saepissime, ut ab eis aut suam iustitiam aut iustam recipiant excusacionem. Si autem secus egerint, ab ipsis et ab aliis communione priventur tanquam apostolorum patrumque aliorum contemptores, de quibus ait propheta: *Erunt quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt vobis.*

23. *De potestate ligandi atque solvendi concessa sacerdotibus a Christo.* Quod nosse oporteat laicos, sacerdotibus ligandi atque solvendi potestatem a Domino esse collatam, et quod eorum monitis parere atque excommunicationi humiliter succumbere debeant.

24. *Ut presbyteri, qui sine praecepto episcoporum ad externas ecclesias transierint, a communione suspendantur.* Presbyteri, qui sine iussione proprii episcopi de ecclesiis ad alias ecclesias migraverint, tamdiu a communione habeantur alieni, quamdiu ad easdem redierint ecclesias, in quibus primitus sunt instituti.

25. *De eo, qui sibi iudicem contrarium senserit.* Si quis iudicem pro quibuscumque causis adversum sibi senserit aut habuerit forte suspectum, vocem appellationis exhibeat.

26. *De pace et concordia et unanimitate.* Ut pax et concordia sit atque unanimitas in populo christiano. Quia unum Deum patrem habemus in coelis et unam matrem ecclesiam, unam fidem, unum baptismum; ideo in una pace et in unanimitate concorditer vivere debemus, si ad unam veram hereditatem regni coelestis cupimus pervenire; quia non est dissensionis Deus, sed pacis, ut ipse ait: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.*

27. *De potestate episcoporum pro rebus ecclesiasticis, ac de convenienti episcoporum cum laicis.* Ut episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas praevidere, regere et gubernare atque dispensare secundum canonum auctoritatem. Volumus, ut et laici in eorum ministerio oboediant episcopis ad regendas ecclesias Dei, viduas et orphanos defensandos, et ut oboedientes sint eis ad eorum christianitatem servandam. Et episcopi consentientes sint comitibus et iudicibus ad iustitias faciendas. Et ut nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium neque per periurium aut per praemium lex iusta in aliquo depravetur.

28. *De iniuria episcopi et laetania subversa.* Si quis episcopo vel aliis ministris intra ecclesiam iniuriam fecerit, iubemus eum tormentis subiectum in exilio mori. Sed et si ipsa sancta oratoria vel divina ministeria conturbaverit vel laetanium everterit, capitali periculo subiaceat. Sin autem contumeliam tantum fecerit, tormentis et exilio tradatur.

29. *De decimis.* Admonemus atque praecipimus, ut decimas Deo omnino dare non neglegatur, quas Deus ipse sibi dari constituit, quia timendum est, ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua.

30. *Ut ecclesiae pacem habeant.* Roum confugientem ad ecclesiam nonno extrahere audeat, neque inde donare ad poenam vel ad mortem, ut honor Dei et

sancto um eius conservetur; sed rectores ecclesiarum pacem et vitam ac membra eis obtinere student. Tamen legitime componant quod inique fecerunt.

31. *De intestato episcopo.* Si quisrumque ex gradu ecclesiastico sine testamenti et sine cognitione discesserit, hereditas eius ad ecclesiam ubi servivit, devolvatur. Similiter de sanctimonialibus.

32. *Iterum de pace ecclesiarum.* Praecipimus, ut in ecclesiis aut in domibus ecclesiarum vel atris placida secularia minime fiant.

33. *De beneficiis ecclesiarum.* Quicumque beneficium ecclesiasticum habent, ad tecta ecclesiae restauranda vel ipsas ecclesias emendandas omnino adjuvent et nonam et decimam reddant.

34. *De ordinibus sacris.* Lector, subdiaconus, diaconus, presbyter si clericatus honorem contempserint, curiali conditioni cum suis facultatibus subiciantur.

35. *De oblatione et pace in ecclesia facienda.* Oblationem quoque et pacem in ecclesia facere iugiter admoneatur populus christianus; quia ipsa oblatio sibi et suis magnum est remedium animarum, et in ipsa pace vera unanimitas et concordia demonstratur.

36. *Ut malum ebrietatis omnino vitetur.* Magnum malum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, in modis omnibus cavere praecipimus. Qui autem hoc vitare noverit, excommunicandum esse decrevimus usque ad emendationem congruam.

37. *De multitudine clericorum.* Ne passim episcopus multitudinem clericorum faciat, sed secundum meritum vel redditum ecclesiarum numerus moderetur.

38. *De spiritalibus filiis.* Praecipimus, ut unusquisque compater vel proximi spiritalis filios suos catholice instruant.

39. *Ut canticum luxuriosum circa ecclesias deseratur.* Canticum turpe atque luxuriosum circa ecclesias agere omnino contradicimus: quod ubique vitandum est.

40. *Quales sint clerici.* Nemo fiat clericus, nisi qui bonum testimonium habet et litteratus est.

41. *De episcopis et abbatibus, ut ante se ioca turpia peri non permittant.* Ut episcopi et abbates ante se ioca turpia facere non permittant, sed pauperes et indigentes secum ad mensam habeant, et lectio divina ibi personet, et sumant cibum cum benedictione et laude Dei secundum apostolum: *Sive manducatis sive bibitis, omnia in laudem Dei facite.*

42. *De iustis iudiciis a episcopis agendis.* Ut episcopi iudices iusta discernant; quia sunt quaedam modo iudicanda, quaedam Dei iudicio reservanda. Scriptum est enim: *Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo.* Et illud memores sint: *In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis.*

43. *De clericis qui de ecclesia desistunt.* Clerici de ecclesia desistentibus et aliis in loco revocatis, si redierint discessi, nil eis praestetur. Hoc vero, quod discedentes reliquerunt, non in usu rectorum, sed succedentibus cedat.

44. *De monachorum et clericorum militia cum consilio utiliter implenda.* Ut monachi et canonici pleniter consilium habeant, qualiter Deo militare animasque eorum melius valeant custodire; ne propter aliquam necessitatem occasionem quaerant vagandi, et inter ipsos propter hoc locus tentandi detur diabolo.

45. *Viduas in deliciis non oportere vivere.* Ut viduae non sint in deliciis, sed secundum apostolum sub potestate episcopi vivant, sicuti decet.

VARIANTES LECTIONES.

¹ i. se cr. Bal. ² decima Bal. ³ dari Bal. ⁴ ei Bal. ⁵ fecerit Bal. ⁶ demoretur G. ⁷ deest G. ⁸ e et i. Tilian., Con-il. Rem, Barchardus. ⁹ nec Bal

46. *Ut clerici non habeant actiones seculares.* Clericus vel monachus, neque exactor publicarum rerum neque conductor aut ¹ vectigalium vel curationis domus vel procurator litis vel fideiussor in talibus causis fiat.

47. *De eo qui contra canonica statuta egerit.* Si quis contra haec statuta fecerit, si episcopus est, omnes res eius ex quacumque causa vel persona, sive ante episcopatum sive postea ad eum pervenerint, ecclesiae suae eas vindicare sancimus. Si vero clerici ibi hoc fecerint, poenam pecuniarum, quam episcopus extimaverit exigere, ecclesiae vindicandam. Hi vero, qui actiones suas eis commiserunt vel fideiussores eos pro supradictis causis acceperunt, nullam contra ecclesiam vel administratores eius vel adversus ipsas personas quos crediderunt ², habeant actionem. Si vero qui eos pro publico debito vel exactione crediderit vel fideiussores receperit, de substantia fisci debitum compellatur exsolvere.

48. *De eo qui res ecclesiae per falsam precariam vel fraude adipiscitur.* Ut si quislibet hominum res ecclesiae per mendacia vel mala ingenia in precariam sibi adquirere et habere voluerit, et post factas precarias eadem mendacia ad aures eiusdem rectoris ecclesiae delata fuerint, ipsa ecclesia res suas, quae ei mendaciter abstractae fuerunt, pleniter absque ullius contradictione omnimodis recipiat. Ille vero, qui res suas per eadem menda iam propter cupiditatem ipsius precariae eidem ecclesiae tradidit, simili modo in suam recipiat dominationem.

49. *Quod antiquus mos poenitentiae, qui iuxta canonicam auctoritatem agendus est, iam ab usu recesserit.* Modus poenitentiae agere iuxta antiquam canonum institutionem in plerisque locis ab usu recessit, et neque excommunicandi neque reconciliandi antiqui moris ordo servatur; ut a domno imperatore impetretur adiutorium, qualiter, si quis publice peccat, publica multetur poenitentia, ut secundum ordinem canonum pro merito suo quis excommunicetur et reconcilietur.

50. *De clerico ad tutelam vocato.* Si episcopus, presbiter, diaconus, subdiaconus ad tutelam vel curationem vocentur, tantum munus administrationis in hoc conceditur ³ suscipere; si tamen intra quatuor menses pro competentem iudicem in scriptis manifestaverit, quod huiusmodi munus sua sponte recepit. Et tunc circa aliam tutelam praeiudicium non patiatur.

51. *De ecclesiis in rebus propriis constitutis et inter heredes divisis.* Perlatum ad nos est, quod inter heredes ecclesiae in rebus propriis constitutae dividantur, et tanta per eandem divisionem simultas oriatur, ut unius altaris quattuor partes fiant, et singulae partes singulos habeant presbiteros; quod sine discordia et simultate nullo modo geri potest. Unde nobis visum est, quod huiusmodi ecclesiae inter heredes dividi non debeant. Et si in contentionem venerint, et simultates inter eos surrexerint, per quas sacerdos suo ibi officio fungi non possit, praecipiat ab episcopo civitatis, ut nullo modo ibi missarum solemnia celebrentur, donec illi ad concordiam redeant, et pari voto atque consilio ecclesia illa sacerdotem canonicè habeat, qui libere suum ministerium ibi peragere possit.

52. *De his, qui bis aut ter ab episcopis, ignorantibus tamen eisdem episcopis, confirmantur.* Dictum nobis est, quod quidam de plebe bis aut ter ab episcopis, ignorantibus tamen eisdem episcopis, confirmantur. Unde nobis visum est, eandem confirmationem sicut nec baptismum iterari minime debere; quia hos, qui bis vel amplius baptizantur aut confirmantur, non

A seculo, sed soli Domino sub habitu regulari vel clericali religiosissime famulari decretum est.

53. *De clericis ad tabulas ludatibus.* Si quis clericus ad tabulas ludat vel spectaculis attendat, per tres annos a sacro ministerio prohibeatur. Et si dignam poenitentiam fecerit, reconcilietur.

54. *De his, qui servorum matrimonia dirimunt.* Dictum est nobis, quod quidam legitima servorum matrimonia potestativa quadam praesumptione dirimant, non attendentes illud euangelicum: *Quod Deus coniunxit, homo non separet.* Unde nobis visum est, ut coniugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant; sed in uno coniugio permanentes dominis suis serviant. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis coniunctio fuit et per voluntatem dominorum.

55. *De his qui pleniter peccata non confitentur.* Sed et hoc emendatione indigere perspeximus, quod qui iam, dum confitentur peccata sua sacerdotibus, non plene id faciunt. Quia ergo constat hominem ex duabus esse substantiis, anima videlicet et corpore, et interdum animi motu, interdum carnis fragilitate peccatur: sollerti indagatione debent inquiri ipsa peccata, ut ex utrisque plena fiat confessio: scilicet ut ea confiteantur, quae per corpus gesta sunt, et ea, quibus in sola cogitatione delinquitur. Instruendus est itaque peccatorum suorum confessor, ut de octo principalibus vitiis, sine quibus in hac vita difficile vivitur, confessionem faciat; quia aut cogitatione, aut quod est gravius, opere eorum inlicito peccavit. Oidium etenim, invidia, superbia vel certe huiusmodi animae pestes tanto periculosius laedunt, quanto subtilius serpunt.

56. *De sanctis ecclesiis.* Nullus sub Romana ditione constitutae ecclesiae vel synodochiae vel monasteriorum rector, earum rem immobilem nequaquam liceat alienare, id est agrum, domum, mancipium, panes civiles, neque creditor obligare: (alienatio est venditio, donatio, permutatio, emphiteoseos perpetuus contractus) omnes omnino convenit ut se ab huiusmodi alienatione absteineant. Tabellio vero, qui talia instrumenta conscripserit, perpetuo exilio tradatur. Magistratus ⁴ vero iudices, qui talia instrumenta consenserint ⁵, et dignitatem et facultates amittant.

57. *De his qui solummodo confiteri Deo peccata debere dicunt.* Quidam Deo solummodo confiteri debere dicunt peccata, quidam vero sacerdotibus confitenda esse percensent. Quod utrumque non sine magno fructu intra sanctam sit ecclesiam, ita duntaxat ut et Deo, a quo remissio est peccatorum, confiteamur peccata nostra, et cum David dicamus: *Delictum meum cognitum tibi feci et iniustitiam meam non abscondi. Dixi: confitebor adversus me iniustitias meas Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei.* Et secundum apostoli institutionem confiteamur alterutrum peccata nostra, et oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque, quae Deo fit, purgat peccata; ea vero, quae sacerdoti fit, docet qualiter ipsa purgantur peccata: Deus namque salutis et sanitatis auctor et largitor plerumque hanc praebet suae potentiae invisibili administratione, plerumque medicorum operatione.

58. *Quod personarum acceptio in omnibus cavenda sit iudiciis.* Quia igitur apostolo testante non est personarum acceptio apud Deum, et in omnibus iudiciis cavenda est, multo magis in hoc poenitentiae iudicio praecaveri debet, ut nullus sacerdotum unquam aut gratia aut odio alicuius personae secus iudicet, quam quod in canonibus sacris invenit aut quod illi ⁶ secundum sanctarum scripturarum auctoritatem et ecclesiasticam consuetudinem rectius visum fuerit. Si ergo medici, qui corporibus medi-

VARIANTES LECTIONES.

¹ expunctum G. ² superscriptum creaverunt G. ³ conceditur Bal. ⁴ deest G. ⁵ censerint corr. censuerint G. ⁶ deest G. ⁷ illis G.

cinam inferre conantur, nequaquam propter personae cuiuslibet acceptionem his, quos sanare cupiunt, caetero aut ferro aut duris aliis quibuslibet rebus parcorum; multo magis his observandum est, qui non corporum, sed animarum medici existunt. Neque pensanda est poenitentia quantitate temporis, sed ardore mentis et mortificatione corporis. (or autem contritum et humiliatum Deus non spernit.

59. *De monachis et sanctimonialibus.* Nemo audeat monachum vel sanctimoniales feminas ad civile iudicium accusare, sed ad episcopum; et ipse ex lege vel canonibus consentaneam sententiam proferat. Haec omnes episcopi custodiant et omnes praefecti Romani et praetoris populi et provinciarum praesides, ut curent citius monachorum et sanctimonialium lites dirimere. Si quis hanc constitutionem violaverit, in magistratu positus decem¹ librarum auri poena multabitur. Si executor est, in catenis ecclesiarum recludatur poenas luiturus, et officium perdat.

60. *Quod multi in poenitentia deliciis indulgeant.* Multi, quod non sine dolore vicendum est, in poenitentia non tam peccati remissionem, quam temporis constituti expectant expletionem; et si carnum et vini usus eis interdictus est, mutata non voluntate, sed eiusdem cibi aut potus perceptione in tantum deliciis suis indulgent, ut delictiosius his interdictis aliorum ciborum vel potionum appetitu vivere cognoscantur. Spiritualis autem abstinentia, quae in poenitentibus potissimum vigere debet, et quorundam ciborum ac potionum perceptiones et desiderium fugere debet. Ille, inquam, ille magis parsimoniae servire censendus est, qui sibi non solum quarundam rerum perceptiones, sed delectationes corporis penitus interdicat.

61. *De his, qui ex industria peccant.* Sed nec hoc praetereundum putamus, quod quidam industria peccantes propter eliminatum largitionem quandam sibi promittunt impunitatem. Elimosina enim extinguit peccata, iuxta illud: *Igrem ardentem extinguit aqua, et elimosina extinguit peccatu*, sed ea, quae aut necessitate aut quae casu aut qualibet fiunt fragilitate. Ea vero, quae ex industria ad cuiuslibet libidinem explendam idcirco fiunt, ut elimosinis redimantur, nequaquam eis redimi possunt; quia qui hoc perpetravit, videntur Deum mercede conducere, ut eis impune peccare liceat. Non ergo idcirco quis peccare debet, ut eliminam faciat, sed ideo eliminam facere debet, quia peccavit: mentem enim et corpus, quae libido traxit ad culpam, afflictio et contritio debet reducere ad veniam.

62. *De monacho qui monasterium suum dimiserit.* Si monachus monasterium suum dimiserit, omnia bona ipsius et quae in monasterio introduxit et quae non introduxit, dominio monasterii sint, et ipse officio praesidis servire cogatur. Si vero monachus ad alium monasterium migraverit, substantiam eius prius monasterium possideat, et in alio monasterio ipse non recipiatur.

63. *Quod poenitentia secundum canonum statuta agi debeat.* Modus autem poenitentiae peccata sua confitentibus aut per antiquorum canonum institutionem, aut per sanctarum scripturarum auctoritatem, aut per ecclesiasticam consuetudinem, sicut superius dictum est, imponi debet, repudiatis ac penitus eliminatis libellis, quos poenitentiales vocant, quorum rite dici potest: *Mortificabant animas, quae non moriebantur, et vivificabant animas quae non vivebant.* Qui dum peccatis gravibus leves quosdam et inusitatos imponunt poenitentiae modos, consuunt pulvillus secundum propheticum sermonem sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas.

64. *Quod quidam presbiteris absque consensu episcoporum ecclesias dent vel auferant.* Inventum est, quod multi arbitrii sui temeritate et, quod est gravius, ducti cupiditate presbiteris quibuslibet absque consensu episcoporum ecclesias dant vel auferunt. Unde oportet, ut canonica regula servata, nullus absque consensu episcopi cuiuslibet presbitero ecclesiam det. Quam si iniuste adeptus fuerit, hanc non sine culpa sua coram episcopo canonica severitate amittat.

65. *De Scottis, qui se episcopos esse dicunt et quosdam absque licentia dominorum suorum ordinant.* Sunt in quibusdam locis Scotti, qui se dicunt episcopos esse, et multos negligentes absque licentia dominorum suorum sive magistrorum presbiteros et diaconos ordinant. Quorum ordinationem, quia plenius in simoniaca incidit heresem et multis erroribus subiacet, modis omnibus irritam fieri debere, omnes uno consensu decrevimus.

66. *De monachis laicis.* Si monachus laicus factus fuerit, honore et cingulo expolietur, et res eius monasterio adiciantur. Quod si monasticam vitam reliquerit, praeses provinciae eum teneat, et taxetas vel curiae suae connumeret.

67. *De his, qui in coena Domini eucharistiam negligunt.* In coena Domini a quibusdam perceptio eucharistiae negligitur. Quae quoniam in eadem die ab omnibus fidelibus, exceptis his, quibus pro gravibus criminibus inhibitu est, percipienda sit, ecclesiasticus usus demonstrat; cum etiam poenitentes eadem die ad percipiendam corporis et sanguinis dominici sacramenta reconcilientur².

68. *Quod infirmi et aegroti oleo benedicto perungendi sint.* Secundum beati Iacobi apostoli documentum, cui etiam decreta patrum consonant, infirmi oleo, quod ab episcopo benedicitur, a presbiteris ungi debent. Sic enim ait: *Infirmatur aliquis in vobis? inducat presbiter ecclesiae, et orent super eum unguentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et allevabit eum Dominus; et si in peccatis sit, dimittentur ei.* Non est itaque parvipendenda huiusmodi medicina, quae animae corporisque medetur languoribus.

69. *De sponsa vel sponsa in monasterio ingressa.* Si sponsus vel sponsa intraverit in monasterium, id quod arratum nomine datum est, in simplicium tantum reddatur.

70. *De locis in quibus missae celebrandae sunt.* In quibus locis et quo a, paratu missarum solemnitates exceptis basilicis celebrari debeant et utrum celebrari debent³, in concilio Laodicensi ita scribitur: *Quod non oporteat in domibus oblationes celebrari ab episcopis vel presbiteris.*

71. *De his, quae ad aurium et oculorum pertinent oblectamentum, quaeque sacerdotes vitare debent.* Quaecumque ad aurium et oculorum pertinent inlecebras, unde vigor animi emolliri posse creditur, ut de aliquibus generibus musicorum aliisque nonnullis rebus sentiri potest, ab omnibus Dei sacerdotibus se abstinere debent; quia per aurium oculorumque inlecebras vitiorum turba ad animum ingredi solet. Histriionum quoque turpium, et obscenorum insolentias iocorum et ipsi animo effugere ceterisque sacerdotibus effugienda praedicare debent.

72. *De ecclesia aedificanda.* Nemo ecclesiam aedificet, antequam civitatis episcopus veniat et ibidem crucem ligat publice. Et ante praefiniat, qui auxiliare vult, quid ad luminaria et ad custodiam et stipendia custodum sufficiat. Et facta donatione sic domum aedificet.

73. *Ut sacerdotes a ludis secularibus se caveant.* Sacerdotibus non expedit secularibus et turpibus quibuslibet interesse iocis. Venationes quoque ferarum vel avium minime scientur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ XII C. ² reconciliat Bal. ³ et ... debeant delerit G. ⁴ quantum G.

74. *De presbiteris et diaconibus, ut episcoporum suorum in tonis operibus vestigia sectentur.* Presbiteri quoque et diaconi in omnibus bonorum operum exhibitionibus sui episcopi vestigia sectentur, et in bonorum meritorum probitate quae episcopo observanda sunt, eadem et sibi observanda esse cognoscant.

75. *De eo, qui in domo sua oratorium fecerit.* Qui in domo sua oratorium habuerit, orare ibi potest; tamen non audeat in eo sacras facere missas sine permissu episcopi loci illius. Quod si fecerit, domus illius fisci iuribus addicatur. Praefectus praetorii qui hoc cognovit et non prohibuit, libra¹ auri multabitur.

76. *Quantam curam episcopi circa indigas habeant.* Episcopi quidem maximam curam et sollicitudinem circa pauperes habeant, et res ecclesiasticas ecclesiis collatas cauta circumspectione dispensent quasi Dei ministri, non quasi turpis lucri gratia sectatores. Illis itaque utantur non ut propriis, sed ut sibi ad dispensandum commissis.

77. *De erogatione episcopi in pauperibus et familia eccliesiae.* Quod liceat episcopis, praesentibus presbiteris et diaconibus, de thesauro ecclesiae familiae et pauperibus eiusdem ecclesiae secundum canonice institutorem iuxta quod indigerint erogare.

78. *De diaconissa.* Si diaconissa nupserit, gladio ultoris sternatur, et facultas eius ecclesiae, ubi servavit, addicatur. Corruptores earum similiter puniantur: bona vero eorum fisci iuribus vindicentur.

79. *De presbitero non ordinando ante legitimum tempus.* Presbiterum ordinari non debere ante legitimum tempus, hoc est trigesimum aetatis annum. Sed priusquam ad consecrationem presbiteratus accedat, maneat in episcopio discendi gratia officium suum tandiu, donec possint et mores et actus eius animadverti. Et tunc si dignus fuerit, ad sacerdotium promoveatur.

80. *De episcopis qualiter parochias suas diligenter perscrutentur.* Ut unusquisque episcoporum parochiam suam diligenter perscrutari nitatur; nec aliquis presbiter ad alterius parochiam in suam commigrans officium celebrare praesumat sine literis commendatitiis, sicut olim multis in locis actum esse reperitur est.

81. *De religiosa muliere decepta.* Si quis rapuerit vel sollicitaverit vel corruperit religiosam feminam, bona amborum ecclesia vindicet, in qua talis mulier habitavit; ipsi tamen periculo capitali subiciantur. Quod si haec mulier non consentit, cum suis rebus monasterii cautioni tradatur. Si vero liberos habet, pars legitima eis reservetur. Quod si intra annum post cognitum tale scelus a religiosis laicis non vindicetur, comes privatarum hoc negotio fisco adlicat. Si vero praeses provinciae vindictam tali crimini imponere neglexerit, cingulo careat et quinque libras auri fisci viribus dare compellatur.

82. *Ne quilibet presbiter de titulo minore ad maiorem transeat.* De titulo minori ad maiorem migrare nulli presbitero licitum sit, sed in eo permaneat, ad quem ordinatus est. Quod si inventus fuerit contra statuta id facere, eadem ferriat sententia, quae et episcopis, qui de minori ad maiorem transmigraverit sedem.

83. *Ut decimas semper consulto episcoporum dispensentur.* Ut decimae, quae singulis dantur ecclesiis, per consulta episcoporum a presbiteris ad usum ecclesiae et pauperum summa diligentia dispensentur.

84. *De blasphemiam in Deum.* Si quis quolibet modo blasphemiam in Deum iactaverit, a praefecto ur-

bis ultimo supplicio subiciatur. Qui vero talem cognoscens non manifestaverit, similiter coereatur. Si praefectus urbis haec punire neglexerit, post Dei iudicium nostram indignationem incurrat.

85. *De viduis iuvenibus, ne cito vel nuptur.* Ut iuvenes viduae cito nequaquam velentur, usque dum probetur illarum religio et bona ab eis nota sit conversatio; ne forte de eisdem dici possit ab apostolo: *Quae autem in deliciis sunt viventes mortuae sunt.*

86. *Ut comites et iudices episcopis suis consentiant ipsique eos honorifice recipiant.* Comitibus, iudicibus reliquoque populo expedit, ut suis sint episcopis consentientes et oboedientes propter Dei amorem sui que gradus honorem, et semper ab eis utile quaerant consilium illorumque saevitia non permant monita, sed intenta cordis aure audiant. Similiter vero et episcopi praedictas personas humiliter suscipiant honorificeque erga eas in omnibus agant, et sic se mutuis studeant sublevare consolationibus.

87. *De herede, si quippiam dispositione non impleret.* Si heredes iussa testatoris non impleverint, ab episcopo loci illius omnis res, quae his relicta est, auferatur cum fructibus et caeteris emolumentis, ut vota defuncti impleantur.

88. *Ut comites et iudices viles personas non admittant ad testimonium.* Summopere admonendi sunt comites et iudices, ne viles et indignas personas coram se permittant ad testimonium accedere, quoniam multi sunt, qui periurare pro nihilo ducunt; in tantum, ut pro unius diei sacietate aut pro quolibet parvo pretio ad iuramentum conduci possint, animasque suas periurio perdere minime formident. Quam ob rem tales nequaquam ad quodlibet testimonium admittendi sunt. Et hoc notandum, quod non solum illi, qui periurant, sed etiam qui periurii consentiunt, simili plectendi sunt dampnatione.

89. *Ut nullus christianus munera exigat pro quolibet placito.* Nullus christianus pro quolibet placito vel iudicio a qualibet persona munera exigere ut accipere debet, quoniam id divina scriptura multis in locis magna interdicit auctoritate testante scriptura quae ait: *Munera excoecant oculos sapientium et subvertunt verba iustorum.*

90. *De rebus, quae paganis non conceduntur.* Non liceat christianis Iudaeorum neque paginorum vel hereticorum res emphitheoseos vel conductionis titulo habere neque suorum similiter eis accommodare.

91. *De placitis secularibus, ne in ecclesia fiant.* Placita quidem secularia in ecclesiis vel in atris ecclesiarum a comitibus vicariisque usque modo multis in locis habita ne ultra fiant interdixit unum est cum auctoritate dominica, qui expulsis de templo negotiatoribus, asseruit, debere domum Dei domum esse orationis.

92. *De incestuosis, parricidis atque homicidis.* Incestuosi, parricidae, homicidae, multi apud nos, heu prohi dolor! reperitur. Sed aliqui ex illis sacerdotum nolunt admonitionibus aurem accommodare, volentes in pristinis durare criminibus; quos oportet per saecularis potentiae disciplinam a tam prava consuetudine coerceri, qui per salutifera sacerdotum monita noluerint revocari; quorum aliquos iam excommunicavimus; sed illi hoc parvipendentes, in eisdem perdurarunt criminibus. Quam ob rem vestra decernat mansuetudo, quid de talibus deinceps agendum sit.

93. *De magicis artibus et incantationibus.* Amoneant sacerdotes fideles populos, ut non verint magicas artes incantationesque quibuslibet infirmitatibus ho-

VARIANTES LECTIONES

¹ librarū corr. libra G. librarum a. solutione Bal. ² diaconissae nupserint... sternantur... earum G. corr. man. sec. ³ primitarum G. ⁴ hoc caput in Baluzio sequenti postponitur. Legendum est Turon. 14, 16 ⁵ Deo G. ⁶ formidant G. ⁷ periurii G. ⁸ adierit Bal.

minum nihil posse remedii conferre, non animalibus A languentibus, claudicantibusve¹ vel etiam moribundis quicquam mederi²: non ligaturas ossuum vel herbarum cuiquam adhibitas prodesset; sed haec esse laqueos et insidias antiqui hostis, quibus ille perfidus genus humanum decipere nititur.

94. *Ne nomen Dei in vanum iurando assumatur.* Omnes homines admonemus, ne per singula verba quasi ad confirmationem suae assertionis nomen Domini in vanum adsumant; quod ipse Dominus interdictum faciendum, ubi ait: *Ne adsumas nomen Dei tui in vanum.* In vanum etenim nomen Dei assumitur, quando aliquis ad singula verba, quibus vult ut sibi ab alio credatur, Deum omnipotentem testem rei, de qua ait, invocat, eumque sibi ita esse adiutorem, sicut ea vera sunt, quae loquitur, postulat³. Nam et ipse Dominus in euangelio hoc modo prohibens omne genus iuramentum, *Nolite, inquit, omnino iurare, neque per coelum, neque per terram, neque per caput tuum; et caetera.*

95. *De laicis, ne munera a presbiteris exigant.* Ut laici omnino a presbiteris non audeant munera exigere propter commendationem ecclesiae; quia propter cupiditatem plerumque a laicis talibus presbiteris ecclesiae dantur, qui ad peragendum sacerdotale officium in ligni sunt.

96. *De pace et concordia.* De pacis bono atque concordia, ut ab omnibus omnino indisrupta teneatur inter episcopos et comites, inter clericos et monachos et omnem populum christianum, et beatus apostolus Paulus docuit dicens: *Se tamini caritati et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Et idcirco quicquid illud est, quod nos ad verae pacis studium et caritatis perfectionem provocat, totis viribus nostris sectandum est; quicquid nos vero ab illa disjungit, ut venenum mortiferum a nobis cavendum est.

97. *De comitibus et iudicibus, ut oboedientes sint suo episcopo.* Ut comites et iudices reliquosque populos oboedientes sint episcopo, et invicem consentiant ad faciendas iustitias, et munera pro iudicio non accipiant nec falsos testes adhibeant⁴, ne per hoc pervertant iustitia iustorum, quia scriptum est: *Iustitia elevat gentem, iniustitia vero miseros facit populos.* Et psalmista: *Beati, qui cum odiunt iudicium et faciunt iustitias in omni tempore.*

98. *Ut episcopi semel in anno parochias suas circumveant.* Unusquisque episcopus semel in anno circumveat parochiam suam. Noverint sibi curam populorum⁵ et pauperum in protegendis ac defendendis impositam; ideoque dum conspiciunt iudices ac potentes pauperum opprobria existere, prius eos sacerdotali admonitione rearguant. Et si contempserint emendari, eorum insolentia regis auribus intimetur; ut quos sacerdotalis admonitio non flecit ad iustitiam, regalis potestas ab improbitate coereat.

99. *De crismate a presbiteris custodiendo sub sigillo.* Ut presbiteri sub sigillo custodiant crisma, et nulli sub praetextu medicinae vel sub cuiuslibet rei donare praesumant: genus enim sacramenti est, et non ab aliis nisi a sacerdotibus contingi debet. Quod si fecerint, homo e privetur.

100. *De his, qui beneficium habent de rebus ecclesiae.* Ut quisquis beneficium de rebus ecclesiae habet, ad tecta eiusdem ecclesiae restituenda vel ad ipsas ecclesias aedificandas omnino adiuvet.

101. *De eo, qui infamis furto efficitur.* Furti quocumque genere condemnatus infamis efficitur.

102. *De eo, qui absens fuerit, minime dampnando.* Invenimus in causa capitali, ut absens nemo damnatur, quia neque absens per alium accusare aut accusari potest.

VARIANTES LECTIONES.

¹ iudicandas G. ² remedii corr. remedii G. ubi in margine legitur: Aliter. a. s. f. p. ut n. m. d. i. q. i. h. non animalibus languentibus vel etiam moribundis nihil posse remedii conferre. ³ deest Bal. in margine addidit. C. ⁴ in margine habet B., omittit Bal. ⁵ pupillorum recte coniecit Bal. ⁶ sic Bal. G., hic scripto super c. ⁷ quid, in margine vel in quo G. ⁸ constat Bal. ⁹ dicendi G. ¹⁰ graphosaluno Bal.

103. *De omnibus possessionibus a praeceptorum reddendis.* Omnes possessiones et omnia sibi sublata atque fructus cunctos ante litem contestatam praeceptorum⁶ possessori restituat.

104. *De incestis, quod non sint legitimi heredes.* Omnes nosse volumus, quod incesti non sint legitimi heredes, sed infamia sint notatae utraeque personae. Ideoque proximorum copula vel stupra quasi quaedam turpissima pestis cavenda est; quoniam incesti usque ad canonicam separationem ecclesiaeque per publicam poenitentiae satisfactionem magis inter energuminos vel audaces, quam inter christianos catholicos utrique cum omnibus suis sunt habendi.

105. *Ut liceat litigatori vitiatam causam appellatio nis remedio sublevare.* Iudices ob errare debent, ut liceat litigatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare, et appellatores nec in carcerem relegant nec a militibus ficiant custodiri; sed agendum negotium suum liberi observent. Nec etiam in supplicium detinatis appellandi vox denegetur.

106. *De oratione oboedientis.* Sciendum sane est omnibus, quia citius exauditur una oboedientis oratio, quam decem milia contemptoris.

107. *Ut unaquaeque provincia a iudicibus propriis iudicetur.* Praecipimus, ut non degradetur unaquaeque provincia, sed apud semetipsam habeat iudices episcopos. Et quicumque causam haberit, a suis iudicibus iudicetur et non ab alienis, id est a suae iustis iudicibus provinciae et non ab externis, nisi fuerit appellatum.

108. *Quod unumquemque ius et pie vivere oporteat.* Notum esse omnibus volumus, quam lu te, sobrie, quam etiam pie vivere debeant. Iuste enim vivere oportet secundum sermonem dominicum praecipientem: *Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui in coeli est. Hic est:* Sic iuste vivite, ut filii lucis nominari valeatis. Quod⁷ vero sobrie vivere debeat quisque, monet euangelium dicens: *Videte ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis huius vitae.* Pie etiam vivere vel patienter monet Paulus exhortando dicens: *In omni patientia et doctrina.* Et cum pietate regere domum monet, et ne ipsa pietas indiscreta videatur, praemittit sententiam dicens: *Argue cum omni imperio.*

109. *De graphiae prolatores, ut eam adfirmet.* Statutum est, ut scripturam prolator adfirmet. Nam si is, qui scripturam protulit, eius non adstruxerit veritatem, ut falsitatis reum esse retinendum.

110. *Quod sacerdos in habitu religionis persistere debeat.* Sciendum sane omnibus est, ut in habitu religionis quisque sacerdos permanet et ore prophético sibi metipsum praecipere censeat⁸ dicente⁹: *Clam, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam.* Quomodo dixit *Clam, ne cesses*, omne tempus exclu-it; quod nemo potest excusare. Etenim de libris officialibus, ut novimus, patet ratio; quia nequaquam corporis usu haec requirentia ab illis erant, qui spiritaliter vivebant, dicente psalmographo¹⁰: *In me sunt, Deus, vota tua, quae reddam laudationes tibi.* Nos tamen, qui in medio positi sumus scilicet et inter spiritalem et corporalem intellectum, in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, ut non vituperetur ministerium nostrum et propheticum sermonem impleamus dicentem: *Iustitiam ducite, qui habitatis terram.* Et, quod avertat Deus a nobis, idem propheta dicit: *Zelus adprehendit populum ineruditum.* Et iterum alius propheta: *Sacerdotes ignoraverunt in elliguntiam.* Et idem propheta: *Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus? et tenentes leges meas nescierunt me.* (Qua ergo) fronte, qua conscientia sacerdotem nomi-

nari se fatetur, quem Dominus per prophetam nescire se dicit?

111. *De eo, qui causam habuerit, ut a propriis iudicibus iudicetur.* Quicumque causam habuerit, a propriis iudicibus iudicetur, et non ad alienos causa vagandi et proterviae dimittem suam patriam transseat; sed apud metropolitanum et reliquos episcopos suae provinciae iudicetur.

112. *De canonicis clericis, qui in civitatibus vel in monasteriis degunt.* Voluimus atque praecipimus, sicut sinodali atque canonica auctoritate a pastoribus sanctae ecclesiae saepissime admoniti sumus, ut canonici clerici, qui in civitatibus vel in monasteriis degunt, qui beneficia habent, unde victum et vestitum habere possunt, ut his iuxta apostolum contenti sint, et stipendia fratrum, unde pauperiores et hi, qui assidue in praedictis locis Domino famulantes excubant atque ibi assiduum divinum expleant officium, nequaquam assumant aut in suis usibus convertant: scimus enim, quia absque periculo atque dispendio animarum suarum hoc nullatenus facere possunt. Si quis haec statuta contempserit, utrisque careat, id est et beneficio et praebenda; atque si gradibus fruitur ecclesiasticis, ipsis privetur.

113. *De communicatione ecclesiae cum nihil habentibus.* Quod habet ecclesia, cum omnibus nihil habentibus habet commune; nec aliquid inde eis, qui sibi de suo sufficiunt, convenit erogare, quando nihil aliud sit habentibus dare, quam perdere.

114. *De his, qui sua possident et sibi aliquid dari volunt.* Nec illi, qui sua possidentes dari sibi aliquid volunt, sine grandi peccato suo unde pauper victurus erat accipiant.

115. *De damnatis nuptiis.* Si quis viduam uxorem duxerit et postea cum filia sua fornicatus fuerit, seu duobus sororibus nupserit, aut si qua duobus fratribus nupserit, seu cum patre et filio: tales copulationes anathematizari nec unquam amplius coniugio copulari, sed sub magna districtione fieri praecipimus.

116. *Ne proprii filius de baptismo suscipiatur.* Nullus igitur proprium filium vel filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec filiolam nec commatrem ducat uxorem, nec illam, cuius filium aut filiam ad confirmationem tenuerit. Ubi autem factum fuerit, separentur.

117. *De subintroductis mulieribus.* Omnibus igitur clericis feminam secum in domibus suis habere ultra licentiam canonum firmiter sit contrarium.

118. *Item de pace ecclesiarum.* Praecipimus, ut in ecclesiis aut in domibus ecclesiarum vel atrii placita secularia minime fiant.

119. *De fugitivis clericis.* Ut unusquisque episcopus in sua parochia diligenter presbiteros vel clericos inquirat unde sint. Et si aliquem fugitivum invenerit, ad suum episcopum redire faciat.

120. *Quid sint laetaniae.* Laetaniae autem graeco nomine appellantur, quae latine dicuntur rogationes. Inter laetaniae autem et exhomologesin hoc differt, quod exhomologesis pro sola peccatorum confessione aguntur, laetaniae vero, quae indicantur propter rogandum Deum et impetrandam in aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam utrumque vocabulum sub una designatione habetur.

121. *De clericis iniuste tonsoratis.* De clericis vero hoc statuimus, ut hi, qui hactenus inventi sunt sive in canonico sive in monachico ordine tonsorati sine eorum voluntate, si liberi sunt, ut ita permaneant. Et deinceps cavendum est, ut nullus tonsorari nisi legitima aetate spontaneaue voluntate vel cum licentia domini sui.

122. *De eo, quid sit relinquere mundum.* Seculum

A autem relinquere est, sicut Gregorius dixit, seculi voluptatibus contraire. Hinc Paulus ammonet dicens: *Qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur;* et Gregorius in libro pastorum: *« Sic vobis ea, quae suppetunt exterius, serviant, quatenus a supernae dilectionis studio animum non flectant. »*

123. *Quod incestum committit, qui se consanguineae suae usque affinitatis lineam coniungit.* Nullus fidelium usque affinitatis lineam, id est usque in septimam progeniem, consanguineam suam ducat uxorem vel eam quoquo modo incesti macula polluat. Si quis vero hoc scienter temerare praesumpserit, si liber fuerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, fisco nostro persolvat, et insuper canonice ut incestus luat, ac publice iuxta canonicos gradus poeniteat. Si autem servus vel ecclesiasticus fuerit, publice flagelletur ac decalvetur, et iuxta episcopi proprii iussionem poenitentiam publice et canonicè gerat. Quod si aliquis tam liber quam servus aut ecclesiasticus vel fiscalis episcopo proprio vel suo sacerdoti aut archidiacono inobediens vel contumax sive de hoc sive de alio quolibet scelere extiterit, omnes res eius a comite et a misso episcopi ei contendantur, usque dum episcopo suo obediatur, ut canonice poeniteat. Quod si nec se ita corxerit et ad episcopum et canonicam poenitentiam venire distulerit, a comite comprehendatur et in carcerem sub magna aerumna retrusus teneatur, nec rerum suarum potestatem habeat, quousque episcopus inaserit. Quod si comes vel eius minister hoc adimplere distulerit, canonice ab episcopo suo vel a suo ministro excommunicetur; et usque dum haec pleniter adimpleat, semper communione catholicorum careat, usque dum ipsi episcopo humanius erga eum aliquid agere placuerit. Si vero, quod non optamus, ipse comes aut de praedictis causis aut de ipsa excommunicatione inobediens aut neglegens apparuerit, honore comitatus pariter et communione careat, usque dum ambo in nostram praesentiam veniant, ut nos illum episcopali auctoritate atque imperiali metu ita corrigamus, ut ceteri timorem habeant, ne deinceps talia committere ullatenus audeant.

124. *Ut incesti, quando in scelere manent, non fidelium christianorum, sed tantum aut gentium aut catechumorum vel energuminorum locum teneant.* Incesti dum in ipso detestando atque nefando scelere manent, non inter fideles christianos, sed inter gentiles aut catechuminos vel energiminos habeantur, id est cum christianis non cibum sumant, non potum, non in eodem vasculo edant aut bibant, sed soli haec faciant; non osculentur aut saluentur ab eis. Sed si suis sacerdotibus inobedientes extiterint et a tam nefandissimo scelere se segregare atque ad publicam poenitentiam redire noluerint, inter eos habeantur, qui spiritu periclitantur immundo, vel etiam inter eos, de quibus ipsa per se veritas ait: *« Si te non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. »* Nam cum fidelibus non debent orare nec in ecclesiam intrare, sed ante ianam ecclesiae excubare et intrantibus in eam atque exeuntibus ex ea vultu in terra prostrato veniam postulare et ut pro se orare non dedignentur flagitare, et lacrymis perius vultu contorto atque humiliato spiritu semper omnibus apparere usque ad satisfactionem ecclesiae et proprii episcopi canonicam reconciliationem, et ad pristinum incestum nunquam redire, nec secularia negotia exercere, nec placitis aut accusationibus vel testimoniis interesse, sed crebris sacerdotum precibus manusque pontificis proprii inpositionibus et elemosinarum largitionibus, atque caeterorum bonorum operum exhibitionibus, eos purgari sanarique oportet.

VARIANTES LECTIONES.

¹ hoc Bal. ² c. filia matris G. ³ deest Bal. ⁴ deest Bal. ⁵ exhomologesin G. ⁶ dominico Bal.

ADDITIO QUARTA.

Sequentia quaedam capitula ex sanctorum patrum decretis et imperatorum edictis colligere curavimus atque inter nostra capitula lege firmissima tenenda generali consulta Erchembaldo cancellario nostro inserere iussimus.

Hic desunt quaedam capitula quae in aliis libris inveniuntur : quae ideo praetermisimus, quia in fine tertii libri superius habentur inserta

1. *Ex sacrarum institutione legum, libro 12, capitulo 10.* Quam sit extraneus a christianae fidei regula, qui se defensorem veritatis insinulat et veritatem ipsam munus acceptione commaculat, audiat contra se prophetam dicentem : *Pro eo, quod vendidisti argento iustum et pauperem pro calciamentis, ecce ego strideo super vos, sicut stridet plaustrum onustum foeno; et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam, et robustus corde tuler fortis nudus effugiet.*

2. *Ex eodem libro, titulatio is tertiae capitulo 15.* Nulli christianorum vel Iudeorum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sanguinis sui vel uxoris suae atque etiam virorum iuxta legem, quae in christianis est lata, usque in septimi generis gradum connubia ducere, vel incesti maculam operari. Huius igitur permixtionis inlecebra tali multabitur poena, ut separati ab invicem et centena publice decalvati flagella suscipiant et exilio religati sub publica poenitentia maneant, eorumque bona ad filios, quos de praecedenti coniugio habuerint, redeant; si tamen et ipsos aut in nullo Iudaicae praevagationis maculaverit noxa, aut nulla incestivae na ionis soridaverit macula. Quod si aut nullos habuerint filios, aut habitos, ut dictum est, vel Iudaicus involverit error vel incesti foedaverit natio, tunc facultas praedictorum omnimoda in principis potestate consistat, qualiter principali discretionem res ipsa aut in christianis eorumve heredibus concessa permaneat. Quod si heredes huiusmodi dignitatis defuerint, fisco nostro sociata deserviat. Illud tamen modis omnibus observandum fore praecipimus, ut si quis christianus vel christiana aut Iudaeus vel Iudaea noviter nuptiale fectum celebrare voluerint, non aliter quam cum praemisso dotis titulo quo in christianis salubri institutione praeceptum est, vel sacerdoti benedictione intra sinum sanctae Dei ecclesiae percepta coniugium cuiquam ex his adire permittimus. Quod si absque benedictione sacerdotis quisquam christianorum vel Hebreorum noviter coniugium duxerit vel sollempnitatem legis pro dotali titulo in quocumque transceuderit : aut centum principi solidos coactus exsolvat, aut centum publice verberatus flagella suscipiat. Haec scilicet dampna vel verbera singillatim unusquisque percipiat, videlicet tam ille, qui nupsit, quam ea, quae nupta est, vel etiam consintanei parentes eorum, unusquisque pro se iacturam legis suscipiat.

3. *In libro 7 triperitae historiae capitulo 12.* Igitur Valentinianus cum ita saperet, sicut Nicarni patres, similia profitentibus proderat, aliter vero sapientibus non erat importunus. Qui dum initio regni de urbe Constantinopolitana per Thracias properearet ad Romam, tunc episcopi recte sapientes legatum miserunt Hippacianum episcopum, quatinus dignaretur ad emendationem dogmatis interesse. Is cum adisset imperatorem et episcoporum legationem intimasset, respondens imperator ait : Mihi quidem, cum unus de populo sim, fas non est talia per-

scrutari; verum sacerdotes, quibus haec cura est, apud semetipsos congregentur, ubi voluerint. Cum haec itaque respondisset princeps, in Lampsacum conveniunt episcopi. Cumque duos menses tractassent, inter caetera iuxta priores canones episcopos electos atque suis rebus expoliatos ad sedes proprias recipi et primo sua omnia eis reddi decreverunt. Et si quis post haec eos accusare vellet, eos periculo facere sanciverunt, iudices esse decerneantes episcopos recte sapientes in ecclesiam convenientes, ubi testes essent singulorum qui dicebantur oppressi. Et reliqua.

4. *Ex epistola Leonis papae Calcedonensi conilio directa.* Plurimo fratres se libus suis pulso; et in exilia audivimus deportatos atque in locum superstium alios sub titulos. His primitus vulneribus adhibeat medicina iustitiae, ne quisquam ita careat propriis, ut alter utatur alienis. Quem errorem ita omnes relinquunt sacerdotes, ut nemini quidem perire honor debeat; sed illis, qui pro fide laboraverunt, prius cum omni privilegio suo oportet ius proprium reformari. Et reliqua.

5. *Ex epistola Stephani papae scripta generaliter omnibus episcopis.* Quicquid in sacratis Deo rebus et episcopis iniuste agitur, pro sacri regis deputabitur; quia sacra sunt, et violari a quo uam non debent. Nullus enim episcoporum, dum suis fuerit rebus expoliatus aut a sede propria qualibet occasione pulsus, debet accusari aut a quoquam ei potest crimen obici, priusquam integerrime restauretur et omnia, quae ei ablata quocumque sunt ingenio, legibus redintegrentur et ipse propriae sedi et pristino statui regulariter reddatur, ita ut omnes possessiones et cuncta sibi iniuste sublata atque fructus omnes ane coeptam accusationem primates et synodus episcopo, de quo agitur, funditus restituant; quia hoc non solum ecclesiasticae, sed etiam saeculi leges fieri docent.

6. *Augustinus ad Bonifacium de lapsorum restitutione.* Ut enim constitueretur in ecclesia, ne quisquam post alicuius criminis poenitentiam clericatum accipiat vel ad clericatum redeat vel in clericatu maneant, non desperatione indulgentiae, sed rigore factum est disciplinae; alioquin contra claves datas ecclesiae deputabitur, de quibus dictum est : *Quos solveritis in terra, soluta erunt et in coelo.* Sed ne forsitan etiam de caeteris criminibus spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe aperet poenitentiam, severissime placuit, ut post acam de crimine damnabili poenitentiam nemo sit clericus; ut desperatione temporariae altitudinis medicina maior et verior esse humilitas. Nam et sanctus David de criminibus mortiferis egit poenitentiam, et tamen in honore superstitit; et beatus Petrus, quando amarissimas lacrimas fudit, utique Deum negasse poenituit, et tamen apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda est posterorum diligentia; quia ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti credo

VARIANTES LECTIONES.

¹ titulo Iattonis G. ² c. v. desunt in lege Wisig. ³ sextum L. Wisig. ⁴ c. v. c. a. non habet lex Wisig. ⁵ c. v. desunt in l. Wisig. ⁶ sic Bal. et Lex Wisig.; LX G. ⁷ sic Bal. et Lex Wisig. deest G. ⁸ j. huius Bal et L. Wisig. ⁹ nicheni G. ¹⁰ tragias G. ¹¹ minimus Colbertinus. ¹² in margine addidit G., omisit Bal. ¹³ accipere Bal. ¹⁴ exempla G. ¹⁵ a. per p. et synodi episcopos funditus (de q. a. desunt) Bal.

aliquorum fictas poenitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invente medicinas multorum experimenta moruorum.

7. *Ex epistola Leonis papae Aquileiensi episcopo directa.* Illam partem aecclesiasticae disciplinae, qua olim a sanctis patribus et a nobis saepe decretum est, ut nec in presbiteratus gradu nec in diaconatus nec in subsequenti ordine clericorum ad aliam ecclesiam transire cuiquam sit liberum, ut in integrum revoces ammonemus; ut unusquisque non ambitione illectus, non cupiditate seductus, non persuasione hominum depravatus, ubi ordinatus est perseveret; ita ut si quis sua querens, non quae Iesu Christi, ad plebem et ad ecclesiam suam redire nelexerit, et ab honoris privilegio et a communionis vinculo habeatur extraneus.

8. *Ut nullus derogetur aut temere accusetur episcopus, nec a primatibus facile eorum suscipiuntur accusatio; quia iniuria episcoporum ad Christum pertinet, cuius vice legatione funguntur.* *Ex decretis Anastasii papae.* Placuit, ut nullus temere accuset episcopum, neque a primatibus passim aut indifferenter super quibuslibet inpetitionibus audiatur, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii.* Et ipsa veritas ait: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias;* et reliqua. Et alibi scriptum est: *Quid prodest illi suo errore non pullui, qui consensum praestat erranti? Procul dubio contra mandata dimittit, qui habet peccatum proprium et qui sequitur alienum;* et reliqua. Sed si quis in episcopum causam habuerit, primitus eum caritative conveniat et ei aut stam inculcet iniuriam aut eius corptionem, dicente Domino: *Si peccata erit in te frater tuus, vade et corripue eum inter te et ipsum solum. Si autem te non audierit, adhibe denuo duos aut tres tecum;* et reliqua. Prius ergo quam haec fiant, nemo praesumat episcopum manifeste accusare, quia nemo contra evangelium vel contra apostolum aut decreta patrum facit abque periculo. Paulus qui de apostolo praecipit, dicens: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem;* et alibi scriptum est: *Si quis fidelis est, videat ne falsa aut nociva loquatur aut cuiquam insidias ponat;* et alibi: *Sapiens non est qui nocet;* et Dominus in lege: *Non facis calumniam proximo tuo;* et idem: *Non eris criminator aut susurro in populo;* non stabis contra sanguinem proximi tui. *Leges meus custodite; ego Dominus.* Si haec de omnibus hominibus dicta sunt, quanto magis super episcopos sunt custodienda, de quibus Salvator ait: *Qui vos contristavit, me contristavit;* qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei et cetera; item: *Qui facit iniuriam eis, recinet illud inique gessit.* Et in Daniele legitur: *Confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala; confundantur in omnipotentia, et robus eorum conteratur, ut sciant, quia tu es dominus Deus solus et gloriosus super omnem terram.* Et iuxta antiquae instituti nis edictum plus erga corrigendos agere debet benivolentia quam severitas; plus hortatio quam commotio; plus caritas quam potestas. Et Dominus per prophetam monet dicens: *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Diverte quoque a malo et fac bonum.* Nemo enim bonum faciens alteri verbo aut facto nocere vult. Si quis haec non observaverit, hostis est animae suae. Si quidem clerici fuerint, gradu proprio deiciant; si vero laici vel monachi fuerint, amplius pelli debent vel extorrea fiant.

9. *Ut quicumque habens querelam in episcopum vel in actores ecclesiae non prius adeat iudicis eorum, quam ipsos quibus aliquid opponit, familiariter conveniat, ut ab eis caritative aut emendationem aut rationabilem*

recipiat excusationem. Placuit, ut si quaecumque pars contra episcopum vel actores ecclesiae se proprium crediderit habere negotium, prius ad eum recurrat caritatis studio, ut familiari colloquio communitus ea sanare debeat, quae in querimoniam deducuntur. Quam rem si differre voluerit, sententiam suscipiat excommunicationis, et reliqua.

10. *Ut non accusetur episcopus apud iudicem secularem.* Ut nullus episcopus apud iudices seculares accusare praesumat, sed apud summos primates.

11. *Ut si quis se gravari putaverit, vocem appellationis exhibeat.* Placuit, ut accusato, si iudicem suspectum habuerit, liceat appellare, quia non oportet negari audientiam roganti.

12. *De retractanda conprovinciali synodo per apostolicos legatos.* Ut provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romae episcopi, si ipse decreverit.

13. *Ut nullus criminosis accuset episcopum.* De his, qui in accusationem maioris natu veniunt, placuit, ut episcopum nulli criminosis liceat accusare.

14. *Ut criminalia negotia non per procuratores, sed per ipsos agantur.* Si quando in causa capitali vel in causa status interpellatum fuerit, non per procuratores, sed per ipsos est agendum.

15. *De maiore iudicium appellatione.* Placuit, ut a quibuscumque iudicibus aecclesiasticis ad alios iudices aecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, audientia non negetur.

16. *Ut nullus metropolitanus sine ceterorum omnium conprovincialium episcoporum praesentia aut consilio, nisi quantum ad nam propriam pertinet parrochiam, quicquam agere praesumat.* Similiter et reliqui episcopi agant circa eum. *Ex synodo Romana quinta.* Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parrochiam, sine consilio et voluntate omnium conprovincialium episcoporum ex ra aliquid agere temptaverit, gradus sui periculo subiacebit, et quod egerit, irritum habeatur et vacuum. Sed quicquid de conprovincialium coepiscoporum causis suarumque ecclesiarum et clericorum atque secularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu conprovincialium agatur pontificum, non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordia administratione, sicut Dominus ait: *Non veni ministrari, sed ministrare.* Et alibi: *Qui maior est vestrum, erit minister vester;* et reliqua. Similiter et ipsi conprovinciales episcopi cum eius consilio nisi quantum ad proprias pertinet parrochias agant iuxta sanctorum constituta patrum, ut uno animo, uno ore concorditer sancta glorificetur Trinitas in saecula.

17. *Qualiter episcopus ad synodum convocetur et qualiter in ea de illo agatur.* Sancta synodus Romana dixit: Haec sunt quae deinceps propter malorum hominum insidias, qui in ecclesiam et in ecclesiasticos indifferenter saeviunt viros, conservari firmissime volumus in saecula. Si quis episcopus ab illis accusatoribus, qui recipiendi sunt, fuerit accusatus, postquam ipse ab eis caritative conventus fuerit, ut ipsam causam emendare debeat, et eam corrigere noluerit: non olim, sed tunc ad summos primates causa eius canonice deferatur, qui in congruo loco infra ipsam provinciam tempore in canonibus praefixo Nicaeni concilium canonice convocare debebunt, ita ut ab omnibus eiusdem provinciae episcopis in ea audiat; in quam et ipse canonice convocatus, si eum aut infirmitas aut alia gravis necessitas non detenerit, adesse debet; quia ultra provinciae terminos accusandi ante licentia non est, quam aut licentia ro-

VARIANTES LECTIONES

¹ que G. ² in G. secunda manus correxit decreta ³ G. corr. manu sec. admittit. ⁴ secuntur corr. sequitur G. ⁵ contractavit G. ⁶ orbem terrarum Bal. ⁷ e. r. omittit Bal. ⁸ gravare G. ⁹ apostolici Bal. ¹⁰ agenda Bal. ¹¹ deest Bal. ¹² quia Bal.

getur. Nam si suis fuerit rebus expoliatus, quod absit, aut quod alienum ab omnibus esse debet fidelibus, a sede propria eiectus, aut in detentione aliqua a suis ovibus fuerit sequestratus: tunc canonicè antequam in pristinum restituatur honorem et sua omnia, quae ab insidiis inimicorum suorum ei ablata fuerint, reintegrentur, nec convocari nec iudicari poterit, nisi ipse pro sua necessitate, minime tamen iudicandi, advenire sponte elegerit. Nec omnino a quoquam respondere rogetur, antequam integerrime omnia, quae per suggestiones inimicorum suorum amiserat, potestati eius ab honorabili concilio reintegrentur, et praesul ut ¹ prius statul pristino reddatur. Et ipse dispositis ordinatisque libere ac secure suis, tunc canonicè convocatus ad tempus si modo in legitima et canonica veniat ad causam. Et si ita iuste videtur, accusantium propositionibus respondeat; nam hoc summopere providendum est, ne antequam omnia hæc fiant coactus respondeat, quia contentio semper vitanda est. Adiminamque episcopo episcopatum, antequam causae eius exitus appareat, nulli christiano videri iure potest. Quod si aegrotans fuerit episcopus aut aliqua eum gavis necessitas detinuerit, pro se legatum ad synodum mittat. Nec a communione suspendatur cui crimen intenditur ², nisi ad causam suam dicendam electorum iudicium die statuta literis evocatus minime occurrerit; hoc est nisi alia praecoccupaverit necessitas infra spatium duorum vel trium mensium et eo amplius, prout causa dictaverit. Quod si ex utraque parte ad causam dicendam venerint, quia unus absque altero audiri non debet, quaerendum est in iudicio, cuius sint conversationis et fidei atque suspicionis accusatores, aut qua intentione hoc faciant; quia ad hoc admitti non debent nisi bonae conversationis et rectae fidei viri, et qui omni suspitione careant et bona vita clareant neque infames existant. Quod si accusatorum personae in iudicio episcoporum culpabiles ³ apparuerint, ad arguendum non admittantur, nisi proprias causas, non tamen criminales vel ecclesiasticas, obiecerint. Infamis nam persona nec procurator potest esse nec cognitior. Absente vero adversario non audiat accusator; nec sententia absente parte alia a iudice dicta ullam obtinebit firmitatem; neque absens per alium accusare aut accusari potest, nec affinis testis admitti. Neminem ergo exhiberi de provincia ad provinciam vel ad comitatum oportet, nisi ad relationem iudicis ad quem fuerit appellatum, id est, ut actor semper rei forum sequatur. Si quis autem iudicem adversum sibi senserit, vocem appellationis exhibeat, quam nulli oportet negari. Et reliqua.

18. *Ut accusatio clericorum intra provinciam fiat, nisi forte accusatus maiorem appelaverit auctoritatem.* Si quis clericus super quibuslibet criminibus pulsatus fuerit, in provincia qua consistit ille qui pulsatur, suas exerat actiones, nec aestimet eum accusator suus alibi aut longius pertrahendum ad iudicium. Ille ⁴ vero, qui pulsatus fuerit, si iudicem suspectum habuerit, liceat appellare.

19. *Ut peregrina iudicia non fiant.* Peregrina iudicia generali sanctione prohibemus ⁵; quia indignum est, ut ab externis iudicetur, qui provinciales a se electos debet habere iudices.

20. *Ut nullus metropolitanus ⁶ aliquorum pontificum suorumque clericorum aut ecclesiarum causas audiat absque omnium comprovincialium episcoporum praesentia. Ex synodo Romana tertia.* Nullus metropolitanus episcopus absque ceterorum omnium comprovincialium episcoporum instantia aliquorum audiat causas episcoporum ⁷, quia irritae erunt. Inimico nec ⁸ suorum sacerdotum causas audiat absque

A praesentia clericorum suorum, quia irrita erit sententia episcopi, nisi praesentia clericorum confirmetur.

21. *De rimanda accusatoris persona. Ex decreto Sixti papae, capitulo 8.* Placuit, ut semper primo in accusatione clericorum persona ⁹, fides, conversatio et vita blasphemantium perscrutetur; nam fides omnes actus hominis debet praecedere, quia dubius in fide infidelis est: Nec eis omnino esse ¹⁰ credendum, qui veritatis fidem ignorant nec rectae conversationis vitam ducunt; quia tales facile et indifferenter laceant ¹¹ et criminantur recte et pie viventes. Ideo suspicio ¹² eorum discutienda est primo et corrigenda.

22. *De personis et accusationum querelis non recipiendis. Ex sexta synodo Romana capitulo 11; cum qua et Nicena synodus ¹³ et decreta Iulii et Simmachii papae et alia synodica concordant.* Accusatores et accusationes quas seculi leges non adsciscunt, et nos submovemus.

23. *Ut nullus episcopus alterius parochianum retinere, ordinare aut iudicare praesumat. Ex decima synodo Romana capitulo 7; cum qua et ¹⁴ concordat Antiochenum concilium in ¹⁵ capitulo 22.* Nullus episcopus alterius parochianum praesumat retinere aut ordinare absque eius voluntate vel iudicare; quia sicut irrita erit eius ordinatio, ita et diiudicatio; quoniam censemus nullum alterius iudicis nisi sui sententia teneri. Nam qui eum ordinare non potuit, nec iudicare ulatenus poterit.

24. *De primatu ¹⁶ sedis apostolicae, cui episcoporum definitiva iudicia et congregandarum inodorum privilegia sunt reservata. Et de canonica episcopi vocatione. Ex synodis Romanis capitulo 49, et ex decretis Iulii papae.* Nullus episcopus, nisi canonice vocatus et in legitima synodo suo tempore apostolica auctoritate convocata, cui iussione Domini et meritis beati Petri apostoli singularis congregandarum conciliorum auctoritas et sanctorum ac canonum venerandarum patrum decretis multipliciter privata tradita est potestas, super quibuslibet criminibus pulsetur, id est iudicetur, audiatur vel impetatur. Sin aliter praesumptum a quibuslibet fuerit, in vanum deducatur quod egerunt; nec inter ecclesiastica ullo modo reputabitur, nec ullas habebit vires quicquid ei obviaverit: quoniam eadem sedes testantis veritatis voce primum primatum obtinuit. Nec prima diceretur, si aliam super se haberet: quae etiam caput est omnium ecclesiarum, a qua omnes sumpsere originem: primatum enim non synodibus aut aliquibus commentis meruit institutis, sed Domino largiente, qui ait: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo aedificiam meam*; et reliqua talia et his similia. Quibus si aliquis superbo spiritu obviaverit praecceptionibus, non exeat impunitus, sed gradus sui periculo subiacet.

25. *Ut si quis metropolitanum suspectum habuerit, apud primatem audiatur. Ex concilio Calc donense capitulo 17.* Si quis putaverit se a proprio metropolitano gravari, apud primatem dioeceseos aut apud Constantinopolitanam civitatis sedem agat iudicium. Et reliqua.

26. *De accusationis ordine, et ut non facile quicquam acuseur. Ex sexta synodo Romana capitulo 9; cum qua et aliae sanctiones imperatorum et synodalium episcoporum concordant.* Accusationis ordinem dudum canonicis institutum decretis servare iubemus; ut si forte aliquis clericorum in civili aut crimiali causa pulsatur vel in crimine capitis accersitur, non statim reus aestimetur, qui accusari potuit, ne subiectam innocentiam faciamus. Sed quia quis ille est, qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei iudicet,

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest Bal. ² detinuerit G. ³ culpabilis Bal. ⁴ illi Bal. ⁵ inhibemus Bal. ⁶ metropolitano G. ⁷ eorum G. ⁸ et corr. nec G. ⁹ sic G. corr. personae. ¹⁰ eē G. primo scripserat, sed alterum e abrasum est. ¹¹ I. quousque et Bal. ¹² s. prius e. G. ¹³ synodo G. ¹⁴ deest Bal. ¹⁵ prima G.

vinculum inscriptionis arripiat, custodiat similitudinem, habita tamen dignitatis aestimatione patiat. Nec sibi fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.

27. *Ut accusato episcopo liceat appellare apostolicam sedem, si voluerit. Ex edictis synodalibus sub Theodosio imperatore decretis eiusque auctoritate roboratis: quae si quis quaesierit, in suis inveniet epistoliarum libris.* Placuit, ut si episcopus accusatus appellaverit Romanum pontificem, id statuendum quod ipse censuerit.

28. *De accusato vel iudicato episcopo, si bonam putaverit habere causam et voluerit a Romano audiri pontifice, a nullo prohibeatur, sed libere hoc ei et absque ullo impedimento concedatur. Ex quibus supra, cum quibus et Sardicense concilium, et alia decreta canonum et sanctorum patrum concordant.* Ut accusato vel iudicato in aliqua causa episcopo liceat iterare iudicium, et si necesse fuerit aut ipse voluerit, absque ulla detractione aut impeditio Romanum adire pontificem. Et dum iterato iudicio pontifex causam suam agit, sua non privetur sede aut dignitate; quoniam dudum a sanctis patribus statutum est, ut accusati nullus usurpet sedem episcopi. *Et alibi: Adimi episcopo episcopatum, antequam causa eius ex tuis appareat, nulli christiano videri iure potest. Et reliqua.*

29. *Ut dum accusatus vel iudicatus episcopus Romanum appellaverit pontificem, nulla ei lesio fiat, neque aliquis eius arripiat sedem aut in eius loco ordinetur episcopus, antequam eius causa romani papae sit terminata iudicio. Ex quibus supra cum quibus et multis sanctorum patrum et canonum decreta consentiunt.* Placuit, ut accusatus vel iudicatus a provincialibus in aliqua causa episcopus licenter appellet et adeat apostolicae sedis pontificem, qui aut per se aut per vicarios suos eius retractari negotium procuret. Et dum iterato iudicio pontifex causam suam agit, nullus alius in eius loco ponatur aut ordinetur episcopus; quoniam quamquam provincialibus episcopis accusati causam pontificis scrutari liceat, non tamen definire inconsulto Romano pontifice permissum est, cum beato Petro apostolo non ab alio, quam ipso Domino dictum est: *Quaecumque ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis; et quaecumque solveris super terram, erunt soluta et in coelis.*

30. *De episcoporum appellatione ad Romanam ecclesiam, quociens necessitas exposcerit, cui episcoporum et summorum Caesarum negotia singulari privilegio a patribus reservata sunt.* Ex quibus supra, cum quibus maxime cuncta canonum et sanctorum patrum decreta concinunt. Ut omnes episcopi, qui in quibusdam gravioribus pulsantur vel criminantur causis, quociens necesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur et liberentur, cuius dispositioni omnes maiores ecclesiasticas causas et episcoporum iudicia antiqua apostolorum eorumque successorum atque canonum auctoritas reservavit. Quoniam culpantur episcopi, qui aliter erga fratres egerint, quam eiusdem sedis papae fieri placuerit: canonibus quippe iubentibus in talibus absque Romano nil decerni pontifice nec ad synodum episcopum convocari debere, et quicquid ex his eo inconsulto praesumptum fuerit, viribus careat.

31. *De causa Lupicini episcopi. Ex epistola Leo-*

nis papae Africanis episcopis directa. Causam Lupicini episcopi, quia sic nobis placuit, illic iubeamus audiri; cui multum et saepius postulanti communionem hac ratione reddidimus, quoniam cum ad nostrum iudicium provocasset, immerito eum pendente negotio a communione videbamus fuisse suspensum. Adiectum etiam illud est, quod huic temere superordinatus esse cognoscitur, qui non debuit ordinari, antequam Lupicinus in praesenti positus aut confutatus aut certe confessus iustae possit subiacere sententiae; ut vacantem locum, quemadmodum disciplina ecclesiastica exigit, is qui consecratur acciperet. Si qua vero alia emerit causa, quae a statum ecclesiarum et ad concordiam pertineat sacerdotum, illic ob timorem Domini volumus, ut modo ventileret et de componendis atque compositis omnibus ad nos relatio plena mittatur; ut ea, quae iuxta ecclesiasticum morem iuste et rationabiliter fuerint definita, nostra quoque sententia roborentur. Ex his enim possumus cognoscere, qualiter de ceteris agatur, qualiter nos nil contra statuta maiorum egisse peniteat.

32. *De laicis praesumentibus disputare de religione.* Ex synodalibus statutis et imperatorum edictis ex libro 16. Theodosii imperatoris de his, qui super religione contendunt. Imperator Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. una cum decreto episcoporum Tatiano praefecto praetorii. Nulli egresso ad publicum discipulandi de religione vel tractandi vel consilii aliquid deferendi pateat occasio. Et si quis posthaec ausu gravi atque dampnabili contra huiusmodi legem veniendum esse crederit vel insistere motu pestiferam perseverationis audebit, competenti poena et digno supplicio coerceatur. Data 16. Kal. Iul. Theodosio Augusto bis et Quinegio cons.

33. *De epistola Leonis papae ad Theodeicum Ciri episcopum directa.* Illud, quod nobis propter improbitatem quorundam monachorum verbo mandasti, specialiter praedictorum patrum statuta firmantes statuimus, ut praeter Domini sacerdotes ab episcopo eiusdem videlicet loci electos nullus audeat praedicare, sive sit monachus sive laicus, qui cuiuslibet scientiae nomine gloriatur.

34. *De delatoribus. Ex concilio Helibertano.* Delator si quis extiterit fidelis, et per delationem eius aliquis fuerit praescriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem. Si levior quoque causa fuerit, intra quinquennium accipere poterit communionem. Si catechumenus fuerit, per quinquennii tempora admittatur ad baptismum.

35. *Clerici accusatores fratrum ad communionem recipiantur, non ad clerum. Ex concilio Cartaginensi.* Ut episcopi accusatores fratrum excommunicent; et si emendaverint vitium, recipiant eos ad communionem, non ad clerum.

36. *De praesidibus vel ceteris rem publicam agere volentibus, ne sine litteris episcopi sui communicent. Et cum contra disciplinam egerint, excommunicentur. Ex concilio Arelatense.* De praesidibus, qui fideles ad praesidatum prosiliunt, ita placuit, ut cum promoti fuerint, litteras accipiant ecclesiasticas, id est communicatorias; ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopo eiusdem loci cura illis agatur; ut cum ceperint contra disciplinam agere, tunc deum a communione excludantur. Similiter et de his, qui rem publicam agere volunt.

37. *Ut clerici vel laici in aliena ecclesia non com-*

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest G. ² patuerit corr. potuerit G. ³ super G. ⁴ canonicum G. ⁵ deest G. ⁶ summa negotia Bal. ⁷ deest G. ⁸ sic Bal. et Leonis ep. 87. illi G. ⁹ provocatus G. ¹⁰ videamus G. ¹¹ quae v. aliae emerit causae Bal. ¹² pertineant Bal. ¹³ p. Data IV Idus Augusti Bal. de l... ¹⁴ religione deest G. ¹⁵ imperatores Bal. ¹⁶ Tratiano G. ¹⁷ differendi G. ¹⁸ usu G. ¹⁹ qui negotio G. ²⁰ Bal. praemittit: Nullus monachus praeter Domini sacerdotes audeat praedicare. De ²¹ sic G et Leonis epist. 63 Theodoritum Bal. ²² decreta corr. directa G. ²³ sententia G. ²⁴ finem Bal. ²⁵ erint G. ²⁶ d. publicam a. Bal.

munient sine litteris episcopi sui. Ex concilio Cartaginensis. Cassius¹ Vclenensis episcopus dixit: Statuat gravitas vestra, ut unusquisque clericus vel laicus non communicet in alia plebe sine litteris episcopi sui.

38. Item in capitulo² domni Karoli imperatoris. Si quis saecularium tam maioris ordinis quam et inferioris peccatum egerit et vocatus sui episcopi auctoritate ad emendationem ac poenitentiam venire distulerit, tandiu sit ab ecclesia extorris et a catholicorum consortio sequestratus, quousque quod illicite commisit emendet, ac reatum suum usque ad satisfactionem canonice diluat, atque reconciliatione proprii episcopi divinis precibus indulgentiam consequatur et veniam, ecclesiaeque gremio, a cuius utero devia verat, peracta satisfactione ab eodem per satisfactionem³ emendatus episcopo canonice reddatur.

39. De honore et pace sanctae ecclesiae. Ut honor et pax atque iustitia sanctae Dei ecclesiae et servorum eius inlaesus ab omnibus conservetur.

40. De Dei sacerdotibus et ministris altaris. Ut Dei sacerdotibus et ministris altaris contra canonicam auctoritatem nulla laesio a quoquam fiat.

41. De concordia episcoporum et comitum. Ut episcopi et comites concordēs sint; et comites eorumque ministri episcopis atque eorum ministris in omnibus adiutores existant.

42. De incendio et rapina. Ut incendium vel rapinam in nostro regno nullus faciat. Et fures vel raptores fortiter constringantur, ut nullis⁴ sua auferre audeant, nisi gratis tribuantur aut iusto censu exigantur.

43. De pace custodienda. Ut pax in nostro regno secundum morem parentum nostrorum omnibus conservetur.

44. De puella virgine vel vidua. Ut puellam virginem vel viduam nullus rapiat, nec facere volentibus consentiat.

45. De banno persolvendo. Ut ex his singulis bannus noster persolvatur, si a quoquam frustrata haec fuerint⁵; et fideiosiores usque ad nostram praesentiam fideiosissimos comitibus vel missis nostris horum corruptores singuli tribuant, ut⁶ iuxta Romanam legem haec corrigantur⁷.

46. De negotio saeculari. Ministri autem altaris Domini vel monachi nobis placuit ut a negotiis saecularibus omnino abstineant. Multa sunt ergo negotia saecularia⁸; de his tamen pauca perstrinximus. Ad⁹ quae pertinet¹⁰ omnis libido, non solum in immunditia carnis, sed etiam in omni carnali concupiscentia. Qui quid plus iusto¹¹ appetit homo, turpe lucrum dicitur. Mune a iniusta accipere vel etiam dare, pro aliquo saeculari conquestu pretio aliquid conducere, contentiones et lites vel rixas amare, in placitis saecularibus disputare, excepta defensione orphanorum aut viduarum, conductores aut procuratores esse saecularium rerum, turpis verbi vel facti ioculatorum esse, vel iocum saecularium diligere, aleas amare, ornamentum inconveniens proposito suo quaerere, in deliciis vivere vel¹² gulam et ebrietatem sequi, pondera iniusta vel mensuras habere, negotium iniustum exercere, non tamen iustum negotium est contradicendum propter necessitates diversas; quia legitimus sanctus apostolus negotiasset, et in regula sancti Benedicti praecipitur praevidere, per quorum manus negotium monasterii transeat: canes et aves sequi ad venandum, in omnibus, quibuslibet sit causis, superfluum esse. Ecce talia et his similia ministris altaris Domini necnon et monachis omnino contradicimus; de quibus dicit

Apostolus: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.*

47. De imitatione apostolica. Apostolus ait: *Imitatores mei estote et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram: non observantes¹³ eos, qui sunt inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in coelis est.* Sicut Hieronymus in epistola ad Galatas ait: *«Aemulantur autem¹⁴ bene, qui, cum¹⁵ videant vel audiant esse in aliquibus gratias, dona virtutesque, ipsi tales esse desiderant, et fidem, vitam atque industriam eorum, per quae illa meruerunt, nituntur imitari, ut possint ea quoque bona aemulatione digna consequi,» magis quaerentes spiritalia quam carnalia, ut perseveranti gradu ad finem boni operis pervenire possint.* Augustinus in libro¹⁶ de agone christianorum, hanc sententiam interpretans ait: *Imitator mei estote, sicut et ego Christi.* Quare intellegendum, etiam ipsum apostolum in semeli suo triumphasse de potestatibus huius mundi, sicut de Domino dixerat, cuius se imitatore esse profiteretur. Imitemur ergo et nos illum, sicut hortatur, et castigemus corpus nostrum et in servitutum redigamus, si mundum volumus vincere. Alii quando quidem suo exemplo Christi nos¹⁷ fieri imitatores iubet dicendo: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Aliquando quidem de se respiciens ad Deum, ad ipsius nos imitationem hortatur dicens: *Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi.* Iam vero demonstrans, quia nihil hanc imitationem ita pariat, quam si ita vivat aliquis, ut bonum eius in commune proficiat atque universis utiliora praevideat, adiunxit: *Amulate in caritate.* Ideo cum dixisset, *Imitatores mei estote*, continuo de caritate disseruit, quia haec praecipue virtus homines Deo proximis facit.

48. De clericis clericis, ut canonice vivant. In omnibus igitur quantum humana permittit fragilitas decrevimus ut canonici clerici canonice vivant, observantes divinae scripturae doctrinam et documenta sanctorum patrum, ut¹⁸ nil sine licentia episcopi sui vel magistri eorum composite agere praesumant.

49. De his, qui servos suos extra iudicem necant. Si quis servum proprium sine conscientia iudicis occiderit, excommunicatione vel penitentia biennii reatum sanguinis emundabit.

50. De his, qui ad pacem non revertuntur. Placuit, ut, sicut pereruntque sit, quicumque odio aut longinqua inter se lite discesserint et ad pacem revocari diuturna intentione nequiverint, a civitatis primitivae sacerdotibus arguantur. Qui si inimicitias depungere perniciose intentione noluerint, de ecclesiae coetu iustissima excommunicatione pellantur.

51. De his, qui intrant in ecclesiam et propter nimiam luxuriam suam a sacramento se abstinant. Si quis intrat in ecclesiam Dei et sacras scripturas non audit et pro luxuria sua avertit se a communione sacramenti et in observandis mysteriis declinat constitutam regulam disciplinae, istam talem prociendam de ecclesia catholica esse decernimus, donec poenitentiam agat et ostendat fructum penitentiae suae, ut possit communionem percepta indulgentiam promereri.

52. De clericis vel laicis. De clericis vel laicis a communione submotis ab aliis non recipiendis episcopis.

53. De clericis adversus invicem negotia propria habentibus. Non oportet clericos habentes adversus invicem negotia proprium episcopum relinquere et ad saecularia iudicia convolare.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cassianus G. ² ex capitulis Bal. ³ ab eadem satisfactione G. ⁴ cum capp. 42 45 cf. *Capitulum de banno dominico, supra.* ⁵ nullus corr. nullis G. non ulli Bal. ⁶ fecerint G. ⁷ et G. ⁸ corrigant G. ⁹ singularia G. ¹⁰ deest G. ¹¹ pertinent G. ¹² iniusto G. ¹³ vivere velle g. Bal. ¹⁴ observetis Bal. ¹⁵ ait Bal. ¹⁶ quicumque v. Bal. ¹⁷ primo Bal. addit, quum unum tantum scripserit Aug. ¹⁸ christianos G. ¹⁹ et Bal.

54. *De eo, qui excommunicatus ante audientiam communicare praesumpserit* Si quis excommunicatus ante audientiam communicare praesumpserit, ipse damnationem in se protulit.

55. *De potente, qui aliquem ex oliaverit.* Si quis potentium quemlibet expoliaverit et admonente episcopo non reddiderit, excommunicetur.

56. *Quod ecclesiarum omnium dotes ad episcopi ordinationem debrant pertinere.* Multi contra canonum constituta sic ecclesias, quas aedificaverint, postulant consecrari, ut dotem, quam eius ecclesiae contulerint, censeant ad episcopi ordinationem non pertinere. Quod factum et in praeterito displicet et in futuro prohibetur; sed omnia secundum constitutionem antiquam ad episcopi ordinationem et potestatem pertineant.

57. *De his, quae a fidelibus in parochianis basilicis offeruntur.* De his, quae parochiis in terris, vineis, mancipiis atque pecuniis quicumque fideles obtulerint, antiquorum canonum instituta servantur, et omnia in episcopi potestate consistant. De his tamen, quae in altario accesserint, tertia pars fideliter episcopi deferatur.

58. *De quatuor portionibus ecclesiasticis.* Quod in unaquaque ecclesia, cui episcopus praeesit, quatuor tam de redditibus quam de oblatione fidei fieri debeant portiones: ut una sit episcopi, alia clericorum, tertia pauperum, et quarta fabricis ecclesiasticis adhibetur.

59. *De eo, qui anathematis poenam parvi duxerit.* Ex epistola papae Gelasii. Ut si quis anathematis poenam parvi duxerit, etiam documento, quo se putat praedium possidere, frustretur, liceatque cuilibet ecclesiasticae personae vocem contradictionis adferre et cum fructibus praeteriti temporis eadem praedia alienata repocere.

60. *De his qui contemptores canonum extiterint laici.* Ut laici contemptores canonum excommunicentur, clerici honore priventur.

61. *Ut populus ante completam missam et benedictionem accedat egressi non praesumat.* Cum ad cellas brandas missas in Dei nomine convenitur, populus non ante discedat, quam missae sollempnitas compleatur. Et ubi episcopus fuerit, benedictionem accipiant sacerdotis. Sacerdote autem verbum in ecclesia faciente qui egressus de auditorio fuerit, excommunicetur.

62. *Ut ecclesiastica ieiunia absque necessitate dissolvantur.* Si quis eorum, qui continentiae student, absque necessitate corporea tradita in communia ieiunia et ab ecclesia custodita superbiendo dissolvit stimulo suae cogitationis impulsus, anathema sit.

63. *Ut sacramentum caticumini non praebatur.* Item placuit, ut etiam per sollempnissimos paschales dies sacramentum corporis et sanguinis Domini caticumini non detur, nisi solum satis; quia si filii per illos dies sacramenta non mutant, nec caticumini oportet mutare. Quae forma etiam a publice penitentibus omnino sequenda est.

64. *De his, qui rebaptizati vel reconfirmati sunt, quid sit ageadum.* De his, qui rebaptizati sine aliqua necessitate vel tormento lapsi sunt, placuit, ut circa eos illa Nicenae sinodi statuta servantur, quae de praevaricatoribus constituta esse noscuntur; id est ut annis septem inter caticuminos orent, et duobus inter catholicos; et postea moderatione et clementia episcopi fidelibus in oblatione et eucharistia communicent. Quam formam sequantur et reconfirmati.

65. *De clericis, qui ad saecularium defensionem confugiunt propter distractionem episcopi.* Placuit, ut clericis, si relicto officio suo propter distractionem

ad saecularem fortasse confugerit et is ad quem recurrit, solatium defensionis impenderit, cum eodem de ecclesiae communionem pellatur.

66. *De turpiloquiis.* Clericos scurriles et verbis turpibus ioculares ab officio detrahendos.

67. *De clericis, qui in convivio cantare praesumpserint.* Clerici inter epulas cantantes supradictae sententiae severitate coerceantur.

68. *Ne clericus per creaturas iuret.* Clericum per creaturas iurantem acerrime obiurgandum; si perstiterit in vitio, excommunicandum.

69. *Ne ante horam diei tertiam quis ad convivium pergat nec ante benedictionem manducet.* Non oportere clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivia, neque aliquando clericos nisi hymno dicto edere panem, et post cibos gratias auctori Deo referre.

70. *Ut presbiter, si inconsulto episcopo agendam celebraverit, honore privetur.* Ex concilio Cartaginensi. Numidius episcopus Massilitanus dixit: In quibusdam locis sunt presbiteri, qui aut ignorantes simpliciter aut dissimulantes audacter praesente et inconsulto episcopo cum pluribus in domiciliis agunt agendam. Quod disciplinae incongruum esse cognoscit sanctitas vestra. Genitus episcopus dixit: Fratres et coepiscopi nostri dignae suggestioni tuae respondere propter ignorantiam non morantur. Ab universis episcopis dictum est: Quisquis presbiter inconsulto episcopo agendam in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius existit.

71. *Ne presbiter benedictionem vel poenitentiam in ecclesia dare praesumat.* Benedictionem super plebem in ecclesia fundere aut poenitentem in ecclesia benedicere presbitero penitus non licet.

72. *Iudicio multitudinis ordinationes fieri non debere.* Quod non sit permittendum turbis electiones eorum facere, qui sunt ad saccidendum provehendi.

73. *Si qui clerici ab episcopis suis promoti contulerint, nec illic maneat, unde recedere noluerint.* Ex concilio Cartaginensi. Placuit, ut quicumque clerici vel diaconi pro necessitatibus ecclesiarum non optemperaverint episcopis suis volentibus eos ad honorem ampliore in sua ecclesia promovere, nec illic ministrent in gradu suo, unde recedere noluerint.

74. *Ex decretis papae Gregorii iunioris, de incestis.* Si quis consobrinam duxerit in coniugium, anathema sit. Et paulo post infer et dicit: « Si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit duxerit uxorem, anathema sit. » Et Dominus in lege divina ait: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem eius.* Et paulo post: *Nec accedit ad uxorem eius, qui sibi affinitate coniungitur.* Item unde supra: « Nullus certi gradus consanguineam in coniugium accipiat aut sibi scelerati nuptiis desideret copulari. » Item ex dictis episcoporum et imperatorum Theodosii et aliorum: « In septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec affinitas invenitur nec successio potest amplius prorogari. »

75. *Item de incestis.* Ex epistolis Gregorii papae sancto Bonifacio Mogontiae archiepiscopo missis. Progeniem suam unumquemque usque ad septimam observare decernimus generationem, et quando se agnoscunt affinitate propinquos, ad huius copulae non accedere societatem. Et in sanctis canonibus spiritu Dei conditis de incestis habetur insertum: *Incestis coniunctionibus nihil prorsus veniae reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint.* Incestus vero nullo coniugii nomine appellandos sancimus; sed quibus illicita coniunctio interdicitur, nisi hi sunt, quos sanctorum patrum decreta

VARIANTES LECTIONES.

¹ quaecumque Bal. ² Deest G. ³ oblationibus Bal. ⁴ saeculare G. ⁵ s. ei d. Bal. ⁶ oportet Bal. ⁷ Maxilianus G. ⁸ cum plura G. ⁹ contempserint Bal. ¹⁰ Verba: et p. p. i. et d.; tum et D. in l. divina; tum et paulo post; tum item unde supra; denique item ex d. ... aliorum G. minio scripsit, sex ita capita ex uno faciens. ¹¹ deest Bal. ¹² propinquitatem quos (superscr. vel eos) ad G. ¹³ minio scripsit G.

coniugio copulari prohibent, habebunt in eandem maiorem coniugii libertatem.

76. *De sacramento catechumenis non dando in diebus sollempnibus paschae.* Ut per sollempnissimos paschales dies sacramentum catechumenis non detur, nec eis, qui a liminibus ecclesiae sunt exclusi, neque eis ante canonicam reconciliationem, qui publicam gerunt poenitentiam, nisi benedictione salis.

77. *De his, qui solo convivio gentilium vel escis immolatis usi sunt.* Qui convivio solo gentilium et escis immolatis usi sunt, possunt ieiuniis et manus impositione purgari, ita ut deinceps ab idololatriis abstinentes sacramentorum Christi possint esse participes. Si autem aut idola adoraverunt aut homicidiis vel fornicationibus contaminati sunt, ad communionem eos nisi per poenitentiam publicam non oportet admitti.

78. *De familiaritate extraneorum.* Ut nullus familiaritatem extraneam uni mulierum praesumat habere. Et qui inventus fuerit, acrius corrigatur.

79. *Ne mulieres monasterium monachorum ingrediantur.* Ut mulieres monasterium monachorum nullatenus ingrediantur.

80. *Ut omnibus vespertinis et matutinis horis oratio dominica dicatur.* Placuit, ut omnibus diebus post matutinas et vespertas oratio dominica a sacerdote profertur.

81. *De his qui sibi metipsis quoquo modo mortem inferunt; et de his qui pro suis sceleribus puniuntur.* Placuit, ut hi, qui sibi ipsis aut ferro aut veneno aut precipitio aut suspensio vel quolibet modo violenter inferunt mortem, nulla de illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur; multi enim sibi cum ignorantia usurparunt. Similiter et de his placuit, qui pro suis sceleribus puniuntur.

82. *De verbo otioso.* Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii; multo magis damnantur noxia verba loquentes. Otiosum quippe verbum est, quod aut utilitate recitandis, aut ratione iustae necessitatis caret; attamen in die iudicii de eo rationem reddant.

83. *De eo, qui hominem per merit.* Qui occiderit hominem, iuxta canonicam poenitentiam sanctionem, et ab ecclesia prius proiciatur; ubi prostratus in terram in cinere et cilicio in introitum et exitum populi semper iaceat humiliter postulans, ut pro se orare non dedignentur. Et hoc usque ad satisfactionem ecclesiae et sacerdotum agat pane tantum et aqua fruens, nisi humanius erga eum episcopo agere placuerit, cuius ditioni substat.

84. *De sartatectis ecclesiarum, quae ex donis sunt eisdem contatis, ut in pote tale episcopi revocent, quaecumque colligata fuerint.* Quaecumque pro sartatectis ecclesiis fuerint colligata, in potestate pontificis aut presbiteri vel servientium sanctorum locorum secundum voluntatem conferentis ad se debeant revocare. Quod si aliquis haec inde abstraxerit, rapuerit furatusve fuerit, vel ea fraudaverit aut vastaverit seu quocumque commento alienaverit, sciat se esse canonicè excommunicatum, quoadusque ea, quae abstulit, studeat reformare.

85. *Ne presbiterum, diaconum, aut clericum aliquem ullus iudex secularis absque consensu episcopi sui detringat.* Ut nullus iudex neque presbiterum neque diaconum aut clericum aut iuniorem ecclesiae sine

A scientia pontificis per se distringat aut conJempaare praesumat.

86. *De libertis, ut a sacerdotibus deensentur.* Liberti quorumcumque ingenuorum a sacerdotibus deensentur nec ad publicum ullatenus revocentur.

87. *Ne a iquis clericus pro quacumque occasione ex hoc extraneam mulierem in domo sua habeat.* Nullus ergo deinceps clericorum pro occasione necessitatis vestes faciendi aut causa ordinandi domus extraneam mulierem in domo sua habere praesumat.

88. *Ex epistola beati Gregorii papae Bonifacio archiepiscopo missa, in qua inter cetera ita legitur decretum de viduis.* Viduas a proposito discedentes viduitatis, super quibus nos consulere voluit dilectio tua, frater carissime, credo te nos e a sancto apostolo Paulo et a multis sanctis patribus, nisi convertantur, olim esse dampnatas; quas et nos apostolica auctoritate dampnandas et a communione fidelium atque

B a linibus ecclesiae arcendas fore censemus, usquodum oboediant episcopis suis et ad bonum, quod coeperunt, invitae aut voluntariae revertantur. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a sanctae memoriae praedecessore nostro papa Innocentio taliter decretum habemus: « Hae vero, quae necdum sacro velamine tectae tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere, licet velatae non fuerint, si nuperint, haec agenda aliquanto tempore poenitentia est; quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solt bonae fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine viudicta non poterit? » et cetera. Nam si virgines nondum velatae taliter poenitentia publi a puniuntur et a coetu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto potius viduae, quae perfectioris aetatis et maturioris sapientiae atque consilii existunt virorumque consortio multotiens usae sunt et velari se permiserunt habitumque religionis assumpserunt, et demum apostatae verunt atque ad priorem vomitum sunt reversae, a nobis et ab omnibus fidelibus a linibus ecclesiae et coetu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandae et carceribus tradendae; qualiter iuxta beatum apostolum Paulum tradentes huiusmodi hominem Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. De talibus enim et Dominus per Moysen loquitur dicens: *Averte matum de medio vestri.* De quibus et per prophetam ait: *Laetabitur iustus, cum viderit vindictam; manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* De talibus namque eorumque similibus atque eisdem consentientibus, quia non solum qui faciunt, sed etiam qui facientibus consentiunt, rei sunt, Dominus per eundem prophetam David loquitur dicens: *Videbas surem et carbas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas; et multa talia, eorumque similia.* Tales vero personae indubitanter adulterae esse manifestantur; quoniam relicto immortali sponso ad anteriorem ut

C et demum apostatae verunt atque ad priorem vomitum sunt reversae, a nobis et ab omnibus fidelibus a linibus ecclesiae et coetu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandae et carceribus tradendae; qualiter iuxta beatum apostolum Paulum tradentes huiusmodi hominem Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. De talibus enim et Dominus per Moysen loquitur dicens: *Averte matum de medio vestri.* De quibus et per prophetam ait: *Laetabitur iustus, cum viderit vindictam; manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* De talibus namque eorumque similibus atque eisdem consentientibus, quia non solum qui faciunt, sed etiam qui facientibus consentiunt, rei sunt, Dominus per eundem prophetam David loquitur dicens: *Videbas surem et carbas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas; et multa talia, eorumque similia.* Tales vero personae indubitanter adulterae esse manifestantur; quoniam relicto immortali sponso ad anteriorem ut canes ad proprium reversae sunt vomitum, et apostatae factae illicita ac sacrilega se contagione poluentes viris mortalibus se conglutinauerunt: quae etiam iuxta eundem Paulum apostolum eo quod viduitatis propositum dimiserunt, et fidem quam cum Deo pepigerunt frangere praesumpserunt, atque primam fidem praevaricarunt, sunt dampnandae, a nobisque et vobis atque a reliquis nostri ordinis viris, a singulis videlicet sua in diocesi, a linibus

VARIANTES LECTIONES.

⁴ suis G. ⁵ Bal. rubro addit. Aut quod hi qui homicidia vel alia capitalia perpetrant flagitia, non nisi per publicam poenitentiam sanari possunt. ⁶ severius Bal. ⁷ et o. G. ⁸ D: h. q. sibi quacumque negligentia m. i. et eorum commemoratio in oblatione non fiat. Similiter et de Bal. violente G. ⁹ deest G. ¹⁰ per ignorantiam Bal. ¹¹ h. reddent Deo r. in Bal. ¹² aut tamen G. ¹³ ratio reddetur Bal. ¹⁴ deest G. ¹⁵ revocentur Bal. ¹⁶ sarta tecti G. ¹⁷ momento G. ¹⁸ quousque Bal. ¹⁹ quocumque G. ²⁰ publicam poenitentiam G. ²¹ e. h. desunt Bal. ²² vestis faciendi corr. faciendae G. ²³ exempla G. ²⁴ in... viduis desunt Bal. qui verba de viduis initio rubri ponit. ²⁵ sancta memoria G. ²⁶ votum G. ²⁷ u. c. desunt G. ²⁸ deest Bal.

ecclesiae et a coetu fidelium usque ad satisfactionem, ut praefictum est, sunt eliminandae. A talium autem consortio et societate omnes fideles in omnibus abstinere mandamus. Super quibus etiam placuit, quousque in ipso detestando et illicito atque sacrilego carnis contubernio perseverant, ut nullus christianorum, nisi quibus proprius studio corrigendi iusserit episcopus, cum eis in quoquam communiceat aut ad domum, in qua sunt, accedat; cum quibus etiam, ut iamdictus sanctus praecipit apostolus, nulli fidelium cibum sumerelicet. Quod si quis ex his quicumque temptare aut temerare praesumpserit, pari cum eis excommunicationis sententia feriatur.

89. *De decimis, quae ecclesiis dantur, ne eas presbiteri vendere praesumant.* Ut non praesumant presbiteri decimas¹ vendere, quae in pauperum et² ecclesiarum usibus dantur, sicut hactenus mirabile dictum in horreis veteratae sunt³ ad thesaurorum cumulum. In cuius⁴ testimonio multi pauperum de manibus sacerdotum requirendi moriuntur. Sed ubi Deo largientia abundaverint, ad sustentationem pauperum parentur tali in tempore.

90. *De pauperibus a presbiteris colligendis.* Ut presbiteri cotidie duos vel tres pauperes colligant ad lavandos pedes.

91. *De praediis⁵ quae presbiteri post ordinationem suam emerint.* Ut presbiteri post ordinationem suae proprietatis praedia comparantes testamenta ecclesiis confirmant. Sin aliter, ut fraudatores removeantur⁶.

92. *Ut presbiteri ad tractanda eorum ministeria ad civitates veniant.* Ut presbiteri singillatim sub dispositione episcopi in civitatibus veniant ad tractanda ministeria⁷.

93. *De his, qui communicaverint, ut tribus horis suspendantur propter cibi commixtionem.* Ut doceantur communicantes duabus vel tribus suspendere horis propter admixtionem cibi.

94. *De satisfactione cotidiana sacerdotum.* Ut sicut sine culpa nemo cotidie existit⁸, ita sine cotidiana satisfactione nullus esse debet, etiam sacerdotum vel christianorum.

95. *De his, qui sine consensu episcopi presbiterum de ecclesia eiecerit vel constituerit.* De his, qui sine consensu episcopi presbiteros in ecclesiis suis constituunt vel de ecclesiis eiciunt, et ab episcopo vel a quolibet misso dominico admoniti obedire noluerint; ut bannum nostrum rewadiare cogantur et per fideiussores ad placitum nostrum venire iubeantur. Et tunc nos decernamus, utrum nobis placeat, ut aut illum bannum persolvat⁹ aut aliam harniscaram sustineat¹⁰.

96. *De ecclesiis inter heredes divisis.* De ecclesiis, quae¹¹ inter coheredes divisae sunt, consideratum est, quatinus si secundum providentiam¹² et¹³ admonitionem episcopi ipsi coherede; eas¹⁴ voluerint tenere, et honorare faciant: sin autem hoc contradixerint, ut in episcopi potestate maneat, utrum eas ita consistere permittat, aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium ecclesiae pertinentes ita divisae inventae fuerint, ut describatur et nobis remittatur.

97. *De destructione ecclesiarum.* De ecclesiis destructis, ut episcopi et missi inquisitionem faciant, utrum per negligentiam aut impossibilitatem destructae sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur, qui eas¹⁵ restaurare debuerant. Si vero per¹⁶ impossibilitatem contigit, ut aut pluriore sint quam necesse sit, aut maioris magnitudinis quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, episcopos modum inve-

niat, qualiter congrue emendari et consistere possint.

98. *Ne de manso ecclesiae dato contra sancctia¹⁷ servitium exigatur.* De uno manso ad ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, comes vel missi hoc, quod in le subtractum est presbiteris, cum sua lege restitui faciant.

99. *De nonis et decimis, quas quidam dare neglegunt.* De illis, qui nonas¹⁸ et decimas iam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus, ut per missos nostros constringantur, ut secundum capitularem priorem solvant unius anni nonam et decimam cum sua lege et insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntietur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium, unde haec nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat. Ita enim continetur in capitulare bonae memoriae genitoris nostri in libro primo¹⁹:

« Ut qui ecclesiarum beneficia habent, nonam et decimam ex eis ecclesiae, cuius res sunt, donent. Et qui tale beneficium habent et ad medietatem laborant, ut de eorum portione proprio presbitero decimas donent. » Item in capitulari nostro, in libro II, cap. 21 de eadem re: « De nonis quidem et decimis, unde et genitor noster et nos frequenter et in diversis placitis admonitionem fecimus et per capitularia nostra qualiter haec observentur ordinavimus, volumus atque iubemus, ut de omni colaborato et de vino et foeno fideliter²⁰ et pleniter ab omnibus nona et decima persolvatur. De nutrimento vero pro decima, sicut actenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen episcoporum fuerit, qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, iuxta quod ei et illi, qui hoc persolvere debet, convenerit. »

100. *De eo, qui decimam dare neglexerit ecclesiae, cuius esse debet, alterique ecclesiae eam dederit.* Quicumque decimam abstrahit de ecclesia ad quam per iustitiam dari debet, et eam praesumptiose vel propter munera aut amicitiam vel aliam quamlibet occasionem ad alteram ecclesiam dederit, a comite vel a misso nostro distringatur, ut eiusdem decimae quantitatem cum sua lege restituat.

101. *De decimis a populo dandis.* De decimis, quae populus dare non vult, nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit, ut nec episcopum nec comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad praesentiam nostram venire compellatur; ceteri vero distringantur, ut inviti ecclesiae restituant, qui voluntarie dare neglexerunt.

102. *De his, qui ecclesias restaurare neglegant de rebus earum, quas in beneficium habent.* Quicumque de rebus ecclesiarum, quas in beneficium habent, restauraciones eorum facere neglexerint, iuxta capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nonis et decimis constitutum est, sic de illis impleatur, id est in libro IV, capitulo 38: « De opere namque et restauratione ecclesiarum consideratum est, ut de frugibus terrae et animalium nutrimento una cum aliis rebus omnibus pleniter persolvantur, ut fiat secundum praeceptum evangelicum, ubi ait: *Decimas omnium de quae possideo*; et reliqua. De opere vero vel restauratione ecclesiarum comes et episcopus sive abbas una cum misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter et vassi nostri aut in commune tantum²¹ operis accipiant, quantum rerum ecclesiarum habent, vel unusquisque per se iuxta

VARIANTES LECTIONES.

¹ de decimis G. ² deest G. ³ deest Bal. ⁴ c. rei. t. Bal. ⁵ praesidiis G. ⁶ promoveant G. ⁷ mysteria G. ⁸ deest G. ⁹ persolvant Bal. ¹⁰ sustineant Bal. ¹¹ qui G. ¹² provinciam G. ¹³ deest G. ¹⁴ eos G. ¹⁵ eis G. ¹⁶ de st G. ¹⁷ sancctitate G. ¹⁸ annonas G. ¹⁹ p. capitulo 157 Bal. ²⁰ feliciter G. ²¹ tanti G.

quantitatem, quam ipse tenet. Aut si inter eos con-
venerit, ut pro opere faciendo argentum donent,
iuxta aemulationem operis in argento persolvant;
cum quo pretio recto: ecclesiae ad praedictam re-
stitutionem operarios conducere et materia non
emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexe-
rit, primum quidem annis cum lege sua restituat, in-
super et bannum nostrum solvat: ut ita castigatus
caveat, ne saepius iterando beneficium amittat.

103. *De his, qui agros dominicos et colere neglexerint*¹, ne² nonas ex eis persolvant. De illo³, qui agros dominicos propterea neglexit excolere, ut nonas et decimas exinde non persolvat, et alienas terras ad excolendum propter hoc accipit, volumus, ut de tribus annis ipsam nonam cum sua lege persolvat. Et si quis contemptor aut comitum aut missorum nostrorum propter hoc extiterit, per fideiussores ad palatium venire compellatur.

104. *Item alia capitula*⁴. De beneficiis destructis hoc observetur, quod in capitulare priori continetur, id est in libro 4° capitulo 36, de eo qui beneficium desertum fecerit⁵. « Quicumque beneficium suum occasione proprii desertum habuerit, et intra annum, postquam ei a comite vel misso nostro notum factum fuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat. »

105. *De malis scabinis et tendis*. Ut missi nostri ubicumque malos scabinos inveniunt, eiciant et totius populi consensu in locum eorum bonum eligant. Et cum electi fuerint, iurare faciant, ut scienter iniuste iudicare non debeant.

106. *De melioribus et veracibus eligendis*. Ut in omni comitatu hi, qui meliores et veraciores inveniri possunt, eligantur a missis nostris ad inquisitiones faciendas et rei veritatem dicendam; et adiutores comitum sint ad iustitias faciendas.

107. *De scabinis, qui propter munera aut amicitiam iniuste iudicaverint*. Volumus, ut quicumque de scabinis deprehensus fuerit propter munera aut propter amicitiam vel inimicitiam iniuste iudicasse, ut per fideiussores missis ad praesentiam nostram veniat. De cetero omnibus scabinis denuntiatur, ne quis deinceps etiam iustum iudicium vendere praesumat.

108. *De legitimis et rationabilibus commutationibus ecclesiarum Dei*. Ubi commutationes tam tempore nostro quamque genitoris nostri legitimae et rationabiles atque utiles ecclesiis factae sunt, permanent. Ubicumque vero inutiles et incommoda atque irrationabiles factae sunt, dissolvantur; et recipiat unusquisque, quod dedit. Ubi vero mortua manus interiacet, aut alia quaelibet causa, quae rationabilis esse videatur, inventa fuerit, diligenter describatur et ad nostram notitiam perferatur.

109. *De eo, qui comprobatus fuerit testes in perurium scienter induxisse*. Quicumque comprobatus fuerit de eo, quod scienter testes in perurium induxisset, sub fideiussione ad palatium nostrum venire compellatur, ut ibi⁶ cum fidelibus nostris consideremus, quid de tali homine⁷ facere dum sit.

110. *Ut nummos bonos nullus respuat*. De bonis denariis, quos populus recipere non vult, volumus, ut hoc observetur et teneatur, quod in priori capitulare nostro conscriptum est, id est in libro quarto⁸: « Quicumque liber homo vel in emptione vel in debiti solutione denarium merum et bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat. Si vero servi ecclesiastici aut fiscalini nostri aut comitum aut vasallorum nostrorum hoc facere praesumpserint, sexaginta ictibus vapulent. Et si actores nostri aut aliorum vel advocati

A eos missis nostris vel comitibus iussi praesentare noluerint, praedictum bannum, id est sexaginta solidos, componant. » Et ad hanc constitutionem nostram adimplendam episcopi et abbates, sive reliqui qui beneficia nostra habent, adjuvent comites in suis hominibus distringendis. Et si comites hanc nostram constitutionem neglexerint, hoc per missos nostros ad nostram notitiam perferatur.

111. *De collectis malis omnimodis inhibentis*. Collectae ad male faciendum fieri omnimodis prohibeantur; et ubicumque huiusmodi praesumptiones factae fuerint, digna emendatione corrigantur. Et si per negligentiam comitis vel factae sunt vel inemendatae remanserunt, hoc ad nostram notitiam perferatur. Auctor vero facti si fuerit praepositus vel advocatus sive centenarius vel qualibet alia dignitate praedita⁹ libera persona, post legalem emendationem in loco factam sub fideiussoribus ad nostram praesentiam veniat. Multitudo vero, sive de servis sive de liberis sit, legitima emendatione multetur.

B 112. *Ut pontes publici, qui destructi fuerint, iterum extruantur*¹⁰. De pontibus publicis destructis placuit nobis, ut hi, qui iussionem nostram in reparandis pontibus contempserunt, volumus ac iubemus ut omnes homines nostri in nostram veniant praesentiam rationes reddere, cur nostram iussionem ausi sunt contempnere. Comites autem reddent¹¹ rationem de eorum pagensibus, cur eos aut non constrinxerunt, ut hoc facerent, aut nobis nuntiare neglexerunt. Similiter et de iniustis teloneis, ubicumque accipiuntur, sciant se exinde nobis rationem reddituros.

113. *De examine aquae frigidae*. Ut examen aquae frigidae, quod haecenus faciebant, a missis nostris omnibus interdicitur, ne ulterius fiat¹².

114. *De reversio e comitis et pagensium de hostili expeditione, ut ex eo die super quadraginta dies sit bannus re isus*. Postquam comes et pagenses de qualibet¹³ expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die super quadraginta noctes sit bannus re-isus¹⁴, quod lingua Theodisca scatslegi¹⁵, id est armorum depositio, vocatur.

C 115. *De audientia regis. Et ut comites et missi dominici maximam curam habeant pauperum*. Hoc missi nostri notum faciant comitibus et populo, quod nos in omni ebdomada unum diem ad causas audiendas et iudicandas sedere volumus. Comites autem et missi nostri magnum studium habeant, ne forte propter eorum negligentiam pauperes crucientur et nos taedium propter eorum clamores patiamur, si nostram gratiam habere velint. Populo autem dicatur, ut caveat de aliis causis se ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri aut comites eis iustitias facere noluerint.

116. *De inferenda a vicariis vel aliis missis comitum exigenda*. Quicumque vicarij vel alij ministri comitum tributum, quod inferenda vocatur, maioris pretii a populo exigere praesumpserint¹⁶, quam a missis bonae memoriae genitoris nostri constitutum fuit, hoc est duos solidos pro una vacca: hoc quod iniuste superposuit atque abstulit sibi,que retinuit, his quibus hoc tulit, cum sua lege restituat, et insuper fredum nostrum componat et ministerium amittat.

D 117. *De eo, qui propter cupiditatem rerum quemcumque propinquorum interfecerit*. Quicumque propter cupiditatem rerum patrem aut matrem aut fratrem aut sororem vel nepotem aut alium propinquum suum interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat; interfectoris vero hereditas in fiscum redigatur. Ipse vero ordinante episcopo publicae poenitentiae subdatur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ negligunt Bal. ² derest G. ³ illis G. ⁴ Bal. De beneficiis destructis. ⁵ de ... fecerit novi capituli rubrum est. G. ⁶ sic G. corr. ex ubi, quod habet et Bal. ⁷ n. usque h. desunt G. ⁸ cap. 30 ad tit. Bal. ⁹ praedicta G. ¹⁰ hoc in codice G. non rubrum est, s. d. uno cum reliquis t. nor² scriptum, duobus capitulis ita coniunctis. ¹¹ residant Bal. ¹² faciat G. ¹³ consili G. ¹⁴ qualicunque Bal. ¹⁵ G. in margine: vel recisus. ¹⁶ scatslegi G. ¹⁷ d. a. r. et desunt G., ubi priora capituli verba usque ad volumus in fine praecedentis visita s. nt. ¹⁸ praesumpsit G. ¹⁹ p. suorum Bal.

118. *De cuiuslibet propria uxore dimissa vel sine culpa interfecta.* Quicumque propria uxore derelicta vel sine culpa interfecta, aliam duxerit, armis depositis, publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a comite et ferro vinciatur, et in custodiam mittatur donec res ad nostram notitiam deducatur.

119. *De eo, qui res alienas cuiilibet homini vendiderit.* Quicumque res alienas cuiilibet homini vendiderit, et ipse homo easdem res alicui alteri dederit sive vendiderit, et ipse qui tunc easdem res comparatas habet, per malum ingenium proprio filio aut alteri cuiilibet necdum legitimos annos habenti iustitiae tollendae causa tradiderit; volumus atque firmiter praecipimus, ut si pater eiusdem parvuli vixerit, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo. Si autem pater mortuus est, tunc legitimus eius propinquus, qui iuste ei tutor aut defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter de aliis omnibus iustitiis ad eum pertinentibus; excepta sua legitima hereditate, quae ei per successionem parentum suorum legitime evenire debuit. Quod si quis hanc nostram iussionem contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus, ita de eo agatur. Is vero, qui easdem res prius invaserit et iniuste vendidit, necnon et emptores, excepta sola persona parvuli, hoc, quod fraudulentè admiserunt, intra patriam emendare cogantur. Et postea sicut contemptores iussionis nostrae sub fideiussoribus ad nostram praesentiam venire compellantur.

Anno feliciter 11 regni domini nostri Karoli gloriosissimi regis in mense Martio, qualiter congregatis in unum sinodali concilio episcopis, abbatibus, virisque iustitibus, una cum comitibus, secundum Dei voluntatem pro causis opportunis censentur decreta.

120. *De metropolitanis.* De metropolitanis, ut episcopi suffraganei eis adiutores sint, et ea, quae erga ministerium illorum emendanda cognoscunt, libenti animo emendent atque corrigant.

121. *De episcopis ordinandis.* De episcopis. Ubi in praesens episcopi ordinati non sunt, sine tarditate ordinentur.

122. *De monasteriis sub regula constitutis.* Ut monasteria, quae sub regula fuerint, sub regula vivant. Similiter et monasteria puellarum ordinem sanctum custodiant. Et unaquaeque abbatisa in suo monasterio sine intermissione resideat.

123. *De potestate episcoporum super presbiteros et clericos.* Ut episcopi de presbiteris et clericis infra illorum parrochiam potestatem habeant secundum canones.

124. *De incestuosos hominibus.* Ut episcopi incestuosos homines emendent et magnam diligentiam habeant ex eis. Sed et de viduis infra suam parrochiam potestatem habeant ad corrigendum.

125. *De alterius clerico episcopi non recipiendo nec ordinando.* Ut non liceat alterius clericum recipere nec ordinare ad aliquem gradum.

126. *De homicidis, qui secundum legem mori debent.* Ut homicidae vel ceteri rei, qui legibus mori debent, si ad ecclesiam confugerint, non excusentur; et si se emendare noluerint, nullus eis victus detur.

127. *De decimis dandis.* De decimis. Ut unusquisque suam decimam donet atque per iussionem episcopi dispensetur.

128. *De latronibus ad placitum comitis exhibendis.* Ut latrones de infra civitatem illi iudices in comitis placitum praesentent. Et qui hoc non fecerit, beneficium et honorem perdat. Similiter vassi nostri si haec non adimpleverint, beneficium et honorem

perdant; et qui beneficium non habet, bannum solvat.

129. *Ut periurium quis faciens manum perdat.* De eo, qui periurium fecerit, ut nullam redemptionem solvat, sed manum perdat. Quod si accusator contendere voluerit de ipso periurio, stent ad crucem; et si iurator vicerit, lege sua accusator emendet. Hoc vero de minoribus causis observandum. De maioribus vero rebus aut de statu ingenuitatis secundum legem custodiant.

130. *De vindicta et iudicio latronum.* De vindicta et iudicio in latrones facto testimonio episcoporum absque peccato comitis esse dicunt, ita tamen, ut absque invidia aut occasione mala nihil aliud ibi interponatur nisi vera iustitia ad perficiendum. Quod ipse qui per odium vel malum ingenium nisi pro iustitia facienda hominem puierit, honorem suum perdat, et legibus, contra quem iniuste fecit, secundum poenam quam intulit emendet.

131. *Ut regia sanccia inviolata custodiantur.* Ea vero, quae bonae memoriae genitor noster in suis placitis et synodis constituit conservare volumus.

132. *De rebus ecclesiarum, de quibus census ex unt, decimae et nonae solvantur.* De rebus vero ecclesiarum, unde nunc censa exeunt, decimae et nonae cum ipso censo solvantur, et unde antea non exierunt, similiter nonae et decimae dentur. De casatis vero sexaginta solidi quinque, de triginta solidi duo et dimidius, de quindecim transmissi quatuor. Et precariae modo renoventur. Et ubi non sunt scriptae, fiat descriptio inter conventores de verbo nostro. Et qui praedicta facere noluerint et spontanea voluntate haec tria persolvere et precarias accipere citissime distulerint, perdant beneficia, quae habebant; quae tamen ecclesia, unde erant, absque ullius contradictione vel impedimento in perpetuum sibi vindicet.

133. *Ut de cerariis ita fiat, sicut constitutum est.* De cerariis et tabulariis ac cartulariis ita fiat, sicut tempore longo decretum est.

134. *Ne aliquis pro gildonia sacramentum facere audeat.* De sacramentis pro gildonia invicem coniurantibus, ut nemo facere praesumat. Alio vero modo de illorum elemosinis aut de incendiis aut de naufragiis, quamvis conibentiam faciant, nemo in hoc iurare praesumat.

135. *Ut palatium pergentes nemo adsalire audeat.* De iterantibus, qui ad palatium aut alibi pergunt, ut eos per collectam nemo sit ausus adsalire. Et nemo herbam alterius defensionis tempore praesumat tollere, nisi in hostem pergat aut missus noster sit.

136. *De teloneis, sicut a longo decretum est, servetur.* De teloneis, qualiter antea forbanni fuerunt, observetur, ut nemo tollat nisi quod ab antiquo tempore statutum est.

137. *De mancipiis non vendendis nisi in praesentia rectorum.* De mancipiis, ut non vendantur nisi aut in praesentia episcopi vel comitis aut in praesentia archidiaconi aut centenarii aut vicedomini aut iudicis comitis aut ante bene nota testimonia. Et ut foris marcam nemo mancipia vendat. Et qui hoc fecerit, tantas vices bannum solvat, quanta mancipia vendidit. Et si non habet pretium, in wadium pro servo semetipsum comiti donet, usque dum ipse bannum solvat.

138. *De foricis extra regnum non vendendis.* De brunis, ut nullus foras nostro regno vendere praesumat.

139. *De comite iustitias non faciente.* Si comes in suo ministerio iustitias non fecerit, missis nostris de suis exeniis serviat, usque dum iustitiae ibi factae fuerint. Et si vassus noster iustitias non fecerit, tunc

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest Bai. ² c. utiliter esse d. Bal. ³ De metropolitanis desunt G. ⁴ subiecti Capitulare anni 779. ⁵ si quis dare G. ⁶ communitate G. ⁷ habent, b. solvant Bai. ⁸ ea satis G. ⁹ transmissus G. ¹⁰ cartulariis G.

et comes et missus noster ad ipsius casam sedeant A et de suo vivant, usque iustitias faciat.

140. *De eo, qui propter faldam¹ pretium recipere voluerit.* Si quis² pro faldam pretium recipere non vult³, tunc ad nos transmittatur⁴, ut nos ipsum⁵ dirigamus ubi damnum nemini facere possit⁶.

141. *De eo, qui pro faldam pretium solvere noluerit.* Simili modo qui pro faldam pretium solvere non vult et iustitiam exinde facere, in talem locum illum mittere volumus, ut pro eodem maius damnum non crescat.

142. *Quid agendum sit de latronibus.* De latronibus ita praecipimus observandum, ut pro prima culpa non moriatur, sed unum oculum perdat; de alia vero culpa nasus ipsius latronis truncetur; de tertia culpa, si se non emendaverit, moriatur.

143. *Qualiter⁷ pro rege et exercitu eius hac instanti⁸ tribulatione a fidelibus in orationibus et elemosinis Deo supplicandum sit.* Capitulare qualiter institutum est in hoc episcoporum consensu; id est ut unusquisque episcopus tres missas et tria psalteria, unum pro domino rege, et aliud pro exercitu Francorum, tertium pro praesenti tribulatione; presbiter unusquisque missas tres; monachi et monachae et canonici unusquisque psalteria tria; et biduanas omnes faciant tam episcopi quamque monachi et monachae et canonici; sed et eorum infra casatum homines, vel qui potentes sunt. Et unusquisque episcopus, abbas et abbatissa, qui hoc facere potest, libram donet de argento aut valente in elemosina; mediocres vero mediam libram; minores vero solidos quinque. Episcopi, abbates et abbatissae pauperes famelicos⁹ quatuor pro ista stricitudine nutrire debeant usque ad tempora messium. Et qui tantum non possunt, iuxta quod possibilitas est, aut¹⁰ tres vel duos aut unum. Comes fortior¹¹ libram de argento aut valente donet in elemosina, mediocres vero dimidiam libram, de casatis centum solidos quinque, de quinquaginta unciam unam¹²; et faciant biduanas et eorum homines atque eorum casatus vel qui hoc facere possunt. Et qui redimere ipsam biduanam voluerit, fortiores comites uncias tres, mediocres¹³ denarios triginta, minores solidum unum. Et de pauperibus famelicis, sicut scriptum est, ipsi faciant. Haec omnia, si Domino placuerit, pro domino rege et exercitu Francorum et pro praesente tribulatione missa sancti Iohannis sint completa.

144. *Ne presbiter vel reliqui clerici aut ullus fidelium praesumat de imas vendere vel donare a. t. pignurare ecclesiae quoquo modo alienare.* Nullus presbiter aut diaconus vel quilibet clericus aut laicus decimas vendere aut dare vel pignurare aut indebitare praesumat, antequam eas cum omni integritate fideliter collectas habeat et infra septa ecclesiae, cui iure debentur¹⁴, in suis utiliter graneis collectas habeat; et postea iuxta praecceptum proprii episcopi secundum canonicas sanctiones atque decreta beati Gelasii papae eas dispenset. Si quis autem haec parvipenderit vel infringere temptaverit, si quidem clericus fuerit, gradus sui periculo subiacebit; si vero monachus vel laicus fuerit, communione privetur.

145. *De providentia episcopi circa archidiaconos.* Ut praevideant episcopi, ne cupiditas archidiaconorum culpas nutriat sacerdotum, quia multis modis mentitur iniquitas sibi.

146. *De non eiciendis de sepulchris ossibus¹⁵ mortuorum.* Ut nullus ossa mortuorum de sepulchris audacter eiciat.

147. *De non iurando.* Ut unusquisque caveat iurare,

quia periuri regnum Dei non possidebunt, sicut nec adulteri.

148. *De praediis a presbiteris emptis, ecclesiis propriis confirmandis.* Ut presbiteri pauperes ordinati praedia comparantes ecclesiis confirment.

149. *De satisfactione cotidianorum delictorum.* Ut sicut sine culpa nemo cotidie, ita sine cotidiana satisfactione nullus esse debet, etiam sacerdotum.

150. *De communicantium suspensione.* Ut doceatur communicantes duabus vel tribus se suspendere horis propter admixtionem cibi.

151. *De conventu presbiterorum ad civitatem causa discendi.* Ut presbiteri singillatim sub dispositione episcopi in civitates veniant ad sua tractanda ministeria¹⁶.

152. *De pauperum collectione a presbiteris.* Ut presbiteri cotidie duos vel tres pauperes colligant ad lavandis pedes.

153. *De non vendendis ecclesiarum decimis.* Ut ulterius non praesumant presbiteri decimas vendere, quae in pauperum et ecclesiarum usibus dantur, sicut haecenus mirabile dictu horreis veteratae sunt ad thesaurorum cumulum: in cuius rei testimonio multi pauperum de manibus sacerdotum requirendi moriuntur. Sed ubi Deo largiente abundaverint, ad sustentationem pauperum parentur famis tempore.

154. *De formatis faciendis. Et ut sine formata nullus proficiatur clericus. Ex concilio Africano vel Mileitano, capitulo 30. Ut sine formatis nemo ad comitatum proficiatur, vel qualiter fiant formatae.* Piacuit, ut quicumque clericus propter necessitatem suam alicubi ad comitatum ire voluerit, formatam ab episcopo suo accipiat. Quod si sine formata voluerit pergere, a communionem removeatur. Quod si alicubi ei repentina necessitas orta fuerit ad comitatum pergendi, alleget¹⁷ apud episcopum loci eius ipsam necessitatem, et de hoc scripta eiusdem episcopi deferat. Formatae autem, quae a primatibus vel a quibuscumque episcopis clericis propriis dantur, habeant diem paschae. Quod si adhuc eiusdem anni paschae dies incertus est, ille praecedens adiungatur, quomodo solet *Post consulatum* in publicis gestis adscribi.

155. *De clericis negligentibus. Ex concilio Agatensi, capitulo 2. De contumacibus clericis et ad officium tardis.* Contumaces vero clerici prout dignitatis ordo permiserit ab episcopis corrigantur. Et si qui prioris gradus elati superbia communionem fortasse contempserint aut ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur; ita ut cum eos poenitentia correxerit, rescripti in matricula gradum suum dignitatemque recipiant.

156. *De non pergendum clericis sine permisso episcopi ad indices seculares. Ex concilio Agatensi, capitulo 32. Ut clericus inconsulto episcopo ad indicem secularem non pergat.* Clericus nequaquam praesumat apud secularem iudicem episcopo non permitte pulvere¹⁸; sed si¹⁹ pulsatus fuerit, non respondeat; nec audeat criminate negotium in iudicio saeculari proponere. Si quis vero saecularium per calumniam ecclesiam aut clericum fatigare temptaverit et victus fuerit, ab ecclesiae liminibus et a catholica communione, nisi digne poenituerit, coerceatur.

157. *Ne clericus vel monachus sine licentia episcopi sui proficiatur. Ex concilio Agatensi capitulo 38. Ut sine epistola episcopi sui non liceat clerico vel monacho proficisci.* Clericis sine commendatitiis epistolis episcopi sui licentia non pateat evgandi. In mo-

VARIANTES LECTIONES.

¹ pro faldam *Bal.* ² s. abrasum est *G.* ³ nolunt *G.* ⁴ transmittantur *G.* ⁵ ipsum corr. ipso *G.* ⁶ possit corr. possint *G.* ⁷ vel q. *G.* ⁸ ac infanti *G.* ⁹ p. vero f. *G.* ¹⁰ ut *Bal.* ¹¹ comites fortiores *Bal.* ¹² uncia una *G.* ¹³ sic scribendum iam *Bal.* monuit (cf. *Bened.* 1 207); minores *G. Bal.* ¹⁴ debeat *Bal.*, qui sequentia in usque habet omittit. ¹⁵ ossa *G.* ¹⁶ mysteria *G.* ¹⁷ alliget *G.* ¹⁸ pulsari *G.* ¹⁹ qui *G.*

nachis quoque praesentis sententiae forma servetur. Quod si verborum increpatione non emendaverit, etiam verberibus statuimus eum coherceri.

158. *Ne clericus sine permisso episcopi sui proficiatur. Ex concilio Agatensi, capitulo 52. De clericis, qui sine epistola pontificis sui proficiuntur.* Presbiter aut diaconus vel clericus sine antistitis sui epistolis ambulans, communionem ei nullus impendat.

159. *De his, qui in propriis provinciis non communicant. Ex concilio Africano capitulo 18.* Placuit, ut quicumque non communicans in propria provincia, in aliis provinciis vel transmarinis partibus ad communicandum obrepserit, iacturam communionis vel clericatus excipiat.

160. *De patroribus diversorum malorum.* Sunt sane diversorum malorum patratores, quos et lex divina improbat et condemnat; pro quorum etiam diversis sceleribus et flagitiis populus fame et pestilentia flagellatur et ecclesiae status infirmatur et regnum periclitatur. Et quamquam haec in sacris eloquiis satis sint execrata, nos necessarium praevidimus, iterum nostra ammonitione, exhortatione atque prohibitione praecaveri omnino oportere; sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quas cum masculis et pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt; quae incomparabilem dulce linem piissimi Creatoris ad amaritudinem provocantes tanto gravius delinquant, quanto contra naturam peccant. Pro quo etiam scelere igne coelesti conflatae infernique hiatus quinquae absorptae sunt civitates, necnon quadraginta et eo amplius milia stirpis beniaminae mucrone fraterno confossa sunt. Haec porro indicia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. Scimus enim, quoniam talium criminum patratores lex Romana, quae est omnium humanarum mater legum, igne cremari iubet. Vobis ergo omnibus terribiliter denuntiamus vestrisque cunctis ac vobis famulantibus atque subditis una vobiscum sub Dei districto iudicio atque fidelitate nostra praecipimus, ab his cavere, et haec facientibus nec verbis nec factis ullo modo consentire; quoniam qui talia agunt, apostolo pollicente regnum Dei non consequentur. Tempus namque est, ut multitudini pereuntis populi parcatis, qui sequendo exempla peccantis principis cadebat in puteum mortis: quia quantoscumque vel per bona exempla ad vitam coelestis patriae contrahimus vel per mala exempla ad perditionem sequentes praecipimus, de tantis procul dubio ab aeterno iudice vel poenas vel praemia accepturi sumus. Si enim gens nostra, sicut per istas provincias divulgatum est et nobis in Francia et in Italia inproperatur et ab ipsis paganis inproperium est, spretis legalibus connubiis adulterando et luxuriando ad instar Sodomitanae gentis foedam vitam duxerit: de tali commixtione meretricum aestimandum est degeneres populos et ignobiles et furentes libidine fore procreandos, et ad extremum universam plebem ad deteriora et ignobiliora vergentem, et novissime nec in bello seculari sortem nec in fide stabilem et nec honorabilem hominibus nec Deo amabilem esse venturam: sicut aliis gentibus Hispaniae, Provinciae et Burgundionum populis contigit, quae sic a Deo recedentes fornicatae sunt, donec iudex omnipotens talium criminum ultrices poenas per ignorantiam legis Dei et per Sarcenos venire et servire permisit. Et notandum, quod in illo scelere aliud inhumane flagitium subter-

latet, id est homicidium. Quia dum illae meretrices sive monasteriales sive seculares male conceptas soboles in peccatis genuerunt, saepe maxima ex parte occidunt, non implentes Christi ecclesias filiis adoptivis, sed tumulos corporibus et inferos miseris animabus satiant. Absit enim, ut pro talibus pereatis, et nos simul cum regno cadamus gloriaque totius regni pereat; quoniam ex praecedentibus agnovimus, quae secuturis, nisi praevisa fuerint, possunt evenire. Satius est quoque nobis talibus carere, quam cum his ruere, regnumque ab ethnicis atque eius populis futuro tempore adnullari vel possideri. Scire enim vos cupimus, quicumque super his aut faciens aut libenter consentiens inventus fuerit, nos eum iuxta praedictam Romanam legem punire.

161. *De eo, qui propria uxore derelicta vel sine culpa interfecta aliam ducit.* Quicumque propria uxore derelicta vel sine culpa interfecta aliam duxerit, armis depositis publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a comite et ferro vinciatur et in custodia mittatur, donec res ad nostram notitiam delucatur.

162. *De eo, qui res alienas malo ingenio emptas filio suo aut cuilibet personae legitimos annos non habenti tradiderit.* Quicumque res alienas cuilibet homini vindiderit, et ipse homo, qui easdem res comparatas habet, per malum ingenium proprio filio aut alteri cuilibet necdum legitimos annos habenti iustitiae tollendae causa tradiderit, volumus atque firmiter praecipimus, ut si pater eiusdem parvuli vixerit, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo. Si autem ipse pater mortuus est, tunc legitimus eius propinquus, qui iuste ei tutor aut defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur: similiter de aliis omnibus iustitiis ad eum pertinentibus; excepta sua legitima hereditate, quae ei per successionem parentum suorum legitime evenire debuit. Quod si quis hanc nostram iussionem contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus, ita de eo agatur. Is vero qui easdem res primus invasit et iniuste vendidit, necnon et emptores, excepta sola persona parvuli, hoc quod fraudulenter admiserunt, intra patriam emendare cogantur, et postea sicut contemptores iussionis nostrae sub fideiussoribus ad nostram praesentiam venire compellantur.

163. *Ut de uno manso ad ecclesiam dato nullum humanum exigatur servitium. Quod qui fecerit, cum sua lege emendet.* De uno manso ad ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, comes vel missi hoc, quod inde subtractum est, presbiteris cum sua lege restitui faciant. Et quicumque de uno manso ad ecclesiam dato praeter ecclesiasticum exegerit servitium, episcopo vel comite distinguente hoc legibus emendet.

164. *De his, qui nonas et decimas vel restorationes aut census dare neglegunt, ut hoc legibus emendanti et insuper bannum nostrum persolvant.* De his, qui nonas et decimas iam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus, ut per missos nostros constringantur, ut secundum capitularem priorem solvant unius anni nonam et decimam cum sua lege et insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntiatur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium, unde haec nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat. Ita enim continetur in capitulare bonae memoriae genitoris nostri in libro 1, capitulo 137, et ut nonae et decimae legibus rewardentur et insuper bannus dominicus a neglegente

VARIANTES LECTIONES

¹ quae Bal. ² praeimus Bal. praeveimus G. vel pervehimus margini adscriptum. ³ sic G. ex corr., primo animalibus habuerat ut et Bal. ⁴ peccatis coni. Bal. ⁵ c. quia q. Bal. ⁶ in margine G. addidit: volumus. ⁷ haec in textu exhibet Bal., minio scripsit G. qui in loco hoc distinguendo confusus esse videtur. In capitulari ipso non leguntur haec verba.

persolvatur. Ut qui¹ ecclesiarum beneficia habent, nonam et decimam ex eis ecclesiae, cuius res sunt, donent². Et qui tale beneficium habent, et ad medietatem laborant, ut de eorum portione proprio presbitero decimas donent. Item³ in capitulari nostro in libro II, capitulo 21 de eadem re⁴: « De nonis quidem et decimis, unde et genitor noster et nos frequenter et in diversis placitis admonitionem fecimus et per capitularia nostra qualiter haec observentur ordinavimus, volumus atque iubemus, ut de omni conlaborato et de vino et feno pleniter et fideliter ab omnibus nona et decima persolvatur. De nutritivae vero, quod in decima dandum est, sicut haec tenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen episcoporum fuerit, qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate et iuxta quod ei et illi, qui hoc persolvere debet, convenierit. »

165. (166 BAL.) *De his, qui decimam³ ecclesiae iniuste, non secundum dispositionem episcopi cui debetur, auferunt, et alibi aut propter amicitiam aut propter munera dare praesumunt.* Quicumque decimam abstrahit de ecclesia, ad quam per iustitiam dari debet, et eam praesumptiose vel propter munera aut amicitiam aut aliam quamlibet occasionem ad alteram ecclesiam dederit, a comite vel a misso nostro distringatur, ut eiusdem decimae quantitatem cum sua lege restituat.

166. (167 BAL.) *De his, qui decimas nisi a se quoquo modo redimantur, dare neglegunt, ut firmiter distringantur, qualiter vel inviti hoc emendant.* Decimas quae populus dare non vult, nisi quolibet⁴ modo ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit, ut nec episcopum nec comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad nostram praesentiam venire compellatur; ceteri vero distringantur, ut inviti ecclesiae restituant, qui⁵ voluntarie dare neglexerunt.

167. (168 BAL.) *De his, qui restorationes ecclesiarum earumque domorum facere vel decimas et nonas dare neglegunt, si se non correxerint, ut beneficia perdant.* Quicumque de rebus ecclesiarum, quas in beneficium habent, restorationes earum facere neglexerint, iuxta capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nonis et decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est, in libro IV, capitulo 38. « De opere vero vel restoratione ecclesiarum comes et episcopus sive abbas una cum misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad ope-

randum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter et vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant, quantum rerum ecclesiasticarum habent aut unusquisque per se iuxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit, ut pro opere faciendo argentum donent, iuxta aestimationem operis in argento persolvant: cum quo pretio rector ecclesiae ad praedictam restorationem operarios conducere et materiam emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum lege sua restituat, insuper et bannum nostrum solvat; ut ita castigatus caveat; ne saepius iterando beneficium amit-
tat. »

168. (169 BAL.) *Ut hi, qui terras dominicales propterea excolere nolunt, ut nonas et decimas inde non solvant, pleniter distringantur, ut haec de tribus annis legibus persolvant.* De illis, qui agros dominicos propterea neglegunt excolere, ut nonas et decimas exinde non persolvant, et alias terras ad excolendum propter hoc accipiunt, volumus, ut de tribus annis ipsam nonam et decimam cum sua lege persolvant. Et si quis contemptor aut comitis aut missorum nostrorum propter hoc extiterit, per fideiussores [Cod. G, sub fideiussores] ad palatium venire compellatur.

169. (170 BAL.) *De teloneis, ubi non exigantur.* Statutum est, ut ubi tempore avi nostri domni Pipini consuetudo fuit teloneum dare, ibi et in futurum detur; nam ubi noviter inceptum est, ulterius non agatur. Et ubi necesse non est fluvium aliquem ponte transmeare, vel ubi navis per mediam aquam et sub ponte ierit et ad ripam non appropinquaverit, nec ibi aliquid emptum vel venundatum fuerit, ulterius teloneum non detur. Et nemo cogat aliam ad pontem ire, ubi iuxta pontem aquam transmeare potest. Et qui ulterius in talibus locis, vel de his, qui ad palatium seu in hostem pergunt, teloneum exactaverit, cum sua lege ipsum teloneum reddat, et bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat.

170. (171 BAL.) *De rebus ecclesiarum, quae absque ulla repetitione ab eadem ecclesia per triginta annos possessas sunt, ut nulla testimonia super hanc deinceps possessionem recipiantur.* Ut de rebus ecclesiarum, quae ab eis per triginta annorum spatia sine ulla interpellatione possessas sunt, testimonia non recipiantur, sed eo modo contineantur, sicut res ad usum nostrum pertinentes contineri solent.

VARIANTES LECTIONES.

¹ ex his verbis Bal. rubrum fecit novi capituli 165, addens illi: Et de nonis et decimis non redimendis, nisi episcopo placuerit; quae verba G. minio scripta statim infra intrudit in medio capite ante verba volumus atque iubemus. ² haec minio scripsit G. ³ d, cuius ecclesiae secundum dispositionem episcopi debetur G. ⁴ quo vult Bal. ⁵ corr. quod G.